

T.C.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KAMU HUKUKU BOYUTU VE
ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saltuk Samed AKSUN

1504015005

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Program: Kamu Hukuku

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Selçuk KÖNİ

HAZİRAN 2025

T.C.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KAMU HUKUKU BOYUTU VE
ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Saltuk Samed AKSUN

1504015005

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Program: Kamu Hukuku

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan Selçuk KÖNİ

Jüri Üyeleri: Dr. Öğr. Üyesi Bilge ERSON ASAR

Dr. Öğr. Üyesi Serkan SEYHAN

HAZİRAN 2025

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) tarihsel köklerinden yola çıkarak, kamu hukuku bağlamındaki kurumsal işleyişini ve uluslararası hukuk çerçevesindeki yerini anlamaya yönelik bir arayışın ürünüdür. Tez boyunca, Türk dünyasının siyasi ve hukuki yakınlaşmasının tarihsel dinamikleriyle birlikte, günümüzdeki entegrasyon süreçleri detaylı biçimde incelenmiş; bu yapının bir uluslararası örgüt olarak taşıdığı hukuki kapasite değerlendirilmiştir.

Uluslararası ilişkilerin dönüşmekte olduğu bu çağda, sadece ekonomik değil, kültürel ve hukuki boyutları da içeren çok yönlü iş birliklerinin önemi giderek artmaktadır. TDT, Türk devletleri arasında tarihsel, kültürel ve dilsel bağları temel alarak bu çok yönlü iş birliği modelini temsil eden özgün bir uluslararası örgüt yapılanmasıdır. Bu bağlamda TDT'nin sadece diplomatik bir platform değil, aynı zamanda kamu hukukunun temel ilkeleri doğrultusunda şekillenen bir örgütlenme olduğunun altı çizilmiştir.

Bu çalışmada özellikle, kamu hukuku perspektifinden TDT'nin kurumsal işleyişi, karar alma mekanizmaları, hukuk devleti ilkesine uygunluğu, egemenlik ve uluslararası hukuki kişilik gibi boyutları ele alınmış; ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin gözlemci üyeliği üzerinden teşkilatın süreçlere olan etkisi değerlendirilmiştir. Bu çerçevede hazırlanan tez, yalnızca akademik bir araştırma değil, aynı zamanda Türk Dünyası'nın hukuki dayanışmasına dair bir vizyon belgesidir.

Bu tez, yalnızca bir bireyin akademik emeği olarak değil; aynı zamanda ortak tarih, ortak kültür ve ortak gelecek ülküsüne dair bir katkı olarak değerlendirilmelidir.

Saltuk Samed AKSUN

İstanbul, 2025

TEŞEKKÜR

Bu yüksek lisans tezinin hazırlanma süreci, yalnızca bireysel bir gayretin değil; bilimsel rehberlik, kurumsal katkılar ve derin bir manevi destek zincirinin sonucudur. Bu vesileyle, çalışmam boyunca bana destek olan kişi ve kurumlara gönülden teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Tezimin akademik niteliğini güçlendiren, bilgi birikimi ve kıymetli yönlendirmeleriyle çalışmamın her aşamasında rehberlik eden değerli danışmanım **Prof. Dr. Hasan Selçuk Köni'ye**, destekleri ve ilgisiyle tez sürecine katkı sunan **İstanbul Kültür Üniversitesi Araştırma Görevlisi Caner Gazi'ye** en içten şükranlarımı sunarım.

Türk dünyasının uluslararası iş birliği idealine ilham veren ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsal temelini atan **Kurucu Genel Sekreter Büyükelçi Halil Akıncı'ya**, Türk dünyasının kültürel bütünleşmesine öncülük eden **TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı Sayın Sayit Yusuf'a** ve yükseköğrenim sürecimde önemli katkılar sağlayan **T.C. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB)** teşekkür ederim.

Bu süreçte yanımda olan, sabrıyla ve sevgisiyle bana her daim güç veren değerli eşim **Kübra'ya**, kardeşlerime, çocukluğumdan itibaren beni sevgiyle yetiştiren ve her zaman yanımda olan **anne ve babama**, aile büyüklerime ve eğitim hayatımın her aşamasında üzerimde emeği bulunan **tüm öğretmenlerime** minnettarım.

Tez çalışmam, yalnızca akademik bir çabanın ürünü değil; aynı zamanda Türk dünyasının ortak geleceği için duyulan inanç ve sorumluluğun bir yansımasıdır. Bu yolda, **Kırım Türkü büyük mütefekkir İsmail Gaspıralı'nın** “*Dilde, fikirde, işte birlik*” veciz sözü rehberim olmuş; **Ziya Gökalp'in** “*Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan; Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan!*” mısraları ise ilham kaynağım olmuştur.

Bu ideal doğrultusunda, Türk Devletleri Teşkilatı'nın yalnızca bölgesel değil, **uluslararası düzlemde etkin ve sistemli bir örgüt** olarak gelişmesini temenni eder; bu çalışmanın da bu büyük ülkeye küçük de olsa bir katkı sunmasını umut ederim.

Saltuk Samed AKSUN

İstanbul, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
TEŞEKKÜR	ii
KISALTMALAR	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM TÜRK DEVLETLERİNİN BİRLİKTELİK SÜREÇLERİ.....	6
1.1. Milliyetçilik, Türkçülük ve Turancılık (Türk Birliği) Kavramları Perspektifinde Türk Devletleri Arasındaki İş Birliği Fikirleri	6
1.1.1. Milliyetçilik.....	6
1.1.2. Türkçülük	15
1.1.3. Turancılık (Türk Birliği)	22
1.2. SSCB Dönemi Türk Dünyası.....	27
1.3. SSCB'nin Dağılması Sonrası Kurulan Türk Devletleri Arasındaki İlişkiler	34
1.4. Türkiye'nin Türk Dünyası'na Yönelik Kurumsallaşması	36
1.4.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)	36
1.4.2. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB).....	37
1.5. Türk Devletleri Teşkilatı'nı Oluşturan Süreçler	38
1.5.1. Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi (1992).....	39
1.5.2. Türk Keneşi'nin Kuruluşu (2009)	40
1.5.3. Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) Geçiş (2021)	42
2. BÖLÜM TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN YAPILANMASINA GENEL BAKIŞ	44
2.1. Uluslararası Örgütler	44
2.2. Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kuruluş Süreci.....	52
2.3. TDT'nin Kurucu Belgeleri, Hukuki Dayanakları ve Statüsü.....	54
2.4. TDT'nin Kurumsal Yapısı.....	61
2.4.1. Ana Yapı	61

2.4.1.1. Devlet Başkanları Konseyi	61
2.4.1.2. Dışişleri Bakanları Konseyi	63
2.4.1.3. Kıdemli Memurlar Komitesi	64
2.4.1.4. Aksakallar Konseyi	65
2.4.1.5. Sekreteryaya	68
2.4.2. Yan Kuruluşlar	71
2.4.2.1. Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)	71
2.4.2.2. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)	73
2.4.2.3. Uluslararası Türk Akademisi	74
2.4.2.4. Türk Kültür ve Miras Vakfı	77
2.4.2.5. Türk Ticaret ve Sanayi Odaları (TTSO)	79
2.4.2.6. Türk Yatırım Fonu (TYF)	80
2.4.2.7. Uluslararası Ortaklar	82
2.4.2.8. Uluslararası Nitelikteki Teşekküller	83
2.4.2.8.1. Türk Dünyası Arabulucular Birliği (TDAB)	84
2.4.2.8.2. Türk Dünyası Noterler Birliği (TDNB)	85
2.4.2.8.3. Türk Devletleri Ombudsmanlar Birliği (TÜRKOMB)	86
2.4.2.8.4. Türk Devletleri Rekabet Konseyi (TDRK)	87
2.4.2.8.5. Türk Dünyası Barolar Birliği	88
2.4.3. Kurumsal Yapıya Üyelik	89
2.4.3.1. Üye Ülkeler	89
2.4.3.2. Gözlemci Ülkeler	89
2.4.3.3. Gelecekte Üye Olması Beklenen Ülkeler	90
2.5. Üye Devletlerin Egemenliği ve TDT'nin Hukuki Etkileşimi	90
2.6. TDT'nin Karar Alma Süreçleri ve Hukuki Niteliği	91
3. BÖLÜM TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KAMU HUKUKU BOYUTU VE ULUSLARARASI ETKİLERİ	95
3.1. Türkiye'nin Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Üzerindeki Etkisi ve Kamu Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi	95
3.2. Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Uluslararası Hukuk Açısından Konumu ve Diğer Uluslararası Örgütlerle İlişkileri	103
3.2.1. TDT'nin Kuruluşu ve Uluslararası Hukuki Niteliği	103
3.2.2. TDT'nin Uluslararası Hukuki Kişiliği ve Kurumsal Yapısı	109

3.2.3. TDT'nin Uluslararası Hukuk Açısından Sınıflandırılması.....	112
3.2.4. TDT'nin Diğer Uluslararası Örgütlerle İlişkileri	115
3.3. Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) Üye Devletlerin Sistemlerine Hukuki Etkisi	116
3.4. KKTC'nin TDT'ye Katılım Süreci ve Hukuki Boyutu	120
3.4.1. KKTC'nin Uluslararası Hukuk Açısından Statüsü.....	120
3.4.2. KKTC'nin Gözlemci Üye Olma Süreci ve Hukuki Tartışmalar	125
3.4.3. KKTC'nin Tam Üyeliğe Geçiş İçin Hukuki Engeller ve Çözüm Önerileri	131
3.4.4. TDT'nin KKTC'ye Etkisi ve Kıbrıs Meselesi Bağlamında Değerlendirme	135
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	139
TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN SİSTEMİ.....	145
BİLDİRİLER/KURUCU BELGELER	146
I. Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirveleri (1992–2009).....	146
II. Türk Konseyi Dönemi (2009–2021).....	146
III. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) Dönemi (2021–günümüz)	147
Temel Hukuki Belgeler	147
Ek-1 : Nahçıvan Anlaşması.....	148
Ek-2 : Ev Sahibi Ülke Anlaşması.....	155
Ek-3 : Ev Sahibi Ülke Anlaşması'nın TBMM'de Onaylanması	163
Ek-4 : Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi	164
Ek-5 : Türk Yatırım Fonu Anlaşması.....	181
Ek-6 : Türk Dünyası Şartı	201
KAYNAKÇA	206
1. Kitaplar	206
2. Dergi, Makale ve Tebliğler	207
3. Mevzuat	210
4. Görüşmeler ve Röportajlar	210
5. Resmî Belgeler ve Raporlar	211
6. İnternet Kaynakları	212
7. Tezler ve Mezuniyet Çalışmaları	216

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AK	Aksakallar Konseyi
BM	Birleşmiş Milletler
BSEC Cooperation)	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (Black Sea Economic
CICA (Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia)	Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı
DBK	Devlet Başkanları Konseyi
DBİK	Dışışleri Bakanları Konseyi
EİT (ECO) Organization)	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (Economic Cooperation
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
ICESCO World Educational, Scientific and Cultural Organization)	İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (Islamic
ICSS Sport Security)	Uluslararası Spor Güvenliği Merkezi (International Centre for
IGO	Hükümetlerarası Kuruluş (Intergovernmental Organization)
INGO Governmental Organization)	Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşu (International Non-
İİT (OIC)	İslam İşbirliği Teşkilatı (Organization of Islamic Cooperation)
KMK	Kıdemli Memurlar Komitesi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
OSCE Security and Co-operation in Europe)	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (Organization for
PABSEC (Parliamentary Assembly of the Black Sea Economic Cooperation)	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi
RF	Rusya Federasyonu
SIGA Alliance)	Spor Dürüstlüğu Küresel İttifakı (Sport Integrity Global
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDAB	Türk Dünyası Arabulucular Birliği

TDNB	Türk Dünyası Noterler Birliği
TDKÜİK	Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi
TDRK	Türk Devletleri Rekabet Konseyi
TDT	Türk Devletleri Teşkilatı
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TTSO	Türk Ticaret ve Sanayi Odaları
TÜRKOMB	Türk Dünyası Ombudsmanlar Birliği
TÜRKPA	Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi
TÜRKSOY	Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
TYF	Türk Yatırım Fonu
UNAOC	Medeniyetler İttifakı (United Nations Alliance of Civilizations)
UNDP Development Programme)	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UN-HABITAT	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı
UNIDO	Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü
UNOSSC Cooperation)	Güney-Güney İşbirliği Ofisi (UN Office for South-South
UNWTO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1 : Türk Devletleri Teşkilatı'nın Sistemi.....	145
--	-----

ÖZET

AKSUN, Saltuk Samed. *Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kamu Hukuku Boyutu ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans, İstanbul, 2025.

Bu çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) tarihsel kökenlerini, kurumsal yapılanmasını ve hukuki zeminini kamu hukuku ve uluslararası hukuk perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır. 1992 yılında başlayan Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirveleri süreciyle temelleri atılan ve 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile “Türk Keneşi” kimliğini kazanan yapı, 2021 yılında “Türk Devletleri Teşkilatı” adını alarak çok boyutlu ve kurumsallaşmış bir örgüte dönüşmüştür. Bu dönüşüm, yalnızca bir isim değişikliği değil; karar alma süreçlerinin, kurumsal işleyişin ve uluslararası hukuki konumun yeniden şekillenmesini de beraberinde getirmiştir.

Çalışmada, TDT'nin kamu hukuku içindeki yeri ve kamu kurumlarıyla benzerlik gösteren yönleri analiz edilmiş; örgütün bir uluslararası aktör olarak egemen devletlerle kurduğu hukuki ilişki biçimleri değerlendirilmiştir. Üye devletlerin eşitlik ilkesi temelinde kurumsal işleyişe katılımı, egemenlik haklarıyla çelişmeden oluşturulan iş birliği mekanizmaları ve karar alma süreçlerinin bağlayıcılığı incelenmiştir.

TDT'nin uluslararası hukuk açısından statüsü, kurucu belgeler ışığında değerlendirilmiş; hukuki kişiliği, tanınırlığı, yetki alanları ve diğer uluslararası örgütlerle olan ilişkileri bağlamında sınıflandırılmıştır. Ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 2022 yılında teşkilata gözlemci üye olarak kabul edilmesi süreci, bu bağlamda özel olarak ele alınmış ve bu gelişmenin uluslararası hukuk açısından taşıdığı anlamlar tartışılmıştır.

Tezde ayrıca, teşkilatın kamu politikaları üretme kapasitesi, hukuki norm üretimi, ortak kurumların (TÜRKSOY, TÜRKPA, Türk Yatırım Fonu vb.) işlevleri ve TDT'nin kamu hizmeti benzeri işlevler üstlenme potansiyeli incelenmiş; örgütün kamu hukuku öznesi olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği irdelenmiştir.

Sonuç olarak, TDT yalnızca kültürel veya siyasi bir birliktelik değil; kamu hukuku ilkeleriyle uyumlu, uluslararası hukuka dayalı, çok katmanlı ve kurumsallaşmış bir bölgesel örgüt olarak değerlendirilmektedir. Tez, bu bağlamda TDT'nin gelecekte daha kapsamlı bir Türk Birliği yapısına evrilmesi yönündeki potansiyelini, hukuki ve kurumsal zeminde analiz ederek ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler

Türk Devletleri Teşkilatı, Kamu Hukuku, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Örgütler, Egemenlik, Hukuki Statü, Kurumsallaşma, KKTC, Turan İdeali.

ABSTRACT

AKSUN, Saltuk Samed. *The Public Law Dimension of the Organization of Turkic States and Its Evaluation Within the Framework of International Law*, Master's Thesis, İstanbul, 2025.

This thesis aims to examine the historical background, institutional structure, and legal foundations of the Organization of Turkic States (OTS) from the perspective of public law and international law. The OTS, whose roots date back to the Summits of Turkic-Speaking Countries held since 1992, was institutionalized with the Nakhchivan Agreement in 2009 under the name “Turkic Council” and transformed into a more comprehensive organization in 2021 with the adoption of its current name. This transformation not only involved a change in name but also redefined its decision-making processes, institutional functions, and international legal status.

The study analyzes the legal character of the OTS within the framework of public law, examining its functional similarities with public institutions, its legal interactions with sovereign member states, and the legal nature and authority of its institutional decisions. The principle of sovereign equality among member states and the consensual structure of legal cooperation mechanisms are central to this analysis.

In terms of international law, the thesis evaluates the legal personality, recognition, foundational documents, and classifications of the OTS as an intergovernmental organization. Special emphasis is given to the 2022 accession of the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) as an observer member, assessing the legal and political implications of this development within international law.

Furthermore, the study investigates the OTS's capacity to generate public policies, create legal norms, and act as a provider of public-like services in areas such as culture, education, investment, and transportation. The activities of affiliated bodies such as TURKSOY, TURKPA, and the Turkic Investment Fund are also examined to determine the organization's potential to function as a subject of public law.

The thesis concludes that the OTS represents not merely a cultural or political alliance, but a multi-layered, institutionalized, and legally grounded regional organization aligned with the principles of public law. It further evaluates the legal and institutional potential of the OTS to evolve into a more integrated and functional union of Turkic states in the future, in line with the vision of Turan.

Keywords

Organization of Turkic States, Public Law, International Law, International Organizations, Sovereignty, Legal Status, Institutionalization, TRNC, Turan Ideal.

GİRİŞ

Tarih boyunca milletler, ortak çıkarlarını korumak ve güçlerini pekiştirmek amacıyla bir araya gelerek siyasi, ekonomik ve kültürel örgütlenmeler oluşturmuşlardır. Günümüzde de uluslararası örgütler, devletlerin iş birliği yaparak ortak hedefler doğrultusunda hareket etmelerini sağlayan en önemli kurumsal yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin ortak tarihsel, kültürel ve dilsel bağlar temelinde bir araya gelerek kurumsallaşması, özellikle bölgesel iş birliklerinin artırılması noktasında önem arz etmektedir.

Bu çerçevede, Türk devletlerinin de ortak tarih, dil, kültür ve ekonomik çıkarları doğrultusunda birlikte hareket etmeye yönelik çeşitli adımlar attığı görülmektedir. Bu süreç, 1992 yılında düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ile başlamış, 2009 yılında Türk Keneşi'nin kurulmasıyla kurumsallaşmış ve nihayet 2021 yılında Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)'na dönüşerek daha güçlü bir yapıya kavuşmuştur.

Bu bağlamda TDT, kamu hukuku perspektifinden değerlendirildiğinde, uluslararası örgütlenme dinamiklerine uygun bir şekilde ortaya çıkmış ve kurumsallaşma süreci içerisinde hukuki bir statü kazanmıştır. Teşkilat, sadece siyasi veya ekonomik bir birlikteliği değil; aynı zamanda hukuki iş birliği zemininde gelişen çok boyutlu bir entegrasyonu temsil etmektedir.

TDT'nin ortaya çıkışı, tarihsel bir sürecin ve uluslararası hukuk çerçevesinde gelişen bir dizi iş birliği mekanizmasının sonucudur. İmparatorlukların dağılması ve Türk halklarının farklı devletler çatısı altında yaşamaya başlaması, yüzyıllar boyunca süren ortak kimlik bilincini etkilemiş olsa da, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden güçlenen milliyetçilik ve entegrasyon düşünceleri, Türk dünyasının yeniden yakınlaşmasını mümkün kılmıştır. 21. yüzyılda ise küresel dengeler ve bölgesel iş birliklerinin önemi arttıkça, Türk devletleri arasındaki bağları kurumsallaştırma ihtiyacı daha da belirgin hale gelmiştir.

TDT'nin doğuşu ve gelişimi, esasen tarihsel bağlara dayalı bir yakınlaşma arzusu ile şekillenmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasında yeniden kurulan ilişkiler, bu yakınlaşmanın temelini oluşturmuştur. Ortak dil, kültür ve tarih bilinci ekseninde gelişen bu ilişkiler, 1992 yılında Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ile kurumsal bir zemine taşınmış; 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile Türk Keneşi adı altında hukuki bir kişilik kazanmış; 2021 yılında ise bu yapı, TDT adıyla daha kapsamlı bir örgüte dönüşmüştür.

Söz konusu dönüşüm, yalnızca bir isim değişikliği ile sınırlı kalmamış; teşkilatın görev alanları, karar alma süreçleri ve uluslararası ilişkilerdeki konumu da yeniden tanımlanmıştır. TDT, bölgesel iş birliği perspektifiyle çok taraflı diplomatik ilişkiler kuran, ortak projeler geliştiren ve üye devletler arasında eşitliğe dayalı ilişkiler tesis eden bir uluslararası örgüt niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle TDT, kamu hukukunun temel ilkeleri olan hukuk devleti, insan hakları, eşitlik, egemenlik ve kurumsallaşma ilkeleri çerçevesinde incelenmeye değer bir yapıdadır.

Türk halkları, binlerce yıllık tarihlerinde farklı coğrafyalarda varlık göstermiş ve zaman zaman büyük imparatorluklar kurarak geniş topraklara hükmetmiştir. Büyük Hun İmparatorluğu, Göktürkler, Uygurlar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi devletler, Türk halklarının ortak bir yönetim altında birleştiği dönemlere örnek olarak gösterilebilir. Ancak, özellikle Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve çöküşüyle birlikte, Türk halkları farklı devletlerin sınırları içinde yaşamaya başlamış ve bağımsız hareket eden siyasi yapılar oluşturmuştur.

Bu süreçte, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında milliyetçilik akımları etkisini göstermiş ve Türkçülük, Turancılık gibi fikirler ön plana çıkmıştır. Kırım Türk'ü düşünür İsmail Gaspıralı, tüm Türk halklarının "Dilde, fikirde, işte birlik" anlayışıyla hareket etmesi gerektiğini savunarak, Türk dünyasında birlik düşüncesinin ilk entelektüel temsilcilerinden biri olmuştur. Onun çıkardığı Tercüman Gazetesi, Türk dünyasında ortak bir kimlik bilincinin oluşmasında büyük bir etki yaratmıştır.

20. yüzyılın ilk yarısında, Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altına giren Asya'daki Türk halkları, uzun yıllar boyunca merkezi bir otorite tarafından yönetilmiş ve bağımsız hareket etme yetilerini kaybetmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk dünyasının bir araya gelmesi gerektiğine inanmış ve bunun zamanla gerçekleşeceğini öngörmüştür. Bir gün Sovyetler Birliği'nin dağılacığını ve esaret altındaki Türklerin bağımsızlıklarına kavuşacağını söylemiş, Türkiye'nin o gün geldiğinde ne yapacağını bilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 29 Ekim 1933'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yıl dönümü kutlamaları sırasında Çankaya Köşkü'nde yaptığı konuşmada; Türk dünyasına ilişkin fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Bugün, Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır; fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez; tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir; bugün elinde sınıksız tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman, Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde, dili bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak, yalnız o günü susup beklemek değildir; hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır; manevî köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların, yani dış Türklerin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gerekir."

Bu ifadeler, yalnızca bir siyasi öngörü değil; aynı zamanda uluslararası hukukun temel ilkeleri bağlamında devletlerarası dayanışmanın ve kimlik temelli iş birliğinin de bir ifadesi niteliğindedir. Bu bağlamda, TDT'nin ortaya çıkışı ve kurumsallaşma süreci, kamu hukuku açısından yalnızca bir dış politika hamlesi değil, aynı zamanda bölgesel istikrar ve iş birliği için geliştirilen hukuki bir mekanizmadır.

Atatürk'e göre, ortak tarih, dil ve kültür, Türk milletini güçlü kılan en önemli değerlerdir. Bu yüzden "Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür." diyerek, birlik ve dayanışmanın ancak ortak bir kültürel bilinçle sağlanabileceğini ifade etmiştir. Yıllar sonra Atatürk'ün öngördüğü gibi, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türk dünyasında yeni bir dönemin başlamasına olanak tanımıştır. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesi, Türkiye ile bu ülkeler

arasındaki ilişkilerin hızla gelişmesine ve ortak bir gelecek inşa etme fikrinin yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır.

Bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türk devletlerinin tarihsel süreç içinde nasıl bir birliktelik zemini geliştirdikleri, milliyetçilik, Türkçülük ve Turancılık ideolojileri ekseninde ele alınmaktadır. Bu kapsamda, 19. ve 20. yüzyıllarda Türk dünyasında gelişen kimlik arayışları, SSCB dönemi Türk halklarının durumu, Sovyetler'in dağılması sonrasında ortaya çıkan fırsatlar ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu süreçteki kurumsallaşma çabaları analiz edilmiştir. Ayrıca, 1992 yılından itibaren Türk dili konuşan ülkeler arasında başlatılan zirve süreçlerinden, 2009 yılında Türk Keneşi'nin kurulmasına ve nihayet 2021'de Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) kimliğine evrilmesine kadar uzanan kurumsallaşma süreci tarihsel bağlamıyla ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Türk Devletleri Teşkilatı'nın yapısal ve hukuki yönleri detaylı bir şekilde incelenmektedir. TDT'nin kurucu belgeleri, hukuki statüsü, karar alma süreçleri ve üye devletlerin egemenlik hakları ile olan ilişkisi kamu hukuku ve uluslararası hukuk bağlamında değerlendirilmiştir. Bu bölümde ayrıca, teşkilatın kurumsal yapısı ve bünyesindeki ana organlar ile yan kuruluşların işlevleri, görev alanları ve üyelik yapıları ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. TDT'nin çok katmanlı kurumsal işleyişi, uluslararası bir örgüt olarak hukuki kimliği ve teşkilatın karar alma süreçlerinin bağlayıcılığı üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kamu hukuku boyutu ve uluslararası etkileri analiz edilmiştir. Türkiye'nin teşkilat üzerindeki yönlendirici rolü, kamu hukuku çerçevesinde değerlendirilirken, TDT'nin uluslararası hukuk sistemindeki konumu, uluslararası örgütlerle ilişkileri ve teşkilatın üye devletlerin iç hukuk sistemlerine etkisi çok yönlü olarak incelenmiştir. Özellikle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 2022 yılında gözlemci üye olarak kabulü süreci, bu üyeliğin uluslararası hukuk bağlamında taşıdığı anlamlar ve olası tam üyelik sürecine ilişkin hukuki değerlendirmeler bu bölümün temel inceleme alanlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, TDT'nin yalnızca diplomatik değil; aynı zamanda hukuki, kurumsal ve normatif bir aktör olarak Türk dünyasının geleceğinde oynayabileceği rol tartışılmıştır.

TDT, bugün yalnızca siyasi bir birlik değil; kamu hizmetlerinin sunumu, eğitim, kültür, çevre, sağlık, ulaştırma, yargı ve bilgi teknolojileri gibi alanlarda da çok boyutlu iş birliklerini hayata geçiren bir aktör konumundadır. Bu yönüyle, klasik uluslararası örgüt anlayışının ötesinde, kamusal politikaların oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde etkili olan bir kamu hukuku öznesi olarak değerlendirilmelidir. Kamu hukukunun temel ilkeleri çerçevesinde TDT'nin faaliyetlerinin değerlendirilmesi, hem üye devletlerin iç hukuklarına olan etkilerinin hem de teşkilatın küresel düzeydeki yasal meşruiyetinin tespiti bakımından önemlidir.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, TDT'nin kamu hukuku içindeki yerini tespit etmek, bu yapının kurumsal işleyişini ortaya koymak ve üye devletlerle kurduğu ilişkilerin hukuki analizini gerçekleştirmektir. Ayrıca, TDT'nin geleceğe yönelik vizyonu, hukuki kapasitesi ve Turan ideali çerçevesinde üstlenebileceği rol de değerlendirilecektir. Bu değerlendirme kapsamında, TDT'nin yalnızca mevcut faaliyetlerinin değil, potansiyel gelişim alanlarının ve hukuki kapasitesinin de kamu hukuku açısından incelenmesi hedeflenmektedir.

Sonuç olarak, TDT'nin uluslararası hukuk ve kamu hukuku bağlamında incelenmesi, yalnızca bir örgütün yapısal analizini sunmakla kalmayacak; aynı zamanda Türk dünyasının bölgesel dayanışma temelinde nasıl bir hukuki yapılanma içinde hareket ettiğini ortaya koyacaktır. Türk Birliği'ne geçiş süreci uluslararası hukuk perspektifiyle ele alınacak, hukuki, ekonomik ve siyasi entegrasyon modelleri incelenecek ve bu sürecin gerçekçi olup olmadığı tartışılacaktır. Ayrıca, TDT'nin kurumsal yapısını geliştirmek için yapılması gereken hukuki düzenlemeler değerlendirilecek ve gelecekte Türk dünyasının stratejik öneminin nasıl şekilleneceği ele alınacaktır. Tez kapsamında yapılacak analiz, kamu hukukunun temel ilkeleri ışığında TDT'nin işleyişini değerlendirmeyi ve bu yapının bölgesel iş birliği alanında bir model olup olamayacağını ortaya koymayı, yalnızca teorik bir analiz sunmanın ötesinde, Türk dünyasının ortak gelecek vizyonuna katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1. BÖLÜM

TÜRK DEVLETLERİNİN BİRLİKTELİK SÜREÇLERİ

1.1. MİLLİYETÇİLİK, TÜRKÇÜLÜK VE TURANCILIK (TÜRK BİRLİĞİ) KAVRAMLARI PERSPEKTİFİNDE TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ İŞ BİRLİĞİ FİKİRLERİ

1.1.1. Milliyetçilik

“Millet” kavramı, ortak bir geçmişe, kültürel değerlere, dil birliğine ve kimi zaman da ortak bir coğrafyaya dayanan çeşitli bağlarla birbirine bağlı bireylerden oluşan insan topluluğu şeklinde tanımlanmaktadır.¹ Bu tanım, milletin yalnızca hukuki ya da siyasi değil, aynı zamanda sosyolojik ve kültürel bir zemine dayandığını da ortaya koymaktadır.

Milliyetçilik, toplumsal ve siyasal düzlemde bireylerin kendilerini ait hissettikleri "millet" olgusuna yönelik derin bir bağlılığı ifade eden bir ideolojidir. Bu ideoloji, yalnızca bir kimlik meselesi değil; aynı zamanda kültürel, tarihsel ve siyasal unsurların bir araya geldiği bir aidiyet biçimidir. En temel anlamıyla milliyetçilik, siyasal sınırlarla tanımlanan bir devlet yapısının, ortak kültürel değerlere ve kimliğe sahip bir toplum yapısıyla örtüşmesini savunur. Millet kavramı ise çoğunlukla aynı dili konuşan, ortak bir tarihsel geçmişe ve kültürel mirasa sahip olan, kendini bir arada hisseden insan topluluklarını tanımlamak için kullanılmaktadır.²

İnsanlar, varoluşlarından bu yana doğaları gereği aileleriyle, akrabalarıyla ve çeşitli topluluklarla bir arada yaşamışlardır. Her topluluk, kendi kültürünü ve alışkanlıklarını korumaya çalışırken, zaman içinde diğer topluluklardan daha güçlü ve etkili olma gayreti içine girmiştir. Bu süreçte, toplulukların ortak değerler etrafında birleşmesi ve dayanışma içinde olması büyük önem taşımıştır. Birlik ve ortak bilinç geliştiren topluluklar zamanla yalnızca bir grup insan olmaktan çıkıp bir millet haline gelmiştir. Tarih boyunca bu

¹ Kemal Gözler, “Devletin Bir Unsuru Olarak 'Millet' Kavramı,” *Türkiye Günlüğü*, sayı 64, Kış 2001, s. 108–123, <https://www.anayasa.gen.tr/millet.htm> (Erişim Tarihi: 01.03.2025).

² Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell, 1983, s. 7, http://seas3.elte.hu/coursematerial/LoikoMiklos/Ernest_Gellner_Nations_and_Nationalism_1983.pdf (Erişim Tarihi: 12 Mart 2025).

dönüşüm, millet olma bilincini pekiştirmiş ve toplumların kendi kimliklerine daha fazla sahip çıkmasına neden olmuştur.³

Milliyetçilik kavramı, tarihsel süreç içinde farklı düşünürler tarafından çeşitli biçimlerde tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Ernest Gellner, milliyetçiliği modernleşme sürecinin bir ürünü olarak değerlendirip onu sanayi toplumlarının ihtiyaç duyduğu toplumsal örgütlenme biçimi olarak görürken; Benedict Anderson, ulusları modern iletişim araçları yoluyla inşa edilen “hayali cemaatler” şeklinde kavramsallaştırmıştır. Eric Hobsbawm ise bu olguyu “icat edilmiş gelenekler” çerçevesinde ele alarak tarihsel bir inşa süreci olarak yorumlamış; buna karşılık Anthony D. Smith gibi etnosimgeci yaklaşımlar, milliyetçiliğin kökeninde etnik kimlikler, tarihsel mitler ve kültürel sembollerin bulunduğunu ileri sürmüştür. Clifford Geertz, milliyetçiliği yalnızca bir siyasi ideoloji değil, aynı zamanda toplumlar nezdinde derin etki uyandıran bir “siyasi din” olarak görmüş; Hans Kohn ise Batı ve Doğu milliyetçiliği ayrımı üzerinden tarihsel ve kültürel farklılıkları vurgulamıştır. Bütün bu farklı yaklaşımlar dikkate alındığında, milliyetçiliğin sabit ve evrensel bir tanımının yapılması oldukça güçleşmiştir. Zira bu kavram, ortaya çıktığı toplumsal bağlamın tarihî, kültürel, ekonomik ve siyasal koşullarına göre biçimlenmekte; kavramı ele alan düşünürlerin yaşadıkları dönemin ruhundan doğrudan etkilenmektedir. Dolayısıyla, milliyetçilik zamana ve mekâna göre değişkenlik gösteren, çok boyutlu ve dinamik bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, milliyetçilik kavramı zaman içinde farklı anlamlar kazanmış ve net bir çerçeveye oturtulması zor bir olgu haline gelmiştir.⁴

Yusuf Akçura, “Türk Yılı 1928” adlı yıllıkta yayımladığı makalesinde, millet kavramının evrensel ve sabit bir tanımının olmadığını, her milletin kendi tarihsel koşulları ve hedefleri doğrultusunda bu kavramı farklı biçimlerde tanımladığını vurgulamaktadır. Ona göre, milletin oluşum ve sürekliliğinde etkili olan unsurlar, farklı toplumlar açısından

³ Serdar Işıldak, *Küresel Entegrasyonda Türk İşbirliği Modeli Olarak Türk Devletleri Teşkilatı'nın Yeri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Teknik Üniversitesi, Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, Ocak 2022, s. 4.

⁴ Temuçin F. Ertan ve Orhan Örs, “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2018, s. 43, https://doi.org/10.1501/Tite_0000000493 (Erişim Tarihi: 1 Mart 2025).

farklılık göstermektedir. Örneğin, Almanlar ve Slavlar milletin temelini ırk ve dile, yani tarihsel zorunluluğa dayandırırken; Fransızlar bu temeli bireysel arzu ve irade, yani özgür tercihe; İtalyanlar ise toprak ve dil, yani coğrafi ve tarihsel zorunluluklara bağlamaktadır. Akçura'nın bu yaklaşımı, millet kavramının durağan bir içerikten ziyade, toplumsal ihtiyaçlara ve siyasi yönelimlere göre evrilen, dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda millet, tarihsel bağlamla şekillenen, aynı zamanda değişen şartlara göre yeniden tanımlanabilen toplumsal bir inşa sürecidir.⁵

Milliyetçilik, zaman içinde Batı Avrupa'da ortaya çıkmış ve Fransız Devrimi sırasında teorik olarak şekillendirilmiş bir düşüncedir. Gerçek anlamda laik bir düzen ve demokrasiyi ifade eden bu anlayış, dini topluma ve hükümdara olan bağlılığı ortadan kaldırırken, yerine millet iradesini koyarak toplumun yönetim anlayışını dönüştürmeye başlamıştır.⁶

Milliyetçilik, özellikle 1789'daki Fransız Devrimi'nin ardından ideolojik bir hareket olarak önem kazanmaya başlamıştır. Devrimle birlikte "egemenlik millete aittir" ilkesi ve ulusal egemenlik anlayışı biçimlenmiş; bu da Avrupa'daki ve ötesindeki imparatorlukların hâkimiyeti altındaki farklı etnik ve dini toplulukların, kendilerini birer "millet" olarak tanımlama cesareti bulmalarını teşvik etmiştir. Bu süreç, 19. yüzyılda milliyetçiliğin hem büyük imparatorlukları dağıtan bir dinamik hem de yeni ulus-devletlerin doğuşunu mümkün kılan kurucu bir güç haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Böylece bireyler yalnızca etnik ya da dinsel kökenleriyle değil, ortak bir tarih, kültür ve siyasi irade etrafında birleşerek kendilerini yeni bir toplumsal bütünün parçası olarak görmeye başlamışlardır.⁷

Milliyetçilik, yalnızca Avrupa kıtasıyla sınırlı kalmamış; aynı zamanda küresel ölçekte etkili bir siyasi söylem haline gelmiştir. Özellikle 20. yüzyılın ortalarında Asya ve Afrika'da gelişen sömürge karşıtı hareketlerde, anti-emperyalist bir duruşun ideolojik

⁵ Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021, s. 17.

⁶ H. Seton-Watson, "Milliyetçilik ve Çok Milletli İmparatorluklar" (çev. Y. T. Kurat), *BELLETEN*, 1964, s. 526, <https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1207833> (Erişim Tarihi: 2 Mart 2025).

⁷ E. J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 20, https://keimena11.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/01/hobsbawm_nations_and_nationalism_since_1780.pdf (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

temeli olarak benimsenmiştir. Bu dönemde birçok ulusal kurtuluş mücadelesi, milliyetçilik düşüncesinden ilham alarak siyasi bağımsızlık hedefini gerçekleştirmiş ve yeni devlet yapılarının inşasına zemin hazırlamıştır. Böylece milliyetçilik, yalnızca bir kimlik inşası aracı değil, aynı zamanda modern dünya siyasetinin yönlendirici güçlerinden biri haline gelmiştir. Bugün gelinen noktada, milliyetçiliğin politik sınırların çizilmesinde ve toplumsal aidiyetlerin tanımlanmasında neredeyse evrensel bir rol üstlendiği görülmektedir.⁸

Milliyetçilik literatüründe bireylerin bir millete aidiyetini açıklamak amacıyla öne çıkan iki temel yaklaşım olan sivil ve etnik milliyetçilik ayrımı, özellikle Hans Kohn'un çalışmalarıyla kuramsal bir zemine oturtulmuştur. Kohn, Batı Avrupa'da gelişen ve milleti ortak siyasal değerler, vatandaşlık hukuku ve üzerinde yaşanılan toprak temelli bir birliktelik olarak tanımlayan sivil milliyetçilik anlayışını; doğu kökenli, soya dayalı ve kültürel mirasa vurgu yapan etnik milliyetçilikten ayırır. Sivil milliyetçilikte aidiyet, bireyin içinde yer aldığı siyasal yapı ve hukuk düzenine bağlılığıyla kurulur; oysa etnik milliyetçilikte bu aidiyet, ortak köken, dil ve tarihsel-kültürel hafıza gibi doğuştan getirilen unsurlar üzerinden inşa edilir. Ancak kuramsal düzeyde yapılan bu net ayrımlar, pratikte genellikle iç içe geçmiş biçimlerde karşımıza çıkar. Tarihsel ve toplumsal örnekler incelendiğinde, birçok milliyetçilik biçiminin bu iki uç yaklaşım arasında salınan, sivil ve etnik unsurları farklı oranlarda bünyesinde barındıran karma bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, milliyetçiliğin tekil ve durağan bir kavram olmaktan ziyade, bağlama göre farklı anlamlar kazanabilen çok katmanlı ve dinamik bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak pratikte, tarihsel ve toplumsal süreçler incelendiğinde, çoğu milliyetçilik biçiminin bu iki kutbun arasında yer alan karma bir yapı sergilediği, yani sivil ve etnik unsurların çeşitli oranlarda iç içe geçtiği görülmektedir.⁹

⁸ Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell, 1986, s. 145-146, <https://smerdaleos.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/198589879-anthony-smith-the-ethnic-origins-of-nations.pdf> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2025).

⁹ Paul R. Brass, *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*, New Delhi: Sage Publications, 1991, s. 8-9, <https://www.scribd.com/document/587315472/Brass-Paul-R-1991-Ethnicity-and-Nationalism-SAGE> (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

Türkiye'nin milliyetçilik deneyimi, tarihsel ve ideolojik bağlamda çok katmanlı ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Cumhuriyet'in kuruluş süreci, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok etnili ve çok dinli yapısından modern ulus-devlet modeline geçişin sancılı bir tezahürü olarak okunabilir. Bu geçişte benimsenen resmi ideoloji, görece kapsayıcı bir vatandaşlık anlayışını önelemeye çalışmıştır. Nitekim 1924 Anayasası'nda yer alan “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk denir” hükmü, tüm yurttaşları etnik veya dini farklılık gözetmeksizin ortak bir kimlik altında birleştirme niyetini ortaya koymaktadır. Ancak uygulamada bu milliyetçilik anlayışı, dil ve kültür birliğini merkeze alarak etnik boyutu da içerir bir karakter kazanmıştır.

Tarih boyunca oluşan tüm gelenekler gibi dil de kültürel bir meseledir. Dil, diğer kültürel unsurlarla birlikte bir milletin kimliğini ve kültürel altyapısını şekillendirir. Bu açıdan bakıldığında, milliyet; ortak bir dili ya da benzer lehçeleri konuşan, aynı dini inançları, coğrafi bağlamı, siyasi geçmişi, ekonomik yapıyı, sanatı ve düşünsel birikimi paylaşan insan topluluğu olarak tanımlanabilir.¹⁰

Ziya Gökalp, dönemin entelektüel tartışmaları içerisinde öne çıkan “Türkleşmek” ve “İslamlaşmak” idealleri arasında bir çatışma bulunmadığını savunarak, bu iki mefkûrenin bir arada var olabileceğini ileri sürmüştür. Ona göre, çağdaş bir toplum inşa etme sürecinde Batılılaşma ile İslamî değerlerin uzlaştırılması da mümkündür. Bu düşünceden hareketle, Gökalp “muasır bir İslam Türklüğü” oluşturulmasını önermiş ve bunun hem Türk kimliğinin hem de İslamî aidiyetin modern bir sentezini ifade ettiğini dile getirmiştir.¹¹

Gökalp, Türk milletine dair özgün bir tanım da geliştirmiştir. Ona göre Türk milleti; Ural-Alтай dil ailesine mensup olması bakımından dilsel, İslam ümmetine dahil olması yönüyle dinî, ve Avrupa beynelmileliyetine (milletlerarası yapıya) katılması itibarıyla da kültürel ve medenî bir çerçevede tanımlanabilecek çok katmanlı bir topluluktur. Bu yaklaşım, hem

¹⁰ C. J. Hayes, *Milliyetçilik: Bir Din*, çev. Mehmet Çiftkaya, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995, s. 16.

¹¹ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, 7. bs., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020, s. 20.

Türk milletinin tarihsel köklerini hem de dönemin modernleşme dinamiklerini dikkate alan bütüncül bir bakış açısını yansıtmaktadır.¹²

1918 yılında kaleme aldığı bu düşünceler, Gökâlp'in dönemin fikir akımları içinde Türk kimliğini yeniden tanımlama ve yapılandırma çabasının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Onun bu sentezci yaklaşımı, hem toplumsal kimlik inşasında hem de modernleşme sürecinde özgün bir perspektif sunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın başlarına kadar “millet” kavramını modern anlamıyla, yani ortak etnik, kültürel veya siyasi kimliğe sahip bir topluluk olarak değil; daha çok dini cemaatleri tanımlamak üzere kullanmıştır. Ancak bu yüzyılda, özellikle Balkanlar'da Sırp, Yunan ve Bulgar gibi Hristiyan toplulukların milliyetçi isyanları, Osmanlı yöneticilerini imparatorluğu bir arada tutacak yeni siyasal yaklaşımlar geliştirmeye sevk etmiştir. Bu bağlamda, Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) sonrasında, imparatorluğun farklı toplumsal unsurlarını ortak bir aidiyet zemininde birleştirmeyi amaçlayan Osmanlıcılık ideolojisi şekillenmiştir. Osmanlıcılık, dil, din ya da etnik köken ayrımı gözetmeksizin tüm tebaanın “Osmanlı milleti” kimliği altında eşit vatandaşlar olarak kabul edilmesini hedeflemiştir. Ancak bu kapsayıcı söylem, imparatorluk sınırları içinde yükselen etnik milliyetçilik dalgasını durdurmakta ve siyasi birliğin korunmasında yeterli etkiyi yaratmakta başarısız olmuştur.

19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı entelektüel çevrelerinde, imparatorluğun dağılma sürecini durdurmaya yönelik olarak çeşitli ideolojik arayışlar gündeme gelmiştir. Bu çerçevede öne çıkan başlıca iki yönelim, İslamcılık (Pan-İslamizm) ve Türkçülük (Pan-Türkizm) olmuştur. İslamcılık, imparatorluğun farklı etnik yapılar barındıran Müslüman nüfusunu, dinî kardeşlik ve hilafet etrafında birleştirme amacı taşıırken; Türkçülük, Osmanlı sınırları içindeki ve dışındaki Türk topluluklarını ortak bir dil, kültür ve tarih bilinci temelinde bütünleştirmeyi hedeflemiştir. Bu iki yaklaşım arasındaki tartışmalar giderek daha görünür hale gelirken, özellikle 1908 Jön Türk Devrimi'nin ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ideolojik yönelimiyle birlikte Türkçü düşünce, hem siyasi hem de entelektüel düzlemde daha fazla destek bulmuş ve devlet politikalarını etkileyen

¹² Gökâlp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, s. 20.

önemli bir ideoloji haline gelmiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı son döneminde kimlik inşası ve modernleşme tartışmalarının çok yönlü doğasını yansıtan önemli göstergelerdendir.¹³

1904 yılında Yusuf Akçura tarafından kaleme alınan ve sonradan klasikleşen “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makale, Osmanlı Devleti’nin geleceği açısından izlenebilecek üç temel siyasal-ideolojik yönelimi—Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük—kapsamlı bir biçimde karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Akçura, her bir yaklaşımın toplumsal yapıya ve siyasi istikrara olası etkilerini tarihsel ve teorik bağlamda değerlendirirken, özellikle çok milletli bir imparatorluğun karşı karşıya olduğu dağılma sürecinde, Türkçülük fikrinin devletin birliğini ve sürekliliğini sağlama konusunda diğer iki yaklaşıma kıyasla daha gerçekçi ve uygulanabilir bir seçenek sunduğunu ileri sürmüştür. Bu yönüyle “Üç Tarz-ı Siyaset”, yalnızca dönemin ideolojik tartışmalarına yön veren bir metin değil, aynı zamanda Türk düşünce tarihinde modern milliyetçilik fikrinin sistematik biçimde ifade edildiği öncü bir belge niteliği taşımaktadır.¹⁴

Yusuf Akçura, çok uluslu yapısı çözülme sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu’nun geleceğini değerlendirirken, Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi kapsayıcı ideolojik yaklaşımların mevcut sosyo-politik koşullarda başarı şansı taşımadığını savunmuştur. Ona göre, farklı etnik ve dini grupları ortak bir kimlik altında birleştirme çabaları pratikte karşılık bulmamaktadır. Bunun yerine, ortak dil, tarih ve kültür temeline dayanan Türk milliyetçiliği anlayışının, yalnızca Anadolu’daki Türk unsurunu değil, aynı zamanda Çarlık Rusyası sınırları içinde yaşayan Türk topluluklarını da kapsayan daha bütüncül ve güçlü bir birlik zemini sunabileceğini ileri sürmüştür. Akçura’nın bu düşünceleri ilk etapta dar bir aydın çevresinde yankı bulmuşsa da, zamanla II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte siyasal ve entelektüel ortamın canlanmasıyla daha geniş bir karşılık bulmuştur. Bu bağlamda, Türk Derneği (1908), Türk Yurdu Cemiyeti (1911) ve Türk Ocağı (1912) gibi kurumlar etrafında şekillenen Türkçülük akımı, sistematik bir ideolojik yönelim haline gelerek modern Türk milliyetçiliğinin kurumsal temelini oluşturmuştur.

¹³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yavuz S. Gönen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 186-188, https://www.academia.edu/36301440/Erik_jan_zurcher_modernlesen_turkiye_nin_tarihi, (Erişim Tarihi: 21 Mart 2025).

¹⁴ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

Ziya Gökalp, modern Türk milliyetçiliğinin düşünsel temellerini atan en önemli isimlerden biri olarak, özellikle II. Meşrutiyet sonrasında fikrî alanda ön plana çıkmıştır. 1911 yılından itibaren yayımladığı makalelerle Türk milliyetçiliğine dair temel kavramları tartışmaya açan Gökalp, 1923'te neşredilen *Türkçülüğün Esasları* adlı eseriyle bu fikirleri sistematik bir çerçeveye kavuşturmuştur. Bu çalışmasında, Türk milletini “dilce, kültürce ve ülküce bir olan insanlar topluluğu” olarak tanımlayan Gökalp, etnik ya da dini aidiyetlere değil, ortak dil, kültür ve ülkü birliğine dayanan seküler bir millet anlayışını savunmuştur. Ona göre millet, doğrudan kan bağından değil; ortak dil, örf ve âdetler, geleneksel değerler ve tarih bilinciyle şekillenen *hars* yani kültür temelinde oluşur. Bu yaklaşımla Gökalp, Türk milliyetçiliğini yalnızca politik bir söylem değil, aynı zamanda sosyolojik bir inşa süreci olarak kurgulayarak, Cumhuriyet dönemi ideolojisinin düşünsel zeminine önemli katkılar sunmuştur.¹⁵

Milliyetçilik ideolojisi, modern devletlerin inşa sürecinde yalnızca kuramsal bir düşünce biçimi olarak kalmamış, aynı zamanda toplumsal kurumlar ve kamusal politikalar aracılığıyla somut biçimde hayata geçirilmiştir. Ulus-devletler, homojen bir ulusal kimlik oluşturma hedefi doğrultusunda eğitim sistemlerini, resmi dili, tarih anlatılarını ve kültürel politikaları etkili araçlar olarak kullanmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu süreç, özellikle kuruluş yıllarında oldukça belirgindir. Cumhuriyet ideolojisi, eğitimi sadece bireysel gelişim alanı değil, aynı zamanda “fikren, ilmen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular” yetiştirmeye yönelik bir ulus inşa mekanizması olarak görmüştür. Bu dönemde tarih, vatandaşlık bilgisi ve dil dersleri, genç kuşaklara milli kimliği aktarmanın temel araçları hâline gelmiş; özellikle dil birliği, kültürel ve siyasal bütünleşmenin vazgeçilmez unsuru olarak kabul edilmiştir. Farklı anadillere sahip yurttaşlar için Türkçe, kamu yaşamında tek geçerli dil haline getirilerek ortak iletişim ve kimlik zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. Tüm bu uygulamalar, milliyetçiliğin yalnızca bir düşünsel yönelim değil; devletin meşruiyetini pekiştiren, politik kararları “ulusal çıkar” adına gerekçelendiren ve halkın taleplerini şekillendiren güçlü bir sosyo-politik

¹⁵ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan, 36. bs., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014, s. 201.

pratik olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle milliyetçilik, modern toplumlarda sadece ideolojik değil, aynı zamanda işlevsel ve dönüştürücü bir rol üstlenmiştir.¹⁶

Milliyetçilik kavramı, hem Türkiye bağlamında hem de uluslararası literatürde tarihsel süreç içerisinde önemli dönüşümler geçirmiştir. Türkiye’de milliyetçilik, başlangıçta çok uluslu bir imparatorluğun mirası üzerinde yükselen bir ulus-devlet inşa projesinin ideolojik dayanağı olarak ortaya çıkmış; zamanla farklı düşünsel akımlarla etkileşime girerek evrilmiştir. Bu süreçte Türk milliyetçiliği, kimi dönemlerde Anadolu merkezli daha dar bir çerçevede ele alınmış, kimi zaman ise Türk dünyasını kuşatmayı amaçlayan daha geniş bir perspektifle yorumlanmıştır. Günümüzde de milliyetçilik, Türkiye’nin siyasal düşünce dünyasında ve toplumsal kimlik inşa süreçlerinde merkezi bir referans noktası olmayı sürdürmektedir.

Türk devletleri milliyetçilik söylemleriyle yakınlaşmaya başlamıştır. “İki Devlet, Tek Millet” söylemi, ilk kez Azerbaycan’ın merhum Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev tarafından dile getirilmiş ve Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin stratejik kardeşlik temelinde tanımlanmasında önemli bir referans noktası olmuştur. Bu ifade, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dünyası arasında artan yakınlaşma sürecinin sembolik bir özeti hâline gelmiş; zamanla Türk Devletleri Teşkilatı gibi bölgesel yapılar içinde daha geniş çaplı bir dayanışma ve birlik anlayışını temsil eden “Yedi Devlet, Tek Millet” gibi kavramsallaştırmalarla evrilmiştir. Bu tür söylemler, akademik literatürde ulusötesi (transnasyonel) milliyetçilik veya pan-Türkizm bağlamında değerlendirilmektedir.

Türk devletleri arasındaki iş birliği bağlamında ise milliyetçilik, çift yönlü bir rol üstlenmektedir. Ortak tarih, dil ve kültür vurgusu, Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetleri arasında karşılıklı yakınlaşmayı kolaylaştıran güçlü bir zemin sunarken; diğer yandan, her bağımsız devletin kendi ulusal kimliğini ve egemenliğini koruma yönündeki hassasiyetleri, milliyetçiliğin aşırı yorumlandığı durumlarda iş birliği süreçlerini zorlaştırabilmektedir. Bu durum, Türk dünyasında yaygınlık kazanan “tek millet, ayrı devletler” anlayışıyla ifade edilmekte; bu söylem, ortak kimlik duygusunu beslerken,

¹⁶ Hobsbawm, *Nations and Nationalism*, s. 90-91.

egemenliğin mutlaklığını da vurgulayan dengeleyici bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda milliyetçilik, Türk devletleri arasındaki ilişkilerde hem birleştirici bir motivasyon kaynağı hem de dikkatli bir diplomasiyle yönetilmesi gereken potansiyel bir gerilim alanı olarak işlev görmektedir. Bu ikili karakter, milliyetçiliğin sadece kimlik temelli bir aidiyet değil, aynı zamanda siyasal özerklik ve ulusal çıkar hassasiyetleriyle iç içe geçmiş karmaşık bir olgu olduğunu göstermektedir.

Milliyetçilik ideolojisinin Türkiye'de geçirdiği evrim, onu yalnızca bir kimlik temsili olmaktan çıkarıp, daha spesifik ve tarihsel bir kimlik projesi olan Türkçülüğe zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, Türkçülük düşüncesi, milliyetçiliğin Türk dünyasında aldığı özgün biçimi temsil etmektedir.

1.1.2. Türkçülük

Türkçülük, en genel tanımıyla, Türk milletinin hem kültürel hem de siyasal düzlemde birlik ve bütünlüğünü savunan bir düşünce akımıdır. Kavramsal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan bu ideoloji, ilk aşamada daha çok kültürel farkındalık ve kimlik bilincinin gelişmesini amaçlayan bir entelektüel hareket niteliğindeydi. Ancak zaman içinde, özellikle imparatorluğun çözülme süreciyle birlikte, bu kültürel uyanış siyasi hedeflerle bütünleşerek ideolojik bir duruşa ve millî bir ülkü kimliğine dönüşmüştür. Bu evrimsel süreç, Türkçülüğün sadece bir kimlik arayışı değil, aynı zamanda modernleşen Türk toplumunun kendini tanımlama ve geleceğini kurma çabasının bir tezahürü olduğunu göstermektedir.¹⁷

Türkçülük akımı Türkiye'de ortaya çıkmadan önce, Avrupa'da Türklere ve Türk kültürüne duyulan ilgi iki farklı hareketle kendini göstermiştir. Bunlardan ilki, Fransızca *Turquerie* olarak adlandırılan ve Türk sanatına hayranlığı ifade eden akımdır. O dönemde Türkiye'de üretilen ipek ve yünlü kumaşlar, halılar, kilimler, çiniler, demir ve ahşap işçiliği ürünleri, ciltçilik ve tezhip sanatının zarif örnekleri, mangallar ve şamdanlar gibi sanat eserleri, Avrupa'daki sanatseverlerin büyük ilgisini çekiyordu. Sanata tutkun Avrupalılar, Türk ustalarının elinden çıkan bu eşsiz eserleri yüksek bedeller ödeyerek

¹⁷ Refik Turan, "Türk Milliyetçiliği ve Türkçülük", *Türk Yurdu*, sy. 175 (1999), s. 3.

topluyor, hatta evlerinde özel olarak “Türk salonu” veya “Türk odası” adı verilen alanlar oluşturarak bu eserleri sergilemişlerdir. Kimileri ise bu sanat eserlerini, farklı kültürlere ait değerli objelerle birlikte koleksiyonlarına dahil etmişlerdir.¹⁸

Avrupa’da gelişen ikinci önemli hareket ise Türkiyat ya da Türkoloji olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde Rusya, Almanya, Macaristan, Danimarka, Fransa ve İngiltere’de birçok bilim insanı, eski Türkler, Hunlar ve Moğollar üzerine tarihi ve arkeolojik araştırmalar yapmaya başlamıştır. Bu çalışmalar, Türklerin köklü bir geçmişe sahip olduğunu, geniş bir coğrafyaya yayıldığını ve farklı dönemlerde büyük imparatorluklar kurarak önemli medeniyetler oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmaların ana odağı her ne kadar Türkiye Türklerinden ziyade eski Doğu Türkleri olsa da, bu bilimsel çalışmalar Osmanlı’daki bazı düşünürleri de etkilemiştir. Özellikle Fransız tarihçi Deguignes’in Türklerle, Hunlara ve Moğollara dair yazdığı kapsamlı tarih kitabı ile İngiliz bilim insanı Sir Davids Lumley’in III. Selim’e ithaf ettiği Kitâbü’l-İlmü’n-Nâfi (Faydalı Bilgiler Kitabı), Türk aydınları üzerinde derin bir iz bırakmıştır. Lumley’in İngilizce olarak kaleme aldığı bu eser, daha sonra annesi tarafından Fransızcaya çevrilerek Sultan II. Mahmud’a sunulmuştur. Kitap yalnızca Türkçenin farklı lehçelerini ele almakla kalmamış, aynı zamanda Türk medeniyeti, etnografyası ve tarihi hakkında kapsamlı bilgiler içermiştir. Bu tür çalışmalar, Osmanlı aydınlarının Türk kimliği ve tarihine yönelik ilgisini artırarak, onların milliyetçilik ve kültürel bilinç konularında daha derinlemesine düşünmelerine ilham vermiştir.¹⁹

Yusuf Akçura, Osmanlı’daki fikir dünyasını ve bu dünyada etkili olan siyasi yaklaşımları ele aldığı “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesinde, dönemin temel siyasal yönelimlerini incelemeye yönelik önemli bir çerçeve sunmuştur. Akçura’nın ortaya koyduğu Üçüncü yönelim olan Türkçülük ise, etnik kimliği esas alan bir yaklaşımı temsil etmekte ve Türk milletini merkeze alan bir “Türk siyasî milliyeti” oluşturma fikrini savunmaktaydı. Bu düşünce tarzı, Batı’da “Pantürkizm” olarak anılmıştır.²⁰

¹⁸ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 21.

¹⁹ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 22.

²⁰ Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 75.

19. yüzyıl sonlarında Osmanlı aydınları arasında filizlenen Türkçü fikirlerin arka planında, hem imparatorluk içindeki çözölen çok uluslu yapıya tepki, hem de Rus İmparatorluğu'ndaki Türk/Müslüman toplulukların maruz kaldığı Rusifikasyon politikalarına karşı bir dayanışma arzusu bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında Türk kimliği aslında imparatorluk siyasetinde geri plandaydı; egemen Osmanlı ideolojisi, önce Osmanlıcılık sonra İslamcılık ekseninde şekillenmişti. Ancak özellikle 93 Harbi (1877-78 Osmanlı-Rus Harbi) ve Balkan Savaşları (1912-13) sonrasında, Osmanlı'nın Türk ve Müslüman nüfus bölgelerine sıkışması, Anadolu ve Trakya'ya yoğun göçlerle demografik yapının Türkleşmesi, Türk kimliğinin önemini artırdı.²¹

Türkçölük, tüm Türkleri bir arada tutmayı amaçlayan bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmıştır. Bu fikir, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde de önemli bir rol oynamış ve ulusal bir devlet anlayışının temel taşlarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik düşüncelerinin yoğunlaştığı 1871 sonrası dönemde, Türkler de bu akımdan etkilenmiş ve bunun sonucunda Türk Milliyetçiliği kavramı doğmuştur. Jön Türk hareketi ile birlikte bu düşünce devlet yönetiminde daha fazla yer bulmaya başlamış ve zamanla daha da güçlenmiştir. Türkçölük, 1912 yılında İstanbul'da kurulan Türk Ocağı ile birlikte kurumsal bir yapı kazanmış ve toplum içinde kendine özgü bir hareket haline gelmiştir.²²

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, Türkçölük düşüncesinin entelektüel temelleri çeşitli aydınların katkılarıyla atılmaya başlanmıştır. Bu süreçte Ahmet Vefik Paşa ve Şemsettin Sami gibi isimler, ilk kapsamlı Türk tarihi ve dili üzerine çalışmaları başlatmış; Türk kimliğinin kültürel boyutlarını öne çıkaran metinler üretmişlerdir. Aynı dönemde, özellikle 1890'lı yıllarda, Kırım Tatar Türkü aydın İsmail Gaspiralı'nın liderliğinde gelişen fikir hareketi, Türk dünyasında ortak bir bilinç inşasının temelini atmıştır. Gaspiralı'nın *Tercüman* gazetesi aracılığıyla yaydığı "Dilde, fikirde, işte birlik" şiarı, sadece Rusya'daki Türk-Müslüman halklar arasında değil, Osmanlı coğrafyasındaki Türkçü çevrelerde de güçlü bir etki yaratmıştır. Bu söylem, dilsel birliktelik ve ortak

²¹ Kemal Haşım Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1985, s. 17.

²² Onur Küçükdoğan, *Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kuruluş Süreci*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2024, s. 9.

kültürel kimlik arayışının ideolojik zeminini oluşturmuştur. 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte oluşan görece özgürlük ortamı, Türkçülük akımının örgütlenmesine ivme kazandırmıştır. Aynı yıl İstanbul’da kurulan Türk Derneği, Türk dili ve tarihi üzerine bilimsel araştırmalar yapmayı hedefleyen ilk kurumsal yapılanma olarak öne çıkmıştır. Dernek, 1909 tarihli nizamnamesinde bu amaçlarını açıkça beyan etmiş; milli bilinç oluşturma doğrultusunda faaliyetler yürütmüştür. Bu girişimi, başta Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Ali Bey Hüseyinzade olmak üzere Rusya kökenli Türk aydınlarının katkılarıyla kurulan Türk Yurdu Cemiyeti (1911) ve Türk Ocağı (1912) izlemiştir. *Türk Yurdu* dergisi etrafında şekillenen bu çevre, Halide Edip, Ahmet Ağaoğlu gibi önemli isimlerin yazılarıyla Türk tarihini, edebiyatını ve kültürel mirasını ön plana çıkarmış; Türk kimliğini yeniden tanımlama çabasına kuramsal bir çerçeve kazandırmıştır. 1913 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iktidarı tamamen devralmasıyla birlikte, Türkçülük fikirleri iktidar çevrelerinde de daha görünür hale gelmiştir. Cemiyetin bazı önde gelen üyeleri – özellikle Enver Paşa – Pan-Türkist düşüncelere sempatiyle yaklaşmış; I. Dünya Savaşı yıllarında Kafkasya ve Orta Asya’daki Türk topluluklarıyla ittifak arayışları bu doğrultuda gelişmiştir. Resmî devlet politikası olarak açık bir Pan-Türkizm benimsenmemiş olsa da, “Turan” idealine yönelik romantik beklentiler bu dönemde belirginleşmiş; Türkçülüğün jeopolitik vizyonu şekillenmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, Türk kimliğinin yalnızca kültürel bir unsur değil, aynı zamanda devletin siyasal vizyonunu biçimlendiren bir referans haline geldiğini göstermektedir.²³

Ziya Gökalp, Türkçülük ideolojisinin kuramsal temellerini atan en önemli isimlerden biri olarak, sosyolog kimliğiyle dönemin modern toplumsal kuramlarını Türk milliyetçiliğiyle bütünleştirmiştir. Özellikle Émile Durkheim’in sosyolojik yaklaşımından etkilenmiş olan Gökalp, toplumu yalnızca bireylerin toplamı olarak değil, kendi iç dinamikleri ve değerleri olan organik bir bütünlük şeklinde değerlendirmiştir. Bu çerçevede “millet” olgusunu, toplumsal dayanışmanın ve ortak kültürel kimliğin taşıyıcısı olarak görmüştür. Gökalp’e göre milliyet, bireyleri bir arada tutan değer ve inanç sistemlerinin oluşturduğu toplumsal bağın en güçlü ifadesidir; bu nedenle de hem toplumsal uyumun sağlanmasında hem de modernleşme sürecinde merkezî bir role sahiptir. Onun bu yaklaşımı, Türk

²³ C. W. Hostler, *Turkism and the Soviets: The Turks of the World and Their Political Objectives*, London: George Allen & Unwin, 1957, s. 146.

milliyetçiliğini sadece siyasal bir ideoloji değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir bütünleşme projesi olarak yeniden tanımlamıştır.²⁴

Ziya Gökalp, Türk milletini anlamak için “hars” (kültür) ve “medeniyet” (uygarlık) kavramları arasında yaptığı ayrım ile özgün bir çerçeve sunar. Ona göre “hars”, bir milletin tarihsel köklerinden gelen, geleneksel, yerli ve özgün kültürel değerler bütünüdür; Türkler açısından bu, İslam öncesi Orta Asya’daki Türk kültürü ile halk yaşamından doğan unsurları kapsar. Buna karşılık “medeniyet” ise, evrensel ve dış kaynaklı gelişmeleri ifade eder; Türk toplumunun medeniyeti ise İslam dininden ve Batı uygarlığının bilimsel-teknolojik birikiminden alınan unsurlardan oluşur.²⁵

Gökalp’e göre bir toplumun çağdaşlaşması, kendi kültürel özünü kaybetmeden medeniyetin imkânlarını benimsemesiyle mümkündür. Bu düşünceyi “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” üçlemesiyle özetlemiştir. Burada “Türkleşmek” milli kimliğin inşasını ve kültürel aidiyetin korunmasını, “İslamlaşmak” toplumsal dayanışma ve ahlaki değerler sistemini, “muasırlaşmak” ise Batı’dan bilim ve teknik alanında faydalanmayı ifade eder. Gökalp’in bu sentezci yaklaşımı, Türkçülüğü dar bir etnik milliyetçiliğe indirgemek yerine, bir kültürel millet anlayışı çerçevesinde ele aldığını gösterir.

Gökalp, dili milletin temel yapı taşı olarak görür. *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde, “Dil bir milleti millet yapan ümniyelerin başında gelir” diyerek, Türkçenin sadeleştirilmesi ve halk ile entelektüel kesim arasında ortak bir edebî dil oluşturulmasının önemini vurgular. Ona göre folklor, sanat, gelenek ve görenek gibi kültürel unsurlar da milli kimliğin inşasında hayati rol oynar.

Gökalp’in millet tanımı, biyolojik veya ırk temelli değil, tamamen kültüre dayalıdır. Irkçılığı dışlayan bu anlayışta millet, ortak bir kültürel dünyayı paylaşan bireylerin oluşturduğu bir zümre olarak tanımlanır. Kendi ifadesiyle, “Türk milleti, ne biyolojik ne coğrafi ne de siyasi bir zümredir; Türk milleti kültürel bir zümredir”.²⁶ Bu yaklaşım,

²⁴ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 50.

²⁵ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s. 201.

²⁶ Gökalp, a.g.e., s. 202

Gökalp'in Türkçülüğünü etnisite merkezli değil, toplumsal bütünlüğü kültür aracılığıyla sağlamayı amaçlayan bir ideolojik çerçeveye oturtur.

Gökalp, Türkçülüğü, bir yandan Türk milletinin tarihsel/kültürel sürekliliğine vurgu yapan, diğer yandan modernleşmeyi milli bünyeye mal etmeye çalışan özgün bir ideoloji olarak şekillenmiştir. Bu ideoloji, daha sonraki Türk milliyetçisi kuşaklar için de bir referans noktası olmuştur.

Türkçülük ideolojisi, klasik milliyetçilik kuramları içinde “pan-milliyetçilik” ya da “aşırı-ulusal (transnasyonel) milliyetçilik” olarak tanımlanabilecek özgün bir kategoriye dâhil edilir. Bu yaklaşım, ulusal kimliği yalnızca belirli bir devletin coğrafi sınırlarıyla sınırlamaktan ziyade, aynı dili konuşan, benzer kültürel kodlara sahip ve ortak tarihsel hafızayı paylaşan topluluklar arasında bir aidiyet bağı kurmayı amaçlar. Türkçülüğün odak noktası, yalnızca Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki Türk kimliğini güçlendirmek değil, aynı zamanda tarihsel olarak Türk soyundan gelen veya kendini Türk kültürüyle özdeşleştiren topluluklar arasında bir birlik duygusu geliştirmektir. Bu yönüyle Türkçülük, kültürel ve etnik bağlar temelinde uluslararası düzlemde bir dayanışma ve ortak kimlik inşası hedefleyen kapsayıcı bir milliyetçilik türü olarak değerlendirilebilir.²⁷

Türkçülük ideolojisi, yapısal özellikleri bakımından klasik Batı Avrupa milliyetçiliklerinden — özellikle İtalyan ya da Fransız türlerinden — farklılık gösterir. Daha ziyade, Pan-Germanizm veya Pan-Slavizm gibi geniş coğrafyalara hitap eden ve birden fazla topluluğu ortak etnik-kültürel temeller üzerinden birleştirmeyi amaçlayan "pan-milliyetçi" yaklaşımlarla benzerdir. Ancak bu benzerlik yalnızca yapısal düzeyde sınırlıdır. Çünkü Türkçülük, örneğin Pan-Slavizm'in aksine, büyük bir emperyal gücün koruyucu ya da yönlendirici etkisi altında doğmamıştır. Aksine, parçalanmış imparatorluklar ve sömürgeci baskılar altında kimliğini korumaya çalışan halkların oluşturduğu bir düşünsel zeminden filizlenmiştir. Bu nedenle Türkçülüğün söylemi, baskı altındaki topluluklar arasında dayanışmayı önceleyen, daha çok "mazlum milletlerin birliği" anlayışıyla şekillenmiş bir kimlik politikası niteliği taşır. Bu yönüyle Türkçülük,

²⁷ Jacop M. Landau, *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, Bloomington: Indiana University Press, 1995, s. 112.

yalnızca bir kültürel uyanış değil, aynı zamanda tarihsel travmaların ve bağımsızlık arayışlarının da ideolojik ifadesidir.²⁸

20. yüzyılın başlarında Türkçülük düşüncesini benimseyenlerin büyük bölümü, Tatarlar, Azerbaycan Türkleri ve Kırım Türkleri gibi Çarlık Rusyası egemenliği altında yaşayan ve kimlik mücadelesi veren topluluklardan oluşmaktaydı. Bu durum, Türkçülüğün doğuşuna damgasını vuran belirgin bir özelliktir: Hareket, ilk evresinde esasen yurtdışında yaşayan aydınlar ve entelektüellerin öncülük ettiği diaspora merkezli bir karaktere sahipti. Bu bağlamda Türkçülük, yalnızca Osmanlı sınırları içerisindeki değil, farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının da ortak kimlik arayışının bir sonucu olarak şekillenmiştir.²⁹

Diaspora kökenli milliyetçilik biçimlerinde, genellikle düşünsel ve kültürel yönelimler, siyasal taleplerden daha önce gelişme eğilimi göstermiştir. Türkçülüğün ilk dönem temsilcileri olan Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi entelektüellerin metinlerine bakıldığında, tarih yazımı, dil ve edebiyat alanında yapılan çalışmalar ile kültürel reform tasarılarının ön planda olduğu görülmektedir. Bu metinlerde siyasi hedefler—örneğin ortak bir Türk devleti kurma fikri—açık biçimde ortaya konmaktan ziyade, örtük veya uzun vadeli idealler olarak yer almaktadır. Bu durum, Türkçülüğün ilk evrelerinde daha çok bir “kültürel milliyetçilik” karakteri taşıdığı yönündeki değerlendirmeleri güçlendirmektedir.

Bunun yanı sıra Türkçülük, sadece bir kimlik arayışı değil, aynı zamanda bir modernleşme projesi olarak da okunabilir. Ziya Gökalp başta olmak üzere dönemin önde gelen düşünürleri, Türkçülüğü çağın bilimsel ve toplumsal dönüşüm dinamikleriyle uyumlu bir kalkınma vizyonu olarak konumlandırmışlardır. Gökalp’in milliyetçiliği durağan bir aidiyet biçimi olarak değil, toplumu inşa eden ve ilerleten dinamik bir süreç olarak görmesi; eğitimin modernleştirilmesi, ekonomik kalkınma ve bilimsel kurumların yaygınlaştırılması gibi başlıklara önem atfetmesi bu yaklaşımın göstergesidir. Böylece

²⁸ Hostler, *Turkism and the Soviets*, s. 115.

²⁹ Jacop M. Landau, “The Fortunes and Misfortunes of Pan-Turkism”, *Central Asian Survey*, Cilt 7, Sayı 1, 1988, s. 3.

Türkçülük, yalnızca geçmişe dayalı bir kimlik söylemi değil, aynı zamanda çağdaşlıkla bütünleşmiş bir toplumsal dönüşüm stratejisi olarak şekillenmiştir.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Türkçülük yalnızca nostaljik bir geçmiş özlemi ya da romantik bir reaksiyon hareketi değil; tarihsel köklerinden beslenerek geleceğe yön verme iddiası taşıyan, bilinçli ve hedef odaklı bir ideolojik projedir. Türkçülüğün kuramsal temelleri, bugün dahi hem Türkiye’de hem de diğer bağımsız Türk devletlerinde ulusal kimlik inşası, tarih anlatıları ve kültürel politikalar üzerinde etkisini sürdürmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından oluşan yeni jeopolitik ortamda, Türkçülük düşüncesi Türkiye ile Orta Asya ve Kafkasya’daki Türk cumhuriyetleri arasındaki diplomatik ve kültürel bağların güçlenmesinde zemin sağlayıcı bir rol oynamıştır. 1990’lı yıllarda hem siyaset kurumları hem de kamuoyu düzeyinde “Türk dünyasıyla bütünleşme” arzusu, bu ideolojik mirasın yeniden canlandırılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Türkçülük, tarihsel bir miras olmanın ötesinde, çağdaş bölgesel iş birliklerini ve kimlik siyasetlerini şekillendiren dinamik bir unsur haline gelmiştir.

Türkçülüğün gelişim sürecinde bir sonraki adım olarak ortaya çıkan Turancılık ise, bu ideolojik yönelimin coğrafi ve etnik sınırlarını daha da genişleten bir üst-kimlik projesi olarak şekillenmiştir.

1.1.3. Turancılık (Türk Birliği)

Turancılık ideolojisi, en dar anlamda tüm Türk boylarının; daha geniş çerçevede ise Türklerle tarihsel, kültürel ya da dilsel bağlara sahip kabul edilen diğer halkların – örneğin Macarlar, Fin-Ugorlar, Moğollar gibi Ural-Altay kökenli varsayılan toplulukların – birlik ve dayanışmasını esas alan bir düşünce sistemidir. “Turan” kavramı, köken olarak antik İran destanı *Şehname*’de geçen ve İranlıların Orta Asya’da yaşayan kavimleri tanımlamak için kullandığı efsanevi bir coğrafi terimdir. Bu kavram, 19. yüzyılda özellikle Macar entelektüeller arasında yeni bir anlam kazanmış; Macarlar, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içindeki etnopolitik rekabet ortamında kendi kökenlerini Asya’ya, özellikle Hun-Türk dünyasına dayandırarak Turan fikrine sarılmışlardır. 1830’lardan itibaren bazı Macar Türkologlar, Ural-Altay dil teorileri çerçevesinde “Turanlı milletler”

kavramını kullanmış; bu yaklaşım 1910'da Budapeşte'de kurulan *Turan Cemiyeti* ile kurumsal bir boyut kazanmıştır. Cemiyetin temel hedefi, Orta Asya ve Yakın Doğu halklarıyla kültürel ilişkileri güçlendirmek olmuştur.³⁰

Turancılık kavramı, özellikle II. Meşrutiyet'in son dönemlerinde ve I. Dünya Savaşı yıllarında daha görünür ve etkili bir siyasal ideoloji haline gelmiştir. Bu dönemde ideolojik tahayyül, kültürel semboller aracılığıyla pekiştirilmiş; Ziya Gökalp'in 1917 yılında kaleme aldığı "Yeni Turan" adlı şiiri, bu ülkünün edebi ve düşünsel temsili olarak dikkat çekmiştir. Aynı yıllarda, Osmanlı Devleti'nin önemli askeri figürlerinden Enver Paşa, 1918'de Brest-Litovsk Anlaşması sonrasında Kafkasya'ya yönelerek, "Kafkas İslam Ordusu" adıyla bilinen ve kamuoyunda "Turan Ordusu" olarak anılan bir birlik oluşturmuştur. Bu girişim, Turancı düşüncenin soyut idealizmden çıkıp somut bir askerî müdahaleye dönüştüğü ender tarihsel örneklerden biri olarak kabul edilmektedir.³¹

Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliği denildiğinde akla gelen öncü isimlerden biri olarak, millî kimliğin derinliklerinde yatan kültürel unsurların keşfedilmesine büyük önem atfetmiştir. Ona göre, atasözlerinde, masallarda, destanlarda ve dilin çeşitli ifadelerinde izlerini sürdürebildiğimiz bir "millî mefkûre" yani toplumsal ülkü mevcuttur. Gökalp, bu kültürel mirasın adeta dağınık hâlde kalmış bir enkaz gibi olduğunu belirtmiş; bu mirasın titizlikle incelenip gün yüzüne çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre bu çaba, Türk milletinin tarih öncesiyle, yani "ma-bede't-tarih" dediği kökleriyle yeniden bağ kurma ve bu derin geçmişte saklı olan millî değerleri keşfetme sorumluluğudur. Bu yaklaşım, Türk milletinin kimliğini anlamada tarihî-kültürel bir bilinç inşa etmenin temel bir adımıdır.³²

Kırım Türk'ü düşünür İsmail Gaspıralı, Türk birliği fikrini savunan en önemli isimlerden biriydi. Onun ünlü "Dilde, fikirde, işte birlik" sözü, tüm Türklerin ortak bir dil, düşünce ve çalışma anlayışı etrafında birleşmesi gerektiğini ifade ediyordu. Bu söz, çıkardığı Tercüman gazetesinin başlığının altında yer alarak zamanla Türk dünyasının en güçlü

³⁰ Pınar Üre, "Panturkism", 1914-1918 Online – International Encyclopedia of the First World War, der. U. Daniel vd., s. 1, (Berlin: Freie Universität, 2017), <https://doi.org/10.15463/ie1418.11176> (Erişim Tarihi: 14 Mart 2025).

³¹ Landau, *Pan-Turkism*, 1995, s. 49.

³² Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, s. 29.

sloganlarından biri haline geldi. Gaspıralı, farklı Türk topluluklarının Tatar, Azeri, Kazak, Başkurt, Özbek, Kırgız, Türkmen, Yakut gibi ayrı milletler olarak anılmasının büyük bir hata olduğunu düşünüyordu. Ona göre, bu ayrımlar Türk milletini bölüp zayıflatmayı amaçlayan bilinçli bir stratejinin parçasıydı. Genç yaşlarından itibaren bu soruna karşı neler yapılabileceğini sorgulamış ve Türk dünyasının birlik içinde olması için fikirler geliştirmiştir.³³

Turancılık kavramı, tarihsel olarak Pan-Türkizm ile sıkça örtüşür şekilde kullanılmıştır. Ancak aralarında nüanslı bir fark olduğu birçok araştırmacı tarafından vurgulanır. Pan-Türkizm (Türkçülük), daha dar anlamda yalnızca Türk halklarının birliğini hedeflerken; Pan-Turanizm (Turancılık) Türklerle birlikte Türk olmayan ama akraba veya aynı coğrafyanın kadim halkları olarak görülen unsurları da kapsar. Örneğin, 20. yüzyıl başında bazı Turancı çevreler, Türklerin yanı sıra Macar, Fin, Eston hatta Japon gibi milletleri de “Turan kavimleri” kategorisine almışlardır.³⁴

Turancılık ideali, tarihsel süreçte sınırlı sayıda somut harekete konu olmuşsa da, bazı çarpıcı örnekler bu fikrin pratikte de kendine alan bulduğunu göstermektedir. Bu örneklerin en dikkat çekici olanlarından biri, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Enver Paşa’nın gerçekleştirdiği girişimdir. Savaşın ardından Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilgisi üzerine 1918 yılında Berlin’e geçen Enver Paşa, buradan Rusya içlerine geçerek 1921 yılında Türkistan’a (bugünkü Türkmenistan ve Özbekistan toprakları) ulaşmış, Sovyet yönetimine karşı yürütülen Basmacı isyanına katılmıştır. Kendini “Türkistan Emiri” ilan eden Enver Paşa, bölgedeki Türk halklarını ortak bir direniş etrafında toplamaya çalışmış; ancak bu teşebbüsü 1922 yılında bugünkü Tacikistan’da Sovyet kuvvetleriyle giriştiği bir çatışmada yaşamını yitirmesiyle sonuçlanmıştır. Bu girişim, Turancılık ideali adına atılmış en iddialı ancak başarısız kalmış adımlardan biri olarak tarihe geçmiştir.³⁵

³³ Mustafa Toker, “İsmail Gaspıralı ve ‘Dilde Birlik’ Fikri Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 16 (2004): s. 34, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26280/276907> (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2025).

³⁴ Üre, “Panturkizm”, s. 4.

³⁵ Landau, “Pan-Turkism”, s. 3.

Günümüze gelindiğinde ise, klasik anlamda tüm Türk halklarını tek bir siyasi çatı altında toplama yönünde faaliyet gösteren bir siyasi hareket bulunmamaktadır. Hiçbir Türk devleti, resmi olarak böyle bir birleştirici program izlememekte; ancak “Türk birliği” fikri, farklı düzlemlerde varlığını sürdürmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetleri ile Türkiye arasında gelişen kurumsal iş birlikleri, Turancılık fikrinin artık bir ideolojik hayalden çok, çok taraflı diplomatik ve ekonomik ilişkiler zemininde anlam kazandığını göstermektedir. Bu bağlamda Turancılık, modern dönemde bir ütopyadan çok, iş birliğine dayalı gerçekçi bir stratejik söylem olarak yeniden şekillenmiştir.

Turancılık (Türk birliği düşüncesi) ideolojisi, yaklaşık bir asır önce ortaya çıkan romantik ve maksimalist hedeflerinden bugünün gerçekçi ve somut iş birliği modellerine doğru evrilmiştir. Tarihsel Turancılık, belki gerçekleşmemiş bir hayal olarak kaldı; fakat onun mirası, Türk halkları arasında karşılıklı sevgi, kültürel yakınlık ve dayanışma duygusu şeklinde yaşamaktadır. Bu duygu, günümüzde devletler arası kurumlarla desteklenerek daha elle tutulur bir hale bürünmüştür. Türk birliği ülküsü, artık soyut bir ütopya değil, ekonomik ve siyasi faydalar getirecek akılcı bir hedef olarak görülmeye başlanmıştır.³⁶

2009 yılında kurulan Türk Keneşi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi) ve bu yapının 2021’de “Türk Devletleri Teşkilatı” (TDT) adıyla kurumsal ve fonksiyonel olarak genişletilmesi, tarihsel Turan idealinin çağdaş koşullara uyarlanmış bir versiyonu olarak değerlendirilebilir. Bu teşkilatın temelinde, Türk dili konuşan bağımsız devletlerin sahip olduğu ortak kültürel mirasın, siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında daha yakın iş birliğini mümkün kılabileceği düşüncesi yatmaktadır. Bu anlayış, klasik Turancılığın idealist ve romantik söylemlerinden farklı olarak, karşılıklı menfaatler ve uygulanabilir projeler temelinde şekillenen pragmatik bir entegrasyon vizyonunu temsil etmektedir.

Sıklıkla dile getirilen “tek millet, çok devlet” sloganı da bu yeni yaklaşımı özetler niteliktedir: Türk halkları ortak bir tarih, dil ve kültür etrafında birleşmiş olsa da, her

³⁶ Yılmaz Acar, “A Strategic Opportunity for the Organization of Turkic States Amid Great Power Competition”, *The Diplomat*, 24 Ocak 2024, <https://thediplomat.com/2024/10/a-strategic-opportunity-for-the-organization-of-turkic-states-amid-great-power-competition/> (Erişim Tarihi: 2 Şubat 2025)

devlet kendi bağımsızlığını ve egemenliğini korumaktadır. Bu yönüyle günümüz Pan-Türk iş birliği anlayışı, modern uluslararası sistemde geçerli olan egemenlik ilkesine uygun şekilde tasarlanmıştır.

Bununla birlikte, günümüz Turan düşüncesi tamamen rasyonel diplomatik yaklaşımlarla sınırlı kalmamaktadır. Özellikle Türkiye’deki milliyetçi-muhafazakâr çevrelerde, “Turan ordusu” ya da “Turan yolu” gibi kavramlarla dile getirilen birlik ideali hâlâ duygusal ve sembolik bir değer taşımaktadır. Nitekim 2020 yılında Azerbaycan ile Ermenistan arasında gerçekleşen II. Karabağ Savaşı sürecinde Türkiye başta olmak üzere çeşitli Türk devletlerinin Azerbaycan’a verdiği yoğun destek, kamuoyunda “Türk dünyası birleşiyor” şeklinde yorumlanmış; bu gelişmeler, medyada ve milliyetçi söylemlerde “Turan ordusu kuruluyor mu?” gibi başlıklarla ifadesini bulmuştur. Bu bağlamda, çağdaş Turan fikri, hem gerçekçi bölgesel iş birliği politikalarının hem de toplumsal düzeydeki kimliksel aidiyet duygusunun bir yansıması olarak varlığını sürdürmektedir.

Turancılık ideolojisi, yani Türk birliği düşüncesi, ortaya çıktığı dönemdeki romantik ve idealist söylemlerinden uzaklaşarak zamanla daha uygulanabilir, rasyonel ve işlevsel bir iş birliği vizyonuna dönüşmüştür. 20. yüzyılın başlarında şekillenen klasik Turancılık, çoğu zaman gerçekleşmesi güç büyük birlik hayalleriyle anılsa da, bu ideolojik miras günümüzde Türk halkları arasında süregelen kültürel yakınlık, tarihsel bağlılık ve karşılıklı dayanışma duygularıyla yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde bu ortak duygular yalnızca birer nostalji unsuru olmaktan çıkmış, uluslararası kurumlar ve çok taraflı iş birliği platformları aracılığıyla kurumsal bir temele kavuşmuştur. Böylece Türk dünyası arasında kurulan ilişkiler, daha önceki dönemlerde sadece duygusal veya sembolik düzlemde kalan birlik arayışlarını, somut sonuçlar doğurabilecek siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliklerine dönüştürmüştür. Bu çerçevede, Türk birliği ideali artık salt hayalci bir ütopya değil; gerçekçi, fayda odaklı ve stratejik bir hedef olarak değerlendirilmektedir. Ulus-devletlerin egemenlik haklarına saygı temelinde inşa edilen

bu yeni Turan yaklaşımı, ortak tarih ve kimlikten beslenen ama çağdaş uluslararası ilişkiler düzleminde rasyonel temellere dayanan bir dayanışma modeli sunmaktadır.³⁷

Turancılık idealiyle ilgili değerlendirmelerde genellikle temkinli bir iyimserlik göze çarpar. Bu yaklaşım, bir yandan Türk dünyasını birbirine bağlayan ortak dil, din ve kültür unsurlarına; diğer yandan ise her bir devletin sahip olduğu ulusal çıkarlar ile küresel siyasal dengelere işaret eder. Türk düşünce hayatında Turan ülküsü, çoğu zaman Kızılelma metaforuna benzetilir: Ulaşılması arzulanan, ancak her yaklaşıldığında ufukta biraz daha uzaklaşan sembolik bir hedef olarak varlığını sürdürür.

Bu ideale tam anlamıyla ulaşmak mümkün olmasa da, o yolda atılan her adım; Türk dünyası arasında dayanışma ruhunu güçlendirmekte, ortak tarih ve kimlik bilincini derinleştirmekte ve böylece tarihsel bir misyonun yerine getirilmesine katkı sunmaktadır. Turancılık bu yönüyle, yalnızca bir siyasi proje değil, aynı zamanda Türk milletleri arasında süreklilik arz eden birlik arzusunun ve geleceğe dönük stratejik vizyonun taşıyıcısı konumundadır.

1.2. SSCB DÖNEMİ TÜRK DÜNYASI

1917 Ekim Devrimi'nin ardından kurulan Sovyetler Birliği, çok uluslu yapısını sürdürebilmek ve etnik çeşitliliği kontrol altında tutabilmek amacıyla kapsamlı bir "milliyetler politikası" geliştirmiştir. Lenin ve ardından Stalin'in yönlendirmesiyle şekillenen bu politika, bir yandan her etnik gruba belirli düzeyde özerklik tanıyarak onları Sovyet sosyalist sistemine entegre etmeyi, öte yandan ise herhangi bir ayrılıkçı ya da pan-milliyetçi eğilimin gelişmesini engellemeyi amaçlamıştır.

Sovyet Anayasası teorik olarak cumhuriyetlere “kendi kaderini tayin hakkı” tanısa da, pratikte merkeziyetçi yapının ağırlığı hissedilmiş; Komünist Parti'nin denetimi bu özerklik alanlarını büyük ölçüde sınırlandırmıştır.

³⁷ Acar, “A Strategic Opportunity for the Organization”, <https://thedi diplomat.com/2024/10/a-strategic-opportunity-for-the-organization-of-turkic-states-amid-great-power-competition/> (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

Türk dünyası bağlamında bakıldığında, Çarlık döneminde tek bir idari yapı olarak var olan “Türkistan” bölgesi, Sovyetler döneminde bilinçli bir biçimde parçalanmıştır. 1924 yılında uygulamaya konan Ulusal-Teritoryal Dilimleme (National-Territorial Delimitation - NTD) politikası çerçevesinde, bu coğrafya etnik temellere dayalı olarak ayrı cumhuriyetlere bölünmüştür: Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan. Başlangıçta Kazaklar ve Kırgızlar “Kırgız” adı altında tek bir kategoride değerlendirilmiş olsa da, daha sonra bu sınıflandırma revize edilerek iki ayrı halk olarak tanınmış ve ayrı cumhuriyetler oluşturulmuştur.

Bu uygulama, hem Sovyet merkezîyetçiliğini güçlendirmek hem de Türk dünyası içindeki potansiyel birleşme eğilimlerini önlemek amacıyla etnik farklılıkları kurumsallaştıran bir araç olarak işlev görmüştür.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dönemi, Türk dünyası açısından hem olumlu hem de olumsuz birçok miras bırakmıştır. Bu süreçte, Türkistan coğrafyasının geniş bir kısmı Sovyet sınırları içerisinde yer almış ve bölgedeki halkların ortak "Türk" kimliği yerine "Kırgız", "Kazak", "Türkmen", "Azeri" gibi etnik alt kimlikler özellikle vurgulanmıştır. Bu ayrıştırıcı kimlik politikası, Türk halkları arasında tarihsel bir birlik ve bütünlük duygusunun oluşmasını engellemeyi, dolayısıyla olası bir Türk dünyası entegrasyonunun önünü kesmeyi amaçlamıştır.³⁸

Bu ayrıştırma politikası, Sovyet yönetiminin klasik “böl ve hükmet” stratejisinin tipik bir tezahürüydü. Sovyet yönetimi, Türk dili konuşan topluluklar arasında oluşabilecek pan-Türkist bir bütünleşme olasılığını ciddi bir siyasi tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle, Orta Asya’da etnik ve dilsel çeşitlilik özellikle vurgulanmış, hatta bazı durumlarda bu farklar siyasal amaçlarla bilinçli biçimde üretilmiştir. Sovyetler, farklı Türk halkları arasında ayrışmayı kurumsallaştırmak amacıyla etnografik kategorilere ideolojik müdahalelerde bulunmuşlardır.

³⁸ B. Zakir Avşar, Ferruh Solak, Ayşe Yorulmaz ve Ferhan Yorulmaz, *Yeni Bir Yüzyıla Doğru Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*, TBMM Yayınları, 1993, s. 4, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/ddc12e35-caf5-4b49-bacb-3708e8fe9e99> (Erişim Tarihi: 1 Mart 2025).

Sovyetler Birliği'nin milliyetler politikası, özellikle Stalin döneminde (1928–1953) belirgin biçimde pekişmiş ve yönlendirilmiştir. Bu süreçte, Orta Asya'da bütünleşik bir Türk kimliğinin oluşması yerine, Özbek, Kazak, Kırgız ve Türkmen gibi ayrı etnik kimliklerin teşviki ön planda tutulmuştur. Böylece etnik ayrımlar derinleştirilmiş ve ortak bir Türk üst kimliği yerine bölgesel ulusal kimliklerin inşası hedeflenmiştir.

Söz konusu yaklaşım, Stalin'in ulusal meseleleri Sovyet idaresi açısından ne denli kritik gördüğünü de yansıtmaktadır. Nitekim Stalin, 1917–1923 yılları arasında Halk Komiserleri Sovyeti'nde Milliyetler Komiseri olarak görev yapmış; bu görevi sırasında çok uluslu bir yapıyı kontrol altında tutmanın yollarını aramıştır. Güçlü liderliği döneminde de etnik ve kültürel politikaları merkezi düzeyde biçimlendirmeyi sürdürmüştür.

Stalin, çeşitli konuşmalarında “burjuva milliyetçiliği”ni sosyalist sistemin temel tehditlerinden biri olarak tanımlamış; özellikle pan-Türkizm ve pan-İslamizm gibi geniş coğrafi dayanışma ideallerini Sovyet bütünlüğünü tehdit eden gerici eğilimler olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, Sovyetler'in etnik ve dini temelli ortak kimlikleri bölgesel düzeyde ayırıştırma politikasını hem ideolojik hem pratik düzeyde meşrulaştırmasına hizmet etmiştir.³⁹

Her ne kadar Sovyet yönetimi döneminde bölge halkları sanayileşme, eğitim ve okuryazarlık oranları açısından önemli ilerlemeler kaydetmiş olsa da, bu gelişmelerin eşzamanlı olarak geleneksel Türk kültürü, dili ve millî değerleri üzerindeki baskılarla birlikte yürütüldüğü görülmektedir. Bu kültürel asimilasyon süreci, Türk kimliğinin kamusal ve siyasal alanda görünürlük kazanmasını büyük ölçüde engellemiş; Türkiye'nin bölge halklarıyla doğrudan "Türk" kimliği temelinde ilişki kurmasının önünde ciddi bir engel oluşturmuştur.⁴⁰

³⁹ J. V. Stalin, *Marxism and the National and Colonial Question*, Paris: Foreign Languages Press, 2021, s. 162-163.

⁴⁰ Aysel Erdoğan, “Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 9, sy. 2, 2020, s. 991, <https://doi.org/10.15869/itobiad.637679> (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2025).

Soğuk Savaş yıllarında Türk Dünyası, Sovyetler Birliği'nin sıkı denetimi altında kalmış, bu durum Türkiye ile Orta Asya'daki Türk kökenli topluluklar arasında doğrudan temasların kurulmasına ciddi biçimde engel teşkil etmiştir. Özellikle 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Türkiye, Sovyet sınırları içerisindeki “Dış Türkler”le ilişkilerini kesmek zorunda kalmış, bu zorunlu suskunluk hali Sovyetler Birliği'nin 1991'deki dağılmasına kadar sürmüştür. Bu dönemde Türk toplulukları, ulus-devletleşme süreçlerinden uzak tutulmuş; ortak kimlik, kültür ve dil temelinde şekillenebilecek dış politika vizyonları da ciddi şekilde bastırılmıştır.⁴¹

Sovyetler Birliği'nin Türk dünyasına yönelik politikaları, büyük ölçüde pan-Türkist eğilimlerin doğurabileceği tehdit algısına dayanmaktaydı. Bu korku, yalnızca ideolojik düzlemde değil, tarihsel deneyimlerle de beslenmişti. 1917 Devrimi sonrasında kısa ömürlü olarak kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (1918–1920) ve Hokand Özerk Hükümeti gibi milli yapıların, Bolşevikler tarafından pan-Türkist girişimler olarak damgalanarak ortadan kaldırılması bu yaklaşımın bir göstergesidir. Sovyet yönetimi, özellikle Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinde kontrolü pekiştirirken, öncelikle yerel aydınlar arasındaki entelektüel bağları koparmaya odaklanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulması ve Sovyetlerle başlangıçta dostane ilişkiler geliştirmesine rağmen, Stalin dönemiyle birlikte Türkiye'den gelebilecek kültürel ve düşünsel etkilerin önüne geçilmesi stratejik bir öncelik hâline gelmiştir. Bu bağlamda, 1920'lerin sonlarından itibaren Azerbaycan ve Özbekistan gibi cumhuriyetlerde kullanılan Latin alfabesi, 1939–1940 yıllarında alınan kararla Kiril alfabesine dönüştürülmüştür. Bu müdahale, Türkiye ile Türk cumhuriyetleri arasındaki yazı temelli ortak iletişim kanalını kesmeyi ve Türk dilleri arasında oluşabilecek kültürel yaklaşmayı engellemeyi amaçlamıştır.⁴²

Sovyetler Birliği'nin etno-dilsel mühendislik politikaları doğrultusunda, Türk lehçeleri ortak bir dilin varyantları olarak değil, birbirinden bağımsız edebi diller olarak teşvik edilmiştir. Bu süreçte, örneğin Azerice ile Türkmence ya da Özbekçe ile Kazakça

⁴¹ Mevlüt Akçapa, “Türk Devletleri Teşkilatı'nın tarihsel gelişimi: Teşkilatın dünü, bugünü ve yarını”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, C. 11, S. 34, Mart 2023, s. 475, <https://doi.org/10.33692/avasyad.1223099> (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

⁴² Landau, *Pan-Turkism*, 1995, s. 17.

arasındaki farklılıklar öne çıkarılarak, “ortak bir Türk dili” fikri sistematik biçimde gündemden düşürülmüştür. Sovyet eğitim ve kültür politikalarında pan-Türkist yaklaşımlar potansiyel tehdit olarak görülmüş ve bu tür eğilim taşıyan tüm içerikler yasaklanmıştır. Eğitim müfredatları ve tarih kitapları, her bir etnik grubun ayrı bir ulusal tarihe sahip olduğu varsayımı üzerine kurgulanmış; Türk halklarının ortak geçmişine dair referanslardan özellikle kaçınılmıştır. Bu çerçevede, Kazak ve Kırgız halkları gibi etnik topluluklar için birbirinden tamamen farklı "ilk kahramanlar" ve "kurucu atalar" figürleri yaratılmış, bu halkların sanki apayrı tarihsel kökene ve mitolojik geçmişe sahip olduğu izlenimi verilmiştir.⁴³ Bu strateji, ortak kimlik ve dayanışma duygularının önüne geçmeyi amaçlayan bilinçli bir ayrıştırma politikası olarak değerlendirilmelidir.

Sovyetler Birliği'nin Türk halklarına yönelik politikaları yalnızca dilsel ve kültürel düzeyde değil, aynı zamanda demografik müdahaleler yoluyla da şekillendirilmiştir. Bu çabaların temel amacı, Türk toplulukları arasında oluşabilecek potansiyel birlik zeminini sistematik olarak zayıflatmaktır. Özellikle Stalin döneminde bu stratejiler daha belirgin hale gelmiş, bazı Türk ve Müslüman topluluklara karşı toplu cezalandırma yöntemleri uygulanmıştır. 18 Mayıs 1944 tarihinde gerçekleştirilen Kırım Tatar Sürgünü, bu politikanın en çarpıcı örneklerinden biridir. Resmi gerekçeler, Kırım Tatarlarının II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası ile iş birliği yaptığı iddiasına dayansa da, sürgünün ardında yatan asıl nedenlerden biri, Kırım'ın Karadeniz havzasındaki stratejik önemi ve Tatarların Türkiye ile tarihsel, kültürel ve etnik yakınlık taşıyor olmalarıydı. Bu sürgün, sadece bir güvenlik önlemi değil, aynı zamanda Türkiye ile bağlantı kurabilecek bir Türk topluluğunu hem coğrafi hem sosyolojik olarak dağıtarak, pan-Türkist eğilimlerin önünü kesmeye yönelik daha geniş bir Sovyet stratejisinin parçasıydı.

Sovyetler Birliği'nin Türk halklarına yönelik uyguladığı baskıcı politikaların önemli bir boyutu, bu toplulukların entelektüel önderlik kadrolarını sistemli biçimde tasfiye etmesiydi. Bu strateji, gelecekte ortaya çıkabilecek herhangi bir birleşme ya da ortak kimlik inşa sürecinin önünü daha baştan kesmeyi amaçlıyordu. Özellikle 1930'lardan itibaren uygulanan yoğun ideolojik ve fiziksel tasfiyeler neticesinde, 1950'li yıllara

⁴³ Terry Martin, *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*, New York: Cornell University Press, 2001, s. 57.

gelindiğinde Sovyetler Birliği sınırları içinde pan-Türkist ya da Turancı düşünce neredeyse tamamen görünmez hâle gelmişti. Jacob M. Landau, 1988 yılında kaleme aldığı bir makalesinde, Sovyetler'de pantürkizmin “örgütlü bir olgu olarak neredeyse tümüyle ortadan kaldırıldığını” ifade eder. Ona göre, Türk halklarının kültürel mirası yalnızca rejime sadakatini açıkça beyan eden ve Komünist Parti çizgisinde hareket eden yerel entelijansiya aracılığıyla sınırlı bir çerçevede yaşatılabilmektedir. Landau’nun dikkat çektiği üzere, Sovyet yönetimi pan-Türkist düşünceyi sadece yer altına itmekle kalmamış, aynı zamanda halkların kolektif hafızasından da silmeye çalışmıştır. Bu durum, uzun vadede Türk halkları arasında ortak kimlik fikrinin zayıflamasına ve farklı ulusal kimliklerin kuşaklar boyu derinleşerek kurumsallaşmasına yol açmıştır.⁴⁴

Sovyetler Birliği, Lenin liderliğindeki erken dönemde, “her millet için bir vatan” ilkesine dayanan bir yaklaşımı benimsediğini öne sürerek, farklı etnik topluluklara kendi ulusal kimliklerini sosyalist çerçevede yeniden inşa etme fırsatı sunduğunu iddia etmiştir. Bu söyleme göre, her ulus Sovyet sistemine entegre olurken aynı zamanda kendine özgü bir Sovyet kimliği geliştirme hakkına sahipti. Ancak bu yaklaşım, pratikte çoğu zaman merkezi otoritenin denetimi altında ve ideolojik sınırlamalarla şekillenmiştir.

Teorik olarak Sovyet sistemi, Kazaklar, Türkmenler, Özbekler ve diğer Türk halklarına kendi ana dillerinde eğitim görme, tarihlerini araştırma ve edebi eserler üretme imkânı tanımış görünüyordu. Hatta bu çerçevede yerel dillerde yayımlanan kitaplar, tiyatro oyunları ve filmler devlet eliyle desteklenmiş ve bu durum milli kültürlerin görünürde gelişmesine katkı sağlamıştı. Ancak bu kültürel faaliyetler, katı bir ideolojik denetim altında yürütülmekteydi. Her bir milli edebiyat, Sovyet sosyalist gerçekçiliği doğrultusunda şekillendirilmeli; içerik olarak Komünist Parti’ye bağlılık, sınıf mücadelesi ve sosyalist ideallerin yüceltilmesi gibi temalara odaklanmalıydı. Aynı şekilde milli tarih yazımı da bağımsız bir perspektiften değil, Sovyet ideolojisinin çizdiği sınırlar içinde biçimlenmek zorundaydı. Orta Asya ve Kafkasya’daki Türk halklarının tarihleri, genellikle Sovyet öncesi dönemi “feodal ve geri kalmış” bir aşama olarak gösteren, buna karşılık Rusların bölgeye uygarlık ve kalkınma getirdiğini öne süren bir anlatıya indirgenmişti. Böylece yerel kimliklerin ifadesi, Sovyetler’in çok uluslu birlik

⁴⁴ Landau, “Pan-Turkism”, s. 2.

projesi içinde ideolojik olarak yönlendirilmiş ve sınırlandırılmış bir çerçevede varlık bulabilmiştir.

Sovyetler Birliği döneminde Türkiye ile Türk dünyası arasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş'ın jeopolitik dengeleri çerçevesinde oldukça sınırlı ve dolaylı şekilde yürütülmüştür. 1920'lerde Ankara ile Moskova arasında kurulan dostane ilişkiler, Türkiye'nin milli mücadelesine destekle sınırlı kalmış; Cumhuriyet'in kuruluşunu takip eden süreçte ise, özellikle 1930'lardan itibaren daha mesafeli bir ilişki şekillenmiştir. Resmî düzeyde pantürkist bir çizgi izlenmese de, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye kamuoyunda ve bazı sivil toplum çevrelerinde Türk dünyasına yönelik bir ilgi gelişmiştir. 1940'larda kurulan Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü gibi kurumlar, Sovyet coğrafyasındaki Türk topluluklarına dair çalışmalar yapmaya başlamış; diaspora figürlerinden Mehmet Emin Resulzade gibi isimler ise Ankara merkezli faaliyetleriyle bu ilgiye entelektüel katkı sunmuştur.

1950'lerden itibaren NATO üyesi olan Türkiye, Sovyet karşıtı propaganda faaliyetlerinde "esir milletler" söylemine yer vererek, Sovyet Türklerine yönelik ilgi ve duyarlılığı artırmıştır. 1960'lar ve 70'lerde milliyetçi çevreler "Esir Türkler Haftası" gibi etkinliklerle bu ilgiyi canlı tutmuş; "Dış Türkler" tabiriyle, Sovyetler ve Çin'de yaşayan Türk topluluklarına dair söylemler yaygınlaşmıştır. Resmî diplomasi bu meselelerde temkinli bir çizgide ilerlerken, kamuoyunda Türk dünyası ile sembolik dayanışmalar sürdürülmüştür.

1980'li yıllarda Turgut Özal liderliğindeki hükümet, Sovyet lideri Gorbaçov'un reform politikalarını fırsat bilerek Orta Asya cumhuriyetleriyle temas kurma yönünde adımlar atmıştır. Jeltoqsan Olayı gibi milli direniş örnekleri, Türkiye'de kamuoyu tarafından dikkatle izlenmiş; 1989'da imzalanan kültür anlaşması ile Türkiye, Sovyetler içindeki cumhuriyetlerle sınırlı da olsa kültürel etkileşime başlamıştır. Sanat ve akademi aracılığıyla kurulan bu bağlar, 1990'larda gerçekleştirilen Türkoloji kongreleri ve kurultaylarla kurumsallaşmış; Azerbaycan ve Orta Asya'dan gelen aydınlar Türkiye ile yeniden ilişki kurma imkânı bulmuştur.

Özetle, Sovyetler döneminde Türkiye ile Türk dünyası arasındaki ilişkiler büyük ölçüde sınırlandırılmış, ancak tamamen koparılmamıştır. Resmî düzeyde dikkatli bir diplomasi izlenirken, milliyetçi sivil çevreler kültürel bağları diri tutma çabasını sürdürmüşlerdir. Sovyetlerin pan-Türkizm korkusuyla izlediği etnik ayrıştırma politikaları büyük ölçüde başarıya ulaşmış, ancak ortak tarihsel ve kültürel zemin tümüyle silinememiştir. Sovyetlerin çözülme süreciyle birlikte bu ortak bağlar yeniden canlanmaya başlamış, Türk dünyası ile Türkiye arasındaki ilişkilerin yeni bir evreye geçmesinin temelleri atılmıştır.

1.3. SSCB’NİN DAĞILMASI SONRASI KURULAN TÜRK DEVLETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

1991’de Sovyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasıyla Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kırgızistan bağımsızlıklarını kazandı.

Bu gelişme, hem Türkiye’de hem de genel anlamda Türk dünyasında derin bir coşku ve umut yarattı. Türkiye Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Türk cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke olmuştur. Bu yaklaşım, tarihsel ve kültürel bağlara dayalı kardeşlik söyleminin dış politikaya yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte Orta Asya ve Kafkasya’daki Türk Cumhuriyetleri, ilk kez kendi egemenlikleri altında dış politika geliştirme fırsatı elde etmişlerdir. Bu yeni dönemde, Türkiye ile söz konusu cumhuriyetler arasında tarihsel ve kültürel bağlara dayanan ilişkilerin yeniden tesisi mümkün hâle gelmiştir. Türkiye, ortak dil, din, tarih ve kültür birikimini esas alarak, yeni bağımsızlıklarını kazanan bu devletlerle diplomatik ilişkilerini derinleştirmiş, çok boyutlu işbirliği mekanizmaları geliştirmeye yönelik önemli adımlar atmıştır. Böylece, uzun süre Sovyet ideolojisinin sınırlandırıcı etkisi altında kalan Türk Dünyası içindeki etkileşim, yeniden ivme kazanmış; kültürel yakınlaşmanın ötesine geçen ve kurumsal yapılarla desteklenen bir işbirliği süreci başlamıştır. Bu gelişmeler, Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında

bölgesel işbirliğine dayalı yeni bir hukuki ve siyasi zemin inşa edilmesinin önünü açmıştır.⁴⁵

Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın başlattığı ve ardından Süleyman Demirel'in sürdürdüğü dış politika vizyonunda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla şekillenen “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne uzanan Türk dünyası” fikri, Türkiye için 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan en önemli stratejik fırsatlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Süleyman Demirel'in sıkça dile getirdiği “21. yüzyıl Türk asrı olacaktır” ifadesi de, bu dönemde şekillenen büyük Türk dünyası vizyonunun simgesel söylemlerinden biri haline gelmiştir.

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetlerine yönelik kapsamlı destek politikaları geliştirdi. Bu süreçte özellikle 1992 yılı, karşılıklı üst düzey temasların yoğunlaştığı ve kardeşlik temelli iş birliği girişimlerinin kurumsallaşmaya başladığı bir dönüm noktası oldu. Aynı yıl Ekim ayında Ankara’da düzenlenen “Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi”, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan liderlerini bir araya getirdi. Zirve sonunda yayımlanan “Ankara Bildirisi”nde, taraflar ortak dil, tarih ve kültürel bağlara vurgu yaparak; ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda derinleşen bir iş birliği iradesi ortaya koydular. Bu deklarasyon, Türk dünyası arasında kurumsal dayanışmanın temellerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Bu durum, Türk devletlerinin tarihlerinde ilk kez çok taraflı bir zeminde bir araya gelerek aralarındaki ilişkileri kurumsal düzeye taşıma yönünde somut bir adım atmaları anlamına gelmekteydi. Böylece, ortak tarih ve kültürel bağlardan beslenen iş birliği, artık düzenli diplomatik temaslar ve çok taraflı platformlar aracılığıyla yapılandırılabilir hale gelmiş oldu.

Bu gelişmeler, Türkiye’yi yalnızca siyasi ve kültürel değil, aynı zamanda kurumsal düzlemde de Türk dünyasıyla daha yapısal ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. Bu çerçevede, Türkiye’nin kurumsal aktörleri önemli bir rol üstlenmiştir.

⁴⁵ Akçapa, “Türk Devletleri Teşkilatı’nın tarihsel gelişimi”, s. 476.

1.4. TÜRKİYE’NİN TÜRK DÜNYASI’NA YÖNELİK KURUMSALLAŞMASI

1991’de Sovyetler Birliği’nin (SSCB) dağılmasıyla Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kırgızistan bağımsızlıklarını kazandı ve Türkiye, bu yeni Türk Cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülke oldu. Ortak dil, kültür ve tarih bağları, Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ilişkilerin hızla gelişmesine zemin hazırladı. Türkiye, Orta Asya’daki kardeş devletlere sadece diplomatik bir perspektiften bakmadı; onları tek milletin farklı devletleri olarak görerek ilişkilerini daha da güçlendirdi. Türkiye’nin önceliği, bu devletlerin uluslararası alanda kabul edilmesini sağlamak oldu. Ardından, bölgede sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmayı destekleyen uzun vadeli projeler hayata geçirildi.⁴⁶

1.4.1. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)

Türkiye’de, SSCB sonra bağımsızlıklarını kazanan yeni Türk Cumhuriyetleri ile ilgili çabaların daha sistemli bir şekilde yürütülmesi amacıyla 1992’de Türk İşbirliği ve

⁴⁶ Sayit Yusuf, *Türkiye’nin Türk Dünyasına Yönelik Kurumsallaşması, Kurumlar, TDT ve TDT’nin Geleceği*, röportajı yapan: Saltuk Samed Aksun, 3 Mayıs 2025.

Sayit Yusuf, 1996–1999 yılları arasında Türk Dünyası’na yönelik politikaların oluşturulmasında görev alan Devlet Bakanı’na danışmanlık yapmış; ardından 1999 yılında Başbakanlık Müşavirliğine atanmıştır. 2007 yılına kadar, ilgili Devlet Bakanlıklarında Türk Dünyası Başmüsaviri olarak çalışmıştır. 2007–2016 yılları arasında ise Başbakanlık Müşaviri unvanıyla kamu görevine devam etmiştir. 6 Aralık 2016 ile 10 Haziran 2023 tarihleri arasında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Başkan Yardımcılığı görevini yürütmüş; bu süreçte hem Türkiye Bursları programının yönetiminden sorumlu olmuş hem de soydaş ve akraba topluluklara yönelik faaliyetlerin koordinasyonunu sağlamıştır.

12 Haziran 2023 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Mehmet Nuri Ersoy’un tensipleriyle Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı TÜRKSOY’a Genel Sekreter Yardımcısı olarak görevlendirilmiştir. Yusuf, hem kamu diplomasisi hem de Türk Dünyası iş birlikleri bağlamında önemli katkılar sunmuştur.

Sayit Yusuf’a göre, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında tesis edilen ilişkiler, sadece diplomatik değil; tarihî, kültürel ve kardeşlik bağlarının da yeniden canlanmasına olanak tanımıştır. Yusuf, bu dönemde Türk topluluklarının yalnızca Türkiye ile değil, birbirleriyle de daha güçlü bağlar kurduğunu ve bu sürecin Türk Dünyası’nın uluslararası arenada görünürlüğünü artırdığını ifade etmektedir. Özellikle son yıllarda Türkiye Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan’ın ve Türk Cumhuriyetleri liderlerinin iradesiyle bu bütünleşmenin ivme kazandığını vurgulayan Yusuf, söz konusu sürecin en somut ve kurumsal çıktılarından birinin ise Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, Nahçıvan Anlaşması ile temelleri atılan TDT’nin yalnızca siyasi ve ekonomik değil, aynı zamanda kültürel düzlemde de halklar arası dayanışmayı pekiştiren etkili bir yapı haline geldiğine işaret etmektedir. Yusuf’a göre, bu tür iş birliği mekanizmaları sayesinde Türk Dünyası, hem ortak bir vizyona hem de kurumsallaşmış işleyişe kavuşmuştur.

Koordinasyon Ajansı (TİKA) kuruldu. TİKA, eğitim, sağlık, altyapı, kültürel miras ve kalkınma projeleri ile Orta Asya'daki soydaş topluluklara destek sağlamaya başladı.

İlk program koordinasyon ofisini Türkmenistan'da açan TİKA, zamanla Avrasya bölgesinde 6 ofise ulaştı ve Türkiye'nin dostluk ve iş birliği köprüsünü güçlendirdi. Bugün de Türkiye, kardeş ülkelerle olan bağlarını sadece tarihi bir miras olarak görmeyip, ortak bir gelecek inşa etmek için çalışmalarına devam etmektedir.

TİKA, Türk dünyasında eğitim, sağlık, altyapı, tarım ve kültürel mirasın korunması gibi pek çok alanda binlerce proje gerçekleştirerek bölgedeki kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesinin restorasyonu, Bilge Tonyukuk Yazıtları'nın korunması, Kırgızistan-Türkiye Dostluk Hastanesi'nin inşası ve Karabağ'daki tarımsal kalkınma projeleri, bu çalışmaların en somut örneklerindendir. Ayrıca, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi gibi eğitim kurumlarıyla iş birliği yaparak akademik ve bilimsel gelişime destek vermektedir. Türkiye'nin girişimci ve insani diplomasisi doğrultusunda, Türk Cumhuriyetleriyle ortak projeler yürüterek bölgedeki kültürel, ekonomik ve sosyal bağları güçlendirmeye devam etmektedir.⁴⁷

1.4.2. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB)

6 Nisan 2010 tarihli 5978 sayılı Kanun ile kurulmuş, 15 Temmuz 2018 tarihli 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile yeniden yapılandırılmıştır. YTB, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları, soydaş ve akraba topluluklar ile Türkiye'de öğrenim gören uluslararası öğrencilere yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Bugün yaklaşık 7 milyonluk Türk diasporası, özellikle Avrupa'da güçlü bir varlığa sahiptir. YTB, diasporanın kimlik, kültür ve ana dilini korumasına destek olurken, Türkiye ile bağlarını güçlendirmeyi ve bulundukları ülkelerde daha güçlü bir konuma gelmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra, Türk Dünyası, Afrika,

⁴⁷ Serkan Kayalar, "Yeni Yüzyılın Eşiğinde Türk Dünyası", *Kriter Dergi*, Sayı 73, Kasım 2022, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/yeni-yuzyilin-esiginde-turk-dunyasi> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2025).

Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi bölgelerdeki soydaş topluluklarla ekonomik, kültürel ve akademik iş birliklerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca, Türkiye Bursları programıyla her yıl 175'ten fazla ülkeden binlerce öğrenciye burs imkânı sunarak Türkiye'de eğitim almalarını sağlamakta ve mezun olduktan sonra Türkiye ile ülkeleri arasındaki bağları güçlendirmelerine katkıda bulunmaktadır.

Dış politika ve kamu diplomasisi açısından önemli bir aktör olan YTB, diaspora, soydaş topluluklar ve uluslararası öğrencilerle ilgili çalışmalarını kararlılıkla sürdürmektedir.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), “Dilde, fikirde, işte birlik” anlayışıyla hareket ederek Türk dünyasıyla bağları güçlendirmeye yönelik birçok çalışma yürütmektedir. Türkistan coğrafyasında ana dilin ve kültürün korunması, eğitim programları, mesleki gelişim projeleri ve akademik iş birlikleri gibi alanlarda 150'den fazla proje hayata geçirmiştir. Bununla birlikte, Türk Cumhuriyetleri ve diasporalarıyla dayanışmayı artırmak, ortak hareket eden güçlü bir Türk diasporası oluşturmak için çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Eğitim alanında ise Büyük Öğrenci Projesi ve Türkiye Bursları programları sayesinde binlerce öğrencinin Türkiye'de eğitim almasına destek olmuş, böylece Türk dünyasının geleceği için nitelikli insan kaynağı yetişmesine katkıda bulunmuştur. YTB, bu projelerle Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik, sosyal ve kültürel bağları daha da güçlendirmeyi hedeflemektedir.⁴⁸

Bu tür kurumsal aktörlerin faaliyetleri, nihayetinde Türk dünyasıyla olan bağların kurumsallaştırılmasına öncülük etmiş ve TDT'nin kuruluşuna giden süreci doğrudan etkilemiştir.

1.5. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NI OLUŞTURAN SÜREÇLER

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetleri arasında başlayan yakınlaşma süreci⁴⁹ ile zirveler dönemi ile başlayan Türk Dili Konuşan Ülkeler

⁴⁸ Abdullah Eren, “YTB ve Türk Dünyası”, *Kriter Dergi*, sy. 73, Kasım 2022, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/ytb-ve-turk-dunyasi> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2025).

⁴⁹ Bkz. e. TDT Genel Sekreteri / e. Büyükelçi Halil Akıncı, “Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kuruluş Süreci”, röportajı yapan: Saltuk Samed Aksun, 19 Mayıs 2025.

Akıncı, diplomatik kariyeri boyunca başkâtiplik, konsolosluk, şube müdürlüğü, daire başkanlığı ve bakanlık müşavirliği gibi görevlerde bulunmuş; NATO Sekreteryasında ve Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Orta Asya,

İşbirliği Konseyi'nden Türk Devletleri Teşkilatı'na uzanan sürecin temel birliği, ortak; tarih, dil⁵⁰, kültür ve kimliğe dayanan kardeşlik bağlarının kurumsal iş birliğine dönüştürülmesi anlayışından kaynaklanmaktadır.

1.5.1. Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi (1992)

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan liderleri, Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ev sahipliğinde Ankara'da bir araya geldi. Zirveye Ebulfezl Elçibey, Nursultan Nazarbayev, Askar Akayev, İslam Kerimov ve Saparmurad Niyazov (Türkmenbaşı) katıldı. Görüşmeler sonucunda, Ankara Bildirisi imzalanarak iş birliği sürecinin temelleri atıldı. Turgut Özal'ın yoğun çabaları sayesinde Türkiye ile Türk

Kafkasya ve Slav Ülkeleri Genel Müdürlüğü'nde üst düzey görevler üstlenmiştir. Eski Sovyet coğrafyasından sorumlu İkili Siyasi İşler Genel Müdürü olarak görev yapmış; ardından Türkiye'nin Ljubljana ve Yeni Delhi büyükelçiliklerinde bulunmuştur. 2008 yılında Moskova Büyükelçiliği görevine atanmış, 2010 yılında ise Türk Konseyi (bugünkü Türk Devletleri Teşkilatı) Genel Sekreteri olarak seçilmiştir. Ayrıca bölge ülkeleri ile ilgili birçok bilimsel toplantı ve çalışmaya katılmıştır.

Akıncı, İlk olarak hükümet bir heyet gönderdi. O dönem ben Moskova'daydım. Rahmetli Bilal Şimşir'in başkanlığında bir heyet oluşturuldu. Yıl, 1991 Eylül'üydü. Tam da Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci... Ağustos ayında darbe olmuş, Yeltsin tanka çıkmıştı. İşte o sırada biz de bölgeye, yani Azerbaycan ve Orta Asya cumhuriyetlerine (Tacikistan da dahil) bir ziyaret gerçekleştirdik.

Ziyaret sonrası bir rapor hazırladık. O dönem Başbakan sanırım Süleyman Demirel'di, Dışişleri Bakanı ise Hikmet Çetin'di. Raporumuzda, "Bu ülkeleri tanıyalım" dedik. Bize sorulan temel sorular şunlardı: "Bu ülkeler ayakta durabilir mi? Tanıyalım mı, tanımayalım mı? Tanıyacaksak hangilerini tanıyalım?" Biz, tüm eski Sovyet cumhuriyetlerinin tanınması gerektiğini ifade ettik. Türk kökenli olsun ya da olmasın, hepsini tanıyalım dedik. Zaten Baltık ülkelerinin Sovyetler'e katılımını hiçbir zaman tanımamıştık.

Ziyaretlerde başkentlerde başbakanlarla, cumhurbaşkanlarıyla görüştük. Özbekistan'da televizyon bizimle röportaj yapmak istedi. Heyette üç kişiydik. Büyükelçimiz, Kurtuluş Taşkent ve ben. Röportaj sırasında bana "Türkiye'de kaç milyon Özbek var?" diye sordular. "50 milyon" dedim. "Kaç milyon Kazak var?" "50 milyon" dedim. "Kaç milyon Kırgız var?" "50 milyon" dedim. "Yahu bu çok fazla!" dediler. Dedim ki: "Biz hepimiz hem Özbek, hem Kazak, hem Kırgız'ız." Bu hoşlarına gitti.

Raporumuzda, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'ı tanımayı önerdik. Nitekim öyle de oldu. Tanıma protokollerini hep biz yazdık ve ilk biz imzaladık.

Sonrasında, Hikmet Çetin Moskova'ya geldi. O sıralar ben de Moskova'daydım. Havaalanında Kırgızistan temsilcileriyle tanıma protokolünü imzalayacaktık. Ancak bizden önce Çin'le imzalamışlardı. Bizim protokolde tarih Ocak 1992 olarak yazılmıştı. Kırgız temsilci "İlk biz sizinle imzalamalıydık" dedi. Bunun üzerine tarihi geriye çekerek Çin'den iki gün önceye aldık. Yani gerçekten ilk tanıyan biz olduk.

⁵⁰ Bkz. e. TDT Genel Sekreteri/e. Büyükelçi Halil Akıncı'ya göre, Türkçe konuşan ülkeler arasında görülen dilsel ayrışma, doğal bir evrim sürecinin değil, Sovyetler Birliği döneminde uygulanan bilinçli politikaların sonucudur. 1930'larla birlikte her Türk topluluğu için ayrı Kiril alfabeleri tasarlanmış, ortak iletişim dili olan Türkçenin yerini Rusça almıştır. Buna rağmen tarihsel şiir örnekleri (Şah İsmail, Ahmet Cevat, Çolpan, Mağcan Cumabay) Türkçenin birliğini ortaya koymaktadır. 1992'de düzenlenen alfabe sempozyumu ile başlayan süreçte ortak Latin alfabesi fikri yeniden gündeme gelmiş; 2009 sonrası Türk Konseyi Sekreteryası bu alfabe sistemini yazışmalarında fiilen kullanmaya başlamıştır. Bu çabalar yalnızca dilsel değil, stratejik ve kültürel bir bütünleşme hedefinin parçasıdır. Dil birliği kadar ortak tarih ve ortak kahramanlar (Bilge Kağan, Atatürk) da birleştirici rol oynamaktadır. Nihai amaç, Çin'den Akdeniz'e uzanan Orta Koridor üzerinden kültürel ve jeopolitik entegrasyonu güçlendirmektir.

Cumhuriyetleri arasında pek çok anlaşma hayata geçirildi, böylece ülkeler arasındaki bağlar güçlendirildi.⁵¹

30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi⁵², Türkiye için büyük bir önem taşıyordu. Türkiye, bu zirvede Türk Cumhuriyetleri arasındaki bağları güçlendirmek, ortak hareket etmenin getireceği faydaları vurgulamak ve çeşitli iş birliği projelerini hayata geçirmek amacıyla özel bir bildiri hazırlamıştı. Zirvenin açılış konuşmasını yapan dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türk dünyasının birleşme potansiyeline dikkat çekerek, 21. yüzyılın Türk dili konuşan ülkelerin yükseliş dönemi olabileceğini vurguladı. Ekonomik ilişkileri güçlendirmek için "ortak pazar" modeline dayalı bir birliğin kurulmasını, ticari engellerin kaldırılmasını ve gümrük sistemlerinin sadeleştirilmesini önerdi. Ayrıca, ekonomik iş birliğini daha sağlam bir zemine oturtmak amacıyla bölgesel bir kalkınma ve yeniden yapılandırma bankası kurulması fikrini ortaya koydu. Bu zirve, Türk devletleri arasındaki ilişkilerin geleceği açısından önemli bir dönüm noktası oldu.⁵³

1.5.2. Türk Keneşi’nin Kuruluşu (2009)

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, 2009 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından Nahçıvan Antlaşması ile kurulan, ortak bir yapı içinde iş birliğini amaçlayan uluslararası bir örgüttür. Kuruluş sürecinde, Kaşgarlı Mahmud’un Divânı Lugâtî’t-Türk’te geçen "Keneş" kelimesi tercih edilerek örgüte "Türk Keneşi" adı verilmiştir. Örgütün bayrağı, kurucu ülkelerin bayraklarında yer alan sembolleri bir araya getirerek ortak bir kimlik oluşturmuştur. Bayrağın mavi rengi Kazakistan’ı, güneş sembolü Kırgızistan’ı, hilal Türkiye’yi ve sekiz köşeli yıldız ise Azerbaycan’ı temsil

⁵¹ Küçükdoğan, *Kuruluş Süreci*, s. 31.

⁵² Bkz. e. TDT Genel Sekreteri/e. Büyükelçi Halil Akıncı, Türkiye ile aynı teşkilat çatısı altında gönüllü olarak bulunan ülkelerin oluşturduğu bu gönüllü teşkilat, zirveler dönemi, önce “Türk Dili Konuşan Ülkeler”, sonra da “Türk Keneşi” olarak adlandırıldı. Bugünkü adıyla ise “Türk Devletleri Teşkilatı”dır. Evet, bu yapıyı biz kurduk. Bu, 1990’lı yıllardan bu yana yürüyen bir çabanın ürünüdür.

⁵³ Aidarbek Amirbek, Almasbek Anuarbekuly ve Kanat Makhanov, “Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 3, Aralık 2017, s. 167, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391701> (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2025).

etmektedir. Bu yapıyla Türk dünyasının birlik ve iş birliği ruhunu yansıtan Türk Keneşi, ortak kültürel ve tarihi değerleri temel alarak faaliyetlerini sürdürmektedir.⁵⁴

Türk Keneşi, Türk dünyasına mensup ülkeleri uluslararası bir platformda gönüllü olarak bir araya getiren ilk ve en kapsamlı örgüt olma özelliğine sahiptir. Kuruluş sürecinde Türkmenistan ve Özbekistan'ın da üye olması hedeflenmiş, ancak bu ülkeler tarafsızlık politikaları veya kendi özel nedenleri sebebiyle şu an için örgüte katılmamıştır. Buna rağmen, Türk Keneşi⁵⁵, üye ülkeler arasında siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan önemli bir yapı olarak faaliyetlerine devam etmektedir.⁵⁶

Türk Keneşi olarak bilinen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Türk dünyasının iş birliğini güçlendirmek amacıyla kurulan uluslararası bir yapıdır. Konseyin yönetim yapısı, devlet başkanları ve dışişleri bakanlarının oluşturduğu konseyler, her ülkeden seçilen bilge kişilerden ve ileri gelenlerden oluşan aksakallar konseyi, kıdemli memurlar komitesi ve merkezi İstanbul'da bulunan sekretaryadan oluşmaktadır. Bu yapı, üye ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliğini geliştirmek için düzenli olarak çalışmalar yürütmektedir.

⁵⁴ Gülperi Güngör, "Avrasya'nın Merkezinde Türk İşbirliği: Türk Keneşi", *AVİM Analiz*, No: 2021/3, 1 Şubat 2021, s. 1, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/AVRASYA-NIN-MERKEZINDE-TURK-ISBIRLIGI-TURK-KENESI> (Erişim Tarihi: Mart 2025).

⁵⁵ Bkz. e. TDT Genel Sekreteri/e. Büyükelçi Halil Akıncı, Başta mesafeler, farklı zihniyetler sorun oluşturuyordu. Aramızda bin yıllık bir kopukluk vardı. Temas hiç kesilmemiş olsa da gelişmeler farklıydı. Biri Rusya'nın, biri Osmanlı'nın egemenliği altındaydı.

Örneğin, Kırgızistan'la TIR anlaşması imzalayacaksınız ama onlar bizdeki kadar TIR istiyor. Onlarda hiç TIR yok ama eşitlik istiyorlar. Haksız da değiller. Bu yüzden "egemen eşitlik" ilkesini koyduk ve her zaman ikna yöntemini seçtik.

Kazakistan'la mali bir anlaşma yapacaktık. Bir türlü imzalanamadı çünkü Rus kökenli bir kadın maliye yetkilisi istemiyordu. Parlamentoyla ve bakanla bizzat görüştüm. Bakanın da durumdan haberi yoktu. Sonunda "Eğer siz de çözemeyecekseniz Nazarbayev'e giderim" dedim ve konu çözüldü.

Bu süreçte kimse çok hevesli değildi. Çünkü ne yapılacağını bilmiyorlardı. Onları yönlendirmek gerekiyordu. Herkes "Türk" kelimesini duyunca duyulanıyor ama somut adım atmak istenmiyordu. Çünkü bağımsızlıklarını yeni kazanmışlardı ve bir üst yapının parçası olmayı "egemenlik devri" gibi görüyorlardı.

⁵⁶ E. Durdular, "Türk Dünyasının Geleceğe Açılan Penceresi; Türk Keneşi", *Türk Yurdu Dergisi*, sy. 342, Şubat 2016, s. 36, <https://www.turkyurdu.com.tr/arsiv/yazar-yazi.php?id=2563> (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2025).

1.5.3. Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) Geçiş (2021)

12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'daki Demokrasi ve Özgürlükler Adası'nda gerçekleştirilen 8. TDT Zirvesi, örgütün kurumsal kimliği ve bölgesel iş birliği açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirvede, teşkilatın adı resmen “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmiş ve Türkmenistan gözlemci üye olarak teşkilata dâhil edilmiştir.⁵⁷

Zirve, “Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler” teması çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup, teşkilatın geleceğine yönelik stratejik kararların alındığı bir platform olmuştur. Toplantıya katılan devlet liderleri, teşkilatın kurumsal yapısını güçlendirmek, üye devletler arasındaki iş birliğini artırmak ve küresel düzeyde etkisini genişletmek amacıyla çeşitli kararlar almışlardır. Bu bağlamda, zirvenin, Türk devletlerinin bağımsızlıklarının 30. yılına denk gelmesi ve Türkmenistan'ın gözlemci üye olarak teşkilata katılması nedeniyle sembolik ve tarihi bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Zirvede ele alınan başlıca konular arasında, üye ülkelerin üçüncü taraf devletler ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesi, bölgesel ekonomik kalkınmanın desteklenmesi amacıyla Türk Yatırım Fonu'nun kurulması ve teşkilatın uzun vadeli stratejik hedeflerini belirleyen Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nin onaylanması yer almaktadır. Türk Yatırım Fonu'nun, teşkilata üye ülkelerin ekonomik kalkınmasını desteklemesi ve ortak projelere finansman sağlaması beklenmektedir.⁵⁸

Bu kararlarla birlikte, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurumsal yapısının daha da sağlamlaştırılması, üye devletler arasındaki iş birliğinin derinleştirilmesi ve uluslararası arenada teşkilatın etkinliğinin artırılması hedeflenmektedir. Özellikle, Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi, teşkilatın gelecekteki yönelimlerini belirleyerek, Türk devletleri arasında ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda daha güçlü bir entegrasyon sağlanmasını amaçlamaktadır.

⁵⁷ “TDT 8. Zirvesi İstanbul Bildirisi”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-devletleri-teskilati-8-zirvesi-istanbul-bildirisi> (Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2025).

⁵⁸ “Türk Dünyası 2040 Vizyonu”, *Türk Devletleri Teşkilatı*, https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-dunyasi-2040-vizyonu?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2025).

Milliyetçilik, Türkçülük ve Turancılık gibi ideolojik temellerle şekillenen bu birliktelik arayışları, zamanla kurumsal yapılara dönüşerek, Türk Devletleri Teşkilatı'nın hukuki ve yapısal oluşum sürecini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, TDT'nin yapılanmasına dair kapsamlı bir değerlendirme bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

2. BÖLÜM

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN YAPILANMASINA GENEL BAKIŞ

2.1. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

Tarih boyunca, insanlar çıkarlarını korumak ve güçlerini artırmak amacıyla bir araya gelerek örgütlü yapılar oluşturmaya çalışmışlardır.⁵⁹

Uluslararası toplum, ulus devletler gibi net bir örgütlenme yapısına sahip olmasa da, zamanla ve ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenen kurumlar aracılığıyla devletler arası veya devletler üstü konuları ele alan bir düzen oluşturmuştur. Uluslararası örgütler, egemen ve bağımsız devletler ya da hükümet dışı kuruluşlar tarafından, küresel veya bölgesel düzeyde belirli ya da genel hedeflere ulaşmak amacıyla iş birliğini geliştirmek üzere oluşturulan yapılar, mekanizmalar ve süreçler olarak tanımlanmaktadır.⁶⁰

Uluslararası sistemin karmaşıklığı ve yoğun rekabet ortamı, devletleri çıkarları doğrultusunda ittifaklar kurmaya ve daha güçlü olabilmek için iş birliği yapmaya yöneltmektedir. İlk dönemlerde bu birlikteliklerin temel amacı yalnızca güvenlik ve güç odaklıyken, zamanla kültürel, ticari ve sosyal ilişkileri düzenlemek de iş birliğinin bir parçası haline gelmektedir. Bu gibi etkenler doğrultusunda, uluslararası örgütlere üye olmak devletler için küresel düzenin kaçınılmaz bir gerekliliğine dönüşmekte, hatta örgütlere katılım sağlanmasa bile bu yapıların şekillendirdiği düzene uyum sağlamak zorunlu hale gelmektedir.⁶¹

⁵⁹ Mehtap Biçer, *Türk Dış Politikasında Uluslararası Örgütler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 54.

⁶⁰ Ayşin Turpancı, *Çevre Hukukunun Gelişiminde Uluslararası Örgütlerin Rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018), s. 67, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=0-gkYFGyGGhl1IVt3GkFwg&no=BgAgckaZr1hv5iDnBn_GEA (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

⁶¹ Siret Naz Güler, *Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınmasında Uluslararası Örgütlerin Önemi ve Rolü: TR-BRICS Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020, s. 22.

Uluslararası örgüt kavramı, devletler arasında yapılan andlaşmalarla kurulan, sürekli bir yapı arz eden ve kendi içinde belirli görevleri yerine getirebilen bir hukuk düzeni olarak tanımlanabilir.⁶²

Uluslararası örgütlerin bugünkü anlamıyla var olmaları 19. yüzyıldan itibaren mümkün olmuştur. O zamana kadar devletler arası ilişkiler daha çok diplomasi, ekonomi, hukuk ve savaş çerçevesinde yürütülüyordu. Uzun yıllardır devletler birbirleriyle organize biçimde iletişim kurmuş olsalar da, bu süreçte uluslararası örgütler genellikle sistemin bir tamamlayıcısı olarak varlık gösterdi. Ancak bu örgütlerin küresel ilişkilerdeki etkisi başlarda oldukça sınırlıydı; çoğu zaman devletlerin yönlendirdiği araçlar olmaktan öteye geçemediler. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu tablo değişmeye başladı. Uluslararası örgütlerin sayısı hızla arttı ve devletlerin karar alma süreçlerinde daha aktif bir rol üstlenmeye başladılar. Küreselleşen dünya ve giderek karmaşıklaşan sorunlar karşısında devletler, bu örgütleri vazgeçilmez birer çözüm ortağı olarak görmeye başladı. Ticaret, finans ve ekonomik ilişkiler gibi pek çok alanda uluslararası örgütler artık sadece devletlerin bir uzantısı olmaktan çıkıp, küresel yönetim mekanizmalarının temel taşlarından biri haline geldi. Yeni bağımsız devletlerin de uluslararası sisteme katılmasıyla birlikte, bu örgütlerin rolü daha da belirgin hale geldi.⁶³

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, uluslararası ilişkiler alanında devletlerin mutlak belirleyiciliği eski gücünü yitirmeye başlamıştır. Bu dönemde bireyler, sivil toplum kuruluşları ve kamuoyu da bazı durumlarda sınırlı olmakla birlikte artan bir şekilde uluslararası ilişkilerde rol oynamaya başlamış; bu durum, uluslararası örgütlerin işlevselliğini ve etkinliğini daha görünür hale getirmiştir.⁶⁴

⁶² Mahmut Göçer, "Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Kavramı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 57, sy. 2, Şubat 2002, s. 12, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36210> (Erişim Tarihi: 12 Mart 2025).

⁶³ A. LeRoy Bennett ve James K. Oliver, *Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler*, 2. bs., çev. Prof. Dr. Nasuh Uslu, Ankara: Serbest Kitaplar, 2021, s. 21.

⁶⁴ Hakkı Hakan Erkiner, "Uluslararası Topluluk Kavramı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD)*, c. 16, sy. 1, 2020, s. 41, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/885490> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2025).

Bu dönemde dünya siyaseti, yalnızca devletlerin belirleyiciliğiyle şekillenmekten uzaklaşmış; bireyler, sivil toplum kuruluşları ve kamuoyu gibi yeni aktörlerin etkisi artmaya başlamıştır. Özellikle küreselleşmenin hız kazandığı 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, devlet dışı aktörlerin ve ulusötesi ilişkilerin uluslararası karar alma mekanizmaları üzerindeki etkisi daha da belirginleşmiştir. Bu gelişmeler, uluslararası örgütleri devletler için yalnızca araçsal yapılar olmaktan çıkararak, barışın korunması, ekonomik istikrarın sağlanması ve ortak sorunlara çözüm bulunması gibi konularda vazgeçilmez iş birlikleri haline getirmiştir.

Bu gelişmeler, uluslararası hukukta "hukuki kişilik" kavramının kapsamının genişlemesine de zemin hazırlamıştır. Hukuki kişilik, bir varlığın uluslararası hukuk düzeni içerisinde doğrudan hak ve yükümlülöklere sahip olması ve bu hakları uluslararası düzlemde ileri sürebilme ehliyetini ifade eder. Geleneksel olarak yalnızca egemen devletler bu statüye sahip kabul edilirken, 20. yüzyıl itibarıyla bu anlayış değışime uğramış ve devletlerin kurduğu uluslararası örgütlerin de belirli ölçütler çerçevesinde uluslararası hukuk süjesi olabileceğı görüşü kabul görmüştür. Bu çerçevede, uluslararası örgütlerin yalnızca devletlerin iradesine bağılı mekanizmalar olmaktan çıkarak, kendi hukuki kimliğı ve işlevselliğı olan yapılar haline geldiğı görölmektedir. Bu dönüşüm, uluslararası hukukun aktörlerini çeşitlendirmiş ve daha esnek, çok katmanlı bir uluslararası sistemin inşasına katkı sağlamıştır.⁶⁵

Uluslararası örgütler, esasen egemen devletlerin çok taraflı bir anlaşmayla bir araya gelerek oluşturduğu kurumsal yapılardır ve bu yapıların uluslararası hukuktaki hukuki kişilikleri de büyük ölçüde bu kurucu antlaşmalardan kaynaklanmaktadır.⁶⁶ Uluslararası hukukun asli süjeleri olan devletler, nasıl ki yeni bir devletin doğuşunu tanıyarak ona uluslararası sistemde yer açabiliyorlarsa, benzer şekilde çok taraflı bir sözleşme ile yeni bir uluslararası tüzel kişilik yaratma yetkisine de sahiptirler.

⁶⁵ Uluslararası Adalet Divanı, *Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararlar İçin Tazminat* (Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations), Danışma Görüşü, ICJ Reports 1949, s. 174, <https://law.justia.com/cases/foreign/international/1949-icj-rep-174.html> (Erişim Tarihi: 22.05.2025).

⁶⁶ Cengiz Başak, *Uluslararası Örgütler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2010, s. 42.

Çoğu uluslararası örgütün kuruluş belgesinde, örgütün uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğu ya açıkça ifade edilir ya da örgütün işlevlerini yerine getirmesi için gerekli olan yetkiler tanımlanmak suretiyle bu kişilik dolaylı biçimde kabul edilir. Nitekim bazı kurucu antlaşmalar, örgütlere “sözleşme akdetme”, “dava açma ve taraf olma”, “taşınır ve taşınmaz edinme” gibi yetkiler tanıyarak onların birer tüzel kişilik olarak faaliyet gösterebilmelerini mümkün kılar. Bu tür yetkiler, uluslararası örgütün yalnızca teknik bir yapı değil, aynı zamanda belirli bir hukuki statüye sahip bağımsız bir aktör olduğunu da ortaya koyar.

Bununla birlikte, her durumda belirleyici olan unsur, örgütü oluşturan devletlerin ortak iradesidir. Uluslararası örgütlerin hukuki kişilik kazanması, kendiliğinden veya fiilî bir durumun sonucu olarak değil; kurucu devletlerin bilinçli ve açık iradesinin tezahürü olarak ortaya çıkar. Bu durum, uluslararası hukukta hukuki kişilik kavramının da özünde iradî bir kurgu olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bir uluslararası örgütün süje olarak kabul edilip edilmeyeceği, büyük ölçüde onu kuran devletlerin tanıdığı yetkiler ve yüklediği işlevlerle doğrudan ilişkilidir.

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliklerinin tanınması, çoğu zaman kurucu antlaşmalarda açıkça ifade edilmese de mümkündür. Örgütün üstlendiği görevleri yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu yetkilerle donatılmış olması, bu örgüte uluslararası düzeyde tüzel kişilik atfedilmesi için yeterli görülmektedir. Nitekim bir örgütün kurucu belgesinde hukuki kişilikten doğrudan söz edilmese bile, eğer örgüt üye devletlerden bağımsız şekilde karar alabilen organlara sahipse, bu durumun o örgütün uluslararası hukukta bağımsız bir süje olarak kabul edilmesi açısından yeterlidir. Bu yaklaşım, özellikle örgütün fonksiyonel anlamda özerkliğine ve üye devletlerin ötesinde bağımsız bir irade sergileyebilme kapasitesine vurgu yapmaktadır.⁶⁷

Uluslararası hukuk doktrininde, uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olup olamayacağı konusunda çeşitli teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. İrade kuramı, bir örgütün uluslararası hukuki kişilik kazanabilmesi için, kurucu devletlerin bu yöndeki iradelerinin kurucu antlaşmada açıkça belirtilmiş olmasını şart koşar. Bu görüşe göre,

⁶⁷ Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s. 242.

kişiliğin açıkça tanınmadığı durumlarda örgütün bağımsız bir hukuki statüsünden söz edilemez. Buna karşılık, işlevsel kişilik kuramı, örgütün kendisine verilen görevleri ve işlevleri gereği hukuki kişiliğe sahip olmasının zorunlu olduğunu savunur; bu nedenle, kişilik açıkça düzenlenmemiş olsa da, örgütün etkin biçimde faaliyet gösterebilmesi için bu statünün varlığı kabul edilir. Varsayılan kişilik kuramı ise, devletlerin bir örgüt kurup ona belirli yetkiler tanınması halinde, bu örgütün uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduğunun varsayılabilceğini ileri sürer. Tüm bu yaklaşımlar, uluslararası örgütlerin kişilik statüsünü belirlerken devlet iradesi ile örgütün işlevsel ihtiyaçları arasındaki dengeye farklı bakış açıları sunmaktadır.⁶⁸

Her uluslararası örgütün, kurulmasıyla birlikte kendiliğinden uluslararası hukuki kişilik elde ettiği söylenemez. Nitekim, bazı örgütlerin görev ve yetki alanlarının oldukça dar tutulması, bu tür bir statüye sahip olmalarını engelleyebilir. Bir örgütün uluslararası hukuki kişiliğe sahip olup olmadığı ise; uluslararası antlaşmalar yapabilme kapasitesi, diğer devlet veya örgütlerle resmi ilişkiler kurabilme yeteneği, kendi iç işleyişini bağımsız biçimde düzenleyebilmesi, üyelerine ayrıcalık ve bağımsızlıklar tanınması ile uluslararası sorumluluk üstlenebilmesi gibi çeşitli kriterler üzerinden değerlendirilmektedir. Bu tür yetki ve özelliklere sahip olan örgütler, üye devletlerden bağımsız ve ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olarak kabul edilirler. Dolayısıyla, kuruluş belgelerinde açıkça belirtilmemiş olsa dahi, uluslararası alanda işlem yapabilen ve kurumsal özerkliği bulunan örgütlerin hukuki kişiliğe sahip olduğu genel olarak benimsenmektedir.⁶⁹

Uluslararası örgütlerin hukuki kişilik kazanmasına ilişkin en çarpıcı örnek, Birleşmiş Milletler'dir. 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Antlaşması (BM Şartı), örgütün sahip olduğu hak ve yetkileri açıkça düzenleyerek onun hukuki kişiliğini tanımlamıştır. Şart'ın 104. maddesi, BM'ye, her üye devletin topraklarında görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli hukuki ehliyeti tanımakta; bu da dava açma, sözleşme yapma ve taşınmaz edinme

⁶⁸ H.G. Schermers ve N.M. Blokker, *International Institutional Law*, 4. bası, Martinus Nijhoff, The Hague 2003, s. 989, https://books.google.com.tr/books/about/International_Institutional_Law.html?id=YqGWQgAACAAJ&redir_esc=y (Erişim Tarihi: 24.05.2025).

⁶⁹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 14. bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s. 351.

gibi medeni hukuk işlemlerine taraf olabilme kapasitesini kapsamaktadır. 105. madde ise, BM'nin ve personelinin, faaliyetlerini yürütürken gerekli ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanacağını hükme bağlamaktadır.⁷⁰

Bu hükümler, BM'ye yalnızca devletlerin iş birliğini koordine eden bir platform olmanın ötesinde, bağımsız bir tüzel kişilik kazandırmıştır. Şart'ta tanımlanan kurumsal yapılar (Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey gibi) ve BM'ye yüklenen özel görevler, onun uluslararası hukukun aktif bir süjesi olarak tanınmasını sağlamıştır. BM örneği, yalnızca kendisi açısından değil, sonrasında kurulan birçok uluslararası örgüt için de model teşkil etmiştir.

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliği konusunda en belirleyici içtihatlardan biri, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1949 tarihli *“Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations”* (BM Hizmetinde Uğranılan Zararların Tazmini) başlıklı danışma görüşüdür. Bu görüşte Divan, görevini ifa ederken hayatını kaybeden bir BM görevlisi nedeniyle BM'nin zarar veren devletten uluslararası düzeyde tazminat talep etme yetkisine sahip olup olmadığını değerlendirmiştir. BM Antlaşması'nda bu husus açıkça düzenlenmemiş olsa da, Divan örgütün yapısı, görevleri ve kurucu devletlerin niyeti doğrultusunda BM'nin uluslararası hukuk süjesi olduğunu kabul etmiştir. Divan'a göre, BM'ye verilen görevler ve sağlanan yetkiler, onun uluslararası kişiliğe sahip olduğunu varsaymadan açıklanamaz. Bu kişilik, BM'nin bir devlet olmadığı gerçeğini değiştirmemekle birlikte, örgütün uluslararası hukuk açısından hak ve yükümlülük sahibi olabildiğini ve bu haklarını ileri sürebileceğini ifade eder. Ancak bu kişilik, devletlerdeki gibi genel değil; yalnızca kuruluş amacı ve işlevleriyle sınırlı, fonksiyonel bir nitelik taşır. Divan ayrıca, bu yetkilerin zarar veren devlet BM üyesi olmasa dahi kullanılabileceğini belirtmiş; böylece BM'nin kişiliğinin yalnızca üye devletler karşısında değil, genel olarak tüm uluslararası toplum nezdinde geçerli, objektif bir karakter taşıdığını ortaya

⁷⁰ Birleşmiş Milletler Antlaşması, 26 Haziran 1945, m. 104–105, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf (Erişim Tarihi: 14.06.2025).

koymuştur. Bu karar, sadece BM'nin değil, diğer uluslararası örgütlerin de benzer hukuki yetkilere sahip olabileceğine dair emsal niteliği taşımaktadır.⁷¹

Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin somut sonuçları, özellikle yargı kararları ve uygulamalar yoluyla açıkça ortaya konmuştur. Bu bağlamda, Uluslararası Adalet Divanı'nın 1949 tarihli danışma görüşü, Birleşmiş Milletler'in uluslararası hukuk kişisi olarak dava açma ve uluslararası düzeyde talepte bulunma yetkisini teyit eden temel bir içtihat niteliği taşımaktadır. Söz konusu görüş, yalnızca teorik bir tanım getirmekle kalmamış; aynı zamanda BM'nin sonraki yıllarda, personeline zarar veren üye devletlerden tazminat talep etmesine ve BM adına yapılan sözleşmelerin ihlali hâlinde uluslararası tahkim ve yargı mekanizmalarına başvurabilmesine olanak sağlamıştır. Bu durum, örgütlerin hukuki kişiliğinin yalnızca normatif değil, aynı zamanda işlevsel ve uygulamaya dönük bir gerçeklik olduğunu ortaya koymaktadır.⁷²

Uluslararası örgütlerin tasnifine yönelik yaklaşımlar, örgütlerin yapısal özelliklerine, işlevlerine ve uluslararası düzlemdeki rollerine göre şekillenmekte olup çeşitli ölçütlere dayalı olarak sistematik biçimde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan ilki, üyelik yapısına dayanan tasniftir; örgütlerin yalnızca devletlerin katılımına açık olup olmamasına göre yapılan bu ayrım, devletlerarası örgütler ile hükümet dışı örgütler şeklinde iki ana kategoriye ayrılmaktadır.⁷³ Uluslararası örgütler, bazı sınıflandırmalara göre hükümetler arası (IGO) ve hükümet dışı (INGO) olmak üzere iki ana gruba ayrılır. IGO'lar devletlerin kurduğu resmi yapılar olup, BM gibi örgütleri içerirken; INGO'lar daha çok sivil toplum kuruluşları ve bağımsız organizasyonlardır.⁷⁴

⁷¹ Uluslararası Adalet Divanı, *Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararlar İçin Tazminat* (Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations), Danışma Görüşü, ICJ Reports 1949, s. 174, <https://law.justia.com/cases/foreign/international/1949-icj-rep-174.html> (Erişim Tarihi: 22.05.2025).

⁷² Mehmet Dalar, "Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Sorumluluğu ve BM Taslak Sözleşmesi", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 27, s. 47, Aralık 2022, s. 362, https://www.dicle.edu.tr/Contents/pages/Files/c0277871-b3a4-4596-bac9-7e5e719ab03c/c4f1f171b05d4a8fb4aadfa695f0f267_2.%20Dalar,%20Uluslararası%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 12.06.2025).

⁷³ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1989, s. 105.

⁷⁴ Bennett ve Oliver, *Uluslararası Örgütler*, s. 22.

Doktrinde uluslararası örgütlerin tasnifine yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiş olup, bunlardan biri olan Çalış'ın sınıflandırması, örgütlerin farklı boyutlarda sistematik biçimde incelenmesine imkân tanımaktadır. Bu çerçevede, uluslararası örgütler öncelikle egemenlik ilişkileri bakımından değerlendirildiğinde; devletlerin egemenliğini sınırlamayan klasik uluslararası örgütler ile üye devletlerin belli ölçüde egemenlik devri yaptığı ulusüstü nitelikteki örgütler arasında ayırım yapılmaktadır. Coğrafi kapsama alanı açısından ise örgütler; tüm devletleri kapsayan küresel (global), belirli kıta ya da bölge gruplarını içeren yarı-küresel (subglobal) ve dar bölgesel ölçekte sınırlı kalan örgütler olarak üçe ayrılmaktadır. Resmiyet düzeyi bakımından örgütler, devletlerarası (hükümetler arası) nitelik taşıyan yapılar ile hükümet dışı aktörlerin oluşturduğu sivil ya da özel karakterli yapılar olarak ayrılmaktadır. Amaçlarına göre yapılan ayırmda ise genel amaçlı, çok işlevli örgütler ile belirli ve dar hedeflere odaklanan özel amaçlı örgütler dikkate alınmaktadır. Yönetmel yapı bakımından ise hiyerarşik ve katı bürokratik bir düzenlemeye sahip olanlar ile daha esnek ve yatay örgütlenme biçimlerini benimseyen yapılar arasında fark gözetilmektedir. Son olarak, hukuki meşruiyet açısından yapılan değerlendirmede, uluslararası hukuk tarafından tanınan ve meşru kabul edilen örgütlerle, bu statüden yoksun olan ve faaliyetleri çoğu zaman hukuk dışı sayılan illegal örgütler arasında temel bir ayırım yapılmaktadır. Bu kapsamlı sınıflandırma, uluslararası örgütlerin hukuki statülerinin, işlevlerinin ve uluslararası sistemdeki rollerinin daha sağlıklı analizine olanak sağlar.⁷⁵ Bu bağlamda, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) da söz konusu tasnif kriterleri çerçevesinde değerlendirilebilecek önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Her uluslararası örgütün hukuki varlığı ile fonksiyonel yetki alanı, esas itibarıyla onu kuran ve teşkil eden üye devletlerin özgür iradelerine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, uluslararası örgütler kendiliğinden doğan yapılar olmayıp, egemen devletlerin ortak iradesiyle belirli amaçlar doğrultusunda oluşturulan ve bu irade çerçevesinde işleyen kurumsal yapılardır. Bu bağlamda, bir örgütün sahip olduğu yetkiler ve faaliyet alanı, kurucu antlaşmalarla çizilen sınırlar içinde ve üye devletlerin üzerinde uzlaştığı iradi çerçevede şekillenmektedir.

⁷⁵ Şaban H. Çalış, "Uluslararası Örgütler: Tanımları, Yaklaşımları ve Tarihin Alacakaranlığı," Şaban H. Çalış, Şehnaz Kutlu Bağcı ve Önder (ed.), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya 2006, s. 8.

Uluslararası örgütlerin aldığı kararların hukuki dayanağını, temel olarak bu örgütlerin kurucu antlaşmaları ile statü benzeri nitelik taşıyan diğer kurumsal belgeleri oluşturmaktadır. Zira her uluslararası örgüt, egemen devletlerin ortak iradesiyle şekillenen ve faaliyet alanı ile yetki sınırları bu irade doğrultusunda belirlenen kurumsal yapılardır. Örgütlerin karar alma süreçleri, kuruluş belgelerinde öngörülen usullere göre farklılık arz edebilmekte; bazı örgütlerde kararlar oybirliği ile alınırken, bazılarında nitelikli çoğunluk ya da basit çoğunluk yeterli görülmektedir. Bu kararlar, hukuki nitelikleri itibarıyla uluslararası hukukta “tek taraflı hukuki işlemler” arasında yer almakta olup, doktrinde “ortaklaşa işlem” (acte collectif) olarak adlandırılmaktadır. Ortaklaşa işlemin doğabilmesi için, örgütü oluşturan birden fazla uluslararası hukuk süjesinin bireysel irade beyanında bulunması gerekir. Ancak bu bireysel irade açıklamaları, ayrı ayrı tüzel kişilikleri temsil etseler de, sonuçta birleşerek örgütün tek bir kolektif iradesini oluşturur. Bu durum, uluslararası örgütlerin kararlarının hem kolektif hem de tüzel bir iradeye dayandığını, dolayısıyla kendi içinde bağımsız bir hukuki anlam ve etki taşıdığını göstermektedir.⁷⁶

Bu kapsamda, uluslararası örgüt olarak Türk Devletleri Teşkilatı’nı ele alacağız. Türk devletleri, tarih boyunca ortak dil, kültür ve ekonomik çıkarlar temelinde yakın ilişkiler kurmuş ve bu ilişkiler zamanla kurumsal iş birliğine dönüşmüştür. TDT, yalnızca bölgesel bir uluslararası örgüt olarak değil, aynı zamanda üye devletler arasında siyasi, ekonomik ve kültürel bağları pekiştiren, iş birliğini kurumsallaştıran çok işlevli bir yapı olarak da dikkat çekmektedir. Egemenlik temelli iş birliği modeliyle hareket eden TDT, hükümetler arası statüsü ve meşru uluslararası kimliğiyle, Türk Dünyası’nın bütünleşmesine yönelik önemli bir aktör konumundadır.

2.2. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI’NIN KURULUŞ SÜRECİ

Uluslararası örgütün varlığı ve yetkileri onun kuran ve oluşturan üye devletlerin ortak iradelerine bağlıdır.⁷⁷

⁷⁶ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 14. bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s. 130.

⁷⁷ Hüseyin Pazarcı, *a.g.e.*, s. 130.

Türk devletleri, tarih boyunca ortak dil, kültür ve ekonomik çıkarlar çerçevesinde yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bu bağları daha da güçlendirmek adına 1992’de Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi düzenlenmiş, 2009’da bu iş birliği kurumsal bir çerçeveye oturtularak Türk Keneşi adıyla bir uluslararası örgüt kurulmuştur. Zamanla ihtiyaçlar ve hedefler genişledikçe, 2021 yılında bu yapı Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) adını alarak daha güçlü ve kapsamlı bir hale gelmiştir. TDT, sadece bir uluslararası örgüt olmanın ötesinde, Türk devletleri arasında siyasi, ekonomik ve kültürel bağları sağlamlaştıran bir köprü görevi üstlenmektedir. Bu süreç, hem tarihsel bir gelişimin hem de uluslararası iş birliği anlayışının doğal bir sonucudur.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetleri arasında başlayan yakınlaşma süreci, Türk Devletleri Teşkilatı’nın doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu süreç ilk olarak 1992 yılında Türkiye’de düzenlenen Birinci Zirve Toplantısı ile somutlaşmış; Türk dünyasının ortak çıkarlar doğrultusunda daha güçlü bir iş birliği geliştirmesi fikri temelleri atmıştır. 2009 yılında "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi" adıyla resmiyet kazanan bu yapı, başta ekonomik, kültürel ve siyasi alanlar olmak üzere çok yönlü iş birliğini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Ancak zamanla, örgütün isminin üye ülkelerde yeterince karşılık bulmaması, kurumsal kimlik açısından daha kapsayıcı bir isim arayışını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, 2021 yılında Türkiye’nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen zirvede örgütün adı “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmiş; böylece teşkilat, sadece bölgesel değil, küresel ölçekte de etkili bir yapı olma vizyonunu daha açık biçimde yansıtmıştır. Bu isim değişikliği, aynı zamanda Türk dünyasının siyasi, ekonomik ve kültürel bütünleşme sürecinin derinleştiğini göstermekte ve teşkilatın çok taraflı iş birliği mekanizmalarını geliştirme yönündeki kararlılığını pekiştirmektedir.⁷⁸

Türk Keneşi’nin adının Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirilmesi, sadece bir isim değişikliği değil, aynı zamanda teşkilatın misyonunu, üye ülkelerin iç siyasi dinamiklerini

⁷⁸ Yusuf Çınar ve Yılmaz Ulvi Uzun, “Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik-Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yılı Özel Sayısı), Ekim 2023, s. 142, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3141492> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2025).

ve Türk devletleri arasındaki birlik anlayışını yansıtan önemli bir dönüşüm olarak değerlendirilmektedir.⁷⁹

2.3. TDT'NİN KURUCU BELGELERİ, HUKUKİ DAYANAKLARI VE STATÜSÜ

1992 yılında gerçekleştirilen Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ile temelleri atılan süreç, 3 Ekim 2009'da Nahçıvan Anlaşması'nın imzalanmasıyla kurumsal bir kimlik kazanarak Türk Keneşi adıyla bir uluslararası örgüt olarak şekillenmiştir. Zamanla gelişen bu yapı, 12 Kasım 2021'de İstanbul'da imzalanan anlaşma ile Türk Devletleri Teşkilatı adı altında daha kapsamlı bir örgüte dönüşmüştür.

Türk dünyasındaki iş birliğini kurumsal bir çerçeveye oturtmak amacıyla 3 Ekim 2009'da Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan devlet başkanları tarafından Nahçıvan Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) resmen kurulmuş ve üye devletler arasında daha sistemli bir iş birliği mekanizması oluşturulmuştur.⁸⁰

Anlaşma, üye ülkelerin ulusal parlamentolarında onaylanması uygun bulunduktan sonra, 13 Haziran 2010'da yürürlüğe girmiş ve böylece Türk dünyasında yeni bir işbirliği süreci başlamıştır.⁸¹

Bu adım, Türk devletleri arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkilerin daha etkin bir zeminde ilerlemesine olanak tanımış, bölgesel iş birliğinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Nahçıvan Anlaşması, yalnızca ortak kültürel ve tarihî bağlara dayalı bir birliktelik değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel düzeyde etkili bir ortaklık inşa etme vizyonunun da bir yansıması olmuştur.

⁷⁹ İlyas Topsakal ve Alperen Kürşad Zengin, "Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar", *Kriter Dergi*, sayı 63 (Aralık 2021), <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar> (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2025).

⁸⁰ "TDT'nin Tarihçesi", *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2025).

⁸¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*, Kanun No: 5989, Kabul Tarihi: 09.06.2010, Resmî Gazete Tarihi: 13.06.2010, Sayı: 27610, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc094/kanuntbmmc094/kanuntbmmc09405989.pdf (Erişim Tarihi: 03.05.2025).

Nahçıvan Anlaşması⁸², teşkilatın kuruluşunu, hukuki statüsünü, amaçlarını, organizasyon yapısını ve işleyiş mekanizmalarını düzenleyen temel metin olma özelliğine sahiptir.

Nahçıvan Anlaşması'nın temel amacı, Türk Devletleri arasında kapsamlı işbirliğini derinleştirmek ve bölgesel ile küresel barışa katkıda bulunmaktır.

Anlaşmanın ikinci maddesinde düzenlenen temel amaç ve görevler doğrultusunda, üye devletler arasında barış, güvenlik ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Nahçıvan Anlaşması'nın ikinci maddesinde belirtilen temel amaçlar ve görevler şunlardır:⁸³

- Taraflar arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi,
- Bölge ve bölge dışında barışın korunması,
- Dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi,
- Uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi,
- Ortak amaçlarla ilgili her alanda (siyasi, ticari, hukuk, çevre, kültür, enerji, askeri vs.) etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi,
- Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması,
- Kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin amaçlanması,
- Hukukun üstünlüğünün sağlanması, iyi yönetim ve insan haklarının korunması konularının tartışılması,
- Bilim, teknoloji, eğitim ve kültür alanlarında etkileşimin genişletilmesi,
- Kitle iletişim araçlarıyla etkileşimin ve daha yoğun bir iletişimin teşvik edilmesi,

⁸² Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, https://www.turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2025).

⁸³ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 2.

- Türk halklarının zengin kültür ve tarihi mirasın değerlendirilerek, tanıtılması, yayılması ve özendirilmesi,
- Hukuki konularda yardımlaşma, bilgi değişimi ve işbirliğinin teşvik edilmesi.

TDT'nin amaçlar ve görevlerine ilişkin düzenleme Nahçıvan Anlaşması'nın ikinci maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir;⁸⁴

“Madde 2

Amaçlar ve Görevler

TDKÜİK'nin temel amaç ve görevleri:

Taraflar arasında karşılıklı güvenin, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi,

Bölgede ve dünya genelinde barışın sağlanması, güvenlik ve emniyetin güçlendirilmesi,

Uluslararası örgütler ve uluslararası forumlar çerçevesindekiler de dahil olmak üzere, ortak çıkarların söz konusu olduğu dış politika meselelerinde ortak tutum belirlemeye çalışılması.

Uluslararası terörizm ve ayrılıkçılık, aşırı akımlar, insan kaçakçılığı, yasadışı uyuşturucu ticareti ile narkotik ve psikotropik maddelerle uluslararası mücadelede eşgüdümün sağlanması,

Siyasi, ticari ve ekonomik konular ile kanun uygulama, çevre, kültür, bilimsel-teknik, askeri-teknik, eğitim, enerji, ulaştırma, kredi ve finans alanları ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer alanlardaki etkin bölgesel ve ikili işbirliğinin teşvik edilmesi,

Ticaret ve yatırım açısından elverişli koşulların yaratılması, gümrük ve mallar ile hizmetlerin ve sermayenin dolaşımına imkan sağlayan düzenlemelerin basitleştirilmesi, mali sistem ve bankacılık işlemlerinin kolaylaştırılması,

⁸⁴ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 2.

Tarafların halklarının yaşam koşullarının hızla iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, eşit ortaklığa dayalı müşterek icraatlarla bölgede kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanması,

Uluslararası hukuk tarafından umumiyetle tanınan ilke ve normlara uygun olarak, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması konularının ele alınması,

Bilim ve teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, spor ve turizm alanlarında etkileşimin genişletilmesi,

Türk halklarının sahip oldukları zengin kültür ve tarihi mirasın değerlendirilmesi, kitlelere tanıtılması ve yayılmasında Tarafların basın ve iletişim araçları arasındaki etkileşimin özendirilmesi,

Karşılıklı hukuki yardımlaşmanın ve hukukun muhtelif alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla hukuki bilgi değişimi hususlarının ele alınmasıdır.”

Anlaşmada yer alan amaçlar ve görevleri icra etmek üzere Anlaşmanın üçüncü maddesine göre teşkilatın yapısı şu organlardan oluşmaktadır:⁸⁵

- **Devlet Başkanları Konseyi:** Üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşan bu konsey, teşkilatın ana karar alma organıdır. Toplantılar, üye ülkelerin İngilizce adlarının alfabetik sırasına göre her yıl bir ülkede düzenlenir.
- **Dışişleri Bakanları Konseyi:** Üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşur ve Devlet Başkanları Konseyi'nin kararlarının uygulanmasını sağlar.
- **Kıdemli Memurlar Komitesi:** Üye ülkelerin üst düzey bürokratlarından oluşan bu komite, teşkilatın günlük işleyişini koordine eder.
- **Aksakallar Konseyi:** Her üye ülkeden seçilen deneyimli ve saygın kişilerden oluşur. Bu konsey, teşkilatın faaliyetlerine danışmanlık yapar ve geleneksel değerlerin korunmasına katkıda bulunur.

⁸⁵ *Nahçıvan Anlaşması*, 3 Ekim 2009, md. 3.

- **Sekretarya:** Teşkilatın idari işlerini yürüten bu birim, İstanbul'da bulunmaktadır.

“Madde 3

Yapı

İşbu Anlaşmada yer alan amaç ve görevleri yerine getirmek üzere aşağıda belirtilen yapılar teşkil edilecektir:

- Devlet Başkanları Konseyi
- Dışişleri Bakanları Konseyi
- Kıdemli Memurlar Komitesi
- Aksakallar Konseyi
- Sekretarya”⁸⁶

Nahçıvan Anlaşması'nın sekizinci maddesine göre, Devlet Başkanları Konseyi'nin olağan toplantısına ev sahipliği yapan ülkenin devlet başkanı, bir sonraki toplantıya kadar teşkilatın Dönem Başkanlığı görevini üstlenir.

“Madde 8

Dönem Başkanlığı

DBK'nın olağan toplantılarına ev sahipliği yapan Taraf, bir sonraki DBK toplantısına kadar Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin dönem başkanlığını yürütür.”⁸⁷

TDT, üye ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacıyla kurulmuş bir teşkilat olup işbirliği alanları şunlardır:⁸⁸

1. **Siyasi İşbirliği:** Üye devletler arasında dış politika konularında ortak tutumlar benimsenmesi ve uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadelede eylemlerin koordine edilmesi.

⁸⁶ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 3.

⁸⁷ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 8.

⁸⁸ “TDT'nin İşbirliği Alanları”, *Türk Devletleri Teşkilatı Resmî Web Sitesi*, <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2025).

2. **Ekonomik İşbirliği:** Ticaret ve yatırım için uygun koşulların yaratılması ve kapsamlı, dengeli bir ekonomik büyümenin sağlanması.
3. **Gümrük İşbirliği:** Gümrük prosedürlerinin basitleştirilmesi ve üye ülkeler arasındaki ticaretin kolaylaştırılması.
4. **Ulaştırma İşbirliği:** Ulaştırma alanında altyapının geliştirilmesi ve entegrasyonun sağlanması.
5. **Turizm İşbirliği:** Üye ülkeler arasında turizmin teşvik edilmesi ve ortak turizm projelerinin geliştirilmesi.
6. **Eğitim İşbirliği:** Eğitim alanında ortak programlar ve projelerin hayata geçirilmesi.
7. **Enformasyon ve Medya İşbirliği:** Medya kuruluşları arasında işbirliğinin artırılması ve bilgi paylaşımının teşvik edilmesi.
8. **Gençlik ve Spor İşbirliği:** Gençlik ve spor alanlarında ortak etkinlikler ve projelerin düzenlenmesi.
9. **Diaspora İşbirliği:** Üye ülkelerin diasporaları arasında işbirliğinin güçlendirilmesi.
10. **Bilişim ve İletişim Teknolojileri (BİT) Alanında İşbirliği:** Bilişim ve iletişim teknolojileri alanında ortak projelerin geliştirilmesi.
11. **Enerji İşbirliği:** Enerji kaynaklarının etkin kullanımı ve enerji projelerinde işbirliği yapılması.
12. **Sağlık İşbirliği:** Sağlık alanında bilgi ve deneyim paylaşımı ile ortak projelerin yürütülmesi.
13. **Göç Alanında İşbirliği:** Göç yönetimi ve ilgili konularda işbirliğinin artırılması.
14. **Tarımsal İşbirliği:** Tarım sektöründe bilgi paylaşımı ve ortak projelerin geliştirilmesi.

15. **Yargı ve Yasama Alanında İşbirliği:** Yargı ve yasama organları arasında işbirliğinin teşvik edilmesi.
16. **İnsani Konular ve Kalkınma Alanında İşbirliği:** İnsani yardım ve kalkınma projelerinde ortak çalışmaların yapılması.
17. **Müslüman Dini Kurumlar Arasında İşbirliği:** Dini kurumlar arasında işbirliğinin güçlendirilmesi.
18. **Uzay Alanında İşbirliği:** Uzay araştırmaları ve teknolojileri alanında ortak projelerin geliştirilmesi.
19. **İnsan Kaynakları Alanında İşbirliği:** İnsan kaynakları yönetimi ve geliştirilmesi konularında işbirliği yapılması.
20. **Uluslararası Kuruluşlarla İşbirliği:** Uluslararası kuruluşlarla ortak projeler ve işbirliği faaliyetlerinin yürütülmesi.
21. **Aile ve Sosyal Politika Konularında İşbirliği:** Aile ve sosyal politika alanlarında bilgi ve deneyim paylaşımı.
22. **Acil Durum ve Afet Yönetimi Bakanlıkları Arasında İşbirliği:** Acil durum ve afet yönetimi konularında işbirliğinin artırılması.
23. **Konsolosluk İşlerinde İşbirliği:** Konsolosluk hizmetleri ve ilgili konularda işbirliği yapılması.
24. **Resmi Araştırma Merkezleri Arasında İşbirliği:** Araştırma merkezleri arasında bilgi paylaşımı ve ortak çalışmaların teşvik edilmesi.
25. **Çevre ve Ekoloji Bakanları Arasında İşbirliği:** Çevre ve ekoloji konularında işbirliğinin geliştirilmesi.
26. **Haritacılık Kurumları Arasında İşbirliği:** Haritacılık alanında bilgi paylaşımı ve ortak projelerin yürütülmesi.
27. **Tapu ve Kadastro Sorumlu Kurumlar Arasında İşbirliği:** Tapu ve kadastro alanlarında işbirliğinin teşvik edilmesi.

28. Kültürel İlişkiler Alanında İşbirliği: Kültürel projeler ve etkinliklerde işbirliğinin artırılması.”

Bu işbirliği alanları, üye ülkeler arasında dayanışmayı güçlendirmekte ve ortak hedeflere ulaşmada önemli katkılar sağlamaktadır.

2.4. TDT’NİN KURUMSAL YAPISI

Teşkilatın yapısı şu organlardan oluşmaktadır:

- **Devlet Başkanları Konseyi**
- **Dışişleri Bakanları Konseyi**
- **Kıdemli Memurlar Komitesi**
- **Aksakallar Konseyi**
- **Sekretarya**

TDT, mevcut işbirliği mekanizmalarının en üstünde yer alan bir çatı kuruluş olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, TÜRKSOY, TÜRKPA, Uluslararası Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi kurumlar, TDT'nin çatısı altında faaliyet göstermektedir.

Bununla beraber işbirliğini arttırmak adına kurulmuş Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerde TDT’nin çatısı altında Türk Dünyasına yönelik hizmetler geliştirmektedir.

2.4.1. Ana Yapı

2.4.1.1. Devlet Başkanları Konseyi

TDT ana karar organı olan Devlet Başkanları Konseyi, Dönem Başkanlığı’nı üstlenen ülkenin devlet başkanı tarafından yönetilir. Dönem Başkanlığı, üye ülkelerin İngilizce adlarının alfabetik sırasına göre her yıl bir ülkeye devredilir.

TDT'nin en önemli karar alma organı, Nahçıvan Anlaşması uyarınca Devlet Başkanları Konseyi olarak belirlenmiştir. Bu konsey, teşkilata üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşur ve teşkilatın ana politika ve hedeflerini belirlemede kritik bir rol üstlenir. Yılda en az bir kez gerçekleştirilen toplantılara, her yıl dönüşümlü olarak başka bir üye ülke ev

sahipliği yapar ve ev sahibi ülkenin devlet başkanı, bir sonraki toplantıya kadar Dönem Başkanı olarak görev yapar.

Devlet Başkanları Konseyi, TDT'nin kuruluş amaçlarına ulaşması için gerekli stratejik kararları almakla yükümlüdür. Bu kapsamda üye ülkeler arasındaki iş birliğini güçlendirmek, ortak çıkarları savunmak ve uluslararası arenada ortak politikalar benimsemek gibi temel sorumlulukları bulunur. Ayrıca teşkilatın diğer organlarının çalışmalarını takip eder, denetler ve gerek gördüğünde bu organlara yönlendirme ve tavsiyelerde bulunarak koordinasyonu sağlar.

Konseyin etkili ve verimli çalışması, üye ülkeler arasındaki dayanışmayı derinleştirmekte ve teşkilatın ortak hedeflerine ulaşmasında önemli bir itici güç olarak rol oynamaktadır. Böylece, Türk Devletleri Teşkilatı'nın uluslararası alandaki etkinliği ve saygınlığı artmakta, bölgesel ve küresel meselelerde ortak tutum sergileme kapasitesi güçlenmektedir.

Devlet Başkanları Konseyi'ne (DBK) ilişkin görev ve sorumluluklar Nahçıvan Anlaşması'nın beşinci maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir;⁸⁹

“Madde

5

Devlet Başkanları Konseyi

Devlet Başkanları Konseyi (DBK), Tarafların Devlet Başkanlarının aşağıda belirtilen çerçevede bir araya geldikleri düzenli toplantılarla faaliyetlerini sürdürür:

- Güncel uluslararası sorunların çözümüne ilişkin olarak Taraflar arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi,
- TDKÜİK kapsamında öncelikli işbirliği alanlarının belirlenmesi,
- TDKÜİK'nın faaliyetlerinin değerlendirilmesi.

⁸⁹ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 5.

DBK toplantıları yılda bir kez yapılır. Tarafların onayına bağılı olarak olağanüstü DBK toplantıları düzenlenebilir.

Bir sonraki DBK toplantısının yeri, kural olarak Tarafların İngilizce adlarının alfabetik sırasına göre belirlenir. Olağanüstü DBK toplantısının yeri Taraflar arasında sağlanacak mutabakat uyarınca tespit edilir.”

2.4.1.2. Dışışleri Bakanları Konseyi

TDT'nin uluslararası ilişkiler alanındaki faaliyetlerinin yürütülmesinde Dışışleri Bakanları Konseyi önemli bir rol oynar. Üye ülkelerin dışışleri bakanlarından oluşan bu konsey, teşkilatın dış politika süreçlerini koordine eder ve özellikle Devlet Başkanları Konseyi'nde alınan kararların sahada uygulanmasını takip eder. Aynı zamanda bölgesel ve küresel meselelerde ortak stratejiler belirleyerek, üye ülkeler arasında siyasi dayanışmayı artırır, güvenlik konularını gündeme taşır ve teşkilatın uluslararası arenadaki etkinliğini güçlendirmeye yönelik adımlar atar.⁹⁰

Dışışleri Bakanları Konseyi, yılda en az bir kez toplanarak teşkilatın faaliyetlerini değerlendirir ve Devlet Başkanları Zirveleri'nin hazırlıklarını yapar. Ayrıca, uluslararası etkinlikler sırasında gayri resmi toplantılar düzenleyerek karşılıklı öncelikli konuları ele alır. Örneğin, 2011 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Genel Kurulu oturumları sırasında her yıl geleneksel olarak gayri resmi Dışışleri Bakanları toplantıları gerçekleştirilmektedir.⁹¹

Olağanüstü durumlarda da toplanabilen Dışışleri Bakanları Konseyi, üye ülkeler arasındaki diplomatik ilişkileri geliştirmek, dış politika stratejilerini uyumlu hale getirmek ve bölgesel barışa katkı sağlamak amacıyla çalışmalar yürütür.

Bu konseyin etkin çalışması, TDT'nin üye ülkeler arasındaki siyasi işbirliğini güçlendirmesine ve ortak hedeflere ulaşmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

⁹⁰ Ercan Oktay, Sefa Usta ve Hakan Candan (Ed.), *Türk Dünyasında Kamu Yönetimi: Türk Devletleri Teşkilatı Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetimsel Sistemler*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2024, s. 11.

⁹¹ “TDT'nin Siyasi İşbirliği”, *TDT İşbirliği Alanları*, <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/1-siyasi-isbirligi> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2025).

Dışışleri Bakanları Konseyi'ne (DİBK) ilişkin görev ve sorumluluklar Nahçıvan Anlaşması'nın altıncı maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir;⁹²

“Madde 6

Dışışleri Bakanları Konseyi

Dışışleri Bakanları Konseyi (DİBK) yetkileri çerçevesinde,

- TDKÜİK'nın gündemdeki faaliyetleriyle ilgili konuları değerlendirir,
- DBK toplantılarında ele alınacak güncel uluslararası meseleleri tespit eder;
- Sekreteryanın personel yapısını ve mali raporunu onaylar.

DİBK, gerektiğinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adına beyanatta bulunabilir.

DİBK toplantıları, kural olarak DBK toplantılarının yapıldığı yerde DBK toplantıları öncesinde yapılır.

Tarafların mutabakatıyla, olağanüstü DİBK toplantıları düzenlenebilir. Olağanüstü DİBK toplantısının yeri Taraflar arasında sağlanacak uzlaşıyla belirlenir.”

2.4.1.3. Kıdemli Memurlar Komitesi

TDT'nin Kıdemli Memurlar Komitesi (KMK), teşkilatın etkin işleyişini ve kararların uygulanmasını sağlamak amacıyla kurulmuş önemli bir organdır. Her üye ülkenin en az bir temsilcisinin yer aldığı bu komite, aşağıdaki temel görevleri üstlenmektedir:

- **Sekreterya Faaliyetlerinin Koordinasyonu:** KMK, TDT Sekreteryası'nın çalışmalarını koordine eder ve denetler. Bu sayede, teşkilatın günlük operasyonlarının uyum içinde gerçekleşmesini sağlar.

⁹² Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 6.

- **Taslak Belgelerin Değerlendirilmesi ve Onayı:** Sekreteryaya tarafından hazırlanan taslak belgeler, KMK tarafından incelenir ve onaylanır. Bu süreç, belgelerin Dışişleri Bakanları Konseyi'ne (DİBK) sunulmadan önce gerçekleşir, böylece karar alma süreçlerinin etkinliği artırılır.
- **Toplantı Düzenlemeleri:** KMK toplantıları, genellikle DİBK toplantılarından önce gerçekleştirilir. Bu uygulama, DİBK'nın gündeminin daha verimli bir şekilde ele alınmasına katkıda bulunur.

KMK, TDT'nin kurumsal yapısının önemli bir parçası olup, teşkilatın stratejik hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynar. Üye ülkeler arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi ve ortak politikaların geliştirilmesi konularında aktif katkı sağlar.

Kıdemli Memurlar Komitesi'ne (KMK) ilişkin görev ve sorumluluklar Nahçıvan Anlaşması'nın yedinci maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir;⁹³

“Madde 7

Kıdemli Memurlar Komitesi

Kıdemli Memurlar Komitesi'nde (KMK) Tarafların asgari bir temsilcisi yer alır.

KMK yetkileri çerçevesinde,

- Sekreteryanın faaliyetlerini koordine eder,
- Sekreteryaya tarafından hazırlanan taslak belgelerin DİBK'nın tasvibine sunumundan ve DBK'nın onaylamasından önce değerlendirir ve onay verir.

KMK toplantıları, kural olarak DİBK toplantıları öncesinde düzenlenir.”

2.4.1.4. Aksakallar Konseyi

Türk kültüründe aksakallar, toplumsal yapının en saygın ve önemli unsurlarından biridir. “Aksakal” kelimesi, kelime anlamı olarak “beyaz sakallı” yani yaşlı, olgun ve tecrübeli kişi anlamına gelir. Ancak tarihsel ve kültürel bağlamda aksakallar, sadece yaşlı olmakla değil, toplumun ortak aklını, deneyimini ve vicdanını temsil eden kişiler olarak görülürler. Aksakallar kurumu, hem tarihsel hem de günümüzde çok sayıda örnekle

⁹³ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 7.

karşımıza çıkar. Hem toplumsal düzeyde hem de resmi ve uluslararası platformlarda bu kurumun izlerini görmek mümkündür. TDT bünyesinde yer alan Aksakallar Konseyi’de bu kurumun bir tezahürüdür.

TDT bünyesinde yer alan Aksakallar Konseyi (AK), teşkilatın istişare ve rehberlik mekanizmasını oluşturan temel yapı taşlarından biridir. Geleneksel olarak Türk toplumlarında bilge ve deneyimli kişilere danışma kültürü büyük bir öneme sahiptir. Bu tarihsel mirası kurumsal bir yapıya dönüştüren Aksakallar Konseyi, üye ülkeler arasındaki iş birliğini güçlendirmek, ortak politikalar geliştirmek ve stratejik hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla faaliyet göstermektedir.

Nahçıvan Anlaşması’nın dokuzuncu maddesinde tanımlanan bu konsey, TDT çatısı altında sürekli faaliyet gösteren bir danışma organı olarak konumlandırılmıştır. Konseyin işleyişi ve görev alanları, teşkilatın Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK) tarafından kabul edilen ve “Aksakallar Konseyi Yönetmeliği” olarak adlandırılan bir düzenleme ile belirlenmiştir. Bu yönetmelik, konseyin sorumluluklarını ve mali hususları da kapsayarak çalışma prensiplerini net bir şekilde çerçevelemektedir.

Aksakallar Konseyi’nin üyeleri, teşkilata üye ülkelerin tecrübeli ve saygın şahsiyetlerinden oluşmaktadır. Konsey, TDT’nin temel politikalarının oluşturulmasına rehberlik etmekle kalmayıp, aynı zamanda Türk dünyasının ortak değerleri çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma, kültürel iş birliği ve uluslararası ilişkiler alanlarında da yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda, konseyin çalışmaları, sadece bölgesel düzeyde değil, aynı zamanda küresel ölçekte de Türk devletleri arasındaki dayanışmayı artırmaya yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Aksakallar Konseyi’ne (AK) ilişkin görev ve sorumluluklar Nahçıvan Anlaşması’nın dokuzuncu maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir;⁹⁴

⁹⁴ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 9.

“Madde 9

Aksakallar Konseyi

Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi (Aksakallar Konseyi), TDKÜK’nın himayesinde faaliyet gösteren daimi bir danışma teşekkülüdür.

Mali hususlar dahil olmak üzere, Aksakallar Konseyi’nin faaliyetlerinin teferruatı, DİBK tarafından kabul edilen, Aksakallar Konseyi’nin Yönetmeliği başlıklı ayrı bir belgeyle tanımlanır.

Aksakallar Konseyi’nin faaliyetleri işbu Anlaşma ve yukarıda bahsekonu Yönetmelik çerçevesinde belirlenir.”

TDT bünyesindeki Aksakallar Konseyi (AK), üye ülkelerin ortak akıl ve tecrübeden daha etkin bir şekilde yararlanabilmesi için yeniden yapılandırılmıştır. İstanbul’da düzenlenen 8. TDT Zirvesi sırasında, üye devletlerin liderleri Konseyin işleyişini daha verimli hale getirmek ve bu önemli istişare organının etkinliğini artırmak amacıyla Aksakallar Konseyi Yönetmeliği’ni güncelleme kararı almıştır. Bu düzenleme çerçevesinde, Konseyin yapısı ve faaliyet alanları yeniden şekillendirilmiş, daha kurumsal ve etkin bir hale getirilmiştir. Ayrıca, 12 Kasım 2021 tarihinde Türkiye Aksakalı olan Türkiye Cumhuriyeti Son Başbakanı Binali Yıldırım, Aksakallar Konseyi (AK) Başkanlığına atanmıştır.⁹⁵

⁹⁵ “TDT’nin Organizasyon Şeması”, *Türk Devletleri Teşkilatı Resmî Web Sitesi*, <https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-semasi> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2025).

2.4.1.5. Sekreteryaya

TDT Sekreteryası⁹⁶, teşkilatın yürütme organı olarak faaliyet göstermekte ve TDT'nin belirlediği hedeflere ulaşması için önemli bir koordinasyon merkezi işlevi görmektedir. Sekreteryaya, teşkilatın günlük faaliyetlerini düzenlemek, alınan kararların uygulanmasını takip etmek ve üye devletler arasındaki iş birliğini güçlendirmek gibi temel görevleri üstlenmektedir.

İstanbul'da bulunan Sekreteryaya, teşkilatın idari işleyişini yönlendiren bir merkez konumundadır. Yönetimi, TDT üyesi devletlerin Devlet Başkanları tarafından atanan Genel Sekreter tarafından yürütülmektedir. Genel Sekreter, teşkilatın stratejik yönelimini belirleme, üye ülkeler arasındaki diplomatik ve idari koordinasyonu sağlama görevlerini üstlenmektedir. 2022 yılından bu yana bu görevi Kubanışbek Ömüraliyev yürütmektedir.⁹⁷

Sekreteryaya, TDT'nin diğer önemli organları olan Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Aksakallar Konseyi ile yakın bir iş

⁹⁶ E. TDT Genel Sekreteri/e. Büyükelçi Halil Akıncı, Diplomatik ilişkiler kuruldu. Ardından zirveler başladı. 1996 yılında "bir sekreteryaya kuralım" denildi. Tüzüğünü hazırladık. Başta bu sekreteryaya yalnızca zirveleri hazırlamakla görevliydi. Dönem başkanlığına itiraz ettik ama Özbekistan katılmayınca bu da kaldı.

Başlangıçta bizim de hatalarımız vardı. Onun için süreçten çekildi.

Bir de ciddi rekabet vardı. Örneğin, 1996 yılında Özbekistan lideri DW'ye verdiği röportajda, "Eğer Timur olmasaydı, Yıldırım Bayezid çoktan Macaristan'a kadar giderdi" dedi. Bu doğrudur. Timur'un Avrupa'yı kurtardığını söyledi. Bu da doğrudur. Timur'un Papa'yla ittifakı vardı. Her Türk, bir başka Türk'le savaşır. Timur da önce "şu Türkleri halledeyim, sonra Çin'le uğraşırım" diyordu.

Biz zirveleri uzun süre dört ülkeyle sürdürdük. Türkmenistan katılmadı. 2006 yılında Antalya Zirvesi yapıldı. Bir süre zirve yapılamamıştı çünkü hepsinin bir araya gelmesi zordu. Bu zirvede Nazarbayev "Artık bir sekreteryaya kuralım" dedi. Nahçıvan Anlaşması da bu dönemde gündeme geldi.

İşte bu noktada adı da konuldu: Türkçe Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi. Bu ad biraz sorunluymuş çünkü "konsey" kelimesi Türkçeye Rusçadan geçmişti. Ben "Keneş" kelimesini önerdim. Kırgızistan ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı itiraz edecek diye bekliyordum. Ancak sözlüklerden tarayıp kelimenin kaynağını gösterince itiraz edemediler. Keneş, konsey anlamına geliyor. Eski Türkçede danışma, müşavere demek.

2009'da Nahçıvan Anlaşması imzalandı. O sırada Moskova Büyükelçisi bendim. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, ilk genel sekreterin Türkiye'den olmasını istemiş ve beni uygun görmüş. Ancak bana bu kararı Ocak'a kadar bildirmemişlerdi. Sonradan telefonla "Hazır mısın?" diye sordular. Meğerse ben genel sekreter oluyordum.

Bütçeyi hazırladık, çalışmalar yapıldı ve 2010'da İstanbul'da sekreteryaya kuruldu. Bu teşkilat 1991'de başlayan bir rüyanın 2010'da somutlaşmasıdır. Tabii aksaklıkları vardı ama yine de gerçekleşti.

⁹⁷ "TDT Genel Sekreteri", *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/tr/genel-sekreter> (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2025).

birliği içerisinde alışmaktadı. Bu yapı, teşkilatın karar alma süreçlerinin etkinliğini artırmakta ve ye ülkeler arasındaki siyasi ve diplomatik uyumu sağlamaktadır.

Bunun yanı sıra Sekretarya, teşkilatın bağlı ve ilişkili kuruluşlarıyla da aktif bir koordinasyon yürütmektedir. Ortak projeler geliştirerek, Türk dünyasının kültürel, ekonomik ve sosyal alandaki iş birliğini daha ileri bir noktaya taşımayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, Sekretarya sadece idari bir yapı olarak değil, aynı zamanda Türk devletleri arasındaki bütünleşmeyi destekleyen, ortak politikaların uygulanmasını sağlayan ve ye ülkelerin ortak çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini kolaylaştıran bir merkez olarak öne çıkmaktadır.

TDT'nin Sekretaryasına ilişkin görev ve sorumluluklar Nahçıvan Anlaşması'nın onuncu maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir;⁹⁸

“Madde 10

Sekretarya

Taraflar, TDKK'nin amaç ve görevlerinin icrasına yardımcı olmak üzere, daimi bir yürütme organı olan Sekretarya'yı kurmuşlardır.

Sekretarya'nın görevleri arasında:

- DBK, DBK ve KMK'nın toplantıları ile TDKK nezdinde gerçekleştirilecek diğer toplantıların düzenlenebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoler ve teknik önlemlerin alınması,
- Taslak belgelerin hazırlanması,
- Belgelerin tasnif ve arşıvlenmesi,
- Taraflar ve diğer uluslararası teşkilatlar ile forumlar tarafından iletilen belge ve bilgilerin takas bürosu olarak faaliyet göstermesi,
- TDKK ile ilgili genel mahiyetteki bilginin yayımlanması,

⁹⁸ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 10.

- DBK, DİBK, KMK tarafından verilecek diğer görevlerin yerine getirilmesi,
- Görevlendirilecek personelin tespit edilerek KMK'nın onayına sunulması,
- Gerçekleştirilen mali faaliyetlerle ilgili olarak KMK'ya rapor sunulması bulunmaktadır.

Sekretarya, DİBK'in önerisi üzerine DBK tarafından onaylanan Genel Sekreter tarafından yönetilecektir. Genel Sekreter'in uyruğunda bulunduğu ülke hariç olmak üzere, Tarafların her birinden bir Genel Sekreter Yardımcısı atanacaktır.

Genel Sekreter, Tarafların İngilizce resmi ülke adlarının sıralamasına göre rotasyon temelinde üç yıl süreyle atanacak ve görev süresinin uzatılması hakkı bulunmayacaktır.

Genel Sekreter Yardımcıları, Tarafların vatandaşları arasından DBK tarafından üç yıl süreyle atanacak ve görev sürelerinin uzatılması hakları bulunmayacaktır. Sekretarya görevlileri, Tarafların kendi ulusal mevzuatları uyarınca, kendi vatandaşları arasından atanacaktır.

Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya'nın diğer görevlileri, görevlerini ifa ederlerken herhangi bir Tarafın veya üçüncü tarafların talimatını kabul etmeyecek ve almayacaklardır. DBK'ya karşı sorumlu olan uluslararası görevliler olarak, konumlarını etkileyecek her türlü davranıştan kaçınacaklardır.

Taraflar, Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya görevlilerinin ifa ettikleri görevlerin uluslararası mahiyetine saygı göstermeyi ve söz konusu görevleri etki altında bırakmamayı kabul ederler.

Sekretarya'nın merkezi İstanbul'da (Türkiye Cumhuriyeti) olacaktır.

Taraflar, Sekretarya'nın Türkiye'deki konumu ve tabi olacağı şartlar hususunda Sekretarya'ya DİBK'nın önceden onayını almak koşulu ile Türkiye Cumhuriyeti ile uluslararası bir anlaşma imzalama yetkisi tanıyacaklardır.

TDKÜK Sekretaryası, TDKÜK'ün görev ve sorumluluklarını yerine getirmek üzere Tarafların ülkelerinde gerekli olan hükmi şahsiyete sahip olacaktır.

Sekretarya, özellikle aşağıda belirtilen amaç ve görevleri yerine getirmek üzere, uluslararası hükmi yetkiye sahip olacaktır:

- Tarafların tümünün onayıyla anlaşmalar imzalamak,
- Mülk satın almak ve satmak,
- Davacı ve davalı olarak mahkemelere çıkmak,
- Banka hesapları açmak ve nakit varlıklar üzerinden sözleşmeler akdetmek.”

2.4.2. Yan Kuruluşlar

2.4.2.1. Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk dünyasındaki ilk uluslararası işbirliği kuruluşu olarak 1993 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin kültür bakanları tarafından kurulmuştur.⁹⁹

Merkezi Ankara'da bulunan bu teşkilat, Türk dili konuşan toplumlar arasındaki kültürel dayanışmayı artırmayı ve ortak değerleri gelecek nesillere aktarmayı amaçlamaktadır. Zamanla, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yanı sıra Rusya Federasyonu'na (RF) bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha (Yakutistan), Tuva ve Hakas Cumhuriyetleri ile Moldova'daki Gagavuz Yeri de teşkilata gözlemci üye olarak katılmıştır. Bu geniş katılım, TÜRKSOY'un Türk dünyasının kültürel çeşitliliğini temsil eden bir platform olmasını sağlamıştır.¹⁰⁰

TÜRKSOY'un temel misyonu, Türk halkları arasındaki kardeşlik bağlarını güçlendirmek, ortak kültürel mirası koruyarak dünya çapında tanıtmak ve yeni kuşaklara

⁹⁹ TÜRKSOY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşmanın Onaylanması, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c053/tbmm19053072ss0400.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2025).

¹⁰⁰ TÜRKSOY Tarihçe, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı, <https://www.turksoy.org/tarihce> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2025).

aktarmaktır. Bu kapsamda teşkilat; sanat festivalleri, konserler, sergiler, sempozyumlar ve akademik etkinlikler düzenlemekte, kültürel yayınlar ve projeler hayata geçirmektedir. Aynı zamanda, Türk dünyasının somut olmayan kültürel mirasının korunmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir.

TÜRKSOY'un faaliyetleri, üye ülkelerin kültür bakanlarından oluşan Daimî Konsey tarafından yönlendirilmekte olup, alınan kararlar TÜRKSOY Genel Sekreterliği tarafından uygulanmaktadır. Bu idari yapı, teşkilatın etkin ve koordineli bir şekilde çalışmalarını sürdürmesini sağlamaktadır. Ayrıca, TÜRKSOY; TDT, Uluslararası Türk Akademisi, Türk Parlamenterler Asamblesi ve Türk Kültür ve Mirası Vakfı gibi kuruluşlarla eş güdüm içinde hareket etmekte, UNESCO ve ISESCO gibi uluslararası örgütlerin yanı sıra üniversiteler, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları ile iş birlikleri geliştirmektedir.¹⁰¹

TÜRKSOY¹⁰², kuruluşundan itibaren Türk dünyasının kültürel değerlerini koruma, tanıtmaya ve aktarma misyonunu başarıyla sürdürerek üye ve gözlemci ülkeler arasındaki kültürel bağları pekiştirmekte ve uluslararası düzeyde Türk kültürünün görünürlüğünü artırmaktadır. Bu çabalar, ortak Türk mirasının yaşatılması ve dünya kültürel zenginliğine katkı sağlanması açısından büyük bir öneme sahiptir.

¹⁰¹ TÜRKSOY Tarihçe, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı.

¹⁰² Sayit Yusuf, TÜRKSOY'un 1993 yılında Türk Cumhuriyetlerinin devlet başkanlarının ortak iradesiyle kurulmuş olmasını, Türk Dünyası'nda kültürel iş birliğinin kurumsallaşması açısından tarihsel bir dönüm noktası olarak değerlendirmektedir. Ona göre TÜRKSOY, geçen 30 yılda yalnızca halklar arasında kültürel etkileşimi teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda ortak Türk kültürünün tanıtılması ve yaşatılması hususunda da başarılı bir misyon üstlenmiştir. Yusuf, bu kurumun özellikle Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) başta olmak üzere Türk Dünyası'nın diğer iş birliği örgütleriyle yakın eşgüdüm içinde çalışmasının kültürel birliktelik açısından son derece kıymetli olduğunu vurgulamaktadır.

Kültürel bütünleşmenin, Türk Dünyası'nda çok yönlü bir birliğin temeli olduğunu belirten Yusuf, "Eğer güçlerimizi birleştirmesek, zenginliğimizi artıramayız" ifadeleriyle, ortak dil, tarih ve medeniyet vurgusu yapmaktadır. TÜRKSOY'un, Türk milletlerinin kültürel hazinelerini dünyaya tanıtmaya, ortak mirası koruma ve genç nesillere aktarma yönündeki çabalarının da altını çizen Yusuf, kendisine verilen Genel Sekreter Yardımcılığı görevini bu idealin bir parçası olarak gördüğünü ifade etmektedir. Onun ifadesiyle, "Yüzyıllar önce, bugünün büyük devletleri ortaya çıkmadan önce, bu millet dünyaya öncülük ediyordu; şimdi yeniden bunu yapacak potansiyele sahiptir."

2.4.2.2. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA)

Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), 21 Kasım 2008'de İstanbul'da, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin parlamento başkanları tarafından imzalanan İstanbul Anlaşması ile kurulmuştur. Asamble, Türk dili konuşan ülkeler arasında parlamenter işbirliğini geliştirmek ve bölgesel entegrasyonu teşvik etmek amacıyla hayata geçirilmiştir.¹⁰³

TÜRKPA'nın ilk genel kurul toplantısı, 29 Eylül 2009'da Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda, TÜRKPA'nın içtüzüğü, sekretarya yönetmeliği ve Bakü Beyannamesi kabul edilmiş, ayrıca sekretaryanın Bakü'de sürekli olarak faaliyet göstermesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁴

Merkezi Bakü'de bulunan teşkilatın başkanlığı, üye ülkeler arasında rotasyon usulüyle her yıl bir ülkeye devredilmektedir. Kuruluş sürecinde benimsenen temel ilkeler; üye ülkelerin bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü, devlet sınırlarının ihlal edilmezliği, iç işlerine karışmama ve eşitlik gibi uluslararası hukuk normlarına dayanmaktadır.

TÜRKPA'nın temel amacı, üye ülkeler arasındaki parlamenter işbirliğini güçlendirerek, yasama süreçlerinde ortak bir zemin oluşturmak ve ulusal yasaların uyumlaştırılmasını sağlamaktır. Bununla birlikte, teşkilat parlamenter diplomasi yoluyla siyasi diyalogu geliştirmekte, sosyal, kültürel ve insani alanlarda işbirliklerini teşvik etmektedir.

TÜRKPA bünyesinde dört tane daimi komisyon bulunmaktadır:¹⁰⁵

- **Hukuki İşler ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu,**
- **Ekonomik İşbirliği Komisyonu,**
- **Sosyal, Kültürel ve İnsani İşler Komisyonu,**
- **Çevre ve Doğal Kaynaklar Komisyonu.**

¹⁰³ TÜRKPA Hakkında, Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi, <https://turkpa.org/about> (Erişim Tarihi: 11 Mart 2025).

¹⁰⁴ TÜRKPA Hakkında, Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi.

¹⁰⁵ TÜRKPA Daimi Komisyonlar, Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi, <https://turkpa.org/> (Erişim Tarihi: 11 Mart 2025).

Bu komisyonlar, üye ülkelerin yasama süreçlerini karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirmekte ve ortak yasama standartları oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir. Aynı zamanda, bölgesel ve uluslararası konulara dair görüş alışverişinde bulunarak, Türk dünyasının karşılaştığı küresel sorunlara ortak çözümler üretmeyi hedeflemektedir.

TÜRKPA, TDT ile yakın işbirliği içinde faaliyet göstermektedir. 2023 yılında TDT'nin 15. kuruluş yıl dönümü etkinliklerine katılan TÜRKPA, teşkilatın stratejik hedeflerine parlamenter düzeyde destek sağlamaktadır. İki kuruluş arasındaki bu işbirliği, Türk dünyasının siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyonunu hızlandırmayı amaçlamaktadır.

TÜRKPA, TDT'nin belirlediği hedefler doğrultusunda üye ülkelerin parlamentolarında uyumlu yasaların oluşturulmasını teşvik etmekte ve bölgesel politikaların uygulanabilirliğini artırmaktadır. Ayrıca, TDT'nin düzenlediği zirvelerde parlamenter düzeyde katkılar sunarak, Türk dünyasının ortak siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruma noktasında önemli bir rol üstlenmektedir.

TÜRKPA, Türk dünyasında parlamenter işbirliğini güçlendiren ve üye ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişimine katkı sunan önemli bir kuruluştur. Yasama alanında işbirliği sağlayarak, üye ülkeler arasında hukuki ve siyasi uyumu artırmakta ve bölgesel entegrasyonu desteklemektedir. TDT ile olan güçlü bağlantısı sayesinde, Türk devletlerinin uluslararası alanda daha etkin ve uyumlu hareket etmesine zemin hazırlamaktadır. TÜRKPA'nın çalışmaları, bölgesel istikrar, ekonomik kalkınma ve kültürel birlik açısından önemli katkılar sunmakta olup, Türk dünyasının küresel ölçekte daha güçlü bir aktör haline gelmesine hizmet etmektedir.

2.4.2.3. Uluslararası Türk Akademisi

Uluslararası Türk Akademisi, Türk dünyasında ortak bilimsel çalışmalar yürütmek ve akademik iş birliğini geliştirmek amacıyla 3 Ekim 2009 tarihinde Azerbaycan'ın Nahçıvan kentinde düzenlenen Türk Devlet Başkanları Zirvesi'nde Kazakistan tarafından önerilmiştir. Bu öneri doğrultusunda, 25 Mayıs 2010'da Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı himayesinde Astana'da "Türk Akademisi" adıyla kurulan yapı, 23 Ağustos

2012’de Bişkek’te düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı İkinci Zirvesi’nde devlet başkanları tarafından imzalanan “Türk Akademisi’nin Kurulmasına İlişkin Anlaşma” ile resmîyet kazanmıştır.¹⁰⁶

Söz konusu anlaşma, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye parlamentoları tarafından 2021 yılında onaylanmış, 2022 yılında ise üye ülkelerden tam bütçe desteği ve uluslararası personel alımıyla tam teşekküllü bir uluslararası kuruluş haline gelmiştir. Böylece, Türk Akademisi, Türk dünyasının bilimsel ve eğitimsel bütünleşmesini sağlamaya yönelik çalışmalarını daha geniş çapta yürütme imkanına kavuşmuştur.¹⁰⁷

Türk Akademisi, Türk dili konuşan ülkeler ve topluluklar arasında bilimsel araştırmaları teşvik etmek, eğitim alanında iş birliklerini geliştirmek ve ortak bilimsel projeleri koordine etmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Akademinin araştırma alanları; tarih, arkeoloji, etnoloji, antropoloji, edebiyat, dil bilimi, terminoloji, sanat ve sosyoekonomik konuları kapsamaktadır. Bu yönüyle Akademi, Türklük bilimi (Türkiyat) çalışmalarını çok disiplinli bir çerçevede ele alarak bilimsel iş birliğini güçlendiren bir platform sunmaktadır.

Kuruluşundan bu yana Akademi, Türk dünyasının akademik kapasitesini artırmaya yönelik çeşitli programlar geliştirmiş, ortak bilimsel projeler başlatmış ve eğitim kurumları arasında iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Ayrıca, Türk dili, tarihi ve kültürü ile ilgili akademik yayınlar çıkarmakta ve bilimsel etkinlikler düzenlemektedir. Böylece, Türk dünyasına yönelik bilgi üretimi ve akademik dayanışma giderek güçlenmektedir.

Türk Akademisi, dört üye devlet (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye) ve iki gözlemci ülke (Macaristan ve Özbekistan) ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Akademinin merkezi, Kazakistan’ın başkenti Astana’dadır. 2022 yılı itibarıyla başkanlığını Prof. Dr. Şahin Mustafayev üstlenmiş olup, daha önce bu görevi Prof. Dr. Şakir Ibrayev (2010-

¹⁰⁶ “Türk Akademisi Hakkında,” *Uluslararası Türk Akademisi*, <https://turkicacademy.org/tu/about/ob-akademii> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2025).

¹⁰⁷ “Türk Akademisi Hakkında,” *Uluslararası Türk Akademisi*.

2014) ve Prof. Dr. Darhan Kıdıralı (2014-2022) yürütmüştür. Akademinin finansmanı, üye devletlerin sağladığı katkılarla karşılanmaktadır.¹⁰⁸

Türk Akademisi, kurumsal yapısı itibarıyla bilimsel araştırma birimleri ve uzmanları bünyesinde barındıran, üye ülkeler arasında akademik değişim programları düzenleyen ve bilim insanlarını ortak projelerde bir araya getiren bir yapıya sahiptir. Akademi, Türk Devletleri Teşkilatı'na bağlı olarak faaliyet göstermekte olup, yönetimi üye devletlerin eğitim ve bilimden sorumlu bakanları ile Akademi Başkanı ve Başkan Yardımcılarından oluşan Bilim Konseyi tarafından yürütülmektedir. Her yıl alfabetik sırayla bir üye devlet Bilim Konseyi Başkanlığı'nı üstlenirken, Akademi Başkanı, Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları Konseyi tarafından atanmakta ve yürütme organı olarak görev yapmaktadır. Akademinin bütçesi, Türk Devletleri Teşkilatı Dışişleri Bakanları Konseyi tarafından onaylanırken, uluslararası kuruluşlar ve üçüncü taraflar, Dışişleri Bakanları Konseyinin onayıyla gözlemci statüsü alabilmektedir. Akademi, yıllık ilerleme raporlarını Türk Devletleri Teşkilatı Sekretaryası aracılığıyla Devlet Başkanları Konseyi'ne sunarak faaliyetlerinin takibini sağlamaktadır. Bilim Konseyi, yılda bir kez toplanarak Akademi'nin çalışmalarına rehberlik etmekte ve bilimsel projelerin önceliklerini belirlemektedir. Ayrıca, Türk Akademisi'nin faaliyetleri, Türk Devletleri Teşkilatı'nın stratejik hedefleri doğrultusunda şekillendirilmekte ve özellikle Türk Dünyası 2040 Vizyonu çerçevesinde uyumlu hale getirilmektedir. Türk Akademisi, aynı zamanda Türk Devletleri Teşkilatı Sekretaryası tarafından düzenlenen ve Türk iş birliği kuruluşlarının ortak tutumlarının belirlenmesini sağlayan Türk İşbirliği Teşkilatları Koordinasyon Komitesi Toplantılarına düzenli olarak katılarak, bölgesel bilimsel ve akademik iş birliğini daha da güçlendirmektedir.¹⁰⁹

Uluslararası Türk Akademisi, Türk dünyasında bilimsel ve eğitimsel iş birliğini geliştiren, ortak akademik değerlerin korunmasına ve tanıtılmasına önemli katkılar sunan bir kurum olarak öne çıkmaktadır. Akademi, tarihsel ve kültürel bağları güçlendirmenin yanı sıra,

¹⁰⁸ "Türk Akademisi Hakkında," *Uluslararası Türk Akademisi*.

¹⁰⁹ "Türk Akademisi Yönetim Organları," *Uluslararası Türk Akademisi*, <https://turkicacademy.org/tu/about/struktura> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2025).

bilimsel araştırmalar aracılığıyla Türk dünyasının akademik entegrasyonunu desteklemektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı ile olan g   l  bağlantısı sayesinde, Akademi'nin faaliyetleri bölgesel iş birliği süreçlerine de olumlu yansımaktadır. Bilim ve eğitim alanlarında artan iş birliği, Türk devletlerinin uluslararası alanda daha g   l  ve etkili bir konum elde etmesine yardımcı olmakta, aynı zamanda bölgesel istikrar ve kalkınmayı desteklemektedir.

Bu bağlamda, Türk Akademisi'nin çalışmaları yalnızca akademik bir çerçevede kalmamakta, Türk dünyasının gelecekteki bilimsel ve kültürel gelişimine yön veren stratejik bir yapı olarak önemini korumaktadır.

2.4.2.4. Türk Kültür ve Miras Vakfı

Türk Kültür ve Miras Vakfı, Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın girişimi ve Kazakistan, Kırgızistan ile Türkiye Cumhurbaşkanlarının desteğiyle hayata geçirilmiştir. Vakfın tüzüğü, 23 Ağustos 2012'de Bişkek'te düzenlenen Türk Dili Konuşan  lkeler işbirliği Konseyi Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Vakfın merkezi, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yer almakta olup, faaliyetlerine burada yön vermektedir. Vakfın ilk başkanı olarak 11 Eylül 2015'te Büyükelçi Günay Efendiyeva atanmış, 3 Kasım 2023 itibarıyla ise eski Kazakistan Kültür Bakanı Aktoty Raimkulova bu görevi devralmıştır. Yönetim yapısı itibarıyla, TDT ile koordineli olarak  alışan Vakf,  ye ülkeler arasındaki kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasına yönelik projeleri hayata geçirmektedir.¹¹⁰

Türk Kültür ve Miras Vakfı, Türk dünyasının ortak kültürel mirasını korumak, incelemek ve tanıtmak amacıyla kurulmuştur. Vakf, bu çerçevede kültür, eğitim, bilim, insan hakları, turizm, bilgi ve iletişim gibi alanlarda projeler geliştirerek uygulamaya koymaktadır. Bu projeler, hem akademik hem de toplumsal alanda Türk kültürünün yaşatılmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlamaktadır.

¹¹⁰ "Türk Kültür ve Miras Fonu Tarihi," *Türk Kültür ve Miras Fonu*, <https://itchf.org/haqqimizda/tarix> (Erişim Tarihi: 6 Mart 2025).

Vakfın temel faaliyetleri arasında:¹¹¹

- Türk kültürü ve mirasının korunmasına yönelik fon sağlamak,
- Restorasyon projelerine destek vermek,
- Kültürel ve bilimsel konularda uzman eğitimi programları düzenlemek,
- Seminerler, atölye çalışmaları, konferanslar, kongreler ve sergiler organize etmek,
- Bilimsel yayınların hazırlanmasına katkı sunmak,
- Geleneksel sanatları ve zanaatları destekleyerek yeniden canlandırılmasını sağlamak,
- Sanatçılar ve kültürel miras alanında çalışan bireylerin fikri mülkiyet haklarını korumalarına yardımcı olmak bulunmaktadır.

Bu kapsamlı çalışmalar, Türk dünyasında kültürel kimliğin korunması ve ortak değerlerin daha geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlamaktadır.

Türk Kültür ve Miras Vakfı, TDT'nin bağlı kuruluşlarından biri olup, üye ülkeler arasındaki kültürel ve manevi bağları güçlendirmeyi hedeflemektedir. Vakıf, TDT ile ortak projeler ve etkinlikler düzenleyerek, Türk dünyasının zengin mirasının korunmasına ve tanıtılmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir.

Türk Devletleri Teşkilatı ile sürdürülen bu yakın iş birliği, bölgesel ölçekte kültürel entegrasyonu teşvik etmekte ve üye ülkeler arasındaki ortak kimlik bilincini güçlendirmektedir. Özellikle, ortak tarih ve kültürel köklere dayalı projelerle halklar arasında bağlar kuvvetlendirilmekte ve bu mirasın sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarılması sağlanmaktadır.

Türk Kültür ve Miras Vakfı, Türk dünyasının kültürel mirasını yaşatmak ve bu değerleri uluslararası alanda tanıtmak için önemli bir misyon üstlenmektedir. Kültürel ve akademik çalışmalarıyla, üye ülkeler arasındaki tarihi ve kültürel bağları güçlendiren Vakıf, aynı zamanda sanatsal ve bilimsel alanlarda da destekleyici bir rol oynamaktadır.

¹¹¹ "Türk Kültür ve Miras Vakfı Hedefleri," *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/turk-kultur-ve-miras-vakfi> (Erişim Tarihi: 6 Mart 2025).

TDT ile yürüttüğü iş birliği sayesinde, Türk devletleri arasında daha güçlü bir kültürel entegrasyon sağlanırken, bölgesel kalkınma süreçlerine de katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, Vakfın çalışmaları Türk dünyasının ortak değerlerini koruma ve tanıtmaya açısından kritik bir öneme sahiptir ve gelecekteki kültürel iş birlikleri için güçlü bir temel oluşturmaktadır.

2.4.2.5. Türk Ticaret ve Sanayi Odaları (TTSO)

Türk Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (TTSO), 2019 yılında Kazakistan'da kurulmuş olup, Türk dili konuşan devletler arasındaki ekonomik iş birliğini güçlendirmek, ticaret hacmini artırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. Birliğin faaliyetlerini daha etkin bir şekilde sürdürebilmesi için 2021 yılında İstanbul'da daimi Sekreteryaya kurulmuş ve böylece Türk dünyasının ekonomik entegrasyonuna yönelik çalışmalar daha sistematik hale getirilmiştir.¹¹²

TTSO'nun temel misyonu, üye ülkeler arasındaki ticari ilişkileri teşvik ederek iç ticareti artırmak, yatırım ortamını geliştirmek ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'lerin) büyümesini desteklemektir. Bu doğrultuda, iş forumları, genel kurul toplantıları ve sektör temsilcilerini bir araya getiren yuvarlak masa görüşmeleri gibi etkinlikler düzenlemektedir. Bu etkinlikler sayesinde, iş dünyasının önde gelen aktörleri arasında bilgi paylaşımı sağlanmakta, yeni iş birlikleri kurulmakta ve üye ülkeler arasındaki ekonomik bağlar daha da güçlenmektedir.¹¹³

TTSO, TDT'ye bağlı bir kurum olarak faaliyet göstermektedir ve TDT'nin belirlediği ekonomik entegrasyon hedeflerine doğrudan katkı sunmaktadır. TDT, üye ülkeler arasındaki ortak tarih, dil ve kültürel bağları temel alarak ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik iş birliklerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, TTSO, ticaretin ve yatırım akışlarının kolaylaştırılması, ortak pazar stratejilerinin oluşturulması ve iş dünyasının bölgesel kalkınmaya katkısının artırılması yönünde çalışmalar yürütmektedir.

¹¹² "TTSO Hakkında", *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/tcci-tr> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025).

¹¹³ "TDT'nin Ekonomik İşbirliği", *Türk Devletleri Teşkilatı Resmî Web Sitesi*, <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/2-ekonomik-isbirligi> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2025).

Özellikle KOBİ'lerin gelişimine yönelik projeler geliştirmesi, üye ülkeler arasında ekonomik çeşitliliğin artırılması ve iş insanlarının yeni pazarlara erişimini kolaylaştırması, Türk dünyasının ekonomik entegrasyonu açısından kritik bir rol üstlenmesini sağlamaktadır.¹¹⁴

TTSO, yalnızca ticari faaliyetleri teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda Türk dünyasının ekonomik sürdürülebilirliğini güçlendirmek için de çalışmaktadır. Yatırım fırsatlarını değerlendirme, bölgesel tedarik zincirlerini güçlendirme ve ortak sanayi projeleri geliştirme konularında yaptığı girişimler, üye ülkeler arasındaki ekonomik dayanışmayı artırmaktadır. Bu çabalar, Türk Devletleri Teşkilatı'nın uzun vadeli ekonomik hedeflerine hizmet ederken, Türk dünyasının küresel ekonomide daha rekabetçi bir konuma ulaşmasına da katkı sağlamaktadır.¹¹⁵

TTSO'nun faaliyetleri, Türk Devletleri arasındaki ticaretin artmasına, ekonomik çeşitliliğin sağlanmasına ve KOBİ'lerin desteklenmesine önemli katkılar sunmaktadır. TDT ile olan güçlü bağlantısı sayesinde, üye ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerini hızlandırarak sosyal ve ekonomik uyumu güçlendirmekte ve Türk dünyasının ortak ekonomik vizyonunu hayata geçirmeye yönelik somut adımlar atmaktadır.

2.4.2.6. Türk Yatırım Fonu (TYF)

Türk Yatırım Fonu (TYF), TDT üye ülkeleri arasındaki ekonomik iş birliğini güçlendirmek ve ortak projeleri finanse etmek amacıyla 16 Mart 2023'te Ankara'da düzenlenen TDT Olağanüstü Zirvesi'nde imzalanan bir anlaşma ile kurulmuştur. Türk dünyasında ortak bir finans kurumu oluşturma yönünde atılan en önemli adımlardan biri olan TYF, toplam 600 milyon ABD doları yetkili sermayeye sahip olup, bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik etmeyi amaçlayan ilk finansal mekanizmalardan biridir. Fon, üye devletlerin ekonomik potansiyellerini harekete geçirerek, ticaret hacmini

¹¹⁴ "TDT'nin Ekonomik İşbirliği", *Türk Devletleri Teşkilatı*.

¹¹⁵ Selenay Erva Yalçın, "Türk Devletleri Teşkilatı ve Turancılık, Pantürkizm İddiaları", *AVİM Yorum*, no. 2024 / 44 (Ekim 2024), <https://avimbulten.org/tr/Yorum/TURK-DEVLETLERI-TESKILATI-VE-TURANCILIK-PANTURKIZM-IDDIALARI> (Erişim Tarihi: 14 Mart 2025).

artırmayı, yatırım olanaklarını genişletmeyi ve stratejik sektörlerde ortak projeleri hayata geçirmeyi hedeflemektedir.¹¹⁶

Fonun öncelikli hedefleri arasında girişimcilik ekosisteminin desteklenmesi, ekonomik büyümenin hızlandırılması, istihdam olanaklarının artırılması, araştırma ve inovasyon faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve sosyoekonomik kalkınmanın sürdürülebilir hale getirilmesi yer almaktadır. Bu doğrultuda, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ'lere) yönelik finansman desteği sağlanarak, bölgesel ekonominin dinamik yapısını güçlendirmeye yönelik adımlar atılmaktadır. KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmak, üretim kapasitelerini geliştirmek ve yeni pazarlara açılmalarını desteklemek, fonun ekonomik kalkınmaya yönelik en önemli stratejileri arasında bulunmaktadır.¹¹⁷

Türk Yatırım Fonu, Türk Devletleri Teşkilatı'nın ilişkili kurumlarından biri olarak, üye ülkeler arasındaki ticaretin artırılmasına, bölgesel ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesine ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına yönelik projelere katkı sunmaktadır. Fon aracılığıyla hayata geçirilen yatırımlar, yalnızca ticari ilişkileri güçlendirmekle kalmayıp, Türk dünyasının ekonomik potansiyelini daha etkin bir şekilde değerlendirmesine de zemin hazırlamaktadır. Özellikle altyapı projeleri, sanayi yatırımları ve teknolojik iş birlikleri gibi alanlarda sağlanan destekler, üye ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonu pekiştirmektedir.¹¹⁸

Türk Yatırım Fonu, Türk Devletleri arasında finansal iş birliğini kurumsallaştırarak, ekonomik büyümeyi destekleyen projelere kaynak sağlamakta ve ortak ekonomik hedeflere ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Fonun sağladığı finansal destek, sadece bölgesel ticaretin geliştirilmesine değil, aynı zamanda Türk dünyasının küresel ekonomide daha güçlü bir aktör haline gelmesine de katkıda bulunmaktadır. TDT ile olan güçlü bağlantısı sayesinde, bölgesel ekonomik dayanışmayı güçlendiren bu mekanizma,

¹¹⁶ "Türk Yatırım Fonu Hakkında," *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/turk-yatirim-fonu> (Erişim Tarihi: 7 Mart 2025).

¹¹⁷ "Türk Yatırım Fonu Hakkında," *Türk Devletleri Teşkilatı*.

¹¹⁸ "Türk Yatırım Fonu üye devletler arasındaki ticareti geliştirecek," *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-yatirim-fonu-uye-devletler-arasindaki-ticareti-gelistirecek/3230024> (Erişim Tarihi: 7 Mart 2025).

üye ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerine ivme kazandırarak, Türk dünyasının ortak ekonomik vizyonunu hayata geçirme yolunda önemli bir rol oynamaktadır.

2.4.2.7. Uluslararası Ortaklar

TDT, uluslararası alandaki görünürlüğünü ve etkinliğini artırmak amacıyla çeşitli küresel ve bölgesel kuruluşlarla iş birliği ilişkileri geliştirmektedir.¹¹⁹ Bu ortaklıklar, teşkilatın yalnızca Türk dünyasıyla sınırlı kalmayıp küresel düzeyde söz sahibi bir aktör olma hedefini yansıtmaktadır.

TDT'nin iş birliği geliştirdiği kuruluşlar arasında; sağlık alanında Dünya Sağlık Örgütü (WHO), şehirleşme ve sürdürülebilir kalkınma konularında Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT) ve İslam ülkeleriyle koordinasyonu sağlayan İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC) bulunmaktadır. Ekonomik alanda ise Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) ile ortak projeler yürütülmekte; Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile sanayi ve kalkınma odaklı çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Güvenlik ve demokrasi konularında TDT, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE) ve Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) gibi kuruluşlarla etkileşim içindedir. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Güney-Güney İşbirliği Ofisi (UNOSSC) ve Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı (UNAOC) gibi yapılarla kültürlerarası diyalog ve dayanışma ekseninde ortaklıklar kurulmuştur.

Turizmde Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), eğitim ve kültürde ise İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (ICESCO) ile iş birlikleri öne çıkarken; Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (BSEC) ve onun parlamenter uzantısı PABSEC ile bölgesel ekonomik ve siyasi dayanışma desteklenmektedir. Spor alanında da Uluslararası Spor Güvenliği Merkezi (ICSS) ve Spor Dürüstlüğü Küresel İttifakı (SIGA) gibi kurumlarla temas halindedir.

¹¹⁹ "TDT'nin Uluslararası Ortakları", *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/tr/uluslararasi-ortaklar> (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2025).

Bu geniş ortaklık ağı, TDT'nin sadece Türk Dünyası'nda değil, uluslararası sistemde de etkili ve güvenilir bir aktör olarak konumlanmasına katkı sağlamaktadır.

2.4.2.8. Uluslararası Nitelikteki Teşekküller

Uluslararası nitelikteki teşekküller, farklı ülkelerden bireyler veya tüzel kişilikler tarafından, kazanç elde etme amacı taşımaksızın ve yasal düzenlemelere aykırı olmamak kaydıyla oluşturulan birlikler, federasyonlar veya benzeri yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bu tür organizasyonlar, ekonomik ve teknik alanlarda iş birliğini teşvik etmeyi, bilgi ve teknoloji paylaşımını sağlamayı ve ortak çıkarlar doğrultusunda faaliyet göstermeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'de uluslararası teşekküllerin kurulması ve faaliyet göstermesi, 26 Mart 1987 tarihli ve 3335 sayılı "Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun" ile düzenlenmiştir. Bu yasa kapsamında, en az yedi kurucu tarafından bir uluslararası birlik, federasyon veya benzeri bir yapının oluşturulması ya da mevcut uluslararası teşekküllerin Türkiye'de şube açması belirli yasal prosedürlere tabidir. Özellikle, uluslararası düzeyde faaliyet göstermek veya mevcut kuruluşlarla iş birliği yapmak isteyen teşekküller, Cumhurbaşkanı'nın onayına tabi tutulmaktadır.¹²⁰

Bu düzenleme, Türkiye'nin uluslararası iş birliklerini teşvik etme politikası çerçevesinde, yasal bir zemin oluşturmayı amaçlamakta olup, aynı zamanda bu tür kuruluşların etkin ve düzenli bir şekilde faaliyet göstermesini sağlamaktadır. Böylelikle, farklı ülkelerden bireyler ve kurumlar arasında ekonomik, teknik ve bilimsel alanlarda ortak projeler yürütülmesi, bilgi ve deneyim paylaşımının artırılması ve uluslararası iş birliklerinin daha sistematik hale getirilmesi mümkün olmaktadır.

TDT, en üst de yer alan çatı kuruluş olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede, TDT ile ilişkili bazı uluslararası nitelikteki teşekküller şunlardır:

- Türk Dünyası Arabulucular Birliği

¹²⁰ *Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun*, Kanun No: 3335, Kabul Tarihi: 26.03.1987, RG Tarihi: 06.04.1987, Sayı: 19461, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3335&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

- Türk Dünyası Noterler Birliği
- Türk Devletleri Ombudsmanlar Birliği
- Türk Devletleri Rekabet Konseyi
- Türk Dünyası Barolar Birliği

2.4.2.8.1. Türk Dünyası Arabulucular Birliği (TDAB)

Türk Dünyası Arabulucular Birliği (TDAB), TDT üyesi ülkeleri temel alarak, Türk Dünyası'nı hukuk ve arabuluculuk merkezine dönüştürmeyi hedefleyen, üye ülkeler arasında arabuluculuk alanında iş birliğini artırmak amacıyla kurulmuş uluslararası nitelikte bir meslek birliğidir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Macaristan gibi ülkelerden avukat ve arabulucuların bir araya gelmesiyle oluşan bu yapı, arabuluculuk kurumunun hem ulusal hem de uluslararası düzeyde daha etkin kullanılmasını hedeflemektedir.¹²¹

TDAB, yalnızca bir meslek örgütü olmanın ötesine geçerek, arabuluculuk uygulamalarının geliştirilmesi, bu alanda eğitimlerin verilmesi ve önemli uyuşmazlıkların çözümünde aktif rol alınması gibi birçok faaliyeti hayata geçirmektedir. Bu bağlamda, arabuluculuk süreçlerinin ortak standartlara kavuşturulması, üye ülkelerde arabuluculuk merkezlerinin kurulması ve eğitim içeriklerinin uyumlaştırılması gibi çalışmalar yürütülmektedir.

TDAB'nin faaliyetleri, Türk Devletleri Teşkilatı'nın daha geniş çerçevede yürüttüğü entegrasyon süreciyle de doğrudan bağlantılıdır. Ortak tarih, dil ve kültür mirası temelinde şekillenen bu bütünleşme sürecine, TDAB gibi meslek kuruluşlarının katkısı büyük önem taşımaktadır. Özellikle TDT'nin ortaya koyduğu “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” kapsamında, arabuluculuk alanında geliştirilen iş birlikleri, yalnızca hukuki düzlemde değil, toplumsal barış ve ortak değerlerin pekiştirilmesi açısından da değerli katkılar sunmaktadır. TDAB'nin bu alandaki çalışmaları, Türk dünyasında hukuki

¹²¹ “Türk Dünyası Arabulucular Birliğinin kuruluşu için başvuru yapıldı,” *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turk-dunyasi-arabulucular-birliginin-kurulusu-icin-basvuru-yapildi/3101240> (Erişim Tarihi: 14 Şubat 2025).

uyuşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümlmesini teşvik etmekte; böylece hem bireyler arası hem de toplumlar arası ilişkilerin güçlenmesine hizmet etmektedir.

2.4.2.8.2. Türk Dünyası Noterler Birliği (TDNB)

Türk Dünyası Noterler Birliği (TDNB), TDT çatısı altında, noterlik alanında iş birliğini güçlendirme amacıyla kurulmuş uluslararası bir meslek kuruluşudur. 5 Ekim 2023 tarihinde Ankara’da, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’ın adalet bakanları ile noterler birliği başkanlarının katılımıyla imzalanan mutabakat zaptı, bu birliğin resmen kurulmasına zemin hazırlamıştır. TDNB’nin temel hedefi, üye ülkeler arasında noterlik hizmetlerinin entegrasyonunu sağlamak, noter işlemlerinin karşılıklı olarak tanınmasını kolaylaştırmak ve böylece bürokratik süreçleri sadeleştirerek hukuki işlemlerin etkinliğini artırmaktır.¹²²

Bir üye ülkede düzenlenen noterlik belgesinin diğer üye ülkelerde de geçerlilik taşıması amaçlanmaktadır. Örneğin, Türkiye’de verilen bir vekâletnamenin, Azerbaycan ya da Kazakistan’da da doğrudan kabul görmesi, hem bireyler hem de kurumlar açısından zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacaktır. Bu uygulama, sadece hukuki değil, aynı zamanda ekonomik ilişkilerin gelişmesine de doğrudan katkıda bulunacaktır.

TDNB’nin kuruluşu, TDT’nin hukuk ve adalet alanında yürüttüğü iş birliği çalışmalarının somut bir yansımasıdır. Hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve adaletin etkin işleyişı gibi ilkelerin güçlendirilmesi amacıyla, noterlik alanında ortak mekanizmalar oluşturulmuş, böylece üye devletlerin hukuki altyapıları arasında daha uyumlu bir yapı kurulması hedeflenmiştir.¹²³

Türk Dünyası Noterler Birliği, noterlik hizmetlerinin standartlaştırılması yoluyla üye ülkeler arasında hukuki işlemlerin daha hızlı ve güvenilir bir şekilde yürütülmesine imkân

¹²² “Türk Dünyası Noterler Birliği kuruldu,” *TRT Avaz*, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/turk-dunyasi-noterler-birligi-kuruldu/651e9bdc9f5c0e0a61a84ea6> (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2025).

¹²³ “Türk Dünyası Noterler Birliği’nin Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı İmza Töreni Ankara’da düzenlendi,” *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-dunyasi-noterler-birliginin-kurulmasina-iliskin-mutabakat-zapti-imza-toreni-ankarada-duzenlendi> (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2025).

tanınmakta; bu sayede Türk dünyasının entegrasyon sürecine hem hukuki hem de ekonomik düzlemde katkı sunmaktadır.

2.4.2.8.3. Türk Devletleri Ombudsmanlar Birliği (TÜRKOMB)

Türk Devletleri Ombudsmanlar Birliği (TÜRKOMB), TDT üyesi ülkeler arasında ombudsmanlık kurumları arasında iş birliğini güçlendirmek ve bu alandaki deneyim paylaşımını artırmak amacıyla kurulmuş uluslararası bir meslek örgütüdür. 13 Mayıs 2022 tarihinde Bursa’da düzenlenen imza töreniyle resmiyet kazanan birlik; Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin katılımıyla hayata geçirilmiştir. TÜRKOMB’un kuruluşu, TDT’nin uzun vadeli hedeflerini belirleyen “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” ile “2020-2025 Türk Konseyi Stratejisi” çerçevesinde şekillenen ortaklık anlayışının bir yansımasıdır.¹²⁴

Bu oluşum, ombudsmanlık kurumları arasında daha güçlü bir iletişim, bilgi alışverişi ve tecrübe paylaşımı tesis etmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve kamu yönetiminde şeffaflık ile hesap verebilirliğin artırılması gibi temel ilkeler çerçevesinde ortak çalışmalar yürütülmektedir. Bu doğrultuda, ombudsmanlık kurumlarının bilinirliğini artırmaya yönelik faaliyetlerin yanı sıra, iyi yönetim ilkelerinin üye ülkeler nezdinde daha yaygın hale gelmesi amacıyla eğitimler, toplantılar ve iş birliği protokolleri gerçekleştirilmektedir.¹²⁵

TÜRKOMB’un kuruluşu, TDT’nin yargı alanında kurumsal iş birliğini güçlendirme yönündeki genel stratejisiyle de uyumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ombudsmanlık kurumları arasında oluşturulan bu iş birliği yapısı, üye devletler arasındaki hukuki ve idari ilişkilerin daha etkin ve sağlıklı biçimde gelişmesini desteklemekte, kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılmasına ve vatandaşların hak arama yollarının güçlendirilmesine katkı sunmaktadır. Bu yönüyle TÜRKOMB, Türk

¹²⁴ “Türk Devletleri Ombudsmanlar Birliği kuruldu,” *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turk-devletleri-ombudsmanlar-birligi-kuruldu/2587282> (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2025).

¹²⁵ “Türk Devletleri Ombudsmanlar Birliği kuruldu (KKTC),” *KKTC Dışişleri Bakanlığı*, <https://pio.mfa.gov.ct.tr/turk-devletleri-ombudsmanlar-birligi-kuruldu/> (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2025).

dünyasının bütünleşme sürecine yalnızca hukuki değil, aynı zamanda demokratik değerler temelinde de önemli bir katkı sağlamaktadır.

2.4.2.8.4. Türk Devletleri Rekabet Konseyi (TDRK)

Türk Devletleri Rekabet Konseyi (TDRK), TDT üyesi ve gözlemci ülkelerin rekabet otoritelerini ortak bir zeminde buluşturarak, rekabet politikaları alanındaki iş birliğini geliştirmek amacıyla kurulmuş uluslararası bir platformdur. 23 Ocak 2024 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen toplantı ile resmiyet kazanan bu konsey; Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Macaristan'ın ilgili kurumlarının katılımıyla faaliyete geçmiştir. TDRK, özellikle rekabet hukuku ve politikalarına ilişkin bilgi alışverişini teşvik etmeyi, ortak projeler üretmeyi ve eğitim faaliyetleri düzenleyerek üye ülkelerde rekabet kültürünün gelişimine katkı sunmayı amaçlamaktadır.¹²⁶

Bu yapının kurulmasıyla birlikte, bölgedeki piyasa ekonomilerinin daha şeffaf, adil ve etkin bir şekilde işlemesi hedeflenmektedir. Kuruluşun ilk başkanlığı üç yıl süreyle Türkiye adına Rekabet Kurumu tarafından yürütülmekte olup, bu süreçte rekabet politikalarının uyumlaştırılması, ortak eğitim programlarının hayata geçirilmesi ve proje tabanlı iş birliklerinin geliştirilmesi planlanmaktadır. Ayrıca, konseyin bir sonraki toplantısının Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde yapılması kararlaştırılarak, iş birliğinin coğrafi kapsamı ve kurumsal derinliği daha da pekiştirilmiştir.¹²⁷

TDRK'nin oluşumu, TDT'nin ekonomik alandaki iş birliği hedefleriyle doğrudan örtüşmektedir. Konsey, üye ülkeler arasında ticaretin ve yatırımların artmasını destekleyerek, rekabetçi piyasa koşullarının oluşturulmasına ve nihayetinde tüketici refahının yükseltilmesine hizmet etmektedir. Bu çerçevede TDRK, yalnızca teknik düzeyde değil, aynı zamanda ekonomik ve yapısal bütünleşme süreci açısından da önemli bir adım niteliği taşımaktadır. Üye ülkeler arasında kurulan bu iş birliği platformu, Türk

¹²⁶ "Türk Devletleri Rekabet Konseyi kuruldu," *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turk-devletleri-rekabet-konseyi-kuruldu-831333.html> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025).

¹²⁷ "Yeni kurulan Türk Devletleri Rekabet Konseyi'nin ilk toplantısı Şuşa'da düzenlenecek", *Kırım Haber Ajansı (QHA)*, <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/yeni-kurulan-turk-devletleri-rekabet-konseyi-nin-ilk-toplantisi-susa-da-duzenlenecek-484581> (Erişim Tarihi: 15 Mart 2025).

dünyasında ekonomik ilişkilerin derinleşmesine ve ortak kalkınma hedeflerinin somutlaşmasına katkı sağlayarak bölgesel entegrasyona ivme kazandırmaktadır.¹²⁸

2.4.2.8.5. Türk Dünyası Barolar Birliği

Türk Dünyası Barolar Birliği'nin resmî olarak kurulmasına yönelik çalışmalar, halen aktif biçimde sürdürülmektedir. Bu kapsamda, 22-24 Mayıs 2024 tarihlerinde Ankara'da, Türkiye Barolar Birliği'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen Türk Dünyası Baro Birlikleri Toplantısı, önemli bir kilometre taşı olmuştur. Toplantıya Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan ve Türkmenistan barolarının başkanları ve temsilcileri katılmış, barolar arası iş birliğinin geliştirilmesine dair güçlü bir irade ortaya konmuştur. Görüşmelerde, hukuk sistemlerinin karşılıklı olarak gelişimini destekleyecek adımların atılması ve barolar arasında yapıcı bir diyalog ortamının sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁹

Toplantı kapsamında heyet üyeleri, Türkiye Adalet Bakanı Yılmaz Tunç'u da ziyaret ederek, Türk Dünyası Barolar Birliği'nin kuruluş süreci ile Türk Devletleri Teşkilatı'nın adalet alanındaki girişimlerini değerlendirmişlerdir. Bu temaslar, barolar arası iş birliğini sadece mesleki düzlemde değil, aynı zamanda daha geniş bir hukuki dayanışma zemini üzerinde ilerletme niyetini ortaya koymaktadır.¹³⁰

Türk Dünyası Barolar Birliği'nin kurulması, TDT'nin hedeflediği hukuki bütünleşme açısından stratejik bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu birlik sayesinde avukatlık mesleğine ilişkin standartların yükseltilmesi, mesleki bilgi ve eğitimlerin paylaşılması, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı gibi evrensel değerlerin ortak bir zeminde yaygınlaştırılması mümkün hale gelecektir.¹³¹ Böyle bir yapı, yalnızca baroların kurumsal

¹²⁸ "Türk Devletleri Rekabet Konseyi İstanbul'da düzenlenen törenle kuruldu," *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-devletleri-rekabet-konseyi-istanbulda-duzenlenen-torene-kuruldu> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025).

¹²⁹ "TBB'nin ev sahipliğinde 'Türk Dünyası Baro Birlikleri Toplantısı' düzenlendi", *TRT Avaz*, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/tbbnin-ev-sahipliginde-turk-dunyasi-baro-birlikleri-toplantisi-duzenlendi/664f3cf9f718b885072d0104> (Erişim Tarihi: 11 Nisan 2025).

¹³⁰ "TÜRK DÜNYASI BARO BİRLİKLERİ ADALET BAKANI YILMAZ TUNÇ'U ZİYARET ETTİ," *Türkiye Barolar Birliği*, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turk-dunyasi-baro-birlikleri-adalet-bakani-yilmaz-tuncu-ziyaret-etti-84797> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

¹³¹ "TÜRK DÜNYASI BARO BİRLİKLERİ ATA'NIN HUZURUNDA," *Türkiye Barolar Birliği*, <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turk-dunyasi-baro-birlikleri-atanin-huzurunda-84795> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

kapasitesini değil, aynı zamanda üye ülkeler arasındaki hukuki uyumu da güçlendirme potansiyeline sahiptir.

Türk Dünyası Barolar Birliği girişimi, Türk Devletleri arasında hukuki iş birliğini derinleştirerek bölgesel bütünleşmeye katkı sunan önemli bir yapı olma yolunda ilerlemektedir. Bu tür çabalar, ortak değerlerin pekiştirilmesine ve hukuk temelinde şekillenen güçlü bir Türk dünyası vizyonunun inşasına hizmet etmektedir.

2.4.3. Kurumsal Yapıya Üyelik

TDT, üyeler arasındaki iş birliğini derinleştirmek ve bütünleşmeyi sağlamak amacıyla kurumsal bir yapıya sahiptir. Teşkilatın kurallarına göre, devletler, uluslararası kuruluşlar ve uluslararası formlar tam üye veya gözlemci üye statüsünde teşkilata dahil olabilirler. Üyelik süreçleri belirli kriterler ve prosedürler çerçevesinde yürütölmektedir.

2.4.3.1. Üye Ülkeler

TDT'ye tam üye olabilmek için ilgili devletin, Türk dilinin resmi veya devlet statüsüne sahip olduğu bir ülke olması gerekmektedir. Bu kriter, Nahçıvan Anlaşması'nda yapılan değişikliklerle 2021 yılında netleştirilmiş ve teşkilatın genişleme ilkeleri açık bir çerçeveye oturtulmuştur. Tam üyelik statüsü, teşkilata katılan devletlere karar alma süreçlerine doğrudan katılım, ortak projelerde yer alma ve TDT içindeki siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliğine tam erişim hakkı tanımaktadır.

Günümüzde **Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye** teşkilatın tam üyesi konumundadır. Üye ülkeler, teşkilatın karar alma mekanizmalarına tam katılım sağlayarak, ortak politikaların belirlenmesi sürecinde etkin bir rol üstlenmektedir.

2.4.3.2. Gözlemci Ülkeler

TDT'ye gözlemci üye statüsüyle katılabilmek için ilgili ülkenin Türk dili ile kültürel ve tarihi bağlarının bulunması gerekmektedir. Gözlemci üyelik, tam üyeliğe kıyasla sınırlı yetkilere sahiptir, ancak teşkilatın faaliyetlerine katılım, iş birliği süreçlerini takip etme ve belirli projelerde yer alma imkânı sunar.

2018 yılında Macaristan, 2021 yılında Türkmenistan, 2022 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ve 2023 yılında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) gözlemci üye olarak teşkilata katılmıştır.

KKTC'nin gözlemci üyeliği, 11 Kasım 2022'de Semerkant'ta düzenlenen 9. Türk Devletleri Teşkilatı Liderler Zirvesi'nde oy birliğiyle kabul edilmiştir. Bu adım, KKTC'nin uluslararası görünürlüğünü artırmasının yanı sıra, Türk dünyası ile siyasi ve ekonomik bağlarını güçlendirme yolunda önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.¹³²

2.4.3.3. Gelecekte Üye Olması Beklenen Ülkeler

TDT, Türk dili ve kültürü ile bağları bulunan devletlerin teşkilata dâhil edilmesini destekleyen bir genişleme politikası benimsemektedir. Üyelik ve gözlemci üyelik süreçleri, teşkilatın uluslararası alanda etkinliğini artırmayı ve Türk dünyasının ortak çıkarlarını savunmayı amaçlamaktadır. Özellikle Türk dili konuşan devletler arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel entegrasyonu güçlendirmeye yönelik adımlar, teşkilatın gelecekteki genişleme stratejilerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bu bağlamda, TDT'nin üyelik süreçleri, teşkilatın kurumsal yapısını güçlendiren ve bölgesel iş birliğini pekiştiren önemli bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir.

2.5. ÜYE DEVLETLERİN EGEMENLİĞİ VE TDT'NİN HUKUKİ ETKİLEŞİMİ

TDT, üye ülkelerin egemenlik haklarına tam anlamıyla saygı gösteren ve uluslararası hukukun temel ilkelerine bağlı bir yapı olarak tasarlanmıştır. Teşkilatın hukuki dayanağını oluşturan Nahçıvan Anlaşması'nın birinci maddesinde, TDT'nin “uluslararası bir kuruluş” niteliği taşıdığı açıkça ifade edilmekte, Anlaşma'nın girizgahında teşkilatın BM Şartına bağlı, bağımsız ve eşit egemen devletler arasında kurulan gönüllü bir iş birliği platformu olduğu vurgulanmaktadır. Bu yapı, üye ülkelerin kendi egemenliklerinden

¹³² “Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edilmesini değerlendirdi”, *KKTC Cumhurbaşkanlığı*, t.y., <https://kktcb.org/tr/cumhurbaskani-ersin-tatar-kktcnin-turk-devletleri-teskilatina-gozlemci-uye-olarak-10392> (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2025).

taviz vermeden, ortak bir tarih, kültür ve etnik bağlardan beslenen güçlü bir dayanışma içinde hareket etmelerine olanak tanımaktadır.

“Nahçıvan Anlaşması

Madde 1

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi

Taraflar **uluslararası bir kuruluş** şekline sahip “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi” (bundan böyle TDKÜİK olarak anılacaktır) isimli işbirliği mekanizması kurmuşlardır.”¹³³

Üye devletler, ulusal egemenliklerinden ödün vermeksizin oluşturulan bu gönüllü birliktelik sayesinde, pek çok alanda yoğun bir iş birliği gerçekleştirmekte; bu durum, hem devletler arası ilişkilerin güçlenmesine hem de ortak hedefler doğrultusunda birlikte hareket edebilme kabiliyetine katkı sağlamaktadır. TDT’nin özellikle hukuk alanındaki etkileşimleri, üye ülkelerin farklı hukuk sistemleri arasında uyumu artırmaya yönelik çeşitli iş birliği mekanizmaları aracılığıyla yürütülmektedir. Bu sayede, karşılıklı anlayışa dayalı bir hukuk yaklaşımı geliştirilmekte ve ortak hukuki altyapıların oluşmasına zemin hazırlanmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, TDT hem siyasi hem de hukuki düzlemde, üye ülkelerin egemenliğini esas alan ve karşılıklı saygıya dayanan bir iş birliği modeli sunmakta; bu çerçevede geliştirilen ortak mekanizmalarla bölgesel istikrar, hukuki bütünlük ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlanmaktadır.

2.6. TDT’NİN KARAR ALMA SÜREÇLERİ VE HUKUKİ NİTELİĞİ

TDT, Türk dünyası ülkeleri arasında kapsamlı iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan uluslararası örgüt niteliğine haiz bir kuruluştur. Temelleri ortak tarih, dil ve kültürel bağlara dayanan bu teşkilat, üye devletlerin karşılıklı saygı ve eşitlik temelinde bir araya geldiği gönüllü bir iş birliği yapısı sunmaktadır. TDT'nin hukuki kimliği, 2009 yılında

¹³³ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009, md. 1.

imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile uluslararası hukuk nezdinde kurulmuş ve bu anlaşmayla uluslararası bir örgüt statüsüne kavuşmuştur.

Teşkilatın en üst karar organı, üye ülkelerin devlet başkanlarından oluşan Devlet Başkanları Konseyi'dir. Bu konsey, TDT'nin stratejik yönünü belirleyen ve nihai kararları alan yapıdır. Dönem başkanlığı ise alfabetik sıraya göre her yıl bir başka üye ülkeye geçmekte ve bu kapsamda dönem başkanlığını üstlenen ülkenin lideri, aynı zamanda TDT'nin dönem başkanlığı görevini yürütmektedir. Bu dönüşümlü sistem, üyeler arasında eşitliği ve katılımcılığı pekiştirmektedir.

Devlet Başkanları Konseyi'nin altında yer alan Dışişleri Bakanları Konseyi, TDT'nin genel faaliyetlerini koordine etmekte ve alınacak kararlara yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu yapıya ek olarak faaliyetleri yürüten ve teknik hazırlıkları yapan Kıdemli Memurlar Komitesi, Sekreteryaya ile yakın temas hâlinde çalışarak taslak belgeleri değerlendirip onaylama sürecinde rol üstlenmektedir.

Teşkilatın idari ve yürütme görevleri ise daimi bir yapı olan Sekreteryaya tarafından yerine getirilmektedir. Sekreteryaya, TDT'nin amaçlarına ulaşmasında koordinasyon sağlamakta ve organlar arası iş birliğini kolaylaştırmaktadır. Bu yapılanma, hem işlevsellik hem de kurumsal süreklilik açısından önem taşımaktadır.

TDT'nin yapısı ve işleyişi, üye devletlerin egemenliğini koruyan, uluslararası hukuka bağlı ve eşit katılıma dayalı bir model üzerine inşa edilmiştir. Bu yapı sayesinde, Türk Devletleri arasında uyumlu, şeffaf ve katılımcı bir iş birliği zemini oluşturularak, bölgesel dayanışma ve ortak hedeflere yönelik güçlü adımlar atılmaktadır.

TDT tarafından alınan kararlar, uluslararası hukuk bağlamında genellikle “soft law”¹³⁴ (yumuşak hukuk) niteliğinde değerlendirilmekte olup, üye devletler açısından doğrudan hukuki bağlayıcılık taşıyan “hard law” (sert hukuk) kapsamında yer almamaktadır. Nitekim teşkilatın bugüne kadar aldığı kararların, hukuken zorlayıcı bir yönü bulunmamaktadır; bu kararlar daha çok tavsiye ve yönlendirme niteliğindedir. Karar alma

¹³⁴ Soft law, hukuken bağlayıcı olmamakla birlikte uygulamada normatif etkiler doğuran, devletlerin veya diğer uluslararası aktörlerin gönüllü benimsemesiyle tavsiye niteliğinde olan hukuk kurallarını ifade eder.

süreçleri ise TDT'nin kurumsal yapısı içinde, özellikle Devlet Başkanları Konseyi'nin başat rolüyle yürütülmektedir. Bunun yanında, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekretarya gibi organlar da bu sürece katkı sunmaktadır. Kararlar oybirliği esasına, yani tüm üye devletlerin tam mutabakatına dayalı olarak alınmaktadır. Bu yöntem, teşkilat içinde iş birliği ruhunu ve karşılıklı siyasi iradeyi pekiştiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır.¹³⁵

Nahçıvan Anlaşması'nın 5. maddesi¹³⁶, Devlet Başkanları Konseyi'ni, TDT'nin en yüksek karar alma organı olarak tanımlamakta ve teşkilat bünyesinde alınacak tüm kararların ve tavsiye niteliğindeki önerilerin oybirliğiyle kabul edilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu düzenleme, TDT kararlarının doğası hakkında önemli bir çerçeve sunmaktadır: Kararlar, kural olarak, üye devletler açısından bağlayıcı nitelik taşımamakta; bunun yerine yönlendirici ve tavsiye edici özellik göstermektedir. Bu nedenle kararların uygulanması, doğrudan hukuki zorunluluktan ziyade, üye ülkelerin gönüllü iş birliği ve ulusal düzeyde atacakları adımlara bağlı olarak şekillenmektedir.

TDT kararlarının hayata geçirilmesi süreci ise teşkilatın kurumsal mekanizmaları eliyle yürütülmektedir. Bu bağlamda, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Sekretarya, kararların uygulanmasını koordine etmekte ve takip etmektedir. Kararların sahadaki etkileri, düzenli olarak gerçekleştirilen toplantılar ve hazırlanan raporlar aracılığıyla izlenmektedir. Ancak teşkilat bünyesinde, kararların uygulanmasını zorunlu kılacak herhangi bir yargısal denetim mekanizması ya da yaptırım sistemi bulunmamaktadır. Dolayısıyla TDT içindeki uyum süreci, büyük ölçüde üye devletlerin siyasi kararlılığına, karşılıklı güven ilişkisine ve teşkilatın dayanışma temelli yapısına dayanmaktadır.¹³⁷

¹³⁵ Çağla Gül Yesevi, "Examining the Organization of Turkic States: A Teacher and Norm-Creator", *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 27/1 (2022), s. 7, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2559482#:~:text=security%2C%20economic%20and%20cultural%20issues,emphasized%20that%20they%20do%20not> (Erişim Tarihi: 15 Mart 2025).

¹³⁶ *Nahçıvan Anlaşması*, 3 Ekim 2009, md. 5.

¹³⁷ Hakkı Hakan Erkiner ve İlayda Eray, "Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi* (TDT Özel Sayısı), Ağustos 2022, s. 232.

Bu durum, genel anlamda uluslararası örgütler hukukunun temel ilkeleriyle de örtüşmektedir. Zira bir uluslararası örgütün aldığı kararların hukuki bağlayıcılığından söz edilebilmesi için, bu durumun açık bir biçimde kurucu anlaşmada düzenlenmiş olması gerekir. Aksi hâlde, söz konusu kararlar çoğunlukla bağlayıcı olmayan¹³⁸, ancak siyasal anlamda taahhüt niteliği taşıyan soft law “yumuşak hukuk” düzenlemeleri olarak değerlendirilir.

TDT tarafından alınan kararlar, genellikle uluslararası hukukta "soft law" (yumuşak hukuk) kapsamında değerlendirilir ve bağlayıcılığı olmayan, tavsiye niteliğinde kararlar olarak kabul edilir. Ancak, alınan kararlar ile üye devletler arasında imzalanan anlaşmalar, üye ülkelerin ulusal parlamentolarında hukuk sistemlerinde uygun olarak onaylandıktan sonra bağlayıcı hale gelebilir.¹³⁹

¹³⁸ Bağlayıcı Olmayan Karar Örneği; Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) bünyesinde faaliyet gösteren Türk Dünyası Ortak Alfabe Komisyonu, 9–11 Eylül 2024 tarihleri arasında Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de gerçekleştirdiği üçüncü toplantısında önemli bir uzlaşıya varmış ve 34 harften oluşan Latin kökenli Ortak Türk Alfabesi önerisini kabul etmiştir. Bu alfabe, Türk dillerinin fonetik zenginliğini yansıtan ve farklı fonemleri kapsayan bir yapıyla tasarlanmıştır.

Ortak alfabe çalışması, sadece teknik bir düzenleme olmanın ötesinde, Türk halkları arasında kültürel yakınlaşmayı güçlendirmeyi, iletişimi kolaylaştırmayı ve ortak bir dil bilinci oluşturmaya hedefleyen stratejik bir adımdır. Aynı zamanda bu süreç, ortak tarihî ve kültürel mirasın korunmasına da hizmet etmektedir.

Ancak bu alfabeye geçiş süreci, TDT’nin diğer birçok girişiminde olduğu gibi, üye devletlerin kendi ulusal mevzuatları çerçevesinde ve gönüllülük esasına göre ilerlemektedir. Ortak Türk Alfabesi önerisi, hukuken bağlayıcı bir yükümlülük doğurmayıp, teşkilat kapsamında alınan tavsiye niteliğindeki kararlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla bu projenin uygulanabilirliği, büyük ölçüde üye ülkelerin siyasi kararlılığına, kültürel önceliklerine ve ortak vizyon geliştirme konusundaki iradelerine bağlıdır.

¹³⁹ Bağlayıcı Hale Getirilen Karar Örneği; 9 Mayıs 2023 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 7237 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) üyesi ülkeler arasında imzalanan “Basitleştirilmiş Gümrük Hattı Kurulmasına İlişkin Anlaşma” Türkiye tarafından da resmen onaylanmıştır. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Özbekistan hükümetleri arasında imzalanan bu anlaşma, eşya ve taşıtların gümrük işlemlerinin daha sade ve hızlı bir biçimde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Böylece, üye ülkeler arasında ticaretin kolaylaştırılması ve ekonomik iş birliğinin derinleştirilmesi hedeflenmektedir.

Söz konusu anlaşma, TDT’nin işleyiş mekanizmaları çerçevesinde üye devletlerin ortak iradesiyle şekillenen iş birliği modellerinden biridir. Bu tür anlaşmalar, TDT karar alma süreçlerinin bir yansıması olarak, karşılıklı mutabakatla hazırlanmakta ve her bir üye devletin kendi iç hukuk düzeninde onay sürecinden geçirilerek yürürlüğe girmektedir. Bu yönüyle, teşkilat bünyesinde alınan kararların sadece teorik düzeyde kalmayıp, somut adımlarla uygulamaya dönüştüğünü göstermektedir. Aynı zamanda bu süreç, TDT’nin kararlarının sahadaki etkisini ve işlevselliğini artırmakta; bölgesel iş birliğini kurumsallaştırarak üye ülkeler arasında güven ve bütünleşmeyi teşvik etmektedir. Karar için: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/05/20230509-1.pdf>

3. BÖLÜM

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KAMU HUKUKU BOYUTU VE ULUSLARARASI ETKİLERİ

3.1. TÜRKİYE'NİN TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI (TDT) ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE KAMU HUKUKU BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'nin TDT üzerindeki etkisi ve bu etkinin kamu hukuku bağlamında değerlendirilmesi, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki entegrasyon sürecinin tarihsel gelişimi ve kurumsallaşması ışığında ele alınabilir.

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası 1991 yılında Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki Türk dili konuşan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanan ülkeleri ilk tanıyan devlet olmuştur.

Türkiye, bu ülkelerle siyasi, ekonomik, kültürel ilişkilerini geliştirmek için öncü rol üstlenmiş, SSCB döneminden kalan bağımlılıkları kırma ve bu ülkelerin egemenliklerini güçlendirme yönünde dış politika izlemiştir.¹⁴⁰

1990'lı yıllarda Türkiye, Türk cumhuriyetleri ile doğrudan ikili iletişim kanalları açmış, ulaştırma, kültür, eğitim, ticaret ve ekonomi alanlarında işbirliğini artırmıştır. Bu süreçte Türkiye-Türk Cumhuriyetleri arasında yapılan anlaşmalar, bölge ülkelerinin Sovyet sisteminden sıyrılarak tarihsel kimliklerine kavuşmalarına zemin hazırlamıştır.¹⁴¹

İlk yıllarda Türkiye'nin Türk Dünyası politikası, “yumuşak güç” unsurlarını kullanarak bu ülkelerle kültürel ve insani bağları kuvvetlendirmeye odaklanmıştır.

1990'lı yıllar boyunca, bağımsızlığını kazanan Türk cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler yoğun bir ikili anlaşma süreciyle kurumsallaştırılmıştır. Türkiye, Azerbaycan'dan Orta Asya'ya kadar uzanan coğrafyada yer alan kardeş ülkelerle dostane ilişkiler geliştirmek, iş birliği yapmak ve karşılıklı destek mekanizmaları kurmak amacıyla kapsamlı anlaşmalar imzalamıştır. Bu mutabakatlar; siyasi ilişkilerden

¹⁴⁰ Amirbek vd., “Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu”, s. 164.

¹⁴¹ Amirbek vd., a.g.e., s. 165.

ekonomik ve ticari iş birliklerine, eğitim ve kültürden askeri-teknik desteğe kadar pek çok alanı içermektedir. Nitekim, Kazakistan ile Sovyetler Birliği henüz dağılmadan, Mart 1991’de imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması", ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından yeni dönemin ilişkilerine temel teşkil etmiştir. Benzer nitelikteki anlaşmalar, 1992 itibarıyla Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan ile de yürürlüğe girmiştir.¹⁴²

Türkiye ile yeni bağımsızlıklarını kazanan Asya’daki Türk Cumhuriyetleri arasında kurulan kapsamlı anlaşma ağı, ilişkilerin kısa sürede kurumsal bir zemine oturmasına olanak sağlamıştır. Özellikle eğitim alanında 1992 yılından itibaren imzalanan protokollerle öğrenci değişim programları ve ortak eğitim projeleri hayata geçirilmiştir. Bu çabaların somut örneklerinden biri, Kazakistan’ın Türkistan kentinde kurulan Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’dir. 31 Ekim 1992 tarihinde iki ülke hükümetleri arasında imzalanan anlaşma ile kurulan bu üniversite, Türkiye’nin yükseköğretim yoluyla bölgeye yaptığı önemli ve stratejik bir katkı olarak değerlendirilmiştir. Benzer bir adım da 1995 yılında Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te atılmış; burada kurulan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, iki ülkenin ortak girişimiyle faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu yükseköğretim kurumları, hem Türkiye’nin bölgedeki kültürel etkisini güçlendirmiş hem de nitelikli insan kaynağının yetişmesine katkı sağlamıştır.¹⁴³

1990’lı yıllarda Türkiye, Asya’daki yeni bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla çeşitli iş birliği mekanizmalarını devreye almıştır. Bu çerçevede 1992 yılında, söz konusu ülkelerin de katılımıyla Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) genişletilmiş ve Orta Asya devletleri ilk kez Türkiye öncülüğünde bölgesel bir ekonomik platforma dahil olmuştur. Türkiye, bu süreçte karşılıklı yatırımların teşvik edilmesi, çifte vergilendirmenin önlenmesi ve ticaretin kolaylaştırılması gibi alanlarda çok sayıda ikili anlaşma imzalamıştır. Aynı zamanda Türk

¹⁴² “Kazakistan ilk uluslararası anlaşmasını 30 yıl önce bugün Türkiye ile imzaladı”, *TRT Avaz*, 15 Mart 2021, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kazakistan-ilk-uluslararasi-anlasmasini-30-yil-once-bugun-turkiye-ile-imzaladi/604f2dc401a30a3ccc0025a8> (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

¹⁴³ Çağatay Özdemir ve Turan Can, “Türkiye’nin Büyük Öğrenci Projesi 1992–2012”, *Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları Altaylı.Net*, 4 Ekim 2012, <https://www.altayli.net/turkiyenin-buyuk-ogrenci-projesi-1992-2012.html> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2025).

özel sektörü bölgeye yönlendirilmiş; özellikle müteahhitlik, enerji ve telekomünikasyon gibi stratejik sektörlerde Türk firmaları Azerbaycan ve Orta Asya'da etkin şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu ekonomik açılım, taraflar arasında tesis edilen hukuki çerçeve sayesinde daha da güvenli ve sürdürülebilir bir zemine oturmuştur.

Savunma ve güvenlik alanı, Türkiye'nin yeni bağımsızlık kazanan Türk cumhuriyetleriyle geliştirdiği ikili ilişkilerde öncelikli bir iş birliği sahası olmuştur. 1992 sonrasında Türkiye, başta Azerbaycan ve Kırgızistan olmak üzere çeşitli ülkelerin askeri altyapılarını modernize etmelerine katkıda bulunmuş; subay ve astsubaylara yönelik eğitim programları düzenleyerek bu personelin Türkiye'de eğitim almasını sağlamıştır. Bu iş birliği, kurumsal temelde de yapılandırılmıştır. Örneğin, Türkiye ile Kazakistan arasında 8 Ağustos 1994 tarihinde imzalanan "Askerî Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması", Birleşmiş Milletler Anlaşması, Helsinki Nihai Senedi ve AGİK (günümüzde AGİT) ilkelerine atıfla, taraflar arasında savunma ve güvenlik alanında kapsamlı bir iş birliğini öngörmüştür. Benzer anlaşmalar Türkiye ile Kırgızistan, Özbekistan ve Azerbaycan gibi ülkeler arasında da yürürlüğe girmiş; böylece Türkiye'nin bölgedeki ülkelerin savunma kapasitelerini desteklemesi için hukuki ve siyasi bir temel oluşturulmuştur.¹⁴⁴

1990'lı yıllar boyunca Türkiye ile yeni bağımsız Türk cumhuriyetleri arasında imzalanan ikili anlaşmalar ve protokoller, ilişkilerin kurumsal bir çerçeveye oturtulmasını sağlamış ve çok taraflı iş birliklerinin temeli niteliğinde bir zemin oluşturmuştur. Özellikle eğitim alanındaki iş birlikleri çerçevesinde hayata geçirilen Büyük Öğrenci Projesi (BÖP), Türkiye'nin kamu diplomasisi tarihinde dönüm noktası niteliğindedir. 1992-1993 akademik yılından itibaren uygulamaya konan bu program kapsamında, Azerbaycan ve Orta Asya'daki beş Türk cumhuriyetinden her yıl yaklaşık 1000 ila 1500 öğrenci Türkiye'ye burslu olarak lisans ve lisansüstü eğitim almak üzere kabul edilmiştir. 2010'lu yıllara gelindiğinde Türkiye'de bu program aracılığıyla öğrenim gören öğrenci sayısı

¹⁴⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askerî Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun* (Kanun No: 4335, Kabul Tarihi: 7.2.1998), Türkiye Cumhuriyeti: TBMM, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc081/kanuntbmmc081/kanuntbmmc08104335.pdf (Erişim Tarihi: 7 Mart 2025).

yıllık 6000'in üzerine çıkmıştır. Bu projeyle yalnızca ilgili ülkelerin insan kaynağı gelişimine katkı sağlanmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye'de eğitim görmüş, kültürel ve siyasi bağları kuvvetli yeni bir nesil bürokrat, akademisyen ve iş insanı yetişmiştir. Bu bireyler, kendi ülkelerine döndüklerinde Türkiye ile olan ilişkilerin gelişmesinde doğal ve etkin birer köprü işlevi üstlenmişlerdir.¹⁴⁵

1990'lı yıllardaki ikili anlaşmalar dönemi, Türkiye'nin Türk dünyasıyla ilişkilerinin temellerinin atıldığı, hukuki çerçevenin oluşturulduğu ve ileride çok taraflı girişimlere evrilecek iş birliği alanlarının belirlendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde imzalanan anlaşmalar, hem Türkiye'nin bu ülkeler üzerindeki yumuşak gücünü pekiştirmiş hem de uluslararası hukuk bakımından ileride teşkil edilecek ortak örgütlenmelere zemin hazırlamıştır.

İkili ilişkilerdeki gelişmeler sürerken, Türkiye 1990'lar boyunca Türk cumhuriyetlerini kapsayan çok taraflı zirve toplantılarına da öncülük etmiştir. Türkiye, 1992'de Ankara'da başlayan "Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri" sürecinin öncülüğünü yapmış, bu zirveler 2010 yılında Türk Keneşi Sekreteryası'nın kurulmasına kadar devam etmiştir. Türkiye, zirvelerde hem ev sahibi hem lider devlet olarak önemli kararların alınmasında etkili olmuştur.

Türkçe konuşan ülkelerin devlet başkanları ilk kez 30-31 Ekim 1992 tarihlerinde Ankara'da, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ev sahipliğinde düzenlenen zirvede bir araya gelmiştir. Bu tarihi buluşmada Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan liderleri, ortak tarihî ve kültürel bağlara dayanan ilişkileri daha da ileri taşımayı amaçlayan bir iş birliği perspektifi geliştirmiştir. Zirve sonunda yayımlanan ortak bildiride, katılımcı devletler karşılıklı egemenlik ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda dostane ilişkileri güçlendirme ve dayanışmayı derinleştirme taahhüdünde

¹⁴⁵ Ayça Ergun, "Bir Türk Dış Politikası Aracı Olarak Yüksek Öğretimin Uluslararasılaşması: Büyük Öğrenci Projesi ve Türkiye Mezunları", *Global Panorama*, 12 Mayıs 2020, <https://www.globalpanorama.org/2020/05/bir-turk-dis-politikasi-araci-olarak-yuksek-ogretimin-uluslararasilasmasi-buyuk-ogrenci-projesi-ve-turkiye-mezunlari/> (Erişim Tarihi: 25 Mart 2025).

bulunmuşlardır. Bu toplantı, Türk dünyasında çok taraflı ilişkilerin kurumsallaşmasına yönelik atılmış ilk somut adım olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁶

Tüm zorluklara rağmen, Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri, Türkiye'nin özellikle Ankara'nın kararlı çabalarıyla zamanla daha kurumsal bir yapı kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, 1992 yılında düzenlenen Ankara Zirvesi'nde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, üye ülkeler arasında sürekli faaliyet gösterecek bir "Aksakallar Konseyi" (Bilge Kişiler Konseyi) kurulmasını önermiştir. Bu öneri, ilerleyen süreçte hayata geçirilerek zirvelere danışma ve rehberlik sağlayacak akil insanlar düzeyinde bir mekanizma eklenmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca bazı zirve toplantılarında somut iş birliği alanlarında da önemli adımlar atılmıştır. Örneğin, 1994 İstanbul Zirvesi'nde ortak dil ve kültürel mirasın korunması gibi konularda özel komisyonlar oluşturulması kararı alınmış; 1998 Astana Zirvesi'nde ise enerji hatları ile ulaştırma koridorları üzerine iş birliği projeleri gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler, Türk dünyasında çok taraflı iş birliğinin kurumsal temellerini güçlendirmeye yönelik önemli girişimler olmuştur.

2000'li yıllara gelindiğinde, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki bölgesel iş birliğinin daha kurumsal ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması gereği giderek daha belirgin hâle gelmiştir. 2001-2006 yılları arasında zirve toplantıları yapılamamış olsa da, Türkiye ve ilgili devletler bu süreçte arka planda kalıcı bir örgütleşmenin zemini üzerinde çalışmışlardır. Özellikle Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Türk devletlerini ortak bir çatı altında buluşturacak uluslararası bir yapı kurulması yönündeki görüşlerini çeşitli uluslararası platformlarda ısrarla dile getirmiştir. Türkiye ise bu öneriye sıcak yaklaşmış, gerekli diplomatik ve teknik hazırlıkları desteklemiştir. Bu çabaların sonucunda, 1990'lı yıllarda yürütülen zirve süreci bir tür gayri resmi "Türk dünyası diplomasi platformu" olarak işlev görmüş ve nihayetinde 2009 yılında kurulan Türk Konseyi'nin (bugünkü Türk Devletleri Teşkilatı) altyapısını oluşturmuştur. Hukuki açıdan bakıldığında, bu geçiş süreci, üye devletlerin egemen iradeleri doğrultusunda

¹⁴⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "BN:10 - 16 Kasım 2006, Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 8. Doruk Toplantısı hk.", 10 Kasım 2006, https://www.mfa.gov.tr/bn_10---16-kasim-2006_-turk-dili-konusan-ulkeler-devlet-baskanlari-8_-doruk-toplantisi-hk_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2025).

şekillenen ve uluslararası örgütlemeye doğru evrilen bir kurumsallaşma pratiği olarak değerlendirilmelidir.

Türk cumhuriyetlerini bir araya getiren zirve süreci, somut bir uluslararası örgüte dönüşme hamlesini Ekim 2009’da gerçekleştirmiştir. Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi), 2009 Nahçıvan Anlaşması ile kurumsal bir yapıya kavuşmuş; Türkiye (İstanbul), Sekretarya'nın daimi merkezi olarak rol almıştır. Bu durum, Türkiye'nin kamu hukuku bağlamında bölgesel entegrasyon mekanizmasında hukuki ve idari ağırlığını göstermektedir.

Nahçıvan Anlaşması’nın imzalanmasıyla birlikte, Türk Konseyi (ya da dönemin adıyla Türk Keneşi) adı altında yeni bir bölgesel iş birliği örgütü resmen hayata geçirilmiştir. Anlaşma; Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan devlet başkanları tarafından imzalanmış ve ardından her bir ülkenin ulusal parlamentolarında onaylanarak iç hukuklarında geçerlilik kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi de 2009 tarihli bu anlaşmayı 2010 yılında onaylayarak¹⁴⁷, söz konusu uluslararası düzenlemeyi Türkiye hukuk sistemine dâhil etmiştir. Onay sürecinin tüm ülkelerde tamamlanmasının ardından, 15-16 Eylül 2010 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleştirilen 10. Zirve’de Türk Konseyi fiilen faaliyetlerine başlamıştır. Bu toplantıda, Konsey’in ilk Genel Sekreteri olarak Türkiye’den Büyükelçi Halil Akıncı atanmış¹⁴⁸ ve örgütün kurumsal işleyişinin başlatılması adına gerekli idari ve operasyonel kararlar alınmıştır.

Nahçıvan Anlaşması, daha önceki zirve sürecinde elde edilen deneyimi kurumsal bir çerçeveye taşıırken, aynı zamanda uluslararası kamu hukukunun temel esaslarını da yapısına dâhil etmiştir. Anlaşmanın giriş bölümü ve maddelerinde, taraf devletlerin Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda yer alan temel ilkelere – özellikle egemen eşitlik,

¹⁴⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*, Kanun No: 5989, Kabul Tarihi: 02.02.2010, RG Tarihi: 11.02.2010, Sayı: 27489, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc094/kanuntbmmc094/kanuntbmmc09405989.pdf, (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2025).

¹⁴⁸ “Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) İlk Genel Sekreteri,” *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa#:~:text=15%2D16%20Eyl%C3%BCl%202010'da,in%20Genel%20Sekreterlik%20g%C3%BGrvine%20atam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>. (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2025).

toprak bütünlüğüne saygı ve iç işlerine karışmama – bağlı kalacakları açıkça belirtilmiştir. Ayrıca metin, taraf ülkelerin tarafı oldukları diğer ikili ya da çok taraflı uluslararası anlaşmalara aykırı düşülmeyeceğini ve Türk Konseyi'nin bu yükümlülüklerle çatışmayacak biçimde işleyeceğini taahhüt etmektedir. Böylece, örneğin Kazakistan ve Kırgızistan'ın Rusya ile yürüttüğü güvenlik ve ekonomik iş birlikleri açısından herhangi bir çelişki oluşmayacağı, Türk Konseyi'nin bu yapıların yerini almak yerine onları tamamlayıcı bir platform niteliği taşıdığı açıkça ortaya konulmuştur.¹⁴⁹

Türkiye'nin öncülüğünde imzalanan bildiriler ve anlaşmalar, üye devletlerin egemenlik haklarına saygı temelinde işbirliğini düzenleyen uluslararası kamu hukuku belgeleri niteliğindedir. Türkiye, bu hukuki çerçeveyi oluşturma ve uygulamada aktif rol oynamıştır.

Türkiye'nin desteklediği burs programları, ortak üniversiteler ve kültürel işbirliği projeleri, uluslararası kamu hukuku kapsamında devletler arası eğitim ve kültür işbirliğinin somut örnekleridir.

Türkiye'nin Türk Keneşi kapsamında bölgesel güvenlik işbirliğine verdiği önem, üye devletlerin egemenliklerini koruma ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun hareket etmelerini teşvik etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, uluslararası güvenlik politikalarında hukuka dayalı işbirliğini desteklemiştir.

Türkiye, Türk Devletleri Teşkilatı'nın oluşumu ve gelişiminde başat bir aktör olmuş, kamu hukuku çerçevesinde bölgesel entegrasyonun hukuki alt yapısını şekillendirmiştir. Özellikle Sekretarya'nın Türkiye'de yer alması ve Türkiye'nin liderlik girişimleri, bu etkinin somut yansımalarıdır.

Nahçıvan Anlaşması, Türk Konseyi'nin kurumsal yapısını ve işleyiş mekanizmalarını ayrıntılı biçimde düzenleyen temel belgedir. Anlaşmanın 3. maddesinde, teşkilatın başlıca organları tanımlanmıştır: Yılda bir kez toplanarak en üst düzey kararları alan Devlet

¹⁴⁹ "Türk Keneşi Genel Sekreteri, Büyükelçi Halil Akıncı'nın Kırgızistan'daki 'Janı Ordo' Gazetesi'ne Röportajı," *Türk Devletleri Teşkilatı*, <https://www.turkicstates.org/u/d/dokuman/JanyOrdo.pdf#:~:text=Ba%C5%9Fka%20bir%20ifadeyle%2C%20T%C3%BCrk> (Erişim Tarihi: 2 Mart 2025).

Başkanları Konseyi; dış politika koordinasyonunu sağlayan Dışişleri Bakanları Konseyi; icrai işleyişten sorumlu Kıdemli Memurlar Komitesi; danışma işlevi gören Aksakallar Konseyi ve yürütme birimi olan Sekretarya. İstanbul, bu Sekretarya'nın daimi merkezi olarak belirlenmiş; burada görev yapacak Genel Sekreter ile üye ülkeleri temsil eden ulusal görevlilerden oluşan bir yapı öngörülmüştür. Anlaşma ayrıca Türk Konseyi'nin temel hedeflerini; Türk dili konuşan devletler arasında çok yönlü iş birliğini güçlendirmek, bölgesel barış ve istikrara katkı sunmak, kalkınmayı teşvik etmek ve kültürel yaklaşmayı derinleştirmek olarak tanımlamaktadır.¹⁵⁰

Nahçıvan Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türk Konseyi, uluslararası tüzel kişiliğe sahip bir örgüt statüsü kazanmıştır. Bu yapı, uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde, geleneksel hükûmetlerarası örgüt modeline uygun şekilde teşekkül etmiştir: Egemen devletler, bir kurucu antlaşma aracılığıyla sürekli çalışan kurumsal bir yapı oluşturmuş ve bu yapıya uluslararası alanda temsil yetkisi tanımıştır. Nitekim Türk Konseyi, BM Şartı'nın 102. maddesi doğrultusunda 2012 yılında Birleşmiş Milletler Sekreterliği'ne bildirilmiş ve böylece uluslararası düzeyde tanınan bir antlaşma çerçevesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Konsey'in kendine özgü bir bayrak ve amblem edinmesi, ayrıca üye olmayan ülkeler ve kuruluşlarla iş birliği yapabilme yetkisi, onun kurumsal kapasitesini pekiştiren adımlar olmuştur. Bu doğrultuda, diğer uluslararası kuruluşlarla mutabakat zabıtları imzalaması veya gözlemci statüsüne başvurması gibi uygulamalar, Türk Konseyi'nin diplomatik ve hukuki kimliğinin pratikte nasıl işlediğini göstermektedir.¹⁵¹

Nahçıvan Anlaşması, yalnızca Türk Konseyi'nin kuruluşunu değil, aynı zamanda karar alma mekanizmalarını da açık şekilde düzenlemiştir. Bu çerçevede, en yüksek karar organı olan Devlet Başkanları Konseyi'nin kararlarını oybirliğiyle alması hükme bağlanmış, böylece her üye devlete fiili bir veto yetkisi tanınmıştır. Bu karar alma yöntemi, örgütün etkinliğini zaman zaman sınırlayabilse de, tüm üyelerin egemen eşitliği

¹⁵⁰ "Türk dünyasının stratejik çatı kuruluşu: Türk Keneşi," *Anadolu Ajansı*, 30 Temmuz 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-dunyasinin-stratejik-cati-kurulusu-turk-kenesi/1544776#:~:text=T%C3%BCrkiye%2C%20Azerbaycan%2C%20Kazakistan%20ve%20K%C4%B1rg%C4%B1zistan%27%C4%B1n,ise%20Kene%C5%9F%20resmen%20hayata%20ge%C3%A7irildi> (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2025).

¹⁵¹ Erkiner ve Eray, "Bir Uluslararası Örgüt Olarak TDT", s. 243.

ilkesine uygun bir yapı sunmaktadır. Anlaşmada ayrıca Konsey Sekretaryası'nın mali yükümlülüklerinin üye devletlerce karşılanacağı belirtilmiş ve katkı paylarının mutabakat esasına göre belirleneceği ifade edilmiştir. Türkiye, Konsey'in kuruluşundan bu yana Sekretarya bütçesine en fazla katkı sağlayan ülke olarak, örgütün kurumsal sürdürülebilirliğine verdiği önemi somut biçimde ortaya koymuştur.

Türk Konseyi'nin hayata geçirilmesi, Türkiye'nin 1990'lı yıllardan itibaren geliştirdiği Türk dünyası vizyonunun hukuki ve kurumsal anlamda olgunlaşmasını temsil eder. Bu gelişme, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 5. ve 42. maddelerinde yer alan dış politikada kültürel değerleri koruma ve yurt dışındaki Türk topluluklarıyla ilişkileri geliştirme hedefleriyle de birebir örtüşmektedir. Anlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanarak iç hukukta bağlayıcı hale gelmesi, Türk Konseyi ile ilişkilerin devlet organlarınca da kurumsal düzeyde takip edilmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı başta olmak üzere çeşitli kamu kurumlarında Türk Konseyi ile iş birliğini yürüten özel birimler ve irtibat noktaları oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması, Türkiye'nin öncülük ettiği çok taraflı Türk dünyası stratejisinin hukuki temelini oluşturan bir dönüm noktasıdır. Bu belge aracılığıyla kurumsallaşan Türk Keneşi, Türkiye'ye kültürel, siyasi ve bölgesel ortaklık temelinde yeni diplomatik fırsatlar sunmuş; bölgesel meselelerde ortak pozisyon alma kapasitesini pekiştirmiştir.

3.2. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN (TDT) ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN KONUMU VE DİĞER ULUSLARARASI ÖRGÜTLERLE İLİŞKİLERİ

3.2.1. TDT'nin Kuruluşu ve Uluslararası Hukuki Niteliği

Uluslararası hukuk alanında uluslararası örgütler, devletlerin ortak amaçlar doğrultusunda iş birliği sağlamak için oluşturdukları hukuki yapılar olarak önem taşımaktadır. Bu örgütler, uluslararası sistemde devletlerin egemenliklerinden bağımsız birer uluslararası hukuki kişilik kazanarak, belirli işlevleri yerine getirmekte ve uluslararası ilişkilerde iş birliği mekanizmalarını tesis etmektedir.

2009 yılında “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi)” adıyla kurulan yapı, 2010’lu yıllar boyunca kurumsal kapasitesini geliştirerek ve üyelik tabanını genişleterek önemli bir evrim geçirmiştir. Bu süreç, 2021 yılında örgütün adının “Türk Devletleri Teşkilatı” olarak değiştirilmesiyle kurumsal bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Gerçekleşen bu dönüşüm, yalnızca örgütün yapısal olgunlaşmasını değil, aynı zamanda küresel ve bölgesel düzeyde değişen jeopolitik dengelere verilen stratejik bir yanıtı da yansıtmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye’nin liderliğinde yürütülen kararlı diplomatik girişimlerin bu yeni kurumsal kimliğin oluşumunda belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

TDT, 3 Ekim 2009 tarihinde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile kurulmuştur. Anlaşmanın birinci maddesinde TDT, “uluslararası bir kuruluş” olarak tanımlanmakla birlikte, bu tanımın uluslararası hukukta teknik anlamda “uluslararası örgüt” statüsünü sağlayıp sağlamadığı bazı tartışmalara konu olmuştur. Ancak uluslararası hukuk doktrininde genel kabul gören ölçütlere göre bir yapının uluslararası örgüt sayılabilmesi için dört temel unsurun varlığı aranmaktadır: **uluslararası bir anlaşmayla kurulmuş olması, uluslararası tüzel kişiliğe sahip bulunması, kurumsal bir yapısının bulunması ve üyeleri arasında işlevsel bir iş birliği mekanizması oluşturması.** TDT, bu unsurların tamamını karşılayan bir yapı sergilemekte ve bu yönüyle uluslararası örgüt niteliğini haiz bir teşkilat olarak değerlendirilmektedir.¹⁵²

TDT, Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetleri arasında iş birliğini teşvik etmek amacıyla oluşturulmuş ve Türk dünyasını bir araya getirme hedefi taşıyan bölgesel bir uluslararası örgüt konumundadır. Teşkilatın hukuki temeli, üye devletlerin ortak iradesini yansıtan ve örgütün kurulmasına zemin hazırlayan Nahçıvan Anlaşması’dır. Anlaşmanın 10. maddesi kapsamında TDT’ye uluslararası tüzel kişilik tanınmış; Sekreteryası aracılığıyla böylece teşkilata sözleşme yapma, taşınmaz edinme, yargı mercileri nezdinde taraf olabilme ve banka hesabı açma gibi uluslararası hukuka uygun yetki ve sorumluluklar tayin edilmiştir. Bu durum, TDT’nin bağımsız bir uluslararası hukuk öznesi olarak tanınmasına olanak sağlamıştır.

¹⁵² Erkiner ve Eray, “Bir Uluslararası Örgüt Olarak TDT”, s. 224.

Örgütün kurumsal yapısı ise Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi, Aksakallar Konseyi ve Sekretarya gibi işlevsel organlardan oluşmaktadır. Bu yapılar, teşkilatın hedeflerini hayata geçirecek kararların alınmasını ve uygulanmasını sağlayarak TDT'nin etkin ve işleyen bir uluslararası örgüt olduğunu göstermektedir.¹⁵³

2010 ile 2020 yılları arasında Türk Konseyi, düzenli olarak gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirveleri aracılığıyla kurumsal yapısını güçlendirmiş ve her zirvede belirlenen temalar çerçevesinde somut iş birliği projeleri geliştirmeye odaklanmıştır. İlk olarak Ekim 2011'de Almatı'da düzenlenen zirvede ekonomik iş birliği ön plana çıkmış ve bu doğrultuda üye ülkelerin iş dünyalarını buluşturmayı amaçlayan Türk İş Konseyi kurulmuştur. Ağustos 2012'de Bişkek'te yapılan ikinci zirvede ise eğitim, bilim ve kültür alanları öne çıkarılmış; bu kapsamda Uluslararası Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı'nın kuruluşuna yönelik anlaşmalar imzalanmıştır. Söz konusu kurumlar, sırasıyla Kazakistan'ın başkenti Nur-Sultan (dönemin adıyla Astana) ve Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de konuşlandırılmış, böylece akademik ve kültürel iş birliği kurumsal bir zemine oturtulmuştur.

İlerleyen zirvelerde farklı iş birliği alanları ele alınmıştır: 2013 Gabala Zirvesi ulaştırma ve bağlantısallık, 2014 Bodrum Zirvesi turizm, 2015 Astana Zirvesi medya ve bilgi paylaşımı temalarını işlemiştir. Planlanan ancak gerçekleştirilemeyen 2016 Zirvesi sonrasında, 2018'de Çolpon-Ata'da düzenlenen zirvede gençlik ve spor ön plana çıkmıştır. Bu süreçte dikkat çeken bir gelişme de Macaristan'ın 2018 yılında gözlemci üye olarak Konsey çalışmalarına katılması olmuştur. Bu durum, Türk Konseyi'nin Avrupa'da da ilgi uyandırmaya başladığını göstermiştir. Türk Konseyi açısından 2019 yılı ise önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ekim 2019'da Bakü'de düzenlenen 7. Zirve'de Özbekistan tam üye olarak Konsey'e katılmış; böylece kuruluş aşamasında örgüt dışında kalan önemli bir Orta Asya Türk devleti de resmen teşkilata dahil edilmiştir. Bu gelişme, Türkiye'nin uzun yıllar süren diplomatik girişimlerinin ve Özbekistan'da yaşanan liderlik değişiminin bir sonucudur. Önceki Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un mesafeli yaklaşımının aksine, yeni lider Şevket Mirziyoyev örgüte katılım konusunda

¹⁵³ Erkiner ve Eray, a.g.e., s. 227.

olumlu bir tutum sergilemiştir. Zirve, aynı zamanda Konsey'in bölgesel ekonomik entegrasyona verdiği önemi yansıtan Bakü Deklarasyonu'nun kabul edilmesiyle tamamlanmıştır.¹⁵⁴

2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisine rağmen, Türk Konseyi faaliyetlerini kesintiye uğratmadan sürdürmüş ve bu kapsamda olağanüstü bir çevrim içi zirve düzenlemiştir. Salgın, üye ülkeler arasında özellikle sağlık alanında daha yakın iş birliği gerekliliğini ortaya koyarken, Türkiye sürece aktif katkı sağlamış; başta tıbbi ekipman ve bilgi paylaşımı olmak üzere diğer üye devletlerle çeşitli dayanışma adımları atmıştır. Nisan 2020'de gerçekleştirilen COVID-19 Olağanüstü Zirvesi, Türk Konseyi'nin dinamik yapısını, krizlere hızlı uyum sağlama yeteneğini ve güncel gelişmelere karşı duyarlılığını ortaya koyarak örgütün etkinliğini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Kasım 2021'de İstanbul'da Türkiye'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen 8. Devlet Başkanları Zirvesi, Türk Konseyi tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirvede alınan kararla, örgütün adı "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi"nden "Türk Devletleri Teşkilatı"na dönüştürülmüştür. Yapılan bu isim değişikliği, teşkilatın yalnızca ortak dil temelinde değil, daha kapsamlı ve stratejik devletler arası ortaklık hedefiyle hareket ettiğini yansıtmakta; iş birliğinin boyutlarının derinleştiğine işaret etmektedir. Zirve kapsamında ayrıca "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" belgesi, üye devletlerin liderleri tarafından onaylanmıştır. Bu belge, önümüzdeki yirmi yıla dair kapsamlı bir yol haritası sunmakta; ekonomi, ulaştırma, enerji, dijital dönüşüm, eğitim ve savunma sanayi gibi temel alanlarda ortak hedef ve projeleri sistematik biçimde ortaya koymaktadır. 2040 Vizyonu, Türkiye'nin öncülüğünde şekillenen uzun vadeli stratejik bir yönelimin kurumsal tezahürü olarak değerlendirilebilir.¹⁵⁵

¹⁵⁴ "List of Turkic Council Summits", *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Turkic_Council_summits#:~:text=Third%20Turkic%20Council%20summit%20was,5%20%5D%5B%206 (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2025).

¹⁵⁵ "Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi", *Anadolu Ajansı*, 19 Kasım 2021, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103#:~:text=Tarihi%20d%C3%B6n%C3%BCm%20noktas%C4%B1%3A%20T%C3%BCrk%20%C3%BCnyas%C4%B1,edilen%202040%20T%C3%BCrk%20D%C3%BCnyas%C4%B1> (Erişim Tarihi: 9 Nisan 2025).

TDT'nin dönüşüm sürecinde kurumsal kapasitesini güçlendirmeye yönelik önemli adımlar atılmıştır. 2021 İstanbul Zirvesi'nde Türkmenistan, tarafsızlık politikasını korumakla birlikte gözlemci üye statüsüyle teşkilata katılmıştır. Bu gelişme, tüm bağımsız Türk devletlerinin ilk kez aynı çatı altında bir araya gelmesi açısından simgesel bir anlam taşımaktadır. Aynı zirvede, teşkilatın yönetiminde de değişiklik gerçekleşmiş; uzun süre Genel Sekreterlik görevini yürüten Bağdat Amreyev'in (Kazakistan) yerine, Kırgızistan'dan Kubaniçbek Ömüraliyev atanmıştır. Bu görev değişimi, Genel Sekreterliğin üye ülkeler arasında dönüşümlü olarak paylaşılması ilkesine uygun bir biçimde yapılmıştır ve TDT'nin kurumsallaşma sürecinde denge ve eşit temsile verdiği önemi yansıtmaktadır.

Kasım 2022'de TDT, Özbekistan'ın Semerkant kentinde düzenlenen zirvede, örgütün uluslararası siyaset açısından dikkat çeken bir kararına imza atarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) gözlemci üye statüsü tanımıştır. Türkiye'nin öncülüğünde ve üye devletlerin oybirliğiyle alınan bu karar, KKTC'nin uluslararası alandaki görünürlüğü açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Her ne kadar KKTC halen yalnızca Türkiye tarafından tanınsa da, TDT'ye gözlemci sıfatıyla kabul edilmesi, onu uluslararası toplulukta daha görünür kılma yönünde bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bu karar, bazı Batılı ülkeler ile Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tepkisini çekmiş; ancak TDT üyeleri, KKTC'nin Türk dünyasıyla tarihsel, kültürel ve ekonomik bağlarının güçlendirilmesinin meşru bir yaklaşım olduğu yönünde ortak bir tutum sergilemişlerdir. Bu durum, Türkiye'nin örgüt içindeki etkisini ve Kıbrıs meselesinde çok taraflı diplomatik destek oluşturma kapasitesini ortaya koymaktadır.¹⁵⁶

TDT'nin kurumsal gelişim süreci kapsamında, daha önce kararlaştırılan bazı ekonomik iş birliği mekanizmaları somut şekilde uygulamaya geçirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, 2023 yılı itibarıyla Türk Yatırım Fonu'na ilişkin anlaşma imzalanmış ve üye ülkelerin onay süreçlerine sunulmuştur. Söz konusu fon, TDT üyesi ülkelerde ortak kalkınma projelerine mali kaynak sağlamak amacıyla yapılandırılmıştır. Öte yandan, üye

¹⁵⁶ KKTC Cumhurbaşkanlığı, "Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na Gözlemci Üye Olarak Kabul Edilmesini Değerlendirdi", <https://kktcb.org/tr/cumhurbaskani-ersin-tatar-kktcnin-turk-devletleri-teskilatina-gozlemci-uye-olarak-10392>, (Erişim Tarihi: 21.01.2025).

Ülkelerin ticaret ve sanayi odalarının katılımıyla oluşturulan Türk Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO) da aktif olarak faaliyete geçmiştir. Merkezi İstanbul’da bulunan bu yapı, bölgesel ekonomik entegrasyonu derinleştirmeyi ve ye devletler arasında iş dünyası ilişkilerini kurumsal düzeyde güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu adımlar, TDT’nin ekonomik boyutunu güçlendirme yönündeki iradesinin kurumsal altyapıya dönüştüğünün göstergelerindendir.¹⁵⁷

Türkiye, TDT’nin dönüşüm sürecinde nc ve yönlendirici bir rol üstlenmiştir. Özellikle 2016 sonrasında Türk dış politikasında, çok taraflı örgütlerde etkin olma stratejisinin belirginleştiğı görülmektedir. Bu doğrultuda Ankara, TDT’yi yalnızca bölgesel düzeyde bir iş birliğı platformu olarak değıl, aynı zamanda uluslararası sahnede Türk dünyasının ortak çıkarlarını temsil edebilecek bir yapı olarak konumlandırmaya çalışmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2020’li yıllarda gerçekleştirilen TDT zirvelerinde yaptığı konuşmalarda, teşkilatın bölgesel barış ve istikrar açısından taşıdığı öneme dikkat çekmiş; daha güçlü ve derinlemesine iş birliğı çağrısında bulunmuştur. Türkiye, bu bağlamda somut proje alanlarında aktif rol üstlenmiş; Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Orta Koridor girişimi gibi ulaştırma ağlarının entegrasyonu, enerji hatlarının güvenliğinin ve çeşitliliğinin sağlanması, ortak alfabe ve dil çalışmaları ile savunma sanayii alanında iş birliğı girişimlerine öncülük etmiştir.

Özetle, Türk Konseyi’nden Türk Devletleri Teşkilatı’na uzanan kurumsal dönüşüm süreci, büyük ölçüde Türkiye’nin aktif diplomatik çabaları ve diğer ye ülkelerin artan katılım iradesiyle şekillenmiştir. Türkiye’nin bu süreçteki katkısı yalnızca siyasi nderlikle sınırlı kalmamış; aynı zamanda teşkilatın mali sürdürülebilirliği, gündem oluşturma kapasitesi ve uluslararası alandaki görünürlüğünün artırılmasında da belirleyici rol oynamıştır. Günümüzde TDT, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkiye’den oluşan beş tam yesi ile Türkmenistan, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin gözlemci yelikleri sayesinde, 170 milyonu aşkın nüfusu ve yaklaşık 5 trilyon dolarlık ekonomik potansiyeli temsil eden kayda değer bir bölgesel aktör

¹⁵⁷ Ali Furkan Toksöz, “Türkiye ve Türk Devletleri Teşkilatı: Bölgesel iş Birliğı ile Küresel Ortaklık Mümkün M?”, *DİPAM Analiz*, sayı 55 (Mart 2025), s. 12, <https://dipam.org/wp-content/uploads/2025/03/Turkiye-ve-Turk-Devletleri-Teskilati-Bolgesel-Is-Birligi-ile-Kuresel-Ortaklik-Mumkun-Mu.pdf> (Erişim Tarihi: 11 Nisan 2025).

konumuna ulaşmıştır. Bu büyüklük, TDT'yi uluslararası sistemde dikkat çeken bir yapı haline getirirken; Türkiye açısından da tarihî ve kültürel bağlarını, kurumsal güç üretimine dönüştürme fırsatı sunmuştur.

3.2.2. TDT'nin Uluslararası Hukuki Kişiliği ve Kurumsal Yapısı

Uluslararası hukuki kişilik, uluslararası örgütlerin kendilerini oluşturan devletlerden bağımsız olarak hak ve yükümlülükler üstlenme, anlaşmalar yapma ve uluslararası hukuk alanında işlem yapabilme kapasitelerini ifade eder.¹⁵⁸ TDT'nin Nahçıvan Anlaşması ile bu kişiliği kazanması, örgütün uluslararası hukukta hukuki özneler arasında yer almasını sağlamaktadır.

Uluslararası hukuk literatüründe, uluslararası örgütlerin hukuki kişilik kazanmasına ilişkin üç temel kuramsal yaklaşım bulunmaktadır: irade teorisi, işlevsel kişilik teorisi ve varsayılan kişilik teorisi. İrade teorisine göre, bir uluslararası örgütün tüzel kişiliğe sahip olabilmesi, kurucu devletlerin bu yöndeki açık iradesine bağlıdır; eğer kişilik anlaşmada açıkça tanımlanmamışsa, böyle bir statüden söz edilemez. Buna karşılık, işlevsel kişilik teorisi, bir örgütün görevlerini etkin biçimde yerine getirebilmesi için belirli hak ve yetkilere sahip olmasının zorunlu olduğunu, dolayısıyla kişiliğin işlevlerinden türeyerek oluşabileceğini savunur. Varsayılan kişilik yaklaşımı ise, bir örgütün devletler tarafından belirli yetkilerle donatılması durumunda, bu örgütün doğrudan olmasa da dolaylı biçimde uluslararası tüzel kişilik kazanacağını öne sürer.¹⁵⁹ TDT örneğinde olduğu gibi, bir yandan Nahçıvan Anlaşması'nda yer alan açık ifadeler irade teorisiyle örtüşürken; teşkilatın Sekreteryaya kurarak dış temsil yeteneği kazanması işlevsel teoriyle, Türkiye ile yapılan Ev Sahibi Ülke Anlaşması gibi uygulamalar ise varsayılan kişilik yaklaşımıyla açıklanabilir. Bu teoriler birlikte değerlendirildiğinde, TDT'nin uluslararası hukuki statüsü hem normatif hem işlevsel düzeyde temellendirilmiş çok yönlü bir kurumsal kişilik yapısına dayanmaktadır.

TDT'nin kurumsal yapısının en üst organı olan Devlet Başkanları Konseyi, örgütün ana karar alma organı olup, üye devletlerin devlet başkanlarından oluşmaktadır. Bu konsey,

¹⁵⁸ Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası Örgütler*, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s. 241.

¹⁵⁹ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 14. baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s. 389.

TDT'nin politikalarını belirlemekte, ortak iş birliği alanlarını tespit etmekte ve faaliyetlerin değerlendirilmesini yapmaktadır. Dışışleri Bakanları Konseyi ise, Devlet Başkanları Konseyi'nin kararlarını uygulamak ve örgütün dış ilişkilerini yürütmekle sorumludur. Kıdemli Memurlar Komitesi, Sekretarya'nın çalışmalarını koordine etmekte; Aksakallar Konseyi ise danışma organı olarak özellikle kültürel ve manevi konularda etkinlik göstermektedir.

Sekretarya, TDT'nin daimi yürütme organı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Sekretarya'nın Türkiye'de bulunması ve Türkiye ile imzalanan ev sahibi ülke anlaşması, örgütün işleyişinin hukuki altyapısını sağlamlaştırmaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın daimi Sekretaryası'nın İstanbul'da bulunması, Türkiye'nin teşkilattaki öncü rolünü pekiştiren ve uluslararası hukuk açısından özel bir statü ortaya koyan önemli bir unsurdur. Bu durum, 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması'yla belirlenmiş, 2011'de imzalanıp 2012'de yürürlüğe giren Ev Sahibi Ülke Anlaşması ile de hukuki temele oturtulmuştur. Türkiye, bu anlaşma çerçevesinde Sekretarya'ya diplomatik dokunulmazlık ve ayrıcalıklar tanımayı, aynı zamanda operasyonel ve lojistik destek sağlamayı üstlenmiştir. İstanbul'un tarihî kimliği ve jeopolitik konumu, Sekretarya'nın burada yer almasına sembolik bir anlam da kazandırmakta; Türkiye'nin sağladığı altyapı olanakları ve finansal katkılar, örgüt politikalarının şekillendirilmesinde Ankara'ya ciddi bir etki alanı sunmaktadır. İstanbul'daki merkezde görev yapan diplomatik kadro ve uzman personel, Türkiye'yi fiilen teşkilatın operasyonel koordinasyon üssü hâline getirmiştir. Bununla birlikte Türkiye, liderlik rolünü denge gözeterek sürdürmekte; Genel Sekreterlik görevini üye ülkeler arasında dönüşümlü olarak devretmekte ve Sekretarya kadrolarında adil temsil ilkesine özen göstermektedir. Ayrıca Budapeşte, Bakü ve Nur-Sultan gibi kentlerdeki temsil yapılarının güçlendirilmesi, teşkilatın kurumsal işleyişini çok merkezli hale getirme çabasını yansıtmaktadır. Bu çerçevede, Sekretarya'nın İstanbul'da konumlanması yalnızca sembolik ve lojistik avantajlar sunmakla kalmamakta; aynı zamanda Türkiye'nin Türk dünyasıyla bütünleşik bir dış politika yürütmesinde stratejik bir kaldıraç görevi görmektedir.

TDT'nin uluslararası hukuk kişiliği, kurucu anlaşması uyarınca açıkça tanımlanmış ve teşkilata uluslararası anlaşmalar yapma, dava açma ya da davada taraf olma yetkisi

tanınmıştır. Bu statü, 2012 yılında Türkiye ile TDT Sekretaryası arasında imzalanan ve bir uluslararası hukuk belgesi olan Ev Sahibi Ülke Anlaşması ile de somutlaştırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile TDT arasında yapılan bu anlaşma, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanarak (Kanun No. 6295, Resmî Gazete: 7 Şubat 2013) iç hukukta da bağlayıcı hâle gelmiştir.¹⁶⁰ Ev Sahibi Ülke Anlaşması, Teşkilatın daimi yürütme organı olan Sekretarya'nın Türkiye Cumhuriyeti topraklarında (İstanbul'da) faaliyet göstermesine ilişkin hukuki ve kurumsal çerçeveyi belirleyen uluslararası bir belgedir. Bu anlaşma, TDT'ye uluslararası örgüt statüsüne uygun şekilde Türkiye'de faaliyet gösterme imkânı tanır ve bu faaliyetlerin yürütülmesi için gerekli olan diplomatik ayrıcalıklar ve dokunulmazlıkları düzenler.

Teşkilatın yaptığı sözleşmeler, personel görevlendirmeleri ve mali işlemleri gibi faaliyetler, uluslararası hukuk çerçevesinde yürütülmekte; bu da üye devletlerin iç hukuklarında çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, Türkiye açısından TDT'nin araçları gümrük muafiyetinden yararlanmakta; ayrıca TDT'nin faaliyetleri kapsamında Türkiye'de gündeme gelebilecek hukuki uyuşmazlıklarda yargı bağıışıklığı konusu dikkate alınmaktadır.

TDT, uluslararası hukuk çerçevesinde meşruiyetini vurgulamak amacıyla diplomatik söyleminde sıklıkla hukuka uygunluk temasını öne çıkarmaktadır. Teşkilatın liderleri, neredeyse her zirvede teşkilatın kurucu anlaşması olan Nahçıvan Anlaşması'nda da yer verilen, TDT'nin Birleşmiş Milletler Şartı'na ve genel uluslararası hukuk normlarına tamamen bağlı olarak faaliyet gösterdiğini ifade etmektedirler. Bu yaklaşımın ardında, TDT'nin dış dünyada bir bloklaşma veya ittifak yapılanması olarak algılanmasını engelleme ve üye ülkelerin Batı ile olan ilişkilerine zarar gelmesini önleme gayesi bulunmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği ile stratejik iş birliği içinde olan Kazakistan ve Macaristan gibi üyelerin katılımı, TDT'nin barışçıl ve uluslararası hukukla uyumlu bir iş birliği örgütü olarak kalmasına bağlıdır. Türkiye de bu dengeyi gözetten bir dış politika

¹⁶⁰ "Türk Konseyi Ev Sahibi Ülke Anlaşması Yürürlüğe Girdi," *Türk Devletleri Teşkilatı*, 2012, <https://turkicstates.org/tr/haber/turk-konseyi-evsahibi-ulke-anlasmasi-yururluge-girdi#:~:text=27%20Aral%C4%B1k%202011%20tarihinde%2C%20D%C4%B1%C5%9Fi%C5%9Fleri,Temmuz%202012%20tarihinde%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BC%C4%9Fe%20girmi%C5%9Ftir> (Erişim Tarihi: 5 Mart 2025).

izlemiş; hem AB hem Rusya nezdinde TDT'nin barışçıl amacını anlatmaya yönelik diplomatik çabalar yürütmüştür. Bu bağlamda, “Türk NATO’su” ya da “Pantürkist birlik” gibi tanımlamalara karşı örgütün ekonomik, kültürel ve siyasal iş birliğine odaklı pozitif gündemi vurgulanmıştır. Bu çabaların sonucunda TDT, uluslararası camiada artan ölçüde meşru bir bölgesel örgüt olarak kabul görmeye başlamıştır. Nitekim 2022 yılında TDT adına BM Genel Kurulu’nda bir bildiri sunulması ve Orta Asya’daki bir güvenlik konferansında Teşkilat Genel Sekreteri’ne resmi söz hakkı tanınması, teşkilatın küresel ve bölgesel olarak kabul gördüğünün somut göstergeleri arasında yer almaktadır.

3.2.3. TDT’nin Uluslararası Hukuk Açısından Sınıflandırılması

Uluslararası örgütlerin tasnifine yönelik yaklaşımlar, örgütlerin yapısal özelliklerine, işlevlerine ve uluslararası düzlemdeki rollerine göre şekillenmekte olup çeşitli ölçütlere dayalı olarak sistematik biçimde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan ilki, üyelik yapısına dayanan tasniftir; örgütlerin yalnızca devletlerin katılımına açık olup olmamasına göre yapılan bu ayırım, devletlerarası örgütler ile hükümet dışı örgütler şeklinde iki ana kategoriye ayrılmaktadır.¹⁶¹ Bir diğer yaklaşım, coğrafi kapsam ölçütüne dayanmakta olup örgütün faaliyet alanının küresel mi yoksa bölgesel mi olduğunu esas alır. Örgütlerin kuruluş amaçları ve yürüttükleri faaliyetlerin niteliği ise amaç ve işlev temelli sınıflandırmaya temel oluşturur; bu sınıflamada genel amaçlı ve özel amaçlı örgütler ayrımı yapılmaktadır. Yetki düzeyi esasına dayalı sınıflamada ise, örgütlerin karar alma süreçlerindeki bağlayıcılık ve üye devletler üzerindeki etkileri dikkate alınarak hükümetlerarası yapılar ile supranasyonel yapılar arasında ayırım yapılır. Son olarak, kuruluş yöntemine dayalı tasnif çerçevesinde, kurucu uluslararası antlaşmalara dayalı kalıcı yapılar ile geçici ve görev odaklı oluşumlar birbirinden ayrılmaktadır.¹⁶² Bu farklı sınıflandırma biçimleri, uluslararası örgütlerin hukuki, kurumsal ve siyasal yönlerini daha derinlikli şekilde analiz edebilmek adına önemli bir çerçeve sunmaktadır.

¹⁶¹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1989, s. 105.

¹⁶² Şaban H. Çalış, “Uluslararası Örgütler: Tanımları, Yaklaşımları ve Tarihin Alacakaranlığı,” Şaban H. Çalış, Şehnaz Kutlu Bağcı ve Önder (ed.), *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya 2006, s. 8.

Uluslararası örgütlerin kuramsal tasnif ölçütleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), çok boyutlu ve kurumsallaşmış bir yapıya sahip devletlerarası bir örgüt olarak öne çıkmaktadır. Üyelik yapısı bakımından yalnızca egemen devletlerin katılımıyla oluşturulmuş olması nedeniyle, TDT klasik anlamda bir hükümetlerarası örgüt niteliği taşımaktadır. Coğrafi kapsam açısından bakıldığında ise, Türk dünyasına özgü tarihsel, kültürel ve dilsel bağları esas alarak bölgesel düzeyde faaliyet gösterdiği görülmektedir. Örgütün amacı sadece siyasi iş birliği ile sınırlı kalmayıp; ekonomi, ulaştırma, eğitim, gençlik, dijital dönüşüm ve kültürel alanları da kapsadığından, genel amaçlı ve çok sektörlü bir uluslararası örgüt kimliği taşımaktadır. Karar alma süreçlerinde oybirliği esasının benimsenmiş olması, teşkilatın supranasyonal değil, gönüllülüğe dayalı ve üye devletlerin egemenliğini esas alan hükümetlerarası bir yapıda işlediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, TDT'nin 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ile kurulmuş ve uluslararası hukuki kişiliğe sahip olması, onu antlaşma temelli ve kalıcı bir örgüt konumuna yerleştirmektedir. Bu nitelikleriyle TDT, hem kurumsal hem de hukuki açıdan uluslararası örgütler tasnifinde yerleşik ölçütlere uygun biçimde tanımlanabilen, işlevsel ve bölgesel düzeyde etkin bir uluslararası örgüt örneği sunmaktadır.

TDT'nin sui generis, yani kendine özgü niteliklere sahip bir uluslararası örgüt olduğu söylenebilir. Kuruluş amacına ve organ yapısına bakıldığında TDT, hükümetlerarası bir örgüt olarak şekillenmiş ve üye devletlerin egemenliklerini koruyarak iş birliği yaptıkları bir platformdur. Bu bağlamda TDT, Birleşmiş Milletler gibi geniş çaplı evrensel örgütlerden farklı olarak, belirli bir kimlik ve bölgesel bağlam çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

TDT, üye devletlerin ortak “Türk” kimliği üzerine inşa edilmiş bir örgüt olarak inşacılık kuramının somut bir örneğidir. Nahçıvan Anlaşması'nın 2. maddesinde belirtilen amaçlar, TDT'nin kimlik temelli ortaklık anlayışını yansıtmaktadır. Örgütün kurumsal yapısı, özellikle Aksakallar Konseyi gibi organları, ortak kültürel ve manevi değerlerin korunması ve geliştirilmesini hedeflemekte, bu da TDT'nin kimlik odaklı yapısını pekiştirmektedir.

TDT, hem üye devletlerin kimliklerini onaylayan hem de bu kimlik üzerinden iş birliğini derinleştiren normlar üretmektedir. Böylece TDT, sadece hukuki bir yapı değil, aynı

zamanda sosyal ve kültürel bağların güçlendiği bir platform olarak uluslararası hukukta özgün bir yere sahiptir.

Türk Devletleri Teşkilatı, uluslararası kamu hukuku bağlamında değerlendirildiğinde, kurulduğu günden bu yana çeşitli hukuki belgeler üretmiş ve üye devletler arasındaki ilişkileri normatif bir zemine oturtmuştur.

En temel hukuki çerçeveyi oluşturan 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması¹⁶³, daha önce de vurgulandığı üzere Türk Devletleri Teşkilatı'nın (eski adıyla Türk Keneşi) kuruluşuna dair kurucu metindir. Bu anlaşma, bir uluslararası örgütün taşıması gereken temel unsurları ve ilkeleri kapsamlı biçimde içermektedir. Egemen eşitlik, devletlerin iç işlerine karışmama ve barışçıl iş birliği gibi temel prensipler, anlaşmanın bütününe yansıyan temel değerler arasında yer alır. Türkiye, bu anlaşmanın hazırlanması ve müzakere sürecinde aktif bir diplomatik rol üstlenmiş ve metnin uluslararası hukukla tam uyumlu olmasına özel önem göstermiştir. Anlaşmanın içeriği incelendiğinde, Birleşmiş Milletler Şartı gibi uluslararası metinlerin dil ve ilke örüntülerinin yansıtıldığı görülmektedir. Özellikle anlaşmanın giriş bölümünde BM yapılan açık atıflar, Türk Keneşi'nin meşruiyetini yalnızca bölgesel değil, evrensel düzeyde kabul gören normlara dayandırma iradesini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım kurucu metnin evrensel hukuk normlarıyla uyumlu biçimde şekillendirme yönündeki hukuk diplomasisi çabasını açıkça yansıtır.

Uluslararası örgütlerin aldığı kararların hukuki dayanağını, temel olarak bu örgütlerin kurucu antlaşmaları ile statü benzeri nitelik taşıyan diğer kurumsal belgeleri oluşturmaktadır. Zira her uluslararası örgüt, egemen devletlerin ortak iradesiyle şekillenen ve faaliyet alanı ile yetki sınırları bu irade doğrultusunda belirlenen kurumsal yapılardır. Örgütlerin karar alma süreçleri, kuruluş belgelerinde öngörülen usullere göre farklılık arz edebilmekte; bazı örgütlerde kararlar oybirliği ile alınırken, bazılarında nitelikli çoğunluk ya da basit çoğunluk yeterli görülmektedir. Bu kararlar, hukuki nitelikleri itibarıyla uluslararası hukukta “tek taraflı hukuki işlemler” arasında yer almakta olup, doktrinde “ortaklaşa işlem” (acte collectif) olarak adlandırılmaktadır.

¹⁶³ Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009.

Ortaklaşa işlemin doğabilmesi için, örgütü oluşturan birden fazla uluslararası hukuk süjesinin bireysel irade beyanında bulunması gerekir.¹⁶⁴

TDT, faaliyetleri süresince birçok zirve bildirisi, deklarasyon, vizyon belgesi ve eylem planı gibi çeşitli belgeler üretmiştir. Bu belgeler, her ne kadar hukuken bağlayıcı uluslararası antlaşmalar statüsünde olmasalar da, üye ülkelerin ortak siyasi iradesini ve iş birliği kararlılığını yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu tür metinler, uluslararası hukukta “soft law” (yumuşak hukuk) olarak adlandırılan ve devletlerin gelecekteki davranışlarına yön verme potansiyeli taşıyan normatif belgeler arasında değerlendirilir. Bu açıdan bakıldığında, TDT’nin ortaya koyduğu bu belgeler, teşkilatın kurumsal gelişimi ve bölgesel iş birliği vizyonunun şekillenmesinde yönlendirici bir rol üstlenmektedir.

Sonuç olarak, TDT, uluslararası hukuk bağlamında kendine özgü (sui generis) bir bölgesel örgüt olarak değerlendirilmektedir. Kültürel, tarihî ve dilsel ortaklık temelinde şekillenen yapısı, onu klasik bölgesel örgütlerden ayıran önemli bir özelliktir. Kurucu metni olan 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması, evrensel hukuk ilkeleriyle uyumlu bir çerçeve sunmakta ve örgütün meşruiyetini pekiştirmektedir. TDT, kimlik temelli bir birlik anlayışıyla hem normatif hem de işlevsel bir iş birliği platformu oluşturmuş; üye devletler arasında ortak değerleri esas alan yumuşak hukuk belgeleriyle kurumsal yapı ve ilişkilerini sürekli olarak geliştirmiştir. Bu yönüyle TDT, yalnızca siyasi ve hukuki bir birlik değil, aynı zamanda ortak kültürel hafızayı ve dayanışmayı besleyen stratejik bir yapı olarak uluslararası hukuk literatüründe özgün bir konuma sahiptir.

3.2.4. TDT’nin Diğer Uluslararası Örgütlerle İlişkileri

TDT, uluslararası hukukta diğer örgütlerle olan ilişkilerini hem doğrudan hem de dolaylı olarak düzenlemektedir. Diğer uluslararası örgütlerle ilişkiler, hem örgüt içi ilişkili ve bağlı kuruluşlar aracılığıyla hem de gözlemci üyeler ve özel iş birliği mekanizmaları ile çeşitlenmektedir. Bu yapısı ile TDT, bölgesel iş birliği ve entegrasyonun yanı sıra

¹⁶⁴ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 14. bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s. 130.

uluslararası alanda etkin bir aktör olma yolunda gelişmekte olan dinamik bir uluslararası örgüt olarak konumlanmaktadır.

TDT'nin uluslararası örgütlerle imzaladığı mutabakat zabıtları ve iş birliği anlaşmaları, teşkilatın uluslararası kamu hukuku içindeki yerini pekiştiren önemli adımlar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin diplomatik girişimleri doğrultusunda TDT, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) ve Avrasya Ekonomik Birliği gibi bölgesel yapılarla resmi temaslar geliştirmiştir.¹⁶⁵ Bu kapsamda TDT, 2019 yılında ECO nezdinde gözlemci statüsü kazanarak örgütler arası etkileşimini kurumsal düzeye taşımıştır. Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda da gözlemci statü¹⁶⁶ elde etme amacıyla başvuru yapılmış; ancak başta Ermenistan'ın muhtemel itirazı olmak üzere çeşitli diplomatik engeller nedeniyle süreç ertelenmiştir. Türkiye, bu doğrultuda BM nezdinde yoğun lobi faaliyetleri yürütmeyi sürdürmekte ve konuyu uluslararası gündemde tutmaktadır. Öte yandan, TDT ile İİT Genel Sekreterlikleri arasında kurulan diyalog ve iş birliği mekanizması, örgütün İslam coğrafyasıyla daha yakın ilişkiler kurma isteğini yansıtmaktadır. Ayrıca TDT, Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne olan bağlılığını sıkça dile getirerek, küresel normlarla uyumlu bir bölgesel aktör olduğunu vurgulamakta; bu yönüyle de Türkiye'nin uluslararası hukuka dayalı diplomasi anlayışına katkı sunmaktadır.

3.3. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN (TDT) ÜYE DEVLETLERİN SİSTEMLERİNE HUKUKİ ETKİSİ

TDT'nin temel misyonu, Türk dili konuşan ülkeler arasında çok yönlü ve derinleştirilmiş bir iş birliği ortamı tesis etmektir. Bu çerçevede ekonomik kalkınma, kültürel etkileşim, siyasi uyum ve savunma alanlarında ortak girişimlerin hayata geçirilmesi amaçlanmaktadır. Ancak bir uluslararası örgüt olarak TDT'nin üye ülkelerin iç hukuk sistemlerine ne ölçüde nüfuz ettiği, bu etkinin kapsamı, niteliği ve sınırları bağlamında değerlendirilmesi gereken çok katmanlı bir meseledir.

¹⁶⁵ "TDT'nin Uluslararası Ortakları", *Türk Devletleri Teşkilatı*.

¹⁶⁶ BM Genel Kurulu'nda gözlemci statüsü, üye olmayan uluslararası örgütlerin sınırlı katılımına olanak tanıyan ve uluslararası tanınırlığı artıran bir nitelik taşımaktadır. Bu statünün verilmesi, hukuki olarak BM Şartı'nda açıkça düzenlenmemiştir; ancak uygulama teamülüne ve Genel Kurul kararlarına dayanmaktadır. TDT'nin bu yöndeki girişimleri olmuş fakat henüz bu statüye sahip değildir.

Bu bölümde, TDT'nin üye devletlerin hukuk düzenleri üzerindeki etkisi; teşkilatın hukuki bağlayıcılığı, kurumsal yapısının niteliği, egemenlik ilkesiyle ilişkisi ve hukuki bütünleşme süreçlerine katkısı çerçevesinde ele alınacaktır.

TDT'nin yapısı incelendiğinde, klasik bir uluslararası örgüt modeli doğrultusunda, üye devletlerin karşılıklı rızasına dayalı bir iş birliği platformu olduğu görülmektedir. Kuruluşu uluslararası bir antlaşma olan 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması ile şekillendirilmiş olsa da, teşkilatın kararları, üye ülkeler açısından doğrudan bağlayıcı niteliğe sahip değildir. Bu durum, TDT'nin danışma, eşgüdüm ve gönüllülük esasına dayanan bir işlev üstlendiğini ortaya koyar. Bu yönüyle, örgüt üye devletlerin egemenlik haklarına müdahale etmeksizin, iş birliği ve normatif yaklaşma yoluyla hukuki ve kurumsal etkileşimi teşvik eden bir yapı olarak tanımlanabilir.

TDT'nin işleyişinde zirveler büyük önem taşımakta, ancak kurumsal altyapı ve mali bütçe gibi hususlarda eksiklikler bulunmaktadır. Bu durum, örgütün hukuki entegrasyon ve bağlayıcılık açısından sınırlı bir kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir.¹⁶⁷

TDT, karar alma süreçlerinde genellikle bağlayıcı nitelikten yoksun, “soft law” (yumuşak hukuk) olarak tanımlanan metinler üretmektedir. Bu karar ve bildirimlerin hukuki anlamda zorlayıcı olabilmesi, her bir üye devletin kendi iç hukuk prosedürlerine uygun şekilde onaylamasına bağlıdır. Dolayısıyla, TDT'nin aldığı kararlar, üye ülkeler açısından ancak bu rızaya dayalı onay sürecinden sonra yürürlüğe girebilmekte ve uygulama alanı bulabilmektedir. Bu yapı, üye devletlerin egemenlik haklarına tam anlamıyla riayet edildiğini gösterirken, aynı zamanda örgüt bünyesinde bağlayıcı ortak hukuk normlarının oluşturulmasında yapısal sınırlamalara işaret etmektedir.

TDT'nin en güçlü etkisi, kültürel ve siyasi alanlarda kendini göstermektedir. Ortak tarih, dil ve kültür bağları çerçevesinde kurulan bu örgüt, üye devletler arasında hukuki normların doğrudan dönüşümü yerine, ortak değerlerin pekiştirilmesini sağlamaktadır. Özellikle kültürel işbirliği alanında gelişmeler, ortak hukuk kültürünün gelişmesine

¹⁶⁷ Çınar ve Uzun, “Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe TDT”, s. 150.

zemin hazırlayabilir. Örneğin, Latin alfabesinin kabulü ve ortak dilin kullanımı gibi adımlar, hukuki terminoloji ve mevzuat uyumuna dolaylı katkı sağlayabilir.

TDT, siyasi düzlemde üye ülkelerin dış politika gündemlerini etkilemekte; iş birliği ve eşgüdüm mekanizmaları yoluyla ortak siyasi tutumların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Ancak örgüt bünyesinde siyasal entegrasyon süreci henüz başlangıç aşamasındadır ve bu durum, hukuki entegrasyonun gelişimini de sınırlayan başlıca unsurlardan biridir.

Üye devletlerin farklı siyasi, ekonomik ve hukuki yapılarına sahip olması, TDT çatısı altında uyumlu ve ortak bir hukuki sistem oluşturulmasını güçleştirmektedir. Özellikle Orta Asya ülkelerinin Rusya ve Çin gibi küresel aktörlerle sürdürdüğü çok boyutlu ilişkiler, bu devletlerin egemenlik alanlarını doğrudan etkileyebilmekte ve TDT çatısı altındaki kolektif adımların kapsamını daraltabilmektedir. Bu nedenle, hukuki entegrasyona dair atılan adımlar genellikle “egemenlik haklarının korunması” ilkesine riayet edilerek şekillendirilmekte, bu da bağlayıcı hukuki düzenlemelerin sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

Üye devletlerin farklı dış politika öncelikleri ve jeopolitik konumları da ortak hukuki normların geliştirilmesinde ilave zorluklar yaratmaktadır. Bu bağlamda, TDT’nin hukuki etki kapasitesini artırabilmesi, yalnızca siyasi irade ile değil; aynı zamanda kurumsal yapının güçlendirilmesi ve hukuki altyapının geliştirilmesiyle de mümkündür. Hâlihazırda İstanbul’da bulunan Sekreteryâ, örgütün merkezi işlevini üstlenmekle birlikte, mali ve operasyonel kapasite açısından gelişmeye ihtiyaç duymaktadır.

Kurumsallaşma sürecinin derinleştirilmesi, üye devletler arasında hukuki normların uyumlaştırılması ve ortak düzenlemelerin geliştirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda, ortak hukuk politikalarının belirlenmesi ve bunların uygulanmasını sağlayacak etkin mekanizmaların oluşturulması, TDT’nin uzun vadeli sürdürülebilirliği ve etki alanının genişlemesi açısından temel gereklilikler arasında yer almaktadır.

TDT’nin gelişim sürecine bakıldığında, örgütün kültürel temelli bir “merdivenleme stratejisi” benimsediği anlaşılmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı’nın gelişim sürecinde

benimsediği “merdivenleme stratejisi”, uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirildiğinde, aşamalı kurumsallaşma ve işlevsel entegrasyon esaslarına dayanan özgün bir yapılanma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu strateji, teşkilatın kuruluşundan itibaren sert ve doğrudan bağlayıcı normlar yerine, yumuşak hukuk (soft law) araçlarını kullanarak üye devletler arasında iş birliğini teşvik eden, esnek ve gönüllülüğe dayalı bir bütünleşme sürecini öngörmektedir. Uluslararası örgütler hukuku açısından bu tür yapılar, işlevsel alanlarda adım adım derinleşen iş birliği ve zamanla gelişen kurumsal kapasite ile karakterize edilir. TDT örneğinde bu yaklaşım, ortak kültürel ve tarihsel değerler üzerinden inşa edilen bir dayanışma zemini ile birleşerek, bölgesel düzeyde çok katmanlı bir entegrasyon modeline dönüşmüştür. Dolayısıyla TDT’nin izlediği merdivenleme süreci, yumuşak hukuk temelli, gönüllü katılım esasına dayanan ve dinamik biçimde evrilen bir kurumsallaşma stratejisi olarak nitelendirilebilir.

Hukuki açıdan değerlendirildiğinde, bu model üye devletlerin hukuk sistemlerinin hızlı değil, kademeli ve kontrollü biçimde yakınlaştırılmasını ifade etmektedir. Hukuki uyum sürecinin başarıya ulaşması, büyük ölçüde TDT’nin kurumsal kapasitesinin güçlenmesi ve ekonomik iş birliğinin derinleşmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu iki unsurun eş zamanlı gelişmesi, ortak hukuki zeminin oluşmasını kolaylaştıracaktır.

Bununla birlikte, bölgedeki jeopolitik belirsizlikler, üye devletlerin iç siyasal dengeleri ve dış ilişkilerindeki dalgalanmalar, hukuki bütünleşme sürecini sekteye uğratabilecek potansiyel riskler barındırmaktadır. Bu nedenle, TDT’nin hukuki etkisinin istikrarlı biçimde artabilmesi için yalnızca teknik ve kurumsal değil, aynı zamanda siyasi irade ve bölgesel istikrar da kritik rol oynamaktadır.

TDT’nin üye devletler üzerindeki hukuki etkisinin artması, öncelikle örgütün kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi ve kapsamlı bir hukuki altyapının oluşturulmasına bağlıdır. Bu bağlamda, teşkilatın hukuk alanındaki etkisini derinleştirebilmesi, sadece teknik düzenlemelerle değil, aynı zamanda üye ülkelerin sergileyeceği güçlü siyasi irade, bölgesel düzeyde sürdürülebilir istikrar ve uluslararası ilişkilerdeki gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, TDT’nin hukuki etkisi statik değil, zaman içinde şekillenen, dinamik ve sürekli gelişen bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

3.4. KKTC’NİN TDT’YE KATILIM SÜRECİ VE HUKUKİ BOYUTU

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC), TDT'ye katılım süreci¹⁶⁸, hem bölgesel işbirliği hem de uluslararası hukuk bakımından önemli bir gelişme olarak değerlendirilir. KKTC, 1983 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, ancak Türkiye dışında herhangi bir devlet tarafından tanınmamış bir devlettir. Bu durum, KKTC'nin uluslararası alanda siyasi ve hukuki olarak sınırlı tanınırlılığa sahip olmasına neden olmuştur. Ancak, Türk Devletleri Teşkilatı'nın 11 Kasım 2022 tarihinde Semerkant'ta gerçekleşen 9. Zirvesi'nde KKTC'ye gözlemci üye statüsü verilmesi, bölgesel entegrasyon ve tanınma açısından yeni bir dönemin başlangıcıdır.

Bu bölümde KKTC'nin TDT'ye katılım sürecinin tarihsel gelişimi, siyasi ve hukuki boyutları detaylı şekilde ele alınacak, teşkilat içindeki yerinin önemi ve uluslararası hukuk perspektifinden değerlendirmeleri yapılacaktır.

3.4.1. KKTC’nin Uluslararası Hukuk Açısından Statüsü

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) uluslararası hukuk açısından statüsü karmaşık ve tartışmalıdır. 1960 yılında Türk ve Rum halklarının eşit siyasi hak ve statüsüne dayanılarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, 1963 yılında Rum tarafının Türkleri devlet kurumlarından dışlaması ve anayasal haklarını sonlandırma girişimleri nedeniyle fiilen çökmüştür. Türkiye, bu nedenle Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yıkılmış olarak kabul etmekte ve tanımamaktadır.

KKTC, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrası adanın kuzeyinde yaşayan Kıbrıslı Türkler tarafından, Türkiye'nin desteğiyle önce bir federe devlet olarak kurulmuş ve 1983 yılında bağımsız bir cumhuriyet olarak ilan edilmiştir. Ancak, bu bağımsızlık dünya kamuoyunda ve uluslararası hukukta Türkiye haricinde genel kabul görmemiştir. KKTC'nin

¹⁶⁸ Bkz. e. TDT Genel Sekreteri/e. Büyükelçi Halil Akıncı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edilmesine rağmen hâlen diplomatik temsil düzeyine ulaşamamasının, hem Türkiye'nin geçmiş dış politika hatalarından hem de teşkilat üyelerinin temkinli tutumlarından kaynaklandığını belirtmektedir. 1964'te başlayan ve 1983'te KKTC'nin ilanı ile devam eden süreçte Türkiye'nin uluslararası platformda istikrarsız söylemlerle hareket ettiğini, Annan Planı döneminde yaşanan geri adımların da KKTC'nin tanıtım sürecini zayıflattığını vurgular. Akıncı, çözüm olarak "Tayvan formülünü" önerir: Resmî tanıma olmasa bile karşılıklı temsilcilikler açılarak fiili ilişkilerin yürütülmesi mümkündür. Diplomasi sabır, kurumsallık ve stratejik denge gerektirir; bu süreç zamanla telafi edilebilir.

uluslararası tanınmaması, dış politikada ciddi kısıtlamalar getirmiş ve devlet olarak uluslararası örgütlere üyelik başvurularında engeller yaratmıştır.¹⁶⁹

KKTC, 15 Kasım 1983 tarihinde Kıbrıs Türk halkının kendi kaderini tayin hakkını kullanarak bağımsızlığını ilan etmiştir. KKTC'nin sahip olduğu egemen eşitlik ve uluslararası statü, 1960 Anlaşmalarıyla da teyit edilen bir gerçekliktir.¹⁷⁰

Ancak KKTC'nin uluslararası alanda geniş çapta tanınmaması ve AB ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Kıbrıs Türk halkı üzerindeki izolasyon ve tecrit politikaları, hukuki ve siyasi açıdan tartışmalı bir durum yaratmaktadır. AB, KKTC topraklarını "Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti'nin etkin kontrol sahibi olmadığı topraklar" olarak kabul etmekte ve KKTC'yi kapsam dışında bırakmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), uluslararası hukukun devlet olma kriterlerini düzenleyen 1933 tarihli Montevideo Konvansiyonu¹⁷¹ çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu şartların büyük çoğunluğunu yerine getirdiği görülmektedir. Konvansiyona göre bir devletin varlığı için gerekli unsurlar; belirli bir toprak parçasına sahip olma, sürekli bir nüfus barındırma, etkin bir hükümetin bulunması ve diğer devletlerle ilişki kurma kapasitesidir. Bu bağlamda KKTC; Kıbrıs adasının kuzeyinde belirli bir coğrafi alana sahiptir, yaklaşık 300 bin kişilik yerleşik bir Kıbrıslı Türk nüfusu barındırmakta, anayasal düzenini tesis etmiş ve demokratik seçimlerle iş başına gelen hükümetler vasıtasıyla kamusal otoriteyi etkin bir şekilde kullanmaktadır.

¹⁶⁹ 13 Şubat 1975 tarihinde toplanan Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi, oybirliğiyle aldığı kararla Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni ilan etmiş ve yeni anayasa ile seçim yasasını hazırlamak üzere, toplumun tüm kesimlerinin temsil edildiği bir Kurucu Meclis oluşturulmasına karar vermiştir. Bu süreç, Kıbrıs Türk halkının siyasal yapısını kurumsallaştırma iradesinin ilk somut adımı olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Bildirgesi, Meclis'te okunarak oybirliğiyle kabul edilmiş ve KKTC'nin kuruluşu uluslararası kamuoyuna ilan edilmiştir. Bildirgeyle birlikte, Kıbrıs Türk halkı kendi kaderini tayin hakkına dayanarak ayrı ve bağımsız bir devlet kurduğunu duyurmuş, böylece meşruiyetini hem iç hukuk hem de uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde temellendirmiştir.

¹⁷⁰ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma, 1960, <https://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyeti-nin-kurulusuna-iliskin-temel-antlasma-1960-ingilizce.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2025).

¹⁷¹ 1933 tarihli Montevideo Konvansiyonu (tam adıyla *States' Rights and Duties Convention*), devletlerin uluslararası hukukta tanınması ve tanınmalarının kriterlerini belirleyen en önemli belgelerden biridir. 26 Aralık 1933 tarihinde Uruguay'ın Montevideo kentinde imzalanan bu sözleşme, özellikle devlet olmanın asgari koşullarını ve devletlerin hak ve yükümlülüklerini belirlemesi açısından uluslararası hukukta temel başvuru kaynaklarından biridir.

KKTC'nin tanınmaması, özellikle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1983 yılında aldığı 541 sayılı kararla¹⁷² bağımsızlık ilanının geçersiz sayılması ve diğer devletlerin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devamı olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanınması ile ilişkilidir. Bu nedenle KKTC, De jure (hukuki) olarak tanınmamış, ancak De facto (fiili) olarak egemenlik ve yönetimini sürdürmektedir.¹⁷³

Devletlerin tanınması “de jure” ve “de facto” devlet ayrımı çerçevesinde anlam kazanmaktadır.¹⁷⁴ 1983 yılında bağımsızlık ilan eden KKTC, kendi toprakları üzerinde fiilen egemenlik kurmuş, yasama, yürütme ve yargı erklerine sahip, anayasal düzeni işleyen bir siyasi yapıdır. Bu yönüyle KKTC, uluslararası hukuk bağlamında **de facto** yani fiilen var olan bir devlettir. Ancak uluslararası toplumun büyük çoğunluğu tarafından tanınmaması ve yalnızca Türkiye Cumhuriyeti tarafından resmen tanınması nedeniyle **de jure** bir devlet statüsüne sahip değildir. KKTC'nin bu ikili durumu, uluslararası hukukun tanıma ilkesine dayalı yapısını ve devlet statüsünün yalnızca fiilî unsurlarla değil, aynı zamanda uluslararası meşruiyetle de şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla KKTC örneği, devlet olmanın yalnızca içsel egemenlik ve işleyişe değil, aynı zamanda dış dünyadaki tanınırlığa da bağlı olduğunu gösteren önemli bir vakadır.

Ancak, KKTC'nin uluslararası ilişkiler kurma kapasitesi, geniş çaplı tanınma eksikliği nedeniyle oldukça sınırlıdır. Zira başka bir devletin KKTC ile diplomatik ilişki kurması, o devleti fiilen tanınması anlamına geleceğinden, bu durum uluslararası toplum nezdinde büyük ölçüde gerçekleşmemektedir. Bu sebeple KKTC, uluslararası hukuk literatüründe genellikle “tanınmayan devlet” ya da “de facto devlet” şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Uluslararası toplumun büyük çoğunluğu, Kıbrıs adasında tek meşru otorite olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni kabul etmekte ve KKTC'nin siyasi varlığını hukukten tanınamamaktadır. Bunun sonucunda KKTC, uluslararası alanda sınırlı kabul gören, ancak iç işleyiş bakımından devlet fonksiyonlarını yerine getiren ve fiilen egemenlik kullanan

¹⁷² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, “Kıbrıs Türk Toplumu’nun Kıbrıs Cumhuriyeti’nden Ayrılma Kararının Endişe Verici Şekilde İlan Edilmesi” başlıklı Karar, 18 Kasım 1983, S/RES/541(1983), <https://digitallibrary.un.org/record/58970?v=pdf> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2025).

¹⁷³ Sibel Akgün, “Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı İlişkisi”, *Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi*, C. 2, S. 1, Haziran 2023, s. 55, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3156662> (Erişim Tarihi: 22 Şubat 2025).

¹⁷⁴ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, 14. bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s. 350.

bir yapıya sahip olmaya devam etmektedir. Bu durum, KKTC'nin uluslararası hukukta “mevcut fakat tanınmamış devlet” kategorisine girmesine yol açmakta; devletin hukuki statüsü ile fiili durumu arasında önemli bir ayrışma yaratmaktadır.¹⁷⁵

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) uluslararası toplum tarafından tanınmaması, en somut etkilerini uluslararası kuruluşlardaki dışlanmışlık üzerinden göstermektedir. Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Konseyi gibi başlıca uluslararası ve bölgesel örgütlerde KKTC'nin resmi olarak temsil edilmesi mümkün olmamaktadır. Bu durum, Kıbrıs Türk halkının uluslararası karar alma süreçlerinde doğrudan söz hakkına sahip olmasını engellemekte ve küresel diplomatik platformlarda seslerini duyurmalarını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Özellikle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Kıbrıs adasının tek meşru temsilcisi olarak tanınmanın getirdiği avantajla, KKTC'nin uluslararası örgütlere katılımını engelleme yönündeki politikalarını kararlılıkla sürdürmektedir. Bu engelleme politikası, KKTC'nin dış politikada hareket alanını daraltmakta ve Kıbrıs Türk tarafının uluslararası meşruiyet arayışlarını sekteye uğratmaktadır. Bununla birlikte, tüm bu sınırlamalara rağmen KKTC zaman zaman bazı uluslararası veya bölgesel platformlarda, doğrudan olmasa da dolaylı yollarla veya özel statülerle yer bulabilmektedir. Bu durum, KKTC'nin tam tanınmama koşullarında bile belirli düzeyde uluslararası etkileşim ve temsil imkânı bulduğunu göstermekte; aynı zamanda uluslararası toplumla sınırlı da olsa temas kurma arayışının sürdüğüne işaret etmektedir.

Bununla birlikte, Kıbrıs Türk halkının uluslararası toplumla olan bağlarının tamamen kopmaması adına, Birleşmiş Milletler (BM) gözetiminde sürdürülen çözüm müzakerelerine her iki taraf da “eşit statülü toplum liderleri” olarak katılmaktadır. Bu yaklaşım, KKTC Cumhurbaşkanı'nın bir devlet başkanı sıfatıyla değil, Kıbrıs Türk toplumunun lideri olarak muhatap alınması anlamına gelse de, bu statü dahi Kıbrıs Türk temsilcilerine BM merkezlerinde ve çeşitli uluslararası diplomatik ortamlarda kendi

¹⁷⁵ Cansu Akgün, “The Case of TRNC in the Context of Recognition of States under International Law”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 3, S. 1, 2010, s. 15, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/787355> (Erişim Tarihi: 3 Mart 2025).

görüşlerini dile getirme imkânı sunmaktadır. Nitekim, her yıl BM Genel Kurulu oturumları sırasında, KKTC Cumhurbaşkanı garantör ülke Türkiye'nin desteğiyle bazı ülke temsilcileriyle gayriresmî temaslarda bulunabilmekte, böylece KKTC'nin uluslararası alanda sınırlı da olsa sesini duyurmasına zemin hazırlanmaktadır.¹⁷⁶

Ayrıca, KKTC uluslararası örgütlerde gözlemci olarak yer almakta ve bu durum varlığını uluslararası platformlarda güçlendirmektedir. Özellikle İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) gibi örgütlerde KKTC'nin gözlemci statüsü¹⁷⁷ elde etmesi, uluslararası hukukta varlığının fiilen kabulü açısından önemli kabul edilmektedir. 2022 yılında KKTC, TDT'ye kendi adıyla gözlemci olarak kabul edilmiştir ki bu durum KKTC'nin uluslararası alandaki görünürlüğünü artırmış ve tanınma sorununa yönelik önemli bir adım olmuştur. KKTC'nin TDT'ye dahil edilmesi, AB ve GKRY'nin Kıbrıs Türk halkı üzerindeki egemenlik iddialarına karşı önemli bir denge oluşturacaktır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), devlet olmanın klasik niteliklerine—belirli bir toprak, kalıcı bir nüfus, etkin bir hükümet ve dış ilişkiler kurma kapasitesine—sahip olmasına rağmen, uluslararası hukukta statüsü tartışmalı bir konumdadır. Türkiye haricindeki devletlerce diplomatik olarak tanınmaması, onun egemen bir devlet olarak kabul edilmesini sınırlamaktadır. Buna karşın, KKTC'nin bazı uluslararası örgütlerde gözlemci statüsünde yer alması, onun uluslararası sistemde fiilen bir aktör olarak varlık göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu tür üyelikler, KKTC'nin hukuki tanınma sürecine doğrudan bir katkı sunmasa da, uluslararası alanda görünürlüğünü artırmakta ve kurumsal ilişkiler tesis etmesine olanak tanımaktadır. Bu durum, KKTC'nin uzun vadede daha geniş diplomatik tanınma hedefi doğrultusunda attığı stratejik adımların bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) uluslararası hukuk açısından konumu, devlet olmanın temel unsurlarını taşımasına rağmen, tanınma meselesi

¹⁷⁶ Akgün, "The Case of TRNC", s. 15.

¹⁷⁷ KKTC Cumhurbaşkanlığı, "Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na Gözlemci Üye Olarak Kabul Edilmesini Değerlendirdi", <https://kktcb.org/tr/cumhurbaskani-ersin-tatar-kktcnin-turk-devletleri-teskilatina-gozlemci-uye-olarak-10392>, (Erişim Tarihi: 21.01.2025).

nedeniyle sınırlı bir görünürlikle şekillenmektedir. Her ne kadar Türkiye dışında diplomatik tanınma elde edememiş olsa da, KKTC'nin kendi kurumsal yapısını oluşturmuş olması, etkin bir yönetim mekanizmasına sahip bulunması ve dış ilişkiler kurma kapasitesini fiilen kullanması, onun uluslararası hukukta “fiilî egemenlik” sahibi bir yapı olduğunu göstermektedir. Özellikle İİT, EİT ve TDT gibi örgütlerde gözlemci statüsü kazanması, KKTC'nin uluslararası sistemde dolaylı da olsa tanındığına işaret etmekte ve bu bağlamda hukuki statüsünü güçlendirme yönünde anlamlı bir zemine işaret etmektedir. Bu durum, KKTC'nin tanınma mücadelesinin yalnızca klasik diplomatik yollarla değil, aynı zamanda çok taraflı platformlarda görünürlük ve meşruiyet inşası üzerinden ilerlediğini ortaya koymaktadır. Uluslararası hukukta tanınmanın siyasal boyutları da dikkate alındığında, KKTC'nin izlediği strateji, hem hukuki varlığını tahkim etme hem de uluslararası toplumun gelecekteki olası tanıma süreçlerine yönelik zemin hazırlama niteliği taşımaktadır.

3.4.2. KKTC'nin Gözlemci Üye Olma Süreci ve Hukuki Tartışmalar

KKTC'nin, TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edilmesi, yalnızca Kıbrıs Türk halkı açısından değil, uluslararası hukuk açısından da dikkat çekici ve tartışmalı bir dönüm noktasıdır. Bu gelişme, Kıbrıs meselesinde statükoyu zorlayan bir adım olarak değerlendirilmiş ve özellikle Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan ve Avrupa Birliği¹⁷⁸ tarafından ciddi itirazlarla karşılanmıştır. Söz konusu gözlemci statü, uluslararası alanda KKTC'nin dolaylı biçimde tanınması tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, gözlemci üyelik kavramının uluslararası örgütler hukukundaki yeri ele alınarak, TDT örneğinde yaşanan bu özgün durumun hangi hukuki temellere dayandığı ve ne tür sonuçlar doğurabileceği değerlendirilecektir.

KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edilmesinde, teşkilata üye devletlerin henüz KKTC'yi resmen tanımamış olmalarından kaynaklanan hukuki ve diplomatik çekincelerin, "gözlemci üyelik" formülüyle aşılmaya çalışıldığı

¹⁷⁸ Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi, “Kıbrıs: Türk Kıbrıslı ayrılıkçı oluşuma Türk Devletleri Teşkilatı nezdinde gözlemci statüsü verilmesine ilişkin Sözcü Açıklaması”, 12 Kasım 2022, https://www.eeas.europa.eu/eeas/cyprus-statement-spokesperson-observer-status-turkish-cypriot-secessionist-entity-organisation_en (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2025).

anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, üye ülkelerin doğrudan tanıma anlamına gelmeyen, ancak KKTC'nin kurumsal yapıya belirli düzeyde katılımını mümkün kılan pragmatik bir çözüm olarak değerlendirilmekte; böylece teşkilat içinde siyasi hassasiyetleri gözetten dengeleyici bir formül hayata geçirilmiş olmaktadır.¹⁷⁹

KKTC'nin TDT'ye katılım süreci, teşkilatın genişleme politikası ve Türk dünyası birliğinin güçlendirilmesi bağlamında ele alınabilir. TDT, 2021 yılında Türkmenistan'ı, 2018 yılında ise Macaristan'ı gözlemci üye olarak kabul etmiştir. KKTC ise 2022 Semerkant Zirvesi'nde gözlemci üye statüsü¹⁸⁰ almıştır. Bu statü, KKTC'nin Türkiye haricindeki Türk devletleri tarafından da resmi olarak tanınması yönünde önemli bir adım olarak görülmektedir.

Hukuki açıdan değerlendirildiğinde, KKTC'nin, TDT'ye gözlemci üye olarak kabulü, teşkilatın kendi iç düzenlemeleri çerçevesinde tamamen meşru bir karar niteliği taşımaktadır. Zira TDT'ye üye devletler, bu kararı oybirliğiyle alarak kendi siyasi iradelerini açıkça ortaya koymuşlardır. Uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan egemen eşitlik prensibi gereği, her uluslararası örgüt, yeni üyelerini veya gözlemci statüsündeki katılımcılarını kabul etme konusunda takdir yetkisine sahiptir. Bu bağlamda, TDT'nin KKTC'ye gözlemci statüsü tanınması, teşkilatın hukuki ve siyasi özerkliği kapsamında alınmış, uluslararası hukukla da çelişmeyen bir tasarruf olarak değerlendirilmektedir.¹⁸¹

¹⁷⁹ Tuğçe İsayev, "Türk Devletleri Teşkilatı'nın ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) Türk Devletleri Teşkilatı'ndaki Gözlemci Üye Statüsünün Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 73(4), 2024, s. 2281, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3873596> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2025).

¹⁸⁰ "TDT Genel Sekreteri Ömüraliyev: (KKTC'nin TDT'ye gözlemci üye kabul edilmesi) Dünyaya çok önemli bir mesaj oldu", *Anadolu Ajansı*, 18 Kasım 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tdt-genel-sekreteri-omuraliyev-kktcnin-tdtye-gozlemci-uye-kabul-edilmesi-dunyaya-cok-onemli-bir-mesaj-oldu/2741858> (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2025).

¹⁸¹ "No: 340, 12 Kasım 2022, AB'nin KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na Gözlemci Üyeliğine Dair Açıklaması Hk.", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 12 Kasım 2022, https://www.mfa.gov.tr/no_-340_-ab-nin-kktc-nin-turk-devletleri-teskilati-na-gozlemci-uyeligine-dair-aciklamasi-hk.tr.mfa#:~:text=K%C4%B1br%C4%B1s%20Adas%C4%B1%27ndaki%20iki%20devletten%20biri,Te%C5%9Fkilat%C4%B1%20Zirvesi%E2%80%99nde%20oybirli%C4%9Fi%20i (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2025).

TDT'nin KKTC'yi gözlemci olarak kabulü, KKTC'nin uluslararası alandaki varlığını güçlendirmiş ve Türkiye dışındaki Türk devletleri tarafından de facto tanınmasını sağlamıştır.¹⁸²

İlgili kararda, "Kıbrıs Türklerinin Türk Dünyasının bir parçası olduğu" vurgusu yapılmış ve bu ifade, yakın gelecekte Kıbrıs sorunu açısından yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlayacak bir milat olarak görülmektedir.¹⁸³

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, KKTC'nin TDT'ye gözlemci üye olarak katılımıyla ilgili yaptığı açıklamada, bu adımın Türk dünyası açısından bir kardeşlik ve dayanışma göstergesi olduğunu vurgulamıştır.¹⁸⁴

Nitekim KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edilmesinin hemen ardından, başta Avrupa Birliği (AB) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olmak üzere çeşitli aktörlerden gelen tepkiler, bu adımın "yasa dışı ayrılıkçı bir yapıyı meşrulaştırma girişi" olarak değerlendirildiğini göstermiştir. AB Dış İlişkiler Servisi Sözcüsü tarafından 12 Kasım 2022 tarihinde yapılan açıklamada¹⁸⁵, Türkiye'nin KKTC'yi TDT'ye dâhil etme girişi, uluslararası hukuk normlarının ihlali olarak nitelendirilmiş ve bu adımın KKTC lehine bir tanınma sonucunu doğurmasına müsaade edilmeyeceği vurgulanmıştır. Açıklamada ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına atıfla yalnızca Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tanındığı yeniden ifade edilmiş; TDT üyesi ülkelere ise uluslararası sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri çağrısında bulunulmuştur.

¹⁸² Akgün, "Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı", s. 50.

¹⁸³ İsmail Şahin, "Türk Devletleri Teşkilatı Açısından KKTC'nin Jeopolitik Önemi: Rapor", (Fırat Purtaş, Murat Yılmaz, Yay. Koordinatör: Halil Ulusoy, Der.), Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kasım 2022, s. 50, <https://www.ayu.edu.tr/mypanel/app/upload/yayin/dosya/b1a59b315fc9a3002ce38bbe070ec3f5.pdf> (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2025).

¹⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, "Türk Devletleri Teşkilatı 9. Zirvesi Açılış Konuşması," 11 Kasım 2022, Semerkant.

"Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin teşkilata gözlemci üye olarak kabul edilmesinin, Türk dünyasındaki kardeşlik hukukunun bir gereği olduğunu vurgulayarak, bu kararın Kıbrıs Türk halkının yalnız olmadığını gösterdiğini ve çözüm sürecine katkı sağladığını ifade etmiş; KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar'ın zirvede yer almasından duyduğu memnuniyeti de dile getirmiştir."

¹⁸⁵ Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi, "Kıbrıs: Türk Kıbrıslı ayrılıkçı oluşuma Türk Devletleri Teşkilatı nezdinde gözlemci statüsü verilmesine ilişkin Sözcü Açıklaması", 12 Kasım 2022, https://www.eeas.europa.eu/eeas/cyprus-statement-spokesperson-observer-status-turkish-cypriot-secessionist-entity-organisation_en (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2025).

Bu gelişmeler, TDT'nin söz konusu kararıyla birlikte yalnızca bölgesel değil, küresel düzeyde de siyasi ve hukuki yankılar uyandırdığını göstermektedir.

Hukuki açıdan bakıldığında, gözlemci üyelik statüsü, bir uluslararası örgütte tam üyelikle aynı anlama gelmemekte ve doğrudan diplomatik tanıma olarak değerlendirilmesi oldukça tartışmalıdır. Zira diplomatik tanıma, bir devletin başka bir devleti egemen bir uluslararası aktör olarak kabul ettiğini açıkça ve ikili ilişkiler düzeyinde ifade etmesini gerektirir. Oysa TDT çerçevesinde KKTC'ye verilen gözlemci üyelik, çok taraflı bir platformda alınmış kolektif bir karardır ve KKTC'nin teşkilat çalışmalarına sınırlı ölçüde katılımını öngören bir statü belirlemesidir. Bu bağlamda TDT üyesi ülkeler, KKTC ile doğrudan diplomatik ilişki kurduklarını ilan etmemekte, fakat onu hükümetler arası nitelikteki bir örgüt bünyesinde muhatap olarak kabul etmektedirler. Bu yönüyle gözlemci üyelik, tam anlamıyla bir tanıma anlamına gelmemekle birlikte, KKTC'nin uluslararası düzeyde sınırlı da olsa bir özne olarak kabul edilmesi yönünde önemli bir adımdır. Benzer bir örnek İslam İşbirliği Teşkilatı'nda da görülmektedir: İİT, KKTC'yi "Kıbrıs Türk Devleti" unvanıyla gözlemci statüsünde kabul etmekte, böylece örgüt faaliyetlerine katılımını mümkün kılmakta, ancak bu durum üye ülkelerin KKTC ile resmi diplomatik ilişkiler kurduğu anlamına gelmemektedir.¹⁸⁶

Uluslararası hukukta devletlerin tanınması, egemenlik ilkesinin uygulanması ve uluslararası sistemde aktör olarak kabul edilme bakımından merkezi bir öneme sahiptir. Bir devletin uluslararası sahnedeki meşruiyeti, büyük ölçüde diğer devletlerin tanıma kararlarıyla güç kazanır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) yalnızca Türkiye tarafından tanınması ise, uluslararası alanda siyasi ve hukuki anlamda sınırlı bir kabul görmesiyle sonuçlanmış ve çeşitli platformlarda izolasyona uğramasına neden olmuştur. Buna karşın, TDT gibi bölgesel örgütler, tam üyelikte genellikle uluslararası tanınmayı temel ölçüt olarak benimsemekle birlikte, gözlemci üyelik gibi daha esnek statüler aracılığıyla uluslararası tanınması tartışmalı aktörlerin katılımına da alan açabilmektedir. Bu tür yapılar, tanınma konusunda siyasi uzlaşa sağlanamayan durumlarda, söz konusu

¹⁸⁶ İsayev, "KKTC'nin Gözlemci Üyeliği", s. 2307.

aktörlerin uluslararası sistemle temas kurmasına ve görünürlük kazanmasına imkân tanıyan araçlar olarak değerlendirilebilir.

Her ne kadar Nahçıvan Anlaşması'nda gözlemci üyelik kurumu açık biçimde tanımlanmamış olsa da, sonraki dönemlerde yapılan zirve kararları ve düzenleyici tadilatlarla bu statü teşkilat bünyesinde fiilen kabul edilmiştir. Bu çerçevede gözlemci üyelik, TDT'nin kurumsal yapısında yer bulan tamamlayıcı bir unsur haline gelmiştir.

KKTC'nin TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edilmesi, hukuki olarak tam üyelikten farklıdır. Gözlemci üyeler, teşkilatın karar alma süreçlerinde oy kullanma hakkına sahip değildir ancak toplantılara katılabilir ve işbirliği yapabilirler. Bu statü, KKTC'nin uluslararası arenada kısmi bir tanınma ve görünürlük kazanmasını sağlamaktadır.¹⁸⁷

TDT'nin temelini oluşturan 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması'nın 16. maddesi, gözlemci üyelik statüsünü düzenlemektedir. Bu maddeye göre, gözlemci üyelik devletlere, formlara ve uluslararası örgütlere verilebilen bir haktır. KKTC'nin gözlemci üyeliği bu çerçevede değerlendirilebilir.

KKTC'nin TDT'ye katılımı, bölgesel işbirliği açısından büyük önem taşısa da, uluslararası hukuk açısından karmaşık sonuçlar doğurabilir. Bu katılım, diğer devletlerin KKTC'yi tanınması anlamına gelmese de, Türk dünyasının siyasi destek ve dayanışmasının somut göstergesi olarak algılanmaktadır. Bu durum, KKTC'nin uluslararası toplumda yalnızlığını azaltmakta, dış politikada yeni işbirliği ve dayanışma imkânları sunmaktadır. Ayrıca TDT içinde KKTC'ye sağlanan bu statü, Türkiye'nin bölgesel politikalarına da olumlu katkı sağlamaktadır.

Türk Devletleri Teşkilatı, tarihsel, kültürel ve dilsel bağları paylaşan ülkeler arasında kurulmuş bir işbirliği mekanizmasıdır. Bu teşkilat; üye devletler arasında bölgesel barışı pekiştirmeyi, ekonomik bütünleşmeyi sağlamayı ve siyasi dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan yapısal bir mekanizma niteliği taşımaktadır.

¹⁸⁷ Naciye Solmaz Keşikçi ve Ömer Faruk Karaman, "Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri", *GAB Akademi*, Cilt 3, Sayı 2, 2023, s. 25, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gabakademi/issue/82368/1407607> (Erişim Tarihi: Nisan 2025).

KKTC'nin teşkilata gözlemci üye olarak kabulü, sadece teşkilatın coğrafi sınırlarını genişletmekle kalmayıp, aynı zamanda Türk dünyasının siyasi ve kültürel kapsayıcılığını da artırmıştır. Bu üyelik, TDT çatısı altındaki birlik ve dayanışma anlayışının güçlenmesine hizmet eden hem sembolik hem de stratejik öneme sahip bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası toplumda KKTC'nin tanınması, Kıbrıs meselesinin karmaşıklığı ve mevcut diplomatik dengeler nedeniyle oldukça sınırlı düzeyde kalmaktadır. KKTC'nin TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edilmesi ise, bu sınırlı uluslararası tanınırlığı aşmak açısından sembolik anlam taşıyan önemli bir gelişme olsa da, doğrudan bir diplomatik tanınma sonucunu beraberinde getirmemektedir. Bu çerçevede, TDT üyesi ülkeler KKTC'nin teşkilata katılımını, Türkiye'nin öncülüğünde bir dayanışma göstergesi ve Kıbrıs Türk halkına yönelik siyasi-moral destek olarak değerlendirmektedir.

TDT'nin siyaset, ekonomi, kültür, eğitim ve güvenlik gibi pek çok alanda yürüttüğü çok boyutlu iş birliği faaliyetleri dikkate alındığında, KKTC'nin gözlemci statüsü aracılığıyla bu süreçlere dâhil olması, ülkenin bölgesel düzeyde etkileşim ve temsil kapasitesini artırmaktadır. Söz konusu katılım, KKTC'nin kalkınma hedeflerine katkı sağlayabileceği gibi, Türk dünyası ile olan tarihsel ve kültürel bağlarının kurumsal düzeyde pekişmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu durum, KKTC'nin uluslararası alanda görünürlüğünü artırarak, zamanla daha kapsamlı diplomatik açılımların önünü açabilecek potansiyele sahiptir.

Bu bağlamda gözlemci üyelik, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti açısından uluslararası alanda yürütülen hukuki statü arayışında sembolik de olsa önemli bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu gelişme, KKTC'nin uluslararası örgütlerde sınırlı da olsa bir özne olarak kabul gördüğünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ancak söz konusu kazanımın ne ölçüde kalıcı olacağı ve zamanla daha geniş bir tanınmaya evrilip evrilmeyeceği, büyük ölçüde uluslararası siyasal dengelere ve Kıbrıs sorununa ilişkin müzakerelerin seyrine bağlı olarak şekillenecektir. Dolayısıyla bu gelişme, her ne kadar hukuki tanınma sürecinde bir ilerleme olarak görülebilse de, geleceği belirleyecek olan unsur uluslararası toplumun iradesi ve siyasi konjonktür olacaktır.

3.4.3. KKTC'nin Tam Üyeliğe Geçişi İçin Hukuki Engeller ve Çözüm Önerileri

KKTC'nin TDT'de gözlemci üye statüsüne kavuşmasının ardından gündeme gelen en kritik sorulardan biri, bu statünün ilerleyen süreçte tam üyeliğe dönüştürülüp dönüştürülemeyeceğidir. Kıbrıs Türk tarafı ile Türkiye, yalnızca TDT nezdinde değil, genel anlamda uluslararası platformlarda da KKTC'nin tam üyelik ya da eşdeğer düzeyde temsiliyet kazanmasını uzun vadeli stratejik bir hedef olarak benimsemiştir. Bu yaklaşım, özellikle Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "KKTC'yi uzak olmayan bir gelecekte teşkilatımıza tam üye olarak kabul etmeyi ümit ediyoruz" yönündeki açıklamasıyla açıkça ifade edilmiştir. Ancak bu hedefin hayata geçirilmesi, yalnızca siyasi iradeye değil, aynı zamanda ciddi uluslararası hukuk engelleri ve diplomatik zorlukların aşılmasına da bağlıdır. Zira KKTC'nin tam üyeliği, hem teşkilat içi oydaşma süreçlerini hem de uluslararası alandaki mevcut statü tartışmalarını doğrudan etkileyen karmaşık bir mesele olarak ön plana çıkmaktadır.

Uluslararası örgütlere üyelik, genel kural olarak yalnızca egemen devletlere tanınan bir haktır. Örgütlerin kurucu antlaşmaları çoğunlukla üyelik kriterlerini coğrafi, dilsel ya da siyasal unsurlara dayalı olarak belirler ve bu çerçevede genellikle yalnızca uluslararası toplum tarafından devlet statüsü tartışmasız biçimde kabul edilen aktörlerin üyeliğine izin verir. Örneğin, Birleşmiş Milletler'e katılım için "devlet" olma koşulu temel ve vazgeçilmez bir kriterdir. Benzer şekilde, Avrupa Birliği, Afrika Birliği ve ASEAN gibi bölgesel örgütlerde de üyelik yalnızca uluslararası hukuk bakımından devlet sıfatı taşıyan ülkelere açıktır. TDT'nin kurucu belgesi niteliğindeki 2009 tarihli Nahçıvan Anlaşması'na bakıldığında ise, üyelik için açıkça "Türk dili konuşan bağımsız devlet" olma niteliğinin esas alındığı, bu kriterin zımnen kabul edildiği görülmektedir. Bu durum, örgütün üyelik yapısının yalnızca dilsel değil, aynı zamanda egemenlik temelinde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda değerlendirildiğinde, TDT'de tam üyelik için gerekli asgari koşulun "devlet statüsüne sahip olmak" olduğu açıktır. Bu bağlamda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin durumu, esasen teşkilata üye devletlerin büyük çoğunluğunun KKTC'yi bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımayan oluşundan kaynaklanan bir sorun teşkil

etmektedir.¹⁸⁸ Nitekim mevcut durumda, TDT üyeleri arasında yalnızca Türkiye, KKTC'yi resmen tanımaktadır. Buna karşılık Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi diğer üye ülkeler, Birleşmiş Milletler kararlarına uygun şekilde Kıbrıs'ta yalnızca Kıbrıs Cumhuriyeti'ni meşru devlet olarak kabul etmekte; KKTC'yi ise ya fiili bir yapı ya da Kıbrıs Türk halkının temsilcisi olarak görmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerin, diplomatik olarak tanımadıkları bir yapıyı uluslararası bir örgüt bünyesinde tam üyelikle kabul etmeleri, kendi dış politika ilkeleriyle çelişen ve hukuki tutarlılığı zedeleyen bir durum yaratacaktır.

Tam üyelik meselesi bağlamında dikkate alınması gereken bir diğer önemli unsur, TDT'nin kurucu belgesi olan Nahçıvan Anlaşması'nda üyelik genişlemesine ilişkin bir prosedürün öngörülüp öngörülmediğidir. Bu anlaşma incelendiğinde, yeni bir üyenin kabulü için mevcut üye devletlerin ortak mutabakatının esas alındığı görülmektedir. Bu süreçte oylama mekanizmasından söz edilmemekte olup, teşkilatın kuruluş felsefesiyle uyumlu şekilde, tüm mevcut üyelerin açık rızasının gerekliliği kabul edilmektedir. Gözlemci üyelik kararları bugüne dek herhangi bir antlaşma değişikliğine ihtiyaç duyulmaksızın zirve bildirileri aracılığıyla alınabilmiş olsa da, tam üyelik söz konusu olduğunda hukuki süreç daha kapsamlıdır. Yeni bir üyenin tam üye statüsü kazanabilmesi için yalnızca teşkilat üyelerinin onayı yeterli olmayıp, aynı zamanda ilgili devletin Nahçıvan Anlaşması'nı imzalaması ve kendi iç hukukuna uygun biçimde onaylaması da gerekmektedir. Bu yönüyle tam üyelik, gözlemci üyeliğe kıyasla çok daha yüksek düzeyde hukuki ve siyasi mutabakat gerektiren bir süreçtir.¹⁸⁹

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, bir aktörün uluslararası bir örgüte tam üye olarak kabul edilmesi, hukuken o aktörün devlet statüsünün dolaylı da olsa tanındığını gösteren güçlü bir irade beyanı niteliği taşımaktadır. Bu durum, doğrudan tanıma kadar açık ve anlamlıdır. Bu nedenle halihazırda KKTC'yi resmen tanımayan Azerbaycan, Kazakistan gibi ülkelerin, onu tam üyeliğe kabul etme sürecinde ciddi diplomatik ve hukuki çekinceler taşımaları muhtemeldir. Nitekim gözlemci üyelik aşamasında bu tanıma

¹⁸⁸ İsayev, "KKTC'nin Gözlemci Üyeliği", s. 2281.

¹⁸⁹ Melisa Arslan, "Son Gelişmeler Işığında Türk Konseyi", *TASAM*, 15 Ekim 2019, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/52467/son_gelismeler_isiginda_turk_konseyi (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2025).

sorunu, bir ölçüde siyasi manevra alanı içinde çözümlenebilmişti; çünkü bu statüde KKTC teşkilatın kurucu antlaşmasına taraf olmamakta, yalnızca zirve kararıyla davet edilen bir katılımcı sıfatıyla yer almaktaydı. Ancak tam üyelik, KKTC'nin teşkilat yapısına diğer üye devletlerle eşit statüde, hukuki bir taraf olarak dahil olmasını gerektirdiğinden, bu adım doğrudan olmasa da KKTC'nin devlet olarak tanınması sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle, tanımama pozisyonunu sürdüren ülkeler için tam üyelik ciddi bir hukuki ve diplomatik açmaz yaratacaktır.

KKTC'nin TDT'ye tam üyeliği önündeki önemli engellerden biri de Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer uluslararası aktörlerin oluşturduğu diplomatik baskıdır. Her ne kadar TDT bağımsız ve bölgesel bir örgüt olsa da, üye devletlerin tamamı BM üyesidir ve küresel diplomasi sisteminin aktif unsurlarıdır. Bu bağlamda, BM Güvenlik Konseyi'nin KKTC'nin tanınmaması yönündeki karar ve çağrıları, üye ülkeler üzerinde hâlâ geçerliliğini koruyan bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu ülkelerin KKTC'yi tam üye olarak kabul etmeleri, hem BM kararlarıyla çelişen bir tutum sergilemelerine neden olacak hem de kendi dış politika öncelikleriyle uyumsuzluk yaratabilecektir. Nitekim Semerkant Zirvesi öncesinde, benzer çekinceler Türkiye'nin yürüttüğü ikna diplomasisiyle yumuşatılmış ve gözlemci üyelik gibi daha az bağlayıcı bir formülle uzlaşa sağlanmıştır. Ancak tam üyelik süreci gündeme geldiğinde, bu defa ilgili ülkelerin açık bir şekilde “hayır” deme ihtimali oldukça yüksektir. Çünkü gözlemci üyelik, uluslararası kamuoyunda sınırlı dikkat çeken sembolik bir adımken; tam üyelik, daha yüksek siyasi etki doğurabilecek ve hatta Kıbrıs Rum Yönetimi'nin girişimleriyle BM Güvenlik Konseyi gibi platformlarda doğrudan tartışma konusu haline gelebilecek nitelikte ciddi bir gelişme olacaktır.

Mevcut uluslararası ve bölgesel siyasi koşullar göz önünde bulundurulduğunda, KKTC'nin TDT'ye tam üye olarak kabul edilme olasılığı kısa vadede oldukça sınırlı görünmektedir. Gözlemci üyelik kararında sağlanan siyasi uzlaş, tam üyelik gibi daha ileri ve bağlayıcı bir adım söz konusu olduğunda mevcut konjonktürde yeniden tesis edilmesi güç bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bu durum tam üyeliğin bütünüyle olanaksız olduğu anlamına gelmez. Uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında, başlangıçta tanınmayan ya da yalnızca kısmi tanınmaya sahip bazı

aktörlerin zamanla çeşitli uluslararası örgütlerde temsil hakkı kazandığı örneklerle rastlanmaktadır. Dolayısıyla, KKTC'nin tam üyelik perspektifi, uzun vadeli ve stratejik bir diplomatik sürece bağlı olarak şekillenebilecek dinamik bir olasılık olarak varlığını korumaktadır.

KKTC'nin TDT'de ki gözlemci statüsünden tam üyeliğe geçişine ilişkin senaryolar, farklı diplomatik, hukuki ve yapısal seçenekler çerçevesinde değerlendirilebilir.

İlk senaryo, KKTC'nin TDT'ye tam üyeliği için üye devletler arasında tam bir siyasi mutabakatın sağlanmasıdır. Bu durumda mevcut çekincelerin aşılması gerekecek ve Türkiye, TDT içerisindeki ikili ilişkilerinde KKTC konusunu öncelikli bir gündem maddesi haline getirerek diplomatik desteği artırabilecektir.

İkinci senaryo, KKTC'nin uluslararası tanınırlığını artırmaya yöneliktir. Özellikle TDT üyelerinden birkaçı—örneğin Azerbaycan gibi Türkiye'ye yakın devletler ya da TDT gözlemcisi olmayan Pakistan gibi aktörler—KKTC'yi resmen tanırsa, bu durum örgüt içindeki siyasi direncin kırılmasını kolaylaştırabilir. Uluslararası hukukta, bir devletin geniş çapta tanınması, onun meşruiyetini güçlendirir. Bugüne dek sadece Türkiye tarafından tanınan KKTC, bu nedenle uluslararası izolasyonu aşamamıştır.

Üçüncü olasılık, isim veya statü üzerinde yaratıcı bir formül geliştirilmesidir. KKTC'nin tam üyeliği sağlanırken “Kıbrıs Türk Devleti” gibi daha nötr bir adlandırma kullanılabilir ya da “KKTC/Türk Toplumu” gibi ifadelerle doğrudan tanıma çağrışımını azaltan bir çözüm üretilebilir. Ancak bu yaklaşımın sınırlılıkları da vardır; nitekim Semerkant Zirvesi'nde TDT'nin bizzat “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” adını kullanmış olması, bu tür formüllerin uygulanabilirliğini azaltabilir.

Dördüncü ve daha uzun vadeli senaryo, Kıbrıs meselesinin çözümüne paralel bir gelişmeyi öngörmektedir. İki tarafın egemen eşitliğini kabul eden bir anlaşma ya da kalıcı bölünmenin karşılıklı mutabakatla tescillenmesi halinde, KKTC'nin tanınma önündeki temel engeller kalkabilir. Böyle bir durumda KKTC'nin yalnızca TDT değil, BM gibi geniş kapsamlı uluslararası örgütlere de üyeliği gündeme gelebilir.

Son olarak, teorik düzeyde tartışılan bir başka seçenek de TDT'nin kurumsal yapısında reform yapılmasıdır. Gözlemci üyeler için oy hakkı olmaksızın karar alma süreçlerine

katılımı mümkün kılan “özel üye” ya da “ortak üye” gibi bir ara statü oluşturulabilir. Bu statü sayesinde, tam üyelik çekinceleri aşılabılırken, KKTC fiilen tam üyeye yakın düzeyde teşkilat faaliyetlerine katılabilir. Örneğin teşkilat belgelerini imzalayamayabilir; ancak karar süreçlerinin hazırlık aşamalarında söz sahibi olabilir. Bu model, OECD gibi bazı örgütlerde uygulanan “associate member” (ortak üye) statüsüne benzer bir yapı olarak işlev görebilir.

Sonuç itibarıyla, KKTC’nin, TDT’ye tam üyelik hedefi önünde hâlâ önemli hukuki ve siyasi engeller bulunsa da, bu hedefin tamamen ulaşılamaz olduğu söylenemez. Bu sürecin başarıya ulaşması, büyük ölçüde uluslararası konjonktürdeki değişimlere, Türkiye’nin yürüteceği etkin diplomasiye ve Kıbrıs meselesinin evrimine bağlıdır. Mevcut koşullar altında KKTC için en makul strateji, gözlemci üyelik statüsünü etkili bir şekilde kullanarak teşkilat içinde vazgeçilmez ve aktif bir ortak haline gelmektir. KKTC’nin TDT bünyesindeki görünürlüğü arttıkça ve örgütsel faaliyetlere somut katkılar sundukça, üye devletlerin mevcut çekincelerinde de yumuşama meydana gelebilir. Özellikle ekonomik işbirliği projelerinde yer almak, ticaret ve kültürel etkinliklere katkı sağlamak KKTC’nin değerini artırarak bu süreci olumlu yönde etkileyebilir. Uzun vadede uygun uluslararası koşullar oluştuğunda, KKTC’nin tam üyeliği hem Türk dünyasının birlik vizyonunun tamamlayıcı bir unsuru haline gelecek hem de Kıbrıs Türk halkının uluslararası statüsünü belirgin biçimde güçlendirecektir. Bu gelişmenin Kıbrıs sorununu tamamen çözüp çözmeyeceği belirsizliğini korusa da, KKTC’nin uluslararası sistemdeki konumuna ciddi bir ivme kazandıracağı açıktır.

3.4.4. TDT’nin KKTC’ye Etkisi ve Kıbrıs Meselesi Bağlamında Değerlendirme

KKTC’nin Türk Devletleri Teşkilatı’na katılımı, sadece hukuki ve diplomatik bir mesele olmayıp aynı zamanda Kıbrıs sorununun genel gidişatı ve bölgesel jeopolitik açısından da önemli etkiler doğurmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Türk Devletleri Teşkilatı’na gözlemci üye olarak katılım süreci, bölgesel entegrasyon ve uluslararası hukuk açısından önem taşımaktadır. KKTC’nin teşkilata katılması, Türk dünyası ülkeleri arasındaki dayanışmayı güçlendirmiş, Kıbrıs Türklerinin uluslararası alandaki görünürlüğünü artırmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edilmesi, uluslararası düzeyde sınırlı da olsa bir meşruiyet alanı yaratmış ve özellikle Türk dünyası bağlamında önemli bir sembolik kazanım sağlamıştır. Her ne kadar bu statü yalnızca belirli bir coğrafi-siyasi çevreyle sınırlı kalsa da, Kıbrıs Türk toplumu açısından moral değeri yüksek, kimlik bilincini pekiştiren bir adım niteliği taşımaktadır. Nitekim KKTC isminin ve bayrağının ilk kez bir uluslararası örgüt çatısı altında resmî düzeyde temsil edilmesi, Kıbrıs Türk halkının uzun süredir sürmekte olan görünmezliğine karşı güçlü bir sembolik yanıt oluşturmuştur. Bu durum, KKTC'nin varlığının tamamen yok sayılmadığını ve bazı kardeş devletler tarafından açıkça kabul gördüğünü uluslararası kamuoyuna yansıtmaktadır. Özellikle KKTC'nin yıllardır karşı karşıya kaldığı diplomatik ve ekonomik izolasyon politikaları dikkate alındığında, TDT'nin bu kararı söz konusu izolasyonda önemli bir gedik açarak yeni bir dış politika perspektifinin de önünü aralamaktadır.¹⁹⁰

Öte yandan, TDT'nin gözlemci üyelik kararı sonrasında, KKTC ile teşkilat üyesi ülkeler arasındaki ikili temasların da belirgin şekilde artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Özellikle Azerbaycan ve Kazakistan, KKTC ile ticaret, eğitim ve kültür alanlarında işbirliğini geliştirme yönünde somut adımlar atmıştır. 2023 yılında Azerbaycan'dan bir heyet KKTC'yi ziyaret ederek tarım ve eğitim sektörlerinde işbirliği olanaklarını değerlendirmiş; Kazakistan ise KKTC'ye charter uçuşların başlatılmasını gündemine almıştır. Bu temaslar her ne kadar resmî diplomatik ilişki düzeyinde gerçekleşmese de, devletlerarası ilişkilere oldukça yakın nitelikte olup sembolik olduğu kadar fiilî bir etki de yaratmaktadır. Bu gelişmeler, KKTC'nin yıllardır maruz kaldığı uluslararası izolasyonun kademeli olarak gevşetilmesi anlamına gelmektedir. Uluslararası hukuk kuramında, tanınmayan bir yapıyla temasların yoğunlaşması, zamanla tanınmanın eşiğini düşürebilecek bir sürece işaret eder. Her ne kadar henüz resmî tanıma gerçekleşmemiş olsa da, TDT çatısı altında KKTC'nin liderlerinin ortak fotoğraflarda yer alması gibi

¹⁹⁰ "No: 340, AB'nin KKTC'nin TDT'ye Gözlemci Üyeliği Hk.", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, 12 Kasım 2022.

sembolik imgeler, KKTC'nin uluslararası toplumun bir parçasıymış gibi konumlanmasına katkı sağlamakta ve görünürlüğünü artırmaktadır.¹⁹¹

TDT ile KKTC arasındaki ilişkilerin gelişmesi, Kıbrıs meselesinin geleneksel çerçevesine yeni ve dikkat çekici bir boyut kazandırmıştır. Bu yeni boyut, sorunun artık yalnızca Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında yürütülen iki toplumlu müzakerelerle sınırlı olmadığını, Türkiye'nin liderliğinde bölgesel bir dayanışma perspektifi kazandığını ortaya koymaktadır. KKTC'nin TDT nezdinde görünürlük kazanması, Kıbrıs Türk halkının ilk kez yalnızca Türkiye'nin değil, Türk dünyasına mensup diğer devletlerin de desteğini hissetmesine yol açmış ve bu durum psikolojik açıdan önemli bir moral kaynak oluşturmuştur. Kuşkusuz bu destek, büyük ölçüde Türkiye'nin diplomatik ağırlığı sayesinde ve sınırlı bir bölgesel çevrede şekillenmiştir; ancak buna rağmen Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin uzun yıllardır elinde bulundurduğu “uluslararası yalnızlaştırma” argümanını belirli ölçüde zayıflatmıştır.

TDT'nin KKTC ile ilişkilerinin bir diğer önemli yansıması da Türk-Yunan dengesine yöneliktir. Türkiye, Kıbrıs meselesinde uzun süre tek başına diplomatik mücadele verirken, artık söylemsel düzeyde de olsa arkasında ortak bir siyasi blok bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, Yunanistan'ın Avrupa Birliği (AB) üyeliği ve uluslararası hukuk söylemiyle elde ettiği geleneksel diplomatik avantajlara karşı Türkiye'nin çok taraflı bir yanıt geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

Genel çerçevede bakıldığında, TDT'nin KKTC ile kurduğu ilişki çift yönlü etkilere açık bir süreç doğurmuştur. Olumlu anlamda, Kıbrıs Türk halkının uluslararası alana açılan kanallarının kısmen aralanması, moral gücün artması ve Türkiye'nin diplomatik pozisyonunun güçlenmesi gibi etkilerden söz etmek mümkündür. Öte yandan, bu gelişme çözüm sürecine ilişkin ortak zemini daraltabilir; tarafların pozisyonlarında daha fazla sertleşmeye neden olabilir ve uluslararası toplumun Kıbrıs meselesine yaklaşımındaki birlikteliği zedeleyebilir. Bu çelişkili sürecin nasıl şekilleneceği, esasen ilgili aktörlerin gelecekteki hamlelerine bağlıdır. Eğer Rum tarafı ve Yunanistan, TDT'nin bu hamlesini

¹⁹¹ “Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Türk Devletleri Teşkilatı Zirvesi'nde KKTC için özel çağrı”, *İHA*, 21 Mayıs 2025, <https://www.ihya.com.tr/haber-cumhurbaskani-erdogandan-turk-devletleri-teskilati-zirvesinde-kktc-icin-ozel-cagri-1191658> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2025).

realist bir uyarı olarak algılar ve müzakere sürecinde daha esnek bir tutum benimserse, bu gelişme dolaylı da olsa çözüm sürecine katkı sağlayabilir.

Son kertede, TDT'nin KKTC'ye yönelik tutumu çok katmanlı ve stratejik bir etki alanı yaratmıştır. Bu etki, Kıbrıs meselesinde hem yeni çözüm yollarının doğmasına hem de mevcut sorunların derinleşmesine zemin hazırlayabilecek potansiyele sahiptir. Sorun çözümsüz kalmaya devam ederse, KKTC'nin TDT içindeki rolü zamanla daha da güçlenebilir ve bu süreç tam üyelikle sonuçlanabilir. Böyle bir senaryo, adada fiili olarak iki devletli çözüm modelinin pekişmesi anlamına gelecektir. Öte yandan, eğer gelecekte karşılıklı tanımayaya dayalı bir ayrılık formülü üzerinde uzlaşa sağlanırsa, KKTC uluslararası topluma doğal biçimde entegre olacak ve TDT'deki statüsü de bu yeni meşruiyet çerçevesinde şekillenecektir.

Her hâlükârda, TDT'nin KKTC'yi sahiplenmesi, Kıbrıs Türk halkını tarihinde ilk kez kolektif bir uluslararası kimliğe yaklaştırmış ve Kıbrıs meselesine “Türk dünyası” parametresini dâhil etmiştir. Bu durum, sorunun klasik BM merkezli çözüm paradigmasının dışında, yeni bölgesel yaklaşımlara açık hâle geldiğini göstermektedir. Artık Kıbrıs meselesi yalnızca New York ya da Cenevre’de değil; Semerkant’ta, Bakü’de, İstanbul’da da konuşulmakta; çözüm arayışları farklı coğrafyalardan beslenen perspektiflerle şekillenmektedir. Bu da, uzun yıllardır durağan seyreden bir soruna yeni bir dinamizm kazandırma potansiyeli taşımaktadır. Nihai sonucun ne olacağı ise tarafların vizyonuna ve uluslararası aktörlerin bu yeni denkleme nasıl tepki vereceğine bağlı olarak gelişecektir.

Tüm bu yapısal, hukuki ve tarihsel değerlendirmeler ışığında, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kamu hukuku bağlamındaki genel işleyişi ve geleceğe dair muhtemel yönelimleri, çalışmanın sonuç kısmında bütüncül olarak değerlendirilecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Türk dünyasının siyasi, ekonomik, kültürel ve hukuki entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan bölgesel bir uluslararası örgüt olarak, tarihsel bağlar ve ortak değerler temelinde ortaya çıkmış önemli bir yapıdır. 1992 yılında başlayan Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi ile temelleri atılan iş birliği; 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile kurumsal bir çerçeveye kavuşmuş ve 2021’de Türk Devletleri Teşkilatı olarak daha kapsamlı bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşüm, teşkilatın görev alanlarını genişletmiş, karar alma mekanizmalarını güçlendirmiş ve uluslararası hukukta daha görünür ve etkili bir aktör olmasını sağlamıştır.

Türk Devletleri Teşkilatı'nın stratejik geleceği, 2040 Vizyon Belgesi ile somutlaşmaktadır. Bu belge, dijital çağda yeşil teknolojiler, akıllı şehirler, ekonomik kalkınma ve kültürel iş birliği gibi alanlarda iş birliğinin derinleştirilmesine yönelik hedefler ortaya koymaktadır. Hukuki açıdan ise Nahçıvan Anlaşması'nın güncellenmesi ve teşkilatın kurumsal yapısının güçlendirilmesi gündemde yer almaktadır. Özellikle ortak hukuk normlarının oluşturulması ve birlik yasalarının hayata geçirilmesi için somut adımlar planlanmaktadır. Bu yönelimler, TDT'nin kamu hukuku alanında daha etkin bir aktör olma kapasitesini artırmayı ve bölgesel iş birliği mekanizmalarını güçlendirmeyi amaçlamakta olup bu çerçevede, ortak hukuk normlarının oluşturulması ve birlik yasalarının hayata geçirilmesi yönünde adımlar atılması planlanmaktadır.

Coğrafi konumu, zengin doğal kaynakları ve genç nüfusu ile Türk dünyası, küresel ve bölgesel siyaset arenasında stratejik bir öneme sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler, bölgesel istikrarın sağlanması ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi açısından önemli fırsatlar barındırmaktadır. TDT, bu bağlamda sadece bir iş birliği platformu olmanın ötesinde, Türk dünyasının uluslararası alandaki etkinliğini artıran ve küresel dengelerde güçlü bir aktör olarak yer almasını sağlayan bir yapıya dönüşmüştür.

Türk Dünyası 2040 Vizyonu, TDT'nin geleceğe yönelik stratejik hedeflerini belirleyen temel belge olarak öne çıkmaktadır. Bu belge, ekonomik, siyasi, kültürel ve teknolojik alanlarda entegrasyonu derinleştirmeye yönelik planları içermektedir. Hukuki açıdan ise,

bu vizyon, üye devletlerin egemenlik haklarına saygı gösterilerek, ortak hukuki normların geliştirilmesini ve bölgesel iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesini amaçlamaktadır. TDT'nin uluslararası hukukta sahip olduğu tüzel kişilik ve kurumsal organları, bu vizyonun hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Türk Dünyası'nın stratejik önemi, sahip olduğu genç ve dinamik nüfus, enerji ve doğal kaynak potansiyeli, jeopolitik konumu ve tarihsel mirasın yeniden canlandırılmasına elverişli yapısı göz önünde bulundurulduğunda daha net anlaşılmaktadır. Asya, Kafkasya ve Avrupa'ya uzanan geniş bir coğrafyayı kapsayan Türk Devletleri, yalnızca kültürel birliktelik değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasi güç potansiyeli anlamında da dikkat çekicidir. Bu nedenle, TDT yalnızca bir dayanışma platformu değil, aynı zamanda bölgesel entegrasyonun ve küresel sistemde yeni bir aktör doğuşunun habercisidir. Jeopolitik olarak Çin'in Kuşak ve Yol Projesi, Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği ve Avrupa Birliği gibi büyük yapılarla karşılaştırıldığında, TDT benzer şekilde Avrasya'nın merkezinde şekillenen alternatif bir blok potansiyeli taşımaktadır.

Hukuki düzlemde değerlendirildiğinde, TDT'nin kurumsal işleyişi ve karar alma mekanizmaları henüz bağlayıcı nitelikte sert kurallara dayanmamakla birlikte, yumuşak hukuk (soft law) araçları yoluyla ortak uygulamalar ve standartlar geliştirme eğilimindedir. Bu durum, teşkilatın esnekliği ve gönüllülük ilkesine dayalı yapısını korumasını sağlarken, aynı zamanda gelecekte bağlayıcı normlara evrilebilecek bir hukuki zemin oluşturma potansiyelini barındırmaktadır. Uzun vadede, ekonomik ve hukuki iş birliğinin derinleşmesiyle birlikte, TDT çerçevesinde geliştirilecek bölgesel düzenlemelerin ve birlik yasalarının bağlayıcılığı artırılarak hukuki güvenlik ve öngörülebilirlik güçlendirilebilir. Bu bağlamda, TDT'nin kurumsal belgeleri ile Avrupa Birliği'nin hukuk sisteminde yer alan “birincil ve ikincil mevzuat” yapısı arasında yapısal kıyaslamalara gidilmesi, normatif ilerleme açısından yol gösterici olabilir.

Ekonomik entegrasyon bağlamında, TDT çatısı altında önemli kurumsal adımlar atılmaktadır. Bu süreçte özellikle Türk Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği (TTSO) ile Türk Yatırım Fonu gibi yapılar, üye devletler arasında ekonomik iş birliğini kurumsallaştırma yönünde somut katkılar sunmaktadır. Söz konusu yapılar; ticaret hacminin artırılması,

yatırım ortamının iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi gibi temel hedefler doğrultusunda faaliyet göstermektedir.

Ekonomik entegrasyonun yapı taşları arasında gümrük iş birliği, ulaştırma altyapısının geliştirilmesi ve uzun vadede bir ortak pazarın oluşturulması yer almaktadır. Bu alanlarda yürütülen girişimler, bölgesel ekonomik dayanışmanın kurumsallaşmasına hizmet etmektedir. Bununla birlikte, hukuki entegrasyon süreci, üye ülkelerin farklı hukuk sistemleri göz önüne alınarak daha temkinli ve aşamalı bir şekilde ilerlemektedir. Bu kapsamda, ortak hukuk normlarının geliştirilmesi ve hukuk sistemlerinin kademeli olarak uyumlaştırılması hedeflenmektedir. Ancak burada üye devletlerin egemenlik haklarına saygı ilkesi temel alınmakta; bu da alınan kararların hukuki bağlayıcılığını sınırlı kılmaktadır.

Her ne kadar kurumsal altyapı inşa edilmeye başlanmış olsa da, şu an itibarıyla ekonomik etkileşim istenilen düzeyde değildir. Bu noktada Türk Devletleri arasında serbest ticaret anlaşmalarının yaygınlaştırılması, yatırım teşviklerinin ortaklaştırılması ve mali entegrasyonun derinleştirilmesi gerekmektedir. Bunun temel sebepleri arasında, yapısal farklılıklar, uygulama zorlukları ve ulusal önceliklerin çeşitliliği yer almaktadır. Ancak etkileşimin artması, TDT'nin ekonomik yönünün daha da güçlenmesini sağlayacak ve teşkilata stratejik anlamda daha güçlü bir ivme kazandıracaktır. Bu nedenle, mevcut girişimlerin kararlılıkla sürdürülmesi ve bölgesel sinerjinin artırılması büyük önem taşımaktadır.

Turan idealinin Türk dünyasında entegrasyon ve iş birliği çabalarına ilham verdiği görülmekle birlikte, bu idealin hukuki bağlamda somutlaşması karmaşık ve uzun vadeli bir süreçtir. TDT, Turan ideali doğrultusunda ortak tarih, dil ve kültür temelinde birlik ve dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ancak uluslararası hukukta devletlerin egemenliği ve uluslararası tanınma gibi kriterler, Turan idealinin hukuki anlamda gerçekleşmesini sınırlayan faktörlerdir. Bu nedenle, TDT'nin hukuki yapısı, Turan idealini gerçekleştirmek için stratejik ve pragmatik bir çerçeve sunmakta, ancak tam bir siyasi birlikten ziyade iş birliği ve entegrasyon platformu olarak şekillenmektedir.

TDT'nin gelecekteki gelişiminde¹⁹², ortak hukuk normlarının oluşturulması ve birlik yasalarının hayata geçirilmesi kritik öneme sahiptir. Nahçıvan Anlaşması ve diğer kurucu belgeler, iş birliğinin hukuki temelini oluşturmakla birlikte, bu normların üye devletlerin iç hukuklarına entegrasyonu ve uygulanabilirliği konusunda daha ileri adımlar gerekmektedir. Türk Dünyası Barolar Birliği, Türk Dünyası Noterler Birliği, Türk Devletleri Ombudsmanlar Birliği gibi uluslararası nitelikteki teşekküller, hukuki uyumun sağlanması ve ortak standartların geliştirilmesi açısından önemli platformlar sunmaktadır. Bu yapılar, hukuki iş birliğini derinleştirerek TDT'nin kurumsal kapasitesini artırmakta ve hukuki entegrasyonu desteklemektedir.

TDT'nin uluslararası hukuk bağlamında etkinliğinin artırılması, kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi ve bölgesel örgüt kimliğinin güçlendirilmesi ile mümkündür. TDT, halihazırda uluslararası tüzel kişiliğe sahip olup; üye devletler adına anlaşmalar yapma, mülk edinme ve uluslararası yargı süreçlerine taraf olma haklarına sahiptir. Ancak bu statünün uluslararası hukukta daha fazla görünürlük kazanması için özellikle BM, İİT, ECO ve benzeri kuruluşlarla kurumsal ilişkilerin derinleştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, gözlemci statüsü veya iş birliği protokolleri ile AB, Afrika Birliği, ASEAN ve Arap Birliği gibi bölgesel örgütlerle ilişkiler geliştirmek, TDT'nin küresel ölçekte tanınırlığını artırabilir. KKTC'nin gözlemci üyeliği, hem Türk dünyasında hem de uluslararası hukuk platformlarında TDT'nin etki sahasını genişletmiş; Kıbrıs meselesine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Türk Devletleri Teşkilatı, tarihsel, kültürel ve dilsel bağları temel alan, bölgesel iş birliği ve entegrasyonun hukuki zeminini oluşturmayı amaçlayan dinamik bir uluslararası örgüttür. Kuruluşundan itibaren yaşanan dönüşümler, teşkilatın yalnızca bir siyasi birlik değil, aynı zamanda çok boyutlu bir kamu hukuku aktörü olma yolunda ilerlediğini göstermektedir. TDT'nin gelecekteki başarısı, üyeler arası siyasi irade, hukuki altyapının

¹⁹² Bkz. e. TDT Genel Sekreteri/e. Büyükelçi Halil Akıncı Halil Akıncı, Türk Devletleri Teşkilatı'nın askeri bir ittifak ya da federatif bir yapı değil, iş birliğine dayalı bir uluslar topluluğu olduğunu vurgular. Yapının temel amacının ortak çıkar yaratmak olduğunu ve bu sürecin sabır, strateji ve kararlılık gerektirdiğini ifade eder. "Önce yan yana, sonra uygun adım yürüyalım" anlayışının temel ilke olduğunu belirten Akıncı, ayrıca Azerbaycan ve Türkiye arasında gelişen dilsel yakınlığın, kültürel entegrasyonun güçlenmesine katkı sağladığını ve ortak iletişim zemininin birliğe zemin hazırladığını belirtir. Sabır, akıl ve doğru strateji ile Türk dünyasında daha sağlam bir birlik zemini oluşturacağını savunur.

güçlendirilmesi ve bölgesel istikrarın sağlanmasına bağlıdır. Özellikle ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesi, ortak hukuk normlarının oluşturulması ve uluslararası platformlarda etkinliğin artırılması, Türk dünyasının küresel ölçekte güçlenmesine katkı sunacaktır.

Bu açıdan, TDT'nin Türk dünyasının ortak gelecek tasavvurunu gerçekleştirmede merkezi bir rol üstlendiği, hukuki planlamalar ve stratejik vizyonlar doğrultusunda daha kapsamlı ve etkili bir yapıya dönüşeceği değerlendirilmelidir. Turan idealinin hukuki zemine aktarılması ve ortak yasaların oluşturulması, uzun vadede Türk devletleri arasında daha sıkı bir bütünleşmeye kapı aralayabilir. Özetle, TDT, bölgesel dayanışma ve uluslararası iş birliği alanında özgün bir model olarak, Türk dünyasının stratejik önemini ve küresel etkinliğini artırma potansiyeline sahiptir.

Bu süreçte, Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'nin öngördüğü hedeflerin takibi, performans göstergeleriyle izlenmesi ve stratejik planlamaların ulusal politikalarla uyumlaştırılması büyük önem arz etmektedir.

Bu çerçevede önerilen hususlar şunlardır:

1. TDT kurucu belgeleri revize edilerek, bazı alanlarda bağlayıcı hükümlere yer verilmelidir.
2. Ekonomik yetersizliklerin giderilmesi amacıyla, Türk Yatırım Fonu'nun etkin kullanımı, ortak bütçe mekanizmalarının oluşturulması ve ticari serbestlik anlaşmalarının artırılması sağlanmalıdır.
3. Üye ülkeler arasında hukuk eğitimi, yargı standartları ve mevzuat uyumu konusunda sistematik iş birliği mekanizmaları kurulmalıdır.
4. TDT, uluslararası alanda tanınırlığını artırmak için diğer bölgesel örgütlerle stratejik ortaklıklar geliştirmelidir.
5. TDT içindeki insan hakları, çevre hukuku ve dijital dönüşüm gibi tematik alanlarda ortak çalışma grupları kurulmalı ve bu alanlarda bölgesel normlar üretilmelidir.

6. Ortak veri tabanları ve dijital arşivler üzerinden kültürel miras, eğitim kaynakları ve hukuk metinleri paylaşımı sağlanarak, dijital entegrasyon hızlandırılmalıdır.

Sonuç itibariyle, TDT'nin kurumsal yapısının, ortak gelecek vizyonu doğrultusunda uluslararası hukukun ilke ve normlarına uygun biçimde çok katmanlı ve işlevsel bir şekilde geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, teşkilatın uluslararası örgütlerin kurumsallaşma dinamiklerini dikkate alarak, ortak hukuki normlara dayanan, ekonomik entegrasyonu önceleyen ve belirli alanlarda bağlayıcılık içeren düzenlemelerle güçlendirilmiş bir yapıya kavuşturulması, hem teşkilatın etkinliğini artıracak hem de Türk dünyasının uluslararası sistemde daha görünür ve meşru bir aktör olarak konumlanmasına katkı sağlayacaktır.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN SİSTEMİ

Türk Devletleri Teşkilatı Organizasyon Şeması

*TDT'nin hukuki bağlarını gösteren resmi olmayan şemadır.

Şekil 1.1 : Türk Devletleri Teşkilatı'nın Sistemi

BİLDİRİLER/KURUCU BELGELER

I. TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER ZİRVELERİ (1992–2009)

- **1992 – Ankara Zirvesi:** İlk zirve, TÜRKSOY kuruldu, Ankara Bildirisi.
- **1994 – İstanbul Zirvesi:** İş birliği devam etti, İstanbul Bildirisi.
- **1995 – Bişkek Zirvesi:** Bişkek Bildirisi, kültürel temaslar.
- **1996 – Taşkent Zirvesi:** Sekreteryaya önerisi, Taşkent Bildirisi.
- **1998 – Astana Zirvesi:** Sekreteryaya Tüzüğü kabulü, Astana Bildirisi.
- **2000 – Bakü Zirvesi:** Sekreteryaya'nın Türkiye'de kurulması kararı.
- **2001 – İstanbul Zirvesi:** TÜRKPA ve Aksakallar önerisi.
- **2006 – Antalya Zirvesi:** Kurumsallaşma çağrısı, Özbekistan çekimser.
- **2009 – Nahçıvan Zirvesi:** Nahçıvan Anlaşması imzalandı, Türk Konseyi kuruldu.

II. TÜRK KONSEYİ DÖNEMİ (2009–2021)

- **2009 – Nahçıvan Anlaşması:** Türk Konseyi kuruldu (Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan).
- **2010 – Ev Sahibi Ülke Anlaşması:** Sekreteryaya İstanbul'da kuruldu.
- **2011 – Almatı Zirvesi:** 1. zirve – Ekonomik iş birliği.
- **2012 – Bişkek Zirvesi:** 2. zirve – Türk Akademisi ve Kültür Vakfı kararı.
- **2013 – Gebele Zirvesi:** 3. zirve – Ulaştırma teması.
- **2014 – Bodrum Zirvesi:** 4. zirve – Turizm iş birliği.
- **2015 – Astana Zirvesi:** 5. zirve – Ulaşım ve gençlik gündemi.
- **2018 – Çolpon-Ata Zirvesi:** 6. zirve – Macaristan gözlemci oldu.
- **2019 – Bakü Zirvesi:** 7. zirve – Özbekistan tam üye oldu, TTSO kuruldu.
- **2020 – Pandemi nedeniyle 1. olağanüstü çevrimiçi zirve.**

III. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI (TDT) DÖNEMİ (2021–GÜNÜMÜZ)

- **2021- Türkistan Gayriresmi Zirvesi**
- **2021 – İstanbul Zirvesi:**
 - 8. zirve
 - Ad değişikliği: Türk Konseyi → **TDT**
 - **Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi** kabul edildi.
 - Türkmenistan gözlemci oldu.
- **2022 – Semerkant Zirvesi:**
 - 9. zirve
 - **KKTC gözlemci üye** oldu.
 - **Türk Yatırım Fonu** kurulması kararı.
- **2023 – Astana Zirvesi:**
 - 10. Zirve
 - **Ortak Türk Alfabesi** kabul edildi.
 - **Türk Dünyası Şartı** taslağı tamamlandı.
- **2023 – Deprem nedeniyle 2. Olağanüstü Zirvesi Ankara Zirvesi**
- **2024- Gayrı Resmi Zirvesi Karabağ Bildirisi**
- **2024 – Bışkek Zirvesi:**
 - 11. zirve
 - **Türk Dünyası Şartı** kabul edildi.
 - **TDT Merkez Bankaları Konseyi** kuruldu.
 - Daimi Temsilcilikler, yeni genel sekreterlik yapısı kararlaştırıldı.

TEMEL HUKUKİ BELGELER

- **Nahçıvan Anlaşması (2009):** Kurucu belge.
- **Ev Sahibi Ülke Anlaşması (2010):** Sekreteryaya'nın hukuki statüsü.
- **Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi (2021):** Stratejik yol haritası.
- **Türk Yatırım Fonu Anlaşması (2023):** Ekonomik entegrasyon belgesi.
- **Türk Dünyası Şartı (2024):** Misyon beyannamesi.

Ek-1 : Nahçıvan Anlaşması

TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ'NİN KURULMASINA DAİR NAHÇIVAN ANLAŞMASI

Bundan böyle “Taraflar” olarak anılacak Türk Dili Konuşan Ülkeler,
halkları arasındaki tarihi bağları, ortak dil, kültür ve gelenekleri temel alarak,
kapsamlı işbirliğinin daha da derinleştirilmesini arzu ederek,

siyasi çok kutupluluk ile ekonomi ve bilginin küreselleşmesi süreçleri çerçevesinde
bölgede barışın güçlendirilmesine, güvenlik ve istikrarın teminine ortak katkıda bulunmayı
arzu ederek,

müşterek bir yapı içerisinde etkileşimin, iyi komşuluk, birlik ve devletler ile halklar
arasındaki işbirliği açısından mevcut olan geniş potansiyelin ortaya çıkmasını
kolaylaştırdığını göz önünde bulundurarak,

karşılıklı güven, ortak çıkar, eşitlik, karşılıklı danışmalar, kültürel farklılıklara saygı
ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri’nde tesis edilen müşterek
kalkınma isteği ruhundan hareket ederek,

Birleşmiş Milletler Şartının amaç ve ilkeleri ile uluslararası barış ve güvenlik, iyi
komşuluk ve dostane ilişkilerin kurulmasını ve devletler arasında işbirliğini hedefleyen
egemen eşitlik, toprak bütünlüğü ve uluslararası tanınmış sınırların ihlal edilemezliği dahil
olmak üzere, uluslararası hukukun evrensel düzeyde kabul görmüş ilke ve normlarına
bağlılıklarını teyit ederek,

aşağıda belirtilen hususlar üzerinde mutabakata varmışlardır:

Madde 1

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi

Taraflar uluslararası bir kuruluş şekline sahip “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği
Konseyi (bundan böyle TDKÜİK olarak anılacaktır) isimli işbirliği mekanizması
kurmuşlardır.

Madde 2

Amaçlar ve görevler

TDKÜİK’nın temel amaç ve görevleri:

Taraflar arasında karşılıklı güvenin, dostluk ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi,

bölgede ve dünya genelinde barışın sağlanması, güvenlik ve emniyetin
güçlendirilmesi,

uluslararası örgütler ve uluslararası forumlar çerçevesindekiler de dahil olmak üzere,
ortak çıkarların sözkonusu olduğu dış politika meselelerinde ortak tutum belirlemeye
çalışılması,

uluslararası terörizm ve ayrılıkçılık, aşırı akımlar, insan kaçakçılığı, yasadışı uyuşturucu ticareti ile narkotik ve psikotropik maddelerle uluslararası mücadelede eşgüdümün sağlanması,

siyasi, ticari ve ekonomik konular ile kanunu uygulama, çevre, kültür, bilimsel-teknik, askeri-teknik, eğitim, enerji, ulaştırma, kredi ve finans alanları ve ortak çıkarları ilgilendiren diğer alanlardaki etkin bölgesel ve ikili işbirliğinin teşvik edilmesi,

ticaret ve yatırım açısından elverişli koşulların yaratılması, gümrük ve mallar ile hizmetlerin ve sermayenin dolaşımına imkan sağlayan düzenlemelerin basitleştirilmesi, mali sistem ve bankacılık işlemlerinin kolaylaştırılması,

tarafların halklarının yaşam koşullarının hızla iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla, eşit ortaklığa dayalı müşterek icraatlarla bölgede kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanması,

uluslararası hukuk tarafından umumiyetle tanınan ilke ve normlara uygun olarak, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması konularının ele alınması,

bilim ve teknoloji, eğitim, sağlık, kültür, spor ve turizm alanlarında etkileşimin genişletilmesi,

Türk halklarının sahip oldukları zengin kültür ve tarihi mirasın değerlendirilmesi, kitlelere tanıtılması ve yayılmasında Tarafların basın ve iletişim araçları arasındaki etkileşimin özendirilmesi,

karşılıklı hukuki yardımlaşmanın ve hukukun muhtelif alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla hukuki bilgi değişimi hususlarının ele alınmasıdır.

Madde 3

Yapı

İşbu Anlaşmada yer alan amaç ve görevleri yerine getirmek üzere aşağıda belirtilen yapılar teşkil edilecektir:

- Devlet Başkanları Konseyi
- Dışişleri Bakanları Konseyi
- Kıdemli Memurlar Komitesi
- Aksakallar Konseyi
- Sekreteryaya

Madde 4

Diğer işbirliği türleri

21 Kasım 2008 tarihli İstanbul Anlaşmasıyla işlerlik kazanan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, Türk Dili Konuşan Ülkelerin parlamentoları arasındaki işbirliğini derinleştirmek amacıyla faaliyet göstermektedir.

Taraflar; bilim, eğitim, kültür ve sanat alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi, Türk dünyasının ortak değerlerinin uluslararası seviyede tanıtılması ve kitlelere yayılması, Türk Dili konuşan ülkeler arasındaki kültürel bağların derinleştirilmesi amacıyla TÜRKSOY çerçevesinde işbirliği yapmaktadır.

Madde 5

Devlet Başkanları Konseyi

Devlet Başkanları Konseyi (DBK), Tarafların Devlet Başkanlarının aşağıda belirtilen çerçevede bir araya geldikleri düzenli toplantılarla faaliyetlerini sürdürür:

- Güncel uluslararası sorunların çözümüne ilişkin olarak Taraflar arasındaki etkileşimin değerlendirilmesi,
- TDKÜİK kapsamında öncelikli işbirliği alanlarının belirlenmesi,
- TDKÜİK'nın faaliyetlerinin değerlendirilmesi.

DBK toplantıları yılda bir kez yapılır. Tarafların onayına bağlı olarak olağanüstü DBK toplantıları düzenlenebilir.

Bir sonraki DBK toplantısının yeri, kural olarak Tarafların İngilizce adlarının alfabetik sırasına göre belirlenir. Olağanüstü DBK toplantısının yeri Taraflar arasında sağlanacak mutabakat uyarınca tespit edilir.

Madde 6

Dışişleri Bakanları Konseyi

Dışişleri Bakanları Konseyi (DİBK) yetkileri çerçevesinde,

- TDKÜİK'nın gündemdeki faaliyetleriyle ilgili konuları değerlendirir,
- DBK toplantılarında ele alınacak güncel uluslararası meseleleri tespit eder;
- Sekreteryanın personel yapısını ve mali raporunu onaylar.

DİBK, gerektiğinde Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi adına beyanatta bulunabilir.

DİBK toplantıları, kural olarak DBK toplantılarının yapıldığı yerde DBK toplantıları öncesinde yapılır.

Tarafların mutabakatıyla, olağanüstü DİBK toplantıları düzenlenebilir. Olağanüstü DİBK toplantısının yeri Taraflar arasında sağlanacak uzlaşıyla belirlenir.

Madde 7

Kıdemli Memurlar Komitesi

Kıdemli Memurlar Komitesi'nde (KMK) Tarafların asgari bir temsilcisi yer alır.

KMK yetkileri çerçevesinde,

- Sekreteryanın faaliyetlerinin koordine eder,
- Sekreterya tarafından hazırlanan taslak belgelerin DİBK'nın tasvibine sunumundan ve DBK'nın onaylamasından önce değerlendirir ve onay verir.

KMK toplantıları, kural olarak DİBK toplantıları öncesinde düzenlenir.

Madde 8

Dönem Başkanlığı

DBK'nın olağan toplantılarına ev sahipliği yapan Taraf, bir sonraki DBK toplantısına kadar Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin dönem başkanlığını yürütür.

Madde 9

Aksakallar Konseyi

Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi (Aksakallar Konseyi), TDKÜİK'nın himayesinde faaliyet gösteren daimi bir danışma teşekkülüdür.

Mali hususlar dahil olmak üzere, Aksakallar Konseyi'nin faaliyetlerinin teferruatları, DİBK tarafından kabul edilen, Aksakallar Konseyi'nin Yönetmeliği başlıklı ayrı bir belgeyle tanımlanır.

Aksakallar Konseyi'nin faaliyetleri işbu Anlaşma ve yukarıda bahsekonu Yönetmelik çerçevesinde belirlenir.

Madde 10

Sekretarya

Taraflar, TDKÜİK'in amaç ve görevlerinin icrasına yardımcı olmak üzere, daimi bir yürütme organı olan Sekretarya'yı kurmuşlardır.

Sekretarya'nın görevleri arasında;

- DBK, DİBK, ve KMK'nın toplantıları ile TDKÜİK nezdinde gerçekleştirilecek diğer toplantıların düzenlenebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulacak idari, örgütsel, protokoller ve teknik önlemlerin alınması,
- Taslak belgelerin hazırlanması,
- Belgelerin tasnif ve arşivlenmesi,
- Taraflar ve diğer uluslararası teşkilatlar ile forumlar tarafından iletilen belge ve bilgilerin takas bürosu olarak faaliyet göstermesi,
- TDKÜİK ile ilgili genel mahiyetli bilginin yayımlanması,
- DBK, DİBK, KMK tarafından verilecek diğer görevlerin yerine getirilmesi,
- Görevlendirilecek personelin tespit edilerek KMK'nın onayına sunulması,
- Gerçekleştirilen mali faaliyetlerle ilgili olarak KMK'ya rapor sunulması

bulunmaktadır.

Sekretarya DİBK'in önerisi üzerine DBK tarafından onaylanan Genel Sekreter tarafından yönetilecektir. Genel Sekreter'in uyuğunda bulunduğu ülke hariç olmak üzere, Tarafların her birinden bir Genel Sekreter Yardımcısı atanacaktır.

Genel Sekreter Tarafların İngilizce resmi ülke adlarının sıralamasına göre rotasyon temelinde üç yıl süreyle atanacak ve görev süresinin uzatılması hakkı bulunmayacaktır.

Genel Sekreter Yardımcıları, Tarafların vatandaşları arasından DBK tarafından üç yıl süreyle atanacak ve görev sürelerinin uzatılması hakları bulunmayacaktır. Sekretarya görevlileri Tarafların kendi ulusal mevzuatları uyarınca, kendi vatandaşları arasından atanacaktır.

Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya'nın diğer görevlileri, görevlerini ifa ederlerken herhangi bir Taraftan veya üçüncü taraflardan talimat istemeyecekler ve almayacaklardır. DBK'ya karşı sorumlu olan uluslararası görevliler olarak konumlarını etkileyebilecek her türlü davranıştan kaçınacaklardır.

Taraflar, Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Sekretarya görevlilerinin ifa ettikleri görevlerin uluslararası mahiyetine saygı göstermeyi ve sözkonusu görevlileri etki altında bırakmamayı kabul ederler.

Sekretarya'nın merkezi İstanbul'da (Türkiye Cumhuriyeti) olacaktır.

Taraflar, Sekretarya'nın Türkiye'deki konumu ve tabi olacağı şartlar hususlarında Sekretarya'ya DİBK'nın önceden onayını almak koşulu ile Türkiye Cumhuriyeti ile uluslararası bir anlaşma imzalama yetkisi tanıyacaktırlar.

TDKÜİK Sekretaryası, TDKÜİK'in görev ve sorumluluklarını yerine getirmek üzere Tarafların ülkelerinde gerekli olan hükmi şahsiyete sahip olacaktır.

Sekretarya, özellikle aşağıda belirtilen amaç ve görevleri yerine getirmek üzere, uluslararası hükmi yetkiye sahip olacaktır:

- Tarafların tümünün onayıyla anlaşmalar imzalamak,
- Mülk satın almak ve satmak,
- Davacı ve davalı olarak mahkemelere çıkmak,
- Banka hesapları açmak ve nakit varlıklar üzerinden sözleşmeler akdetmek.

Madde 11

Bütçe

Sekretarya, Taraflar arasında ayrıca imzalanacak uluslararası bir anlaşma çerçevesinde belirlenecek kendi bütçesine sahip olacaktır.

TDKÜİK nezdinde düzenlenecek etkinliklere katılacak uzman ve temsilcilerin giderleri gönderen ülke tarafından karşılanacaktır.

Madde 12

Ayrıcalıklar ve Muafiyetler

TDK, DİBK, KMK ve Aksakallar Kurulu toplantılarına katılacak heyetlerin üyeleri ve Sekretarya görevlileri, ev sahibi ülke tarafından uluslararası hukuk çerçevesinde diplomatik misyon mensuplarına sağlanan ayrıcalık ve muafiyetlerden yararlanacaklardır.

Madde 13

Daimi Temsilciler

Taraflar, Sekretarya nezdinde milli mevzuatları uyarınca daimi temsilciler atayacaklardır.

Madde 14

Diğer toplantılar

Taraflar, özel veya teknik nitelikli bir konuyu görüşmek üzere, ilgili Bakanlıkların, kurumların ve teşkilatların Başkanlarının toplantılarını düzenlemeyi kararlaştırabilirler.

Madde 15

Uluslararası Teşkilatlar ve Forumlarla İlişkiler

TDKÜİK, özel işbirliği alanları da dahil olmak üzere, uluslararası teşkilatlar ve forumlarla temas ve diyalog tesis edebilir.

Madde 16

Gözlemciler

TDKÜİK tarafından, devletlere, uluslararası teşkilatlara ve uluslararası forumlara gözlemcilik statüsü verilebilir.

Sözkonusu statünün verilış usul ve esasları TDKÜİK Yönetmeliğı tarafından belirlenir.

Madde 17

Diller

TDKÜİK'in çalışma lisansı, Tarafların devlet dilleri ve İngilizcedir.

Madde 18

Yönetmelik

İdari düzenlemeler, DİBK tarafından belirlenecek ve DBK'nın onayına sunulacak TDKÜİK Yönetmeliğı uyarınca belirlenecektir.

Madde 19

Diğer Anlaşmalardan Kaynaklanan Yükümlölükler

İşbu Anlaşma, Tarafların daha önce imzalamış oldukları uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan hak ve yükümlölüklerine hanel getirmez.

Madde 20

Anlaşmazlıkların Çözümü

İşbu anlaşmanın yorumlanmasından veya uygulamasından kaynaklanacak anlaşmazlıkları, Taraflar istişareler ve müzakereler yoluyla çözüme kavuşturacaktır.

Madde 21

Tadilatlar

Taraflar arasında varılacak karşılıklı mutabakat çerçevesinde, Anlaşma'nın ayrılmaz parçası olarak değeriendirilecek olan ayrı protokoller vasıtasıyla işbu Anlaşma'ya tadilat ve ilaveler yapılabilecek ve mezkur değışiklikler işbu Anlaşma'nın 22. Maddesinde belirtilen şekilde yürürlüğe girecektir.

Madde 22

Geçerlilik Süresi, Yürürlüğe Giriş ve Katılım

İşbu Anlaşma süresiz olarak akdedilmiştir.

İşbu Anlaşma Tarafların onayına tabi olup, Taraflardan üçünün, Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi için gerekli olan iç onay sürecini tamamladığına dair depozitöre yapacakları bildirimi takip eden 30. günün sonunda yürürlüğe girecektir.

İşbu Anlaşma yürürlüğe girmesinin ardından, Türk Dili Konuşan Ülkelerin katılımına açık olacaktır.

İşbu Anlaşma, onay sürecinin tamamlandığına dair depozitöre yapılacak bildirimi takip eden 30. Günün sonunda katılımcı ülke açısından yürürlüğe girecektir.

Madde 23

Depozitör

İşbu Anlaşma'nın depozitörü olarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tayin edilmiştir.

2009 senesinin, Ekim ayının üçüncü günü, her bir eşit derecede geçerli olmak üzere, Azerice, Kazakça, Kırgızca, Türkçe ve İngilizce olarak tek nüsha halinde imzalanmıştır.

Anlaşmanı asıl nüshası depozitör tarafından muhafaza edilecek, Taraflara onaylı bir sureti gönderilecektir.

Ek-2 : Ev Sahibi Ülke Anlaşması

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ İLE TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ ARASINDA TÜRK DİLİ KONUŞAN ÜLKELER İŞBİRLİĞİ KONSEYİ SEKRETARYASINA DAİR EVSAHİBİ ÜLKE ANLAŞMASI

Dibace

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (bundan böyle "Türk Konseyi" olarak adlandırılacaktır),

3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan'da imzalanan, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması'nda (bundan böyle "Nahçıvan Anlaşması" olarak adlandırılacaktır) kayıtlı hükümleri dikkate alarak,

Nahçıvan Anlaşması'nın 10. maddesi uyarınca İşbirliği Konseyi Sekretaryası'nın İstanbul'da, Türkiye Cumhuriyeti'nde olacağını göz önünde tutarak,

aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

Madde 1-Tanımlar

İşbu Anlaşma'nın amaçları için:

- a) "Evsahibi Ülke", Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti anlamına gelmektedir;
- b) "Sekretarya", Nahçıvan Anlaşması'nın 10. maddesinde hükme bağlandığı üzere Türk Konseyi Sekretaryası anlamına gelmektedir;
- c) "Üye Devletler", Nahçıvan Anlaşması'na taraf devletler anlamına gelmektedir;
- d) "Aksakallar Konseyi", Nahçıvan Anlaşması'nın 9. maddesi doğrultusunda kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler Aksakallar Konseyi anlamına gelmektedir;
- e) "Sekretarya Personeli", Yönetici personel (Kategori-D), profesyonel personel (Kategori-P) ve Genel Hizmetler personelinin (Kategori-G) oluşmaktadır;
- f) "Yönetici Personel", Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Sekretaryası Personel Tüzüğü'nde tanımlanan Daire Başkanlarından oluşmaktadır;
- g) "Daimi Temsilciler" Nahçıvan Anlaşması'nın 13. maddesi uyarınca atanan Üye Devletlerin Daimi Temsilcileri anlamına gelmektedir;

h) "Sekretarya binaları ve müstemilatı", Sekretarya tarafından faaliyetlerini yürütmek için kullanılan binalar, binaların bölümleri ve bu binaları çevreleyen arazi anlamına gelmektedir;

ı) "Sekretarya'nın malvarlığı", resmi işlevlerini yerine getirebilmesi amacıyla Sekretarya'nın sahip olduğu ve/veya denetimi altındaki fonlar ve diğer mallar dahil olmak üzere tüm malvarlığı anlamına gelmektedir;

i) "Arşivler ve belgeler" kayıtlar, yazışmalar, muhasebe kayıtları ve tüm mali belgeler, el yazıları, hareketsiz ve hareketli resimler ve filmler, ses kayıtları, bilgisayar programları, yazılı malzeme, video bantları veya diskleri, Sekretarya'ya ait veya Sekretarya tarafından muhafaza edilen verileri içeren diskler veya bantlar anlamını taşımaktadır;

j) "Bakmakla yükümlü olduğu kişiler", Sekretarya personeli ile Daimi Temsilcilerin eşleri, 18 yaşın altındaki evlenmemiş çocukları ve bakmakla yükümlü oldukları ebeveynleri anlamına gelmektedir.

Madde 2-Amaç

İşbu Anlaşma'nın amacı, Sekretarya ile Sekretarya personeli ve bina ve müstemilatının Türkiye Cumhuriyeti'ndeki faaliyetleri sırasında sahip olacakları statüleri ile ayrıcalık ve bağımsızlıklarını belirlemektir.

Madde 3-Sekretarya

1. Türk Konseyi Sekretaryası İstanbul'da, Türkiye Cumhuriyeti tarafından tahsis edilen bina ve müstemilatta yerleşiktir.

2. Evsahibi Ülke, Sekretarya binaları ve müstemilatında uygulanmak üzere, Sekretarya'nın Türk Konseyi usullerine uygun olarak kendi kurallarını ihdas etme hakkını tanır.

Madde 4-Tüzel Kişilik ve Fiil Ehliyeti

Sekretarya, uluslararası tüzel kişiliğe sahip olacaktır. Sekretarya, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde, Türkiye Cumhuriyeti mevzuatı ile Nahçıvan Anlaşması'na uygun olarak;

a) anlaşmalar imzalamak,

b) taşınır ve taşınmaz mülk edinmek ve elden çıkarmak,

c) banka hesapları açmak ve nakit varlıklar üzerinden işlemler yapmak,

d) bu kapsamda yasal takibat yapmak bakımından hukuki ehliyete sahip olacaktır.

Madde 5-Yargı Bağışıklığı

1. Sekretarya faaliyetleri ile ilgili olarak, aşağıdaki durumlar haricinde, her türlü yasal takibattan bağışık olacaktır:

a) Sekretarya'ya ait veya onun adına işletilen bir aracın neden olduğu bir kazadan kaynaklanan ve sigorta tarafından tazmin edilmeyen hasarlardan dolayı üçüncü kişilerin açtıkları hukuk davaları,

b) Sekretarya veya personelinin bir eylemi ya da ihmali sonucu ortaya çıkan ölüm veya kişisel yaralanma vakalarıyla ilgili hukuk davaları.

2. Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi işbu bağışıklığın kaldırılmasına karar verebilir. Ancak bağışıklığın kaldırılması malvarlığına el koyma veya kamulaştırmaya ilişkin önlemler alınmasına teşmil edilemeyecektir.

3. Sekretarya'nın mal varlıkları, arama, müsadere, el koyma, kamulaştırma ve icrai, idari, adli ve yasal kararlara dayanan herhangi diğer bir müdahaleden muaf olacaktır.

4. Evsahibi Ülke, Türk Konseyi, Sekretarya veya Sekretarya personelinin Türkiye Cumhuriyeti'ndeki faaliyetlerinden kaynaklanan, suç nitelikli fiiller de dahil olmak üzere, eylemleri veya ihmalden dolayı sorumluluk taşımayacaktır.

Madde 6-Binalar ve Müştemilatın Dokunulmazlığı

1. Sekretarya binaları ve müştemilatı dokunulmazlığa sahip olacaktır.

2. Evsahibi ülke tarafından tahsis edilen Sekretarya bina ve müştemilatı, yalnızca Türk Konseyi'nin Nahçıvan Anlaşması'nda hükme bağlanan amaçlarına ulaşılmasında kullanılacaktır.

3. İlgili resmi makamlar, resmi görevlerini yerine getirmek üzere Sekretarya bina ve müştemilatına yalnızca Genel Sekreter veya vekilinin izniyle girebilirler. Öte yandan, yangın ve diğer felaketler gibi acil müdahale gerektiren hallerde Genel Sekreter veya vekilinin izni alınmış kabul edilir.

Madde 7-Arşivlerin Dokunulmazlığı

Sekretarya arşivleri ve belgeleri dokunulmazlığa sahip olacaktır.

Madde 8- İşbirliği Konseyi'nin Bayrağı ve Amblemi

Türk Konseyi bayrağı ve amblemi, binalar ve müştemilat üzerinde ve resmi amaçlar için kullanıldığında ulaşım araçları üzerinde sergilenecektir. Üye ülkelerin bayrakları da Sekretarya binası ve müştemilatında sergilenecektir.

Madde 9-Fonlar ve Paralar

Sekretarya, Türk kanunlarına ve Türk Konseyi'nin amaçlarına uygun olmak kaydıyla, herhangi bir mali denetim, düzenleme ve moratoryumla sınırlandırılmaksızın,

a) her türlü fon, altın veya para ile herhangi bir para birimi üzerinden banka hesaplarına sahip olabilecek ve işlem yapabilecektir;

b) Türkiye Cumhuriyeti içinde veya diğer bir ülkeye fonlarını serbestçe havale edilebilecek veya sahip olduğu herhangi bir para birimini başka bir para birimine çevirebilecektir.

Madde 10-Gümrük ve Vergi Muafiyeti

1. Sekretarya'nın varlıkları, geliri veya diğer malları aşağıdakilerden muaf tutulacaktır:

a) gelir vergisi ve kurumlar vergisi de dahil olmak üzere tüm doğrudan vergiler ile Katma değer Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Motorlu Taşıtlar Vergisi ve diğer benzer dolaylı vergiler; öte yandan, Sekretarya, kamu hizmetlerinden alınan bedellerden yüksek olmayan vergiler, oranlar ve aidatlardan muafiyet talep etmeyecektir.

b) depolama ücretleri, bu amaçla belirlenmiş mahaller dışında gümrükten çekme işlemleri ve gümrük personelinin normal çalışma saatleri dışında yapacağı fazla çalışma karşılığında ödenmesi gereken fazla çalışma ücretleri hariç, Sekretarya'nın resmi kullanımı için ithal veya ihraç ettiği yayınları dahil mallara ilişkin her türlü gümrük vergisi ve ilave mali yükümlülükler, yasaklamalar ve kısıtlamalar; Evsahibi Ülke ile üzerinde anlaşmaya varılan koşullar dışında veya vergi ve harçların alıcı tarafından ödenmesi haricinde, işbu muafiyet kapsamında ithal edilen mallar, Evsahibi Ülke'de elden çıkarılamayacaktır.

2. Sekretarya, genel kural olarak, menkul ve gayrimenkul malvarlığının satışında, satış bedelinin bir kısmını oluşturan vergi ve harçlardan muafiyet talebinde bulunmayacak olmasına karşın, Evsahibi Ülke mümkün olması halinde, vergi ve harç bedelinin alınmaması veya iadesi amacıyla uygun idari düzenlemeleri yapacaktır.

Madde 11-Haberleşme ve Yayınlar

1. Evsahibi Ülke, Sekretarya'nın resmi amaçları doğrultusunda serbestçe haberleşmesine izin verecek ve bunu koruyacaktır.

2. Sekretarya'nın resmi yazışmaları ve diğer resmi haberleşme vasıtaları dokunulmazlığa sahip olacaktır.

3. Sekretarya'nın kripto kullanma ve resmi haberleşme için kurye vasıtasıyla mühürlü çantalar içinde belge ve yazışma gönderme ve alma hakkı olacaktır. Kurye çantaları görünür şekilde Sekretarya'nın amblemini taşımak zorundadır. Çantayla sadece Sekretarya'nın resmi evrakı taşınabilir ve kurye görevini ifa eden şahıs Sekretarya tarafından düzenlenen kurye sertifikası hamili olmalıdır.

4. Sekretarya'nın yayınları, durağan ve hareketli resimleri, filmleri ve ses kayıtları üzerinde sansür uygulanamaz.

5. Bu maddedeki hiçbir hüküm, Evsahibi Ülke ile Sekretarya arasında anlaşmayla belirlenecek uygun güvenlik önlemlerinin alınmasını engelleyecek şekilde yorumlanamaz.

Madde 12-Binalar ve Müştemilatının Tahsisi ve Güvenliği

1. Evsahibi Ülke tarafından sağlanan binalar ve müştemilatının tahsisi kira veya ücrete tabi olmayacaktır.

2. Sekretarya personelinin ihmal ve dikkatsizliği sonucu ortaya çıkabilecek zararların tamiri Sekretarya tarafından üstlenilecektir. Doğal afetler ve diğer sebeplerle ortaya çıkabilecek zararların tamirinden Evsahibi Ülke sorumlu olacaktır.

3. Sekretarya Evsahibi Ülke'den yazılı izin almadıkça, binalar ve müştemilatta herhangi bir değişiklik, ekleme veya çıkarma yapmayacaktır.

4. Türk Konseyi, binalar ve müştemilatının korunmasına ilişkin ilgili yerel mevzuat ve düzenlemelere uyacaktır.

5. Türk Konseyi, binalar ve müştemilattan çıkmaya karar vermesi halinde, binaları ve müştemilatı iyi durumda iade etmekle sorumludur. İyi durumda iade, normal kullanım sonucunda husule gelen yıpranmayı içerir şekilde yorumlanacaktır.

6. Türk Konseyi, kendisine tanınan ayrıcalıklardan hiçbirini üçüncü bir tarafa devretmeyecek, binalar ve müştemilatın tamamını veya bir kısmını üçüncü bir tarafa kiralamayacak ve herhangi bir üçüncü tarafın binalar ve müştemilatında oturmasına veya bunları kullanmasına izin vermeyecektir.

7. Emlak Vergisi, Evsahibi Ülke tarafından karşılanacaktır.

8. Evsahibi Ülke, Sekretarya binaları ve müştemilatını herhangi bir tacize veya zarara karşı korumak için her türlü önlemi almak yükümlülüğü altında bulunacaktır. Gerek duyulduğu takdirde, Evsahibi Ülke'den binalar ve müştemilatı için ek koruma önlemleri alması istenebilecektir.

Madde 13-Yönetici Personel ve Daimi Temsilciler

1. Türk vatandaşı olmayan veya Türkiye'de daimi olarak ikamet etmeyen Yönetici Personel mensupları ile Üye Devletlerin Daimi Temsilcileri ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler, Türkiye Cumhuriyeti'nde diplomatik ajanlara 18 Nisan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesi'ne uygun olarak tanınan aynı ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanacaklardır.

2. Türk vatandaşı olan veya Türkiye’de daimi olarak ikamet eden Yönetici Personel mensupları yalnızca mesleki işlevlerini yerine getirirken icra ettikleri resmi faaliyetlerle ilgili olarak yargı bağışıklığı ve dokunulmazlığa sahip olacaklardır.

Madde 14-Sekretarya Personeli

1. Sekretarya personeli, resmi görev ve yetkileri kapsamındaki sözlü veya yazılı ifadeleri ve tüm eylemleri bakımından Evsahibi Ülke’nin yargısından bağışık olacaklardır.

2. Türk vatandaşı olmayan veya Türkiye’de daimi olarak ikamet etmeyen Sekretarya Personelinin Sekretarya tarafından ödenen maaş ve ücretleri vergiden bağışiktır.

3. Türk vatandaşı olmayan veya Türkiye’de daimi olarak ikamet etmeyen Sekretarya Personeli aşağıdaki ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanacaklardır:

a) bakmakla yükümlü oldukları kişilerle birlikte, göç kısıtlamalarından ve yabancıların kaydolma zorunluluğundan muaf olacaklardır,

b) kambiyo işlemleri konusunda uluslararası örgütlerin benzer seviyedeki memurlarına tanınan ayrıcalıklardan yararlanacaklardır,

c) uluslararası kriz hallerinde, bakmakla yükümlü oldukları kişilerle birlikte, uluslararası örgütlerin benzer seviyedeki memurlarına tanınan dönüş kolaylıklarından yararlanacaklardır.

d) Türkiye Cumhuriyeti’nin kanun ve düzenlemeleri doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti’nde görevlerine başladıklarında, bir motorlu araç dahil olmak üzere, gümrüksüz mobilya, kişisel eşya ve ev eşyası ithal etme ve Sekretarya’daki görevlerinin bitiminde bunları gümrüksüz olarak ihraç etme hakları bulunacaktır. Ancak, bu tür kanun ve yönetmeliklere uygun olarak, bu alt paragrafta istisna edilen ürünler başkalarına bedelsiz devredilemez, kiralanamaz ve ödünç verilemez, gerekli vergisi ödenmedikçe üçüncü kişilere geçici veya daimi olarak satılamaz.

4. Sekretarya’nın uluslararası memurlarına tanınan ayrıcalık ve bağışıklıklar, kişilerin şahsi çıkarları için değil, sadece Sekretarya’nın her şart altında kesintisiz çalışmasının güvence altına alınması için tanınmıştır.

5. Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi, bağışıklığın adaletin yerine getirilmesini engellediği ve kaldırılmasının Sekretarya’nın çıkarlarına hanel getirmeyeceği görüşünde olduğu hallerde, Genel Sekreter ve Genel Sekreter Yardımcıları da dahil olmak üzere, Sekretarya Personelinin herhangi birinin dokunulmazlığını kaldırma hakkı ve görevini haiz olacaktır. Evsahibi Ülke de, Türkiye Cumhuriyeti kanun ve düzenlemelerini ağır şekilde ihlal eden herhangi bir Sekretarya Personelinin dokunulmazlığının kaldırılmasını Türk Konseyi Dışişleri Bakanları Konseyi’nden talep edebilir.

6. Bu Anlaşma ve Nahçıvan Anlaşması çerçevesinde dokunulmazlık ve bağışıklıklardan yararlanan tüm Sekretarya Personeli, bu haklarına hanel gelmeksizin, Evsahibi Ülke’nin kanun ve düzenlemelerine saygı göstermekle sorumludurlar.

7. Genel Sekreter, Sekretarya Personeli ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin isim ve görevleri ile anılan hususlarda vuku bulan değişiklikler hakkında Evsahibi Ülke'ye bilgi verecektir.

8. Evsahibi Ülke, ulusal mevzuatı uyarınca, tüm Sekretarya Personeline ve aile mensuplarına uygun kimlik kartları düzenleyecektir.

9. Sekretarya Personeli'nin bakmakla yükümlü olduğu kişiler, kimlik belgesinin asıl sahibi ile aynı çatı altında yaşamak kaydıyla, özel şartlar tahtında ve ilgili Türk mevzuatının sınırları dahilinde, Türkiye'de çalışma izni alabilirler. Gelir getirici bir işte çalışanların ayrıcalık ve bağımsızlıkları ortadan kalkar.

10. Sekretarya Personeli ile personelin bakmakla yükümlü oldukları kişilerin sağlık sigortalarıyla ilgili gerekli tedbirler Genel Sekreter tarafından alınacaktır. Sekretarya Personeli'nin kendi ulusal emeklilik sistemlerine olan üyeliklerinin devamı için zorunlu primlerin ödenmesini teminen Sekretarya tarafından kendilerine gerekli geri ödeme yapılacaktır.

Madde 15-Sosyal Güvenlik ve Çalışma Hukuku

Sekretarya'nın Türk vatandaşı olan ya da Türkiye Cumhuriyeti'nde daimi olarak ikamet eden Personeli, sosyal güvenlik ve çalışma hukuku bakımından Türkiye Cumhuriyeti yasa ve düzenlemelerine tabidir.

Madde 16-Giriş, İkamet ve Ayrılma

Evsahibi Ülke, aşağıda belirtilen kişilerin Türkiye Cumhuriyeti'ne girişlerini, ayrılma ve ikametlerini kolaylaştırmak yönünde gerekli tüm önlemleri alacaktır:

- a) Sekretarya Personeli ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler,
- b) Daimi Temsilciler ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler,
- c) Aksakallar Konseyi veya Sekretarya tarafından düzenlenenler de dahil olmak üzere, Türk Konseyi faaliyetlerine katılan uzmanlar,
- d) Resmi konuklar.

Madde 17-Nihai Hükümler

1. İşbu Anlaşma, Evsahibi Ülke'nin Sekretarya'ya anlaşmanın onaylandığını diplomatik yollarla bildirdiği tarihte yürürlüğe girecektir.
2. İşbu Anlaşma'da Türk Konseyi ve Evsahibi Ülke arasında varılacak yazılı mutabakat üzerine yapılacak herhangi bir değişiklik veya ekleme, işbu maddenin 1. paragrafında açıklanan yöntem uyarınca yürürlüğe girecektir. Sözkonusu değişiklikler ek protokoller

vasıtasıyla yapılacak ve bu protokoller işbu Anlaşma'nın ayrılmaz bir parçasını teşkil edecektir.

3. İşbu Anlaşma'nın yorumlanmasından ve uygulanmasından kaynaklanan her türlü anlaşmazlık, Evsahibi Ülke ve Sekretarya arasında görüşmeler yoluyla çözülecektir.

4. İşbu Anlaşma süresiz olarak akdedilmiş olup, taraflardan biri Anlaşmayı sona erdirmeye isteğini karşı tarafa yazılı olarak 6 ay öncesinden bildirmediği müddetçe yürürlükte kalır.

Anlaşma'yı imzalamaya yetkili temsilcilerin huzurunda, anılan temsilciler tam yetkili olarak işbu Anlaşma'yı imzalamışlardır.

27 Aralık 2011 tarihinde Ankara'da Türkçe ve İngilizce dillerinde ve her iki metin de aynı derecede geçerli olmak üzere iki nüsha olarak akdedilmiştir.

İşbu Anlaşmanın yorumlanmasından doğabilecek uyuşmazlıklarda, İngilizce metin esas alınacaktır.

**Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti
Adına**

**Ahmet DAVUTOĞLU
Dışişleri Bakanı**

**Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği
Konseyi Adına**

**Halil AKINCI
Genel Sekreter**

Ek-3 : Ev Sahibi Ülke Anlaşması'nın TBMM'de Onaylanması

28 Haziran 2012 PERŞEMBE

Resmî Gazete

Sayı : 28337

MİLLETLERARASI ANDLAŞMA

Karar Sayısı : 2012/3281

27 Aralık 2011 tarihinde Ankara'da imzalanan ve 19/4/2012 tarihli ve 6295 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Sekreteryasına Dair Evsahibi Ülke Anlaşması'nın onaylanması; Dışişleri Bakanlığının 25/5/2012 tarihli ve HUM/4161684 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 üncü maddesine göre, Bakanlar Kurulu'na 11/6/2012 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Abdullah GÜL
CUMHURBAŞKANI

Recep Tayyip ERDOĞAN
Başbakan

B. ARINÇ
Başbakan Yardımcısı

A. BABACAN
Başbakan Yardımcısı

B. ATALAY
Başbakan Yardımcısı

B. BOZDAĞ
Başbakan Yardımcısı

S. ERGİN
Adalet Bakanı

F. ŞAHİN
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı

E. BAĞIŞ
Avrupa Birliği Bakanı

N. ERGÜN
Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı

H. YAZICI
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı V. Çevre ve Şehircilik Bakanı

E. BAYRAKTAR

A. DAVUTOĞLU
Dışişleri Bakanı

M. Z. ÇAĞLAYAN
Ekonomi Bakanı

T. YILDIZ
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı

S. KILIÇ
Gençlik ve Spor Bakanı

M. M. EKER
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı

H. YAZICI
Gümrük ve Ticaret Bakanı

İ. N. ŞAHİN
İçişleri Bakanı

C. YILMAZ
Kalkınma Bakanı

E. GÜNAY
Kültür ve Turizm Bakanı

M. ŞİMŞEK
Maliye Bakanı

Ö. DİNÇER
Millî Eğitim Bakanı

İ. N. ŞAHİN
Millî Savunma Bakanı V.

V. EROĞLU
Orman ve Su İşleri Bakanı

R. AKDAĞ
Sağlık Bakanı

B. YILDIRIM
Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı

Anlaşma metinleri için tıklayınız.

Ek-4 : Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi

Türk Dünyası 2040 Vizyonu

Dünya çapındaki hızlı değişimleri ve onların üzerimizdeki etkilerini tanımak ve ele almak için stratejik bir vizyon gerektiren bir çağda yaşamaktayız. Devletlerimizi, toplumlarımızı ve kurumlarımızı ortaya çıkan gerçeklere adapte etmemiz gerekmektedir. COVID-19 salgını, refahımız, kalkınmamız ve güvenliğimiz ile ilgili olarak var olan yüksek düzeyde karşılıklı bağımlılığı ve bunların kesişen boyutları olduğunu, görmezden gelemeyeceğimiz bir gerçeği bir kez daha hatırlatmıştır. Aynı şekilde, ekolojik gelişmeler de dahil olmak üzere ortaya çıkan zorluklar karşısında refahımızın bağlantılılığı acilen ve akıllıca yönetilmelidir. Bu nedenle, politik, ekonomik ve kültürel alanlardaki bir yelpazede hazırlık, dayanıklılık, uyum ve dönüşüm kapasitesi, daha fazla dikkat gerektiren anahtar kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, geçmişten alınan derslere rağmen, uluslararası barış, güvenlik ve refah hala belirsizdir. Pek çok belirsizliği ile küreselleşmenin mevcut aşaması, dünyadaki tüm toplumların ihtiyaçlarını adil bir şekilde karşılayabilmek için uluslararası sistemi daha etkili, işbirliğine dayalı ve temsili yansıtan bir hale getirme ihtiyacını ön plana çıkarmıştır. Uluslararası sistem, evrensel değerleri teşvik etmeye devam ederken tüm ülkelerin güvenliğine ve refahına katkıda bulunmalıdır. Bölgesel kuruluşlar, çok ihtiyaç duyulan bu küresel çabanın desteklenmesinde önemli rol oynayabilirler. Bu anlayışla, mevcut belge, bölgesel düzeydeki gerçek ihtiyaçlardan kaynaklanan ve aynı zamanda küresel dinamiklerin farkındalığına dayanan bir vizyon ortaya koymaktadır.

2009 yılındaki kuruluşundan bu yana, kısaca Türk Konseyi olarak bilinen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, gücünü halklarımızın dil, kültür ve ortak geçmişindeki ortaklıklardan almıştır. Bu, bölgesel bir Teşkilata dönüşmek üzere Üye Devletler arasında işbirliğinin kademeli olarak kurumsallaşması için elverişli bir temel sağlamıştır. Türk Konseyi'nin yöneldiği istikamet, artık yeni ismine, **Türk Devletleri Teşkilatı**, tam olarak yansıtılmaktadır. Son birkaç yılda, Türk Konseyi, çeşitli alanlarda işbirliğine dayalı çalışmalarını genişletmeye ve derinleştirmeye başlamıştı. Bağımsız ve egemen Üye Devletlerin siyasi iradesine dayanan Teşkilat, artık üyelerinin ihtiyaçları doğrultusunda, daha fazla karşılıklı destek ve dayanışma yaratmayı vaat eden işbirliği için, etkisi giderek artan bir platformu temsil etmektedir. Devam eden bu sürecin ileriye dönük, gerçekçi bir vizyonla desteklenmesi gerekmektedir.

Türk Dünyası 2040 Vizyonu üyelerinin zamanımızın zorluklarını bireysel ve toplu olarak karşılama kapasitesini desteklemek için böyle bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Mevcut işbirliği ruhundan, her Üye Devletin kendi toplumlarının siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel standartlarını yükseltme temel amacına hizmet etmek için faydalanılacaktır. İşbirliği mekanizmaları ve ortak projeler, deneyimlerin bir araya getirilmesi ve gerektiğinde maddi ve entelektüel kaynakların sunulması yoluyla Teşkilat, artan işbirliği ve dayanışma için sağlam ve şeffaf bir platform sağlayacaktır. Küresel ve bölgesel jeopolitik gerçeklerin bilincinde olan Teşkilat, bölgesel ve uluslararası barış, istikrar ve refahın elde edilmesi için yapıcı bir şekilde işbirliğinde bulunmaya istekli tüm ortakları dahil etmeye hazır, olumlu ve giderek daha yetenekli bir grup olarak işlev görmeye çalışacaktır. Bu süreçte Teşkilat, uluslararası hukuku ve

uluslararası alanda öngörülebilir bir durumu desteklemeyi amaçlayan çok taraflı işbirliği kültürünü destekleyecektir.

Türk işbirliği, Üye Devletler için hem stratejik hem de politik olarak katma değer sağlamaktadır. Stratejik katma değer, özellikle farklı ortak kalkınma projeleri için fırsatlar sunmasından ve Üye Devletler ile vatandaşlarını birbirine yakınlaştırmasından kaynaklanmaktadır. Siyasi açıdan ise Türk işbirliği, Üye Devletlerin karşılaştığı bölgesel ve küresel zorlukların işbirliği ruhuyla ele alınmasına katkıda bulunmasından ileri gelmektedir. Teşkilat, uygun görülen yerlerde ulusal kapasiteleri uyumlu hale getirerek, bunu daha etkin bir şekilde başarmak için önemli bir araç olarak hizmet etmeye devam edecektir.

Bu bağlamda, *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*, Üye Devletlerin, halklarının ihtiyaç ve isteklerine hizmet etmek için idari kapasitelerini daha da geliştirmeleri adına **bireysel ve ortak eylemi yönlendirecektir**. Dört ana ilkeye dayanan *Vizyon*, her Üye Devleti halihazırda mevcut uluslararası taahhütlerine hâle getirmeksizin, ulusal temelde ve bir grup olarak daha güçlü kılmayı vaat eden stratejik bir yaklaşım sağlamaktadır. Teşkilatın inşa etmeyi amaçladığı işbirliği, gelişme ve dayanışma alanı, Üye Devletler arasındaki kardeşlik bağıyla kurulan karşılıklı çıkarlar, güven ve saygıya dayanmayı hedeflemektedir. Daha geniş hedefleri göz önüne alındığında, diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla olumlu etkileşim Teşkilat için kilit bir eylem planı olacaktır.

Bu anlayışla, Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları olarak Biz,

Türk Devletleri Teşkilatı'nın tarihi bağlara, ortak dile, kültüre ve geleneklere dayalı olarak kuruluşundan bu yana Türk Devletleri ve halkları arasındaki işbirliğini ve dayanışmayı geliştirme konusundaki başarılarını övgüyle karşılayarak;

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyinin Kurulmasına İlişkin Nahçıvan Anlaşması (bundan böyle Nahçıvan Anlaşması olarak anılacaktır) ve Türk Devletleri Teşkilatı Zirve Bildirileri, diğer Türk İşbirliği Kuruluşları ile yakın koordinasyon içinde devam eden kurumsallaşmış işbirliğini derinleştirmeyi hedefleyerek;

Birleşmiş Milletler Şartı'nın amaç ve ilkelerine ve egemen eşitlik, toprak bütünlüğü ve uluslararası alanda kabul edilmiş devlet sınırlarının dokunulmazlığı da dahil olmak üzere uluslararası hukukun evrensel olarak tanınan diğer ilke ve normlarına bağlılığımızı yeniden teyit ederek;

Türk Devletleri Teşkilatı içerisinde eşitlik, karşılıklı güven ve ortak faydaya dayalı olarak, çok katmanlı, sistemli ve yapılandırılmış çok taraflı işbirliğinin Devletlerimiz, halkımız ve diğerleri için olumlu sonuçlar vermeye devam edeceğine kuvvetle inanarak;

Bölgesel ve uluslararası barış, güvenlik ve istikrarın korunması için devletler arasında iyi komşuluk ve dostane ilişkiler kurmanın ve işbirliğini güçlendirmenin önemini yineleyerek;

Dayanıklı toplumlar inşa etme ve sürdürmede iyi yönetim, çoğulculuk, kapsayıcılık, hesap verebilirlik ve şeffaflığın önemini kabul ederek;

Dünya çapında kalkınma, barış, istikrar ve refahın artırılması için bölgesel ve uluslararası kuruluşlar ve ortaklarla işbirliğinin sağlanmasının önemini vurgulayarak;

Uluslararası sistemin reform ve etkin işleyişini sağlamak için yeterli mekanizmalarla kapsamlı ve kapsayıcı bir küresel yönetim yaklaşımının geliştirilmesine katkıda bulunma gerekliliğinin altını çizerek;

Çeşitli türden mevcut ve ortaya çıkan küresel zorluklara karşı hazırlıklı olmanın ve ortak eylemde bulunmanın gerekliliğinin altını çizerek;

BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin başarısına olan bağlılığımızı yineleyerek,

Türk Devletlerinin vatandaşları arasında Türk işbirliğine aktif katılımları ve ortak gelececeklerini oluşturmak için halklararası etkileşimi ve işbirliğini güçlendirmek amacıyla;

Türk Devletleri Teşkilatı'nın sorumlu ve duyarlı bir bölgesel aktör olarak yükselen rolünü destekleyerek;

Türk Devletleri Teşkilatı'nın kapılarını Üye Devletler ile diğer bölgesel ve uluslararası aktörler arasında ortak çıkarları olan yeni ve yenilikçi işbirliği alanlarına açık tutarak;

Önümüzdeki yirmi yılda Türk Devletleri Teşkilatı'nın önceliklerinin, gelişiminin ve gidişatının bir sonraki aşamasına rehberlik etmek için aşağıdaki hususlara daimi bağlılığımızı beyan ederiz:

- Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortak çıkar konularında Üye Devletler arasında düzenli diyalog, istişareler ve işbirliğinin temel çok taraflı platformu olarak rolünün güçlendirilmesi;
- Üye Devletler halklarını birbirine yaklaştırmada ve başkalarıyla etkileşimde bulunma konusunda ortak Türk kimliğinin kültürel zenginlik kaynağı olarak teşvik edilmesi,
- Üye Devletler ve halklarının işbirliğine dayalı sinerjisinin, küresel ortak malların geliştirilmesine ve korunmasına katkıda bulunmak ve yeterli işbirliği mekanizmaları ile daha temsili ve katılımcı bir uluslararası düzen oluşturmak için kanalize edilmesi,
- Ulusal çıkar niteliği taşıyan hayati mevzuların yanı sıra bölgesel ve küresel konularda siyasi dayanışmayı ve karşılıklı desteği artırmak için hükümetler arası ilişkilerin güçlendirilmesi,
- Yönetişimi güçlendirmek ve toplumlarımızın siyasi, ekonomik ve sosyal standartlarını yükseltmek için Teşkilatın işbirliği platformunun kullanılması,
- Teşkilatın, bölgesinde ve uluslararası alanda barış, istikrar ve güvenliği teşvik etmek amacıyla Üye Devletler arasında istişareler ve koordinasyon için uygun bir platform olarak kullanılması ve aynı amaçla, Teşkilatın bölgesel ve uluslararası paydaşlar ile işbirliği yapma kapasitesinin ve rolünün geliştirilmesi,

- Sosyoekonomik güvencesizliği önlemek, insan onurunu korumak ve Türk Devletlerinde daha müreffeh bir topluluk oluşturmak için Üye Devletlerde ekonomik, sosyal ve kurumsal reformların desteklenmesi,
- Bu yolda ilerlemek adına her Üye Devletin koşullarına saygı gösterirken genel bir ilke olarak demokratik yönetişimin teşvik edilmesi,
- Üye Devletlerin halklarının sosyoekonomik gelişimi ve refahı için insan hakları, hukukun üstünlüğü, kapsayıcı kurumlar, şeffaflık, verimlilik, hesap verebilirlik ve yolsuzlukla mücadele dahil olmak üzere tüm yönleriyle iyi yönetişimin güçlendirilmesi,
- Toplumlarımızda insan güvenliğinin, kadın erkek eşitliğinin, kadınların ve gençlerin güçlendirilmesinin teşvik edilmesi,
- Düzenli diyalog ve deneyim paylaşımı yoluyla ulusal ekonomik kalkınma politikalarını uyumlu hale getirerek Üye Devletler arasındaki ekonomik işbirliğinin ve etkileşimin derinleştirilmesi,
- Ticaret tamamlayıcılıklarını artırmayı, ticareti kolaylaştırmayı ve ticarette miktar kısıtlamalarını ve tarife dışı engelleri ortadan kaldırmayı amaçlayan politikalar yoluyla Üye Devletler arasındaki ticaret hacminin artırılması,
- Yabancı para bağımlılığını azaltmak ve karşılıklı çıkar temelinde dış finansal yayılmalara karşı korunmak için Üye Devletler arasındaki ticarette ulusal para birimlerinin payının artırılması,
- Üye Devletlerin, bölgesel ve küresel ekonomik istikrara katkıda bulunan Doğu ve Batı - Kuzey ve Güney ticaret koridorlarını birbirine bağlayan güçlü bir bölgesel ekonomik gruba dönüştürülmesi,
- Sınır geçişleri için gümrük ve transit prosedürlerini kolay ve uyumlu hale getirerek Üye Devletler arasında kesintisiz, entegre, verimli, hızlı ve sürdürülebilir çok modlu bağlantısallığın oluşturulması,
- Taşımacılık operasyonlarını minimum lojistik maliyetlerle hızlandırmak için transit geçişler de dahil olmak üzere Üye Devletlerin taşımacılık sektörlerini liberalleştirilmesi ve Hazar Geçişli Uluslararası Doğu Batı Orta Ulaştırma Koridoru boyunca verimli, istikrarlı, hızlı ve sorunsuz taşımacılığın önündeki fiziksel olmayan engellerin ortadan kaldırılması,
- Üye Devletlerin ortak çıkarları için mevcut ve muhtemel bölgesel ulaşım koridorlarından yararlanılması ve bunların Hazar Geçişli Uluslararası Doğu Batı Orta Ulaştırma Koridoruna entegre edilmesi,
- Bölgeler arası dijital bağlantısallık kurulması, Üye Devletlerde dördüncü Sanayi Devrimi'nin desteklenmesi ve Büyük Veri kullanımı yoluyla küresel bilgi tabanlı ekonomi ile daha iyi entegrasyon sağlanması,

- Dijital, yeşil ve akıllı ekonomilere ve akıllı şehirlere dönüşümü desteklemek için dijital teknolojilerin ve yapay zekanın çeşitli alanlarda kullanılması,
- Uydu teknolojisinde işbirliğinin geliştirilmesi, uzay ajansları ve ilgili kurumlar arasındaki ortaklıkların teşvik edilmesi, ulusal uzay politikalarının birleştirilmesi ve bilimsel ve endüstriyel yetenekleri karşılıklı olarak kullanarak barışçıl uzay teknolojisi kapasitelerinin artırılması,
- Politikaların koordinasyonu yoluyla enerji alanında Üye Devletler arasında stratejik ortaklık kurulması,
- Üye Devletler arasındaki enerji işbirliğinin saf bir tedarikçi-tüketici ilişkisinden, enerji çeşitliliği ve temiz/yeşil enerjiye vurgu yaparak enerji güvenliğini ve verimliliğini destekleyen daha ileri teknoloji tabanlı işbirliğine kaydırılması,
- Üye Devletlerin artan elektrik talebini karşılamak için entegre şebeke sistemi aracılığıyla verimli sınır ötesi elektrik ara bağlantılarının kurulması,
- Türk Devletleri Teşkilatı'nın yeni ortak turizm projeleri yoluyla, Üye Devletlerin zengin kültürel ve tarihi mirasının yanı sıra doğal cazibe merkezlerinden daha iyi yararlanmak için bölgenin bir turizm merkezine dönüştürülmesi ve turizm potansiyellerinden tam olarak yararlanmak için antik İpek Yolu boyunca turizm destinasyonlarının çeşitlendirilmesi,
- Üye Devletlerde hizmetlerin ve turistik ürünlerin kalitesinin artırılması amacıyla turizm altyapı, üst yapı ve hizmet sektörüne yapılan yatırımların desteklenmesi,
- Üye Devletler arasında sağlık işbirliğinin öncelikli bir gündem maddesi olarak sürdürülmesi için, evrensel sağlık sigortası, kaliteli temel sağlık hizmetlerine erişimin yanı sıra herkes için güvenli, etkili, kaliteli, uygun fiyatlı temel ilaçlara ve aşılarla ulaşılması,
- Ulusal, bölgesel ve küresel sağlık krizlerine çeşitli ortak eylem ve programlar aracılığıyla yanıt verilmesi için, Türk Devletleri Teşkilatı'nın çatısı altında sağlıkta işbirliği mekanizmalarının güçlendirilmesi,
- Üye Devletlerin politikalarını küresel sağlık vizyonu ve hedefleriyle uyumlu hale getirmek için DSÖ gibi uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin geliştirilmesi,
- Üye Devletlerin ekonomik büyümesinin hem sürdürülebilir hem de çevre dostu olmasını sağlamak için ilgili tüm alanlarda çevre konularının düzenlenmesi,
- Türk Devletleri Teşkilatı bölgesinde, sürdürülebilir tarım, kendi kendine yeterlilik ve gıda güvenliğinin sağlanması,
- Çevre dostu, sürdürülebilir ve organik tarıma vurgu yaparak kapasite geliştirilmesi ve teknoloji transferi programları ve ortaklıklar yoluyla tarımsal işbirliğinin geliştirilmesi,
- Tarım sektöründe uluslararası kuruluşlarla etkin işbirliğinin teşvik edilmesi,

- Türk Kùltürünün, değerlerinin, geleneklerinin, sanatının ve mirasının, Türk İşbirliği Teşkilatları'nın ilgili uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde ortak çabalarıyla dünya çapında tanıtılması,
- Ulusal kùltür, eğitim ve gençlik politikalarının daha fazla uyumlaştırılmasının sağlanması,
- Üye Devletlerde daha iyi iletişim sağlamak için alfabe ve terminolojide birliğin sağlanması adına kapasite oluşturulması,
- Türk Devletleri Teşkilatı bölgesinin, akademik ve bilimsel araştırma, öğrenme ve yenilik merkezi haline getirilmesi.
- Üye ve Gözlemci Devletler arasında bilimsel ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesine yönelik ortak araştırma ve projeleri desteklemek için bir finansman mekanizması oluşturulması.
- Türk Dünyası'nda birlik, beraberlik ve dayanışma bilincine sahip bir nesil yetiştirmek amacıyla gençlik hareketliliği, değişimi ve eğitimi konularında ortak projelerle gençlik işbirliğini, kapsamlı bölge içi işbirliğinin vazgeçilmez bir unsuru haline getirilmesi,
- Gençliği radikalleşme ve şiddet içeren aşırıcılık tehdidinden korumak için ortak çabaların yoğunlaştırılması,
- Diaspora toplulukların güçlendirilmesi ve kimliklerini korumak için geldikleri ÷lkeler ile aralarında köprüler kurulması ve Türk Dünyası ile ilgili konularda birlik içinde hareket edilmesi,
- Türk diaspora topluluklarının ikamet ettikleri ÷lkelerin sosyal, politik, ekonomik ve kùltürel yaşamına aktif katılımını, iştirakını ve entegrasyonunu sağlamak için ortak çabaların artırılması,
- Türk Diasporası Forumlarının dünyanın dört bir yanından daha geniş bir katılımıla dönüşümlü olarak düzenlenen bir şemsiye platforma dönüştür÷lmesi,
- TV, haber ajansları ve medya kuruluşları arasında kurumsallaşmış işbirliği yoluyla ortak bir Türk Enformasyon ve Medya Alanı oluşturulması ve dezenformasyon ve bilgi kirliliği ile mücadele girişimlerine katılınması,
- Türk işbirliğini güçlendirmek ve olumlu sonuçlarını bölgeye yansıtmak için Türk İşbirliği Kuruluşları arasında koordinasyon ve işbirliğinin kolaylaştırılması ve desteklenmesi,
- Kamu diplomasisi programları ve faaliyetleri yoluyla ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde sorumlu ve işbirlikçi bir bölgesel aktör olarak Türk Devletleri Teşkilatı'nın rolünün ve faaliyetlerinin güçlendirilmesi,
- Küresel yönetime katkıda bulunmak için ortak çıkarları paylaşan uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla işbirliğinin geliştirilmesi,

- Türk Devletleri Teşkilatı'nın BM, BM organları ve ihtisas kuruluşları ile bölgesel ve küresel sahiplenme gereklerine dayanan ilgili diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak küresel işbirliği gündemine ayak uydurulması,
- BM reformunun gerekliliği konusunda birlikte çalışılması,
- Uluslararası alanda kabul görmüş kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunmak için Üye Devletler arasında yakın işbirliği sağlanması,
- Dünya genelinde gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin acil ihtiyaçlarına cevap vermek için ortak kalkınma ve yardım program ve projelerinin uygulanması,
- Teşkilatın etki alanında ve dünya genelinde doğal afetlerin önlenmesi ve bunlara yanıt verilmesine yönelik program ve projeler geliştirilmesi ve afetten etkilenen bölgelerde afet yardımı için ortaya koyulan ortak girişim ve eylemlerin koordine edilmesi,
- Göç ve yerinden edilem konularında Üye Devletin ilgili makamları arasında etkin koordinasyon ve işbirliğinin teşvik edilmesi.

Bu amaçla, biz Türk Devletleri Teşkilatı bünyesindeki Devlet Başkanları olarak, ilgili kurumlarımıza aşağıdaki hususların gerçekleştirilmesi talimatını vermeyi kararlaştırdık:

1. Siyasi ve Güvenlik İşbirliği

- Siyasi İşbirliği

Üye Devletler arasında müşterek menfaat alanına giren uluslararası ve bölgesel dış politika konularında çok taraflı siyasi istişarelere yönelik düzenli mekanizmayı güçlendirme,

Türk Devletleri Teşkilatı'nın hedeflerine ulaşmak için ulusal kurumlar ve diğer paydaşlar arasındaki sinerjiyi artırma ve Türk işbirliğini geliştirecek kapasiteyi güçlendirme,

İyi yönetim ve kamu hizmeti sağlamada kamu kuruluşlarının mesleki becerilerinin geliştirilmesi ve Üye Devletlerde hukukun üstünlüğünün, yargı sistemlerinin, yasal altyapının ve kurumsal kapasitelerin güçlendirilmesine ilişkin olarak, ilgili ortakların katılımı ile Üye Devletler arasındaki bölgesel programları destekleme,

Kültürel, akademik ve parlamenter alanlarda işbirliğini ilerletmek için TÜRKSOY, Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı ve TÜRKPA gibi Türk işbirliği kuruluşları ile etkin işbirliği ve koordinasyonu sağlama,

Visegrad Grubu da dâhil olmak üzere, Avrupa kurumlarıyla çok katmanlı işbirliğinin geliştirilmesi için merkez olarak Budapeşte'deki Türk Devletleri Teşkilatı Temsilciliğini güçlendirme,

Türk Devletleri Teşkilatı gündemi ile BM ve BM fon ve programları, UNDP, UNOSSC, UNAOC, UNWTO, UNESCO, WHO, UNECE, UNFPA ve UNEP gibi uzman kurum ve bağlı girişimler de dâhil olmak üzere önde gelen uluslararası kuruluşların gündemleri arasında tutarlılığı sağlama,

Küresel yönetişime katkıda bulunmak için ortak hedefleri paylaşan uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla somut ortak projeler yürütme,

- **Güvenlik İşbirliği**

Radikalleşme, şiddet içeren aşırılık, İslamofobi, yabancı düşmanlığı ve terörizm tehditleriyle mücadele etmek ve sınır güvenliğini sağlamak için Üye Devletler arasında işbirliği ve bilgi paylaşımı amacıyla bir ağ oluşturma,

Yasa dışı uyuşturucu ticareti, düzensiz göç, insan kaçakçılığı, yasadışı silah ticareti, organ kaçakçılığı, ekonomik, mali ve siber suçlar dâhil olmak üzere, ulus ötesi organize suçlarla mücadele için kolluk kuvvetleri arasında etkin işbirliği ve koordinasyonu sağlama,

İnsani yardım, eğitim ve sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere, daha iyi planlanmış müdahaleler gerçekleştirmek adına göç konularında çok taraflı iletişim kanalları ve işbirliği kurma,

2. Ekonomik ve Sektörel İşbirliği

- **Ekonomik İşbirliği**

Üye Devletler arasında emtia, sermaye, hizmet, teknoloji ve insanların serbest dolaşımının sağlanmasına yönelik çalışma,

Gelecek dijital çevre gerekliliklerini karşılayacak program ve stratejiler geliştirme,

Gelişen dijital teknolojilere odaklanarak direnci artırmak için ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesine öncelik verme,

Farklı sektörlerde daha fazla üretim kapasitesi sağlamak için gelecekteki bilgi ekonomisini inşa etmek, fırsatlar üretmek ve altyapıyı geliştirmek adına işbirliği yapma,

Üye Devletler arasında düzenli diyalog ve kapasite geliştirme programlarının yürütülmesi yoluyla ulusal ekonomik kalkınma politikalarında deneyimlerin ve en iyi uygulamaların paylaşılmasını sağlama,

Özel sektörü desteklemek, ekonomik büyüme ve sosyoekonomik kalkınmayı teşvik etmek için ilgili finansal ve yatırım araçlarını geliştirme,

Uluslararası fon ve ağları harekete geçirme ve bunları büyük ölçekli ortak altyapı projelerinin finansmanında işbirliği içinde kullanma,

Makroekonomik ve finansal istikrarı korurken sürdürülebilir, yeşil, yenilikçi, akıllı ve kapsayıcı ekonomik büyüme politikaları geliştirme,

Yeni başlayan girişimlerin ve yenilikçi girişimciliğin geliştirilmesine elverişli bir ortam geliştirme ve Üye Devletler arasındaki inkübatör ağını genişletme,

Artan miktarda doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişlerine elverişli şeffaf ve öngörülebilir bir yatırım ortamı sağlama,

Bölge içi yatırımları teşvik etmek için çeşitli ekonomik bölgeler arasındaki işbirliğini güçlendirme,

Endüstriyel yapıları uyumlu hale getirme ve Üye Devletler arasında ürün pazarlarının entegrasyonunu sağlama,

Üye Devletlerin iş çevreleri arasında verimli etkileşimi teşvik eden sürdürülebilir ve yenilikçi kurumsal yapılar geliştirme,

Üye Devletlerin iş ortamını iyileştirmek adına kamu ve özel sektördeki aktörler arasındaki diyalogu teşvik etme ve ortak altyapı ve yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi için kamu-özel ortaklıklarının (PPP) en iyi uygulamalarının karşılıklı değişimini sağlama,

Beceri geliştirme yoluyla istihdamın artırılması, işgücü piyasası idaresinin geliştirilmesi ve profesyonellerin bölge içi işgücü hareketliliğinin artırılması için koordineli bölgesel yaklaşımı güçlendirme,

OECD tarafından hazırlanan Ticareti Kolaylaştırma Göstergeleri (TFI) açısından daha iyi bir performans elde etme ve üçüncü piyasaya girişi kolaylaştırmak adına Üye Devletlerin şirketleri arasında stratejik ortaklık kurma,

Ulusal KOBİ'lere, mikro üreticilere ve girişimlere yeni pazar fırsatları sunma, bölgesel ve küresel üretim zincirleriyle birleşerek farklı pazarlara ulaşmaları için özel şirketleri üretim zincirlerinin/üretimlerinin bir kısmını bir Üye Devlettten diğerine taşımaya teşvik etme,

Küresel arenada rekabet gücünü korurken, daha yeşil ve dijital çözümlere yatırım yaparak geleneksel ve yeni endüstrileri dönüştürme,

Uzmanlık, inovasyon ve teknolojinin karşılıklı aktarımı yoluyla katma değerli ürünlerin hacmini artırma,

Kendi ülkelerinde iş kurmak isteyen diaspora üyelerine destek programları geliştirme,

Genç ve kadın girişimcileri farklı finansal araçlar aracılığıyla imtiyazlı şartlarda destekleme,

İşle alakalı konulara yönelik uyuşmazlık çözüm mekanizmaları kurmaya yönelik çalışmaları takip etme,

- Nakliye ve Gümrük

Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridorunu Doğu ile Batı arasındaki en kısa ve en güvenli ulaşım bağlantısı haline getirme ve Üye Devletleri bu Koridor üzerinden bölgesel ve küresel tedarik ve üretim zincirlerine dahil etme,

Üye Devletlerin sınır geçişi için gümrük ve transit prosedürlerini sadeleştirme ve uyumlu hale getirme,

Üye Devletler arasında iyi gelişmiş ve birbirine bağlı sert ve yumuşak taşımacılık altyapı projeleriyle bölge içi bağlantısalılığı sağlamaya yönelik yatırımları artırma,

Hazar Geçişli Uluslararası Doğu-Batı Orta Koridoru için taşımacılık politikalarını ve yük ile ilgili teknik standartları uyumlu hale getirme,

Üye Devletler tarafından ulaştırma alanındaki uluslararası sözleşmelerin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak için yakın işbirliği yürütme,

Çevre dostu ulaşım yöntemlerini ve daha çevre dostu ulaşım teknolojilerini mümkün kılmaya yönelik yenilikçi politikaları teşvik etme,

Havayolu operasyonları için idari prosedürleri kolaylaştırma,

Üye Devletlerin talepleri doğrultusunda uçuş sayısını artırma ve Üye Devletler arasındaki hava taşımacılığı bağlantılarının çeşitlendirilmesine katkıda bulunma,

Üye Devletler arasında ulaşım ağlarının dijitalleştirilmesini teşvik etme,

Çeşitli uluslararası ekonomi platformlarında Zengezur Koridor'unun ortaklaşa tanıtımını yapma.

- Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Düzenleyiciler, kamu ve özel operatörler ve Üye Devletlerin ilgili diğer paydaşları arasındaki işbirliğini artırarak BİT (Bilgi İletişim Teknolojileri) alanındaki politika ve yönetmelikleri uyumlu hale getirme,

Ticaret, ulaşım, sağlık ve eğitime öncelik verilerek e-devlet ve e-hizmetler alanında ortak program ve projeler geliştirme,

Yayın hizmetleri, mobil, uydu teknolojileri, fiber optik dâhil olmak üzere BİT hizmetleri ve altyapı geliştirme konusundaki ortaklıkları artırma ve ortak işbirliği platformları ve ağları kurarak bölgesel bir teknolojik ekosistem oluşturarak Üye Devletlerin ortak BİT potansiyelini geliştirme,

Dijital konularda tecrübe ve bilgi paylaşımı için teknoparklar ve bilişim parkları gibi önde gelen araştırma ve geliştirme merkezlerini bir araya getirme,

Uluslararası siber güvenlik merkezleriyle yakın işbirliği içinde ortak bir platform oluşturarak bölgesel güvenlik sorunlarına müdahale etmek için siber güvenlik alanındaki işbirliğini geliştirme,

Uzay teknolojilerinin sosyal-ekonomik hayatın her alanında etkin kullanımı yoluyla dijital bağlantısallık ve iletişimi sağlama, ulusal uzay politikalarını uyumlu hale getirme, bilgi, tecrübe ve uzmanlık paylaşımı ve kapasite geliştirme programları dâhil olmak üzere ortak program ve projelerle Üye Devletler arasında sonuç odaklı işbirliği kurma,

Ortak uzay altyapılarını, yenilikçi uzay teknolojisi araçlarını kullanmak amacıyla Üye Devletler arasında işbirliği mekanizması oluşturma ve kaynak yönetimi, afet riskinin azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma için alan tabanlı verileri paylaşma,

Üniversiteler ve uzay merkezleri de dahil olmak üzere, Üye Devletlerin ilgili makamları arasında ortak araştırma ve çalışmanın yanı sıra uzay çalışmaları alanında bilimsel işbirliğini teşvik etme,

- Enerji

Üye Devletlere güvenli, sürdürülebilir, rekabetçi ve uygun fiyatlı enerji sağlamak amacıyla politikaların koordinasyonu, enerji ticaretinin teşviki, yatırımlar, enerji ürünlerinin üretimine katılma, araştırma ve teknolojik işbirliği yoluyla Üye Devletler arasında enerji alanında stratejik ortaklık kurma,

Avrupa ve küresel enerji güvenliğine katkıda bulunmanın yanı sıra Üye Devletlerin talebini karşılamak ve onlara alternatif güzergah sağlamak amacıyla bölgede Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Erzurum, Güney Gaz Koridoru ve bileşenleri TANAP ve TAP gibi stratejik enerji altyapı projeleri geliştirme,

Özellikle güneş, biyoenerji, rüzgar, nükleer gibi yenilenebilir enerji alanlarında ortak yatırımlar, bilgi, tecrübe ve uzmanlık alışverişi yoluyla enerji çeşitlendirmesi ve temiz/yeşil enerji için Üye Devletler arasında işbirliğini sağlama,

Maliyeti düşürmek, modern enerji teknolojilerinin kullanımını artırmak ve petrokimya ürünlerinin ortak üretim ve dağıtımını sağlamak amacıyla araştırma ve inovasyon yapmak üzere hükümetler ve özel sektörler arasında yakın işbirliğini sağlama,

Kentsel ve kırsal bölgelerdeki hane halkı ve topluluklar için uygun fiyatlı temiz/yeşil enerji taşıyıcılarına ve son kullanım hizmetlerine evrensel düzeyde erişim sağlama,

Entegre Türk Enerji Pazarı kurulması yoluyla Üye Devletler arasında enerji işbirliğinin kurumsallaştırılması,

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ve Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA) ve Enerji Şartı dâhil, ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere uluslararası kuruluşlarla yakın işbirliği kurma.

- Turizm

Çeşitli yenilikçi turizm programları ve projeleri ile bölgenin eski ve çağdaş kültürel mirasını ortaya çıkarma,

Eko-turizm, mutfak turizmi, macera turizmi, sağlık turizmi, manevi/kutsal turizm vb. alanlarda çeşitli turizm paketleri, kültürel güzergahlar ve turlar geliştirme ve bunları tanıtmak,

Yatırımları arttırmak, kapasite geliştirme programları düzenlemek, politika ve düzenlemeleri uyumlu hale getirmek ve turizm sektöründe ortak standartlara ulaşmak amacıyla Üye Devletlerin ilgili kamu ve özel kurumları arasında bir işbirliği ağı kurma,

Türk Dünyası'nın önde gelen turistik şehirleri arasında, işbirliğini arttırmak ve birbirleri arasında deneyim paylaşımını sağlamak için, ittifak kurma,

Üye Devletleri ziyaret eden turistler için fiyatları makul hale getirmek üzere gerekli politikaları, düzenlemeleri ve teşvikleri arttırma,

Üye Devletleri ulusal mevzuatlarına uygun olarak seçili üçüncü tarafların vatandaşları için turizm ve vize kolaylığının artırılması amaçlarıyla ortak bir pozisyon geliştirilmesi,

- Sağlık

Bilgi ve en iyi uygulamaların değişimi, ortak kapasite geliştirme ve eğitim programları ve sağlık çalışanlarının hareketliliği yoluyla sağlık sektöründeki insan kaynakları ve kurumsal kapasiteleri güçlendirme,

Üye Devletler arasında sağlık altyapısı, iletişim ve sağlık bilgi sistemlerinin daha iyi geliştirilmesi için ulusal politika ve mevzuatları uyumlu hale getirme,

Üye Devletlerde sağlık sektörü, altyapı ve hizmetleri geliştirmek ve modernize etmek için ortak yatırımları, kamu-özel ortaklık modellerini ve yenilikçi finansmanı teşvik etme,

Pandemiler ve diğer bulaşıcı hastalıkları da kapsayan ulus ötesi sağlık tehditlerinin önlenmesi, tespiti ve bunlara yanıt verilmesi için acil durum hazırlığı sağlamak üzere ulusal sağlık sistemlerinin kapasitelerini teşkil etme ve direnç oluşturma,

Hali hazırdaki ve gelecekteki sınamalar için önleme, teşhis, tedavi yöntemleri, aşılar ve diğer ilaçları geliştirmek amacıyla sağlık kurumları ve üniversiteler arasında ortak bilimsel işbirliğini, araştırma ve geliştirme programlarını güçlendirme,

Bölgede ve ötesinde tıbbi malzeme, ekipman ve hizmet ticaretini kolaylaştırma,

- Çevre

Üye Devletlerin ulusal ve ortak politikalarında çevrenin korunmasına öncelik verme ve bu küresel sınama karşısında toplumsal farkındalığı artırmak için gerekli önlemleri alma,

Türk Konseyi Sivil Koruma Mekanizması'nın kurulması yoluyla doğal ve insan kaynaklı afetleri önleme, müdahale etmek ve bunların etkilerini azaltmak ve iyileşmesine katkıda bulunmak için ortak önlemler alma,

Enerji sektöründen, konutlarda ısıtma, endüstriyel komplekslerden, karayolu trafiğinden, atıkların yakılmasından ve diğer toksik maddelerden kaynaklanan kontrolsüz kirliliği önleyerek bioçeşitliliği koruma,

Çevre yararına yeşil dijital teknolojilerin kullanımını hızlandırma ve düşük emisyonlu enerji ağlarını hızlandıran, hassas tarımı sağlayan, kirliliği azaltan, biyolojik çeşitlilik kaybıyla mücadele eden ve kaynak verimliliğini optimize eden yeşil dijital çözümlerin kullanımını artırma,

Toplumsal, iklim ve çevre ile ilgili sınamaların üstesinden gelmede ve sürdürülebilir bir şekilde daha sağlıklı, daha zengin toplumlara katkıda bulunmakta verilerin gücünü kullanma,

Kaynak ve enerji tüketimini azaltan, kirliliği ve emisyonları en aza indiren ve şehirlerin daha yeşil, kapsayıcı, güvenli ve mukavim olmasına yardım eden kentsel politikalar uygularken, yüksek teknoloji altyapısına ve akıllı teknolojiye yaygın erişime dayalı kentsel gelişmeyi teşvik etme,

Üye Devletlerin iklim gündeminin uygulanmasında çevre dostu finansman araçlarının kullanılması, yeşil teknolojilerin aktarılması,

Özellikle sanayi, tarım, enerji, ulaşım ve yenilenebilir enerji kaynakları olmak üzere, düşük karbonlu kalkınma uygulamaları alanında yaygın uluslararası paylaşım ve çeşitli en iyi teknolojileri geliştirme,

- Tarım

Sürdürülebilir tarımsal kalkınmayı sağlamak için kamu ve özel kurumları, akademisyenleri, sivil toplum kuruluşlarını, araştırma kurumlarını, çiftçi derneklerini harekete geçirme,

Doğal içerikli işlenmiş ürünler kullanarak gıda üretmek için tarımsal bir yöntem olarak organik tarımın geliştirilmesi ve sıkı bir kontrol ve güçlendirme sistemini sürdürme,

Sürdürülebilir kırsal kalkınma programlarını ve politikalarını uyumlu hale getirme, modern uygulamaları ve yenilikçi teknolojileri teşvik etme ve tarımsal kümelenmeler, çiftçiler ve tarımsal işletmeler arasında ortaklıklar kurarak tarım sektöründeki üretken bağlantıları teşvik etme,

FAO (BM Gıda ve Tarım Örgütü), IFAD (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu) ve IOFS (İslam Gıda Güvenliği Teşkilatı) ve UNDP (BM Kalkınma Programı) gibi ilgili uluslararası kuruluşlarla etkin işbirliği kurma,

3. İnsandan İnsana İşbirliği

- Kültür

Türk toplumları arasındaki ortak noktaları daha fazla keşfetmek ve beraberlik duygusunu zenginleştirmek için Üye Devletlerin ilgili kurumları tarafından ortak sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetler geliştirme,

Türk Dünyasının kültürel mirasının ortak bir listesini hazırlama, bu kültürel mirası koruma ve Türk Dünyasının kültürel mirasının geldiği ülkelere geri gönderilmesi için ortak eylemde bulunma,

UNESCO'nun İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesine aday gösterilmesi için Üye Devletlerin ilgili kurumları ve Türk İşbirliği Kuruluşları arasında güçlü bir koordinasyon ve işbirliği sağlama,

En önde gelen bilim adamlarının, şairlerin, düşünürlerin ve sanatçıların ortak Türk mirasını geliştirme ve Üye Devletlerin geleneklerini, göreneklerini, folklorunu ve Türk dünyasının kültürlerarası diyalogdaki rolünü besleme,

Halklarımızı bir araya getirmek için her yıl ortak film festivalleri ve müzik ile sanat etkinliklerinin yanı sıra, diğer benzer kültürel aktiviteler düzenleme,

- Eğitim ve Bilim

Üye Devletler arasında yüksek öğretim alanında daha iyi işbirliği için müfredat ve kredi sistemini uyumlu hale getirme ve Üye Devletlerde diplomaların ve akademik niteliklerin tanınmasında işbirliği teşvik etme,

Yenilikçi öğrenme yöntemlerinden, eleştirel düşünceden ve teknolojinin pratik kullanımından faydalanarak Üye Devletlerdeki eğitim sistemlerinin uluslararası standartları uyarınca daha da geliştirilmesinde katkı sağlama,

Ortak Türk tarihi, kültürü, dili, edebiyatı ve coğrafyası ile ilgili bilimsel ve analitik araştırmaları yoğunlaştırma ve Üye Devletlerdeki okul müfredatlarında bu konulara ilişkin olarak yer alan seçmeli dersleri destekleme,

Orhun Süreci Değişim Programı aracılığıyla Türk Yükseköğretim Alanı'nı tamamiyle işlevsel hale getirme ve Türk Üniversiteleri Birliği'ni (TÜRKÜNİB) öncü işbirliği mekanizması haline getirme,

Eşleştirme programları dahil olmak üzere ortak politikalar ve araçlar vasıtasıyla öğrencilerin, araştırmacıların ve akademisyenlerin hareketliliğini artırma,

Genç öğrencilerin ilgisini daha fazla çekmek için, ortak Türk tarihi, coğrafyası, edebiyatı, değerleri, kültürü ve gelenekleri üzerine yaratıcı ve modern tekniklerle eğitici videolar hazırlama,

Akademisyenler, araştırmacılar ve öğrenciler için ulaşılabilir bilimsel yayın verileri geliştirme ve Üye Devletlerin bilimsel dergileri için ortak bir uluslararası dizin oluşturma,

Girişimcilik ve mesleki eğitim konularında en iyi uygulamaları paylaşma ve bu doğrultuda bilgi ve becerilerin artırılmasına yönelik ortak projelerin gerçekleştirilmesine yönelik fırsatları araştırma,

Ortak temel, pratik, yenilikçi ve başlangıç projelerinin hayata geçirilmesini destekleme,

Ortak yenilikçi ekosistem geliştirme, Üye Devletler arasında teknoloji transferini destekleme ve bilimsel sonuçların ticarileştirilmesini teşvik etme, (Kabul edildi)

Uluslararası belgelere uygun olarak etkin fikri mülkiyetin korumasını ortaklaşa teşvik etme,

Ortak çevrimiçi açık erişimli bir Türk Dünyası ansiklopedisi oluşturma,

Düşünce kuruluşları arasında işbirliğini hızlandırma ve "Türk Dünyası Düşünce Kuruluşları Ağı" kurma,

- Gençlik ve Spor

Üye Devletlerde gençliğin etkinliğini artırarak, aralarındaki işbirliğini ve koordinasyonu geliştirmek ve girişimcilik gibi becerilerini artırmak için özel olarak hazırlanmış projeler yürütme,

Türk Dünyası toplumlarını daha da yakınlaştırmak için sporun birleştirici gücünden yararlanmak amacıyla sporun farklı alanlarında çeşitli turnuvalar, şampiyonalar ve etkinlikler düzenleme,

Mevcut Gençlik Platformu'nu, Gençlik STK'larını bir araya getiren bir şemsiye olarak kurumsallaştırma ve işletme, Türk Üniversite Oyunları, Genç Liderler Forumu, Genç Girişimciler Forumu gibi gençlik ve spor girişimleri, gençlik kampları ve festivallerinin de sürdürülebilirliğini sağlama,

Üye Devletlerin gençlik ve etno-spor platformları ile bu alanlara göre uyarlanmış ilgili bölgesel ve uluslararası girişimler arasında bağlantı oluşturma,

Kırgız Cumhuriyeti'nin başlattığı ve kurduğu Dünya Göçebe Oyunları Organizasyonu'nu kurumsallaştırma ve Türk halklarının tarihi kültürel mirasını tüm dünyaya göstermek amacıyla bir dünya markasına dönüştürme,

- Diaspora

Kaynak ülkeleri diasporanın toplumsal hayata ve yatırımlara katılımı için stratejik bir çerçeve geliştirme,

Akademik diasporayı Türk Dünyasındaki yüksek öğretim ve bilim kurumlarına destek olmak için harekete geçirme ve dünya genelindeki diaspora akademisyenleri arasındaki bağları güçlendirme,

Türk diasporası topluluklarının, Türk Devletleri Teşkilatı'nın ilgili proje ve programlarına aktif katılımını sağlama,

- Enformasyon ve Medya

Türk işbirliğinin avantajlarını göstermek ve vatandaşları kardeş toplumlar ve diğerleriyle daha yakın etkileşime teşvik etmek için Üye Devletlerin vatandaşları arasında ortak değerler, gelenekler, tarih ve dayanışma konusunda farkındalığı artırmak üzere yükselen ve gelişen medyadan faydalanma,

Üye Devletlerin kamu ve özel medya kuruluşları arasındaki işbirliğini pekiştirme,

Yeni medya ortaklıkları kurma, medya profesyonellerinin hareketliliğini artırma ve medya inovasyonuna ve kaliteli gazeteciliğe uygun bir ortam yaratma,

Daha büyük bir etki yaratmak için işbirliği, inovasyon politikası ve ağ oluşturmak amacıyla, Türk Dünyası genelindeki Ar-Ge enstitüleri ve üretim şirketlerinde yayıncılar, medya üretim şirketleri, içerik yaratıcıları, yeni girişimcilerden oluşan bir merkez oluşturma,

Üye Devletlerin ortak özelliklerini, kolektif tarihini ve ortak değerlerini yansıtan film, dizi, belgesel, çizgi film ve ses materyallerinin üretimini destekleme,

- Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliği

Üye Devletler arasındaki diyalogu güçlendirmek maksadıyla sivil toplum kuruluşlarının (STK'lar) ağ kurması ve ortak çalışması için ortam sağlama ve kendi ülkelerinin sosyoekonomik ve siyasi kalkınmalarına aktif katılımlarını sağlama,

Ortak değerleri geliştirmek, diyalogu ve anlayışı teşvik etmek ve bölgedeki halklararası iletişimi artırmak için, sivil toplumları Türk Devletleri Teşkilatı ve TÜRKPA, TÜRKSOY, Türk Akademisi ve Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi diğer Türk İşbirliği Kuruluşları'nın faaliyetlerine dahil etme,

4. Üçüncü Taraflarla İşbirliği

- Uluslararası Kuruluşlarla İşbirliği

Ortak yarar için proje bazlı ve sektörel ortaklıklar geliştirme ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın güvenilir bir uluslararası aktör olarak görünürlüğünü ve tesirini artırmak amacıyla uluslararası ve bölgesel kuruluşların yanı sıra üçüncü ülkelerle işbirliğini geliştirme,

BM ve organları, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) ile kurumsal ilişkileri güçlendirmek ve Avrupa Birliği (AB), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve Visegrad Grubu dahil, ilgili bölgesel kuruluşlar ile yeni ortaklık ilişkileri kurma,

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'ni uygulamak ve Üye Devletlerde ve dünya genelinde Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne ulaşmak için BM uzman kuruluşlarıyla ve diğer ilgili paydaşlarla ortak projeleri hayata geçirme,

Üye Devletlerin ortak çıkarlarını, diğer uluslararası kuruluşlar nezdinde korumak için yakın koordinasyon ve ortak faaliyette bulunma

- İnsani Konularda Yardım ve Kalkınma Alanında İşbirliği

Üye Devletlerin kalkınma ihtiyaçlarını karşılamak için bağışçı topluluklarla ilişkiler kurma,

Gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu önlemek için Üye Devletlerin resmi kalkınma yardımını ve kalkınma kredilerini kanallere etmek üzere ortaklaşa harekete geçme

Donör topluluklarıyla düzenli bir diyalog başlatma ve donör yardımında bölgesel bir bakış açısı sağlama, böylece donör müdahalelerini mümkün olduğunca 2040 Vizyonu kapsamında belirlenen ihtiyaçlar ve önceliklerle uyumlu hale getirme,

Küresel Güney ile dayanışmayı artırma ve Güney ülkelerinin ve halklarının refahı, ulusal ve kolektif yeterlilikleri ve Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi'nin gerçekleştirilmesi amacıyla Güney-Güney işbirliğine ve üçlü işbirliğine katkıda bulunma,

Teknik veya ekonomik bilgi ve gerekli becerilerin paylaşımına imkan sağlarken, kalkınma ihtiyacı olan ülkeleri çözümlere sahip olan Üye Devletlerle ilişkilendirmek için ortak projeler gerçekleştirme.

**TÜRK YATIRIM FONU
KURULUŞ ANLAŞMASI**

TÜRK YATIRIM FONU KURULUŞ ANLAŞMASI

Azerbaycan Cumhuriyeti, Kazakistan Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti ve Özbekistan Cumhuriyeti ("Kurucu Üyeler"); 3 Ekim 2009 tarihli Türkçe Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi Kuruluşuna ilişkin Nahçıvan Anlaşması ile kurulan Türkçe Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi (12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da alınan Devlet Başkanları Konseyi kararına istinaden bundan sonra "Türk Devletleri Teşkilatı" olarak anılacaktır) Üyeleri sıfatıyla aşağıdaki hükümlere tabi olarak yönetilecek Türk Yatırım Fonu'nu kurmaya karar vermişlerdir.

Bölüm I – TANIMLAR

Madde 1 – Tanımlar

Aşağıdaki terimler, işbu Anlaşma'da kullanıldığı her yerde, bağlam aksini belirlemedikçe veya gerektirmedikçe, aşağıdaki anlamlara sahiptir:

- a) "İlave Katkı" Guvernörler Kurulunun 5. Maddenin B Kısım bağlamındaki kurallar ve şartlara uygun Kararını müteakiben üyeler tarafından Fon'un kaynaklarına yapılacak ilave katkılar anlamına gelir.
- b) "Yararlanıcı" projenin uygulanmasında yer alan ve doğrudan Fon kaynakları tarafından finanse edilen bir gerçek kişiyi veya tüzel kişiyi ifade eder.
- c) "Takvim Yılı" Miladi takvime göre 1 Ocak ile 31 Aralık arasındaki dönemi ifade eder.
- d) "Merkez Bankası" bir Devletin veya resmi bir parasal birliğin dolaşımdaki parasını ve para politikasını yöneten kurumu ifade eder.
- e) "Fon" işbu Anlaşma ile kurulan Türk Yatırım Fonu'nu ifade eder.
- f) "Guvernör" işbu Anlaşma'nın 9. Maddesine uygun olarak oluşturulan Fon Guvernörler Kurulu'nun her bir üyesini ifade eder.
- g) "Üye(ler)" Kurucu Üyeleri ve diğer TDT Katılımcı Devletlerini ve işbu Anlaşma'nın 4. Maddesi uyarınca üyelik prosedürleri yoluyla Fon Üyesi olmuş üçüncü Devletleri ifade eder.
- h) "Mikro, Küçük ve Orta Büyüklükte Girişimler" ülkesinde ilgili projenin uygulanacağı Devletin ulusal mevzuatınca tanımlanan Mikro, Küçük ve Orta Büyüklükte Girişimleri ifade eder.
- i) "Çalışan" Fon tarafından istihdam edilen profesyonel ve/veya idari çalışanları ifade eder. Başkan, Guvernörler, Guvernörler Vekilleri, Direktörler, Direktör Vekilleri ve Genel Müdür çalışan olarak sayılmaz.

- j) "Devlet" işbu Anlaşma'nın 4. Maddesine uygun olarak Fon üyeliğine seçilmeye ehil Birleşmiş Milletlerin herhangi bir üye Devletini ifade eder.

k) "TDT" Türk Devletleri Teşkilatını ifade eder.

l) "TDT Katılımcı Devlet(ler)i" TDT Üyelerini ve Gözlemci Devletlerini ifade eder.

Bölüm II – AMAÇ, FAALİYETLER, YETKİLER VE ÜYELİK

Madde 2 – Amaç

Fon'un amacı bölge içi ticareti genişletme ve ekonomik faaliyetleri destekleme yoluyla TDT Katılımcı Devletlerinin ekonomik kalkınmasına katkı sunmaktır.

Madde 3 – Faaliyetler ve Yetkiler

Fon, amacını gerçekleştirmek için yatırım faaliyetleri aracılığıyla aşağıdaki faaliyetlere ve yetkilere sahiptir:

- a) bölge içi ticaretin teşvik edilmesine yardımcı olmak;
- b) özellikle Mikro, Küçük ve Orta büyüklükteki girişimlerin projeleri olmak üzere projeleri finanse etmek;
- c) uluslararası ve ulusal finans ve kalkınma kurumlarının yanı sıra ticaret odaları ve özel kuruluşlarla işbirliği ve ortak finansman yapmak;
- d) ulaştırma ve lojistik zincirlerinin, depolama ve üretim kapasitelerinin genişletilmesini desteklemek;
- e) kamu özel işbirliği dahil olmak üzere fiziksel ve dijital altyapının kurulmasını ve modernizasyonunu desteklemek;
- f) sınai üretim, altyapı, ulaştırma, tarım, bilgi ve iletişim teknolojileri ile turizm dahil olmak üzere karşılıklı ilgi alanlarındaki kalkınma projelerini desteklemek;
- g) enerji verimliliğine, yenilenebilir enerjiye ve çevresel korumaya yatırım yaparak yeşil ekonomiye katkıda bulunan projeleri finanse etmek;
- h) gerekli görülen durumlarda yatırım projelerinin hazırlanması için yardım ve finansal destek sağlamak;

- i) amacını ilerletebilecek diğer faaliyetleri üstlenmek ve diğer hizmetleri sağlamak.

Madde 4 - Üyelik

Kurucu Üye olmayan TDT Katılımcı Devletleri işbu Anlaşma'ya taraf olarak Fon üyesi olabilirler.

Diğer Devletler 38. Maddeye uygun olarak Guvernörler Kurulu tarafından belirlenecek kurallar ve şartlarla Fon'un üyesi olabilirler.

Bölüm III – FİNANSAL KAYNAKLAR

Madde 5 – Fon'un Kaynakları

Bu Anlaşma'da kullanıldığı gibi Fon'un "Kaynakları" terimi aşağıdakileri içerir:

- a) Fon'un sermaye stoku;
- b) İlave Katkılar;

A. Sermaye Stoku ve Taahhüt

Fon'un kayıtlı sermaye stoku beş yüz milyon dolardır [500.000.000,00 ABD Doları]. Kayıtlı sermaye stoku her biri elli bin dolar [50000 ABD Doları nominal değere sahip on bin [10000] hisseye bölünür.

Kayıtlı sermaye stoku ödenmiş hisseler ve çağrılabilir hisseler bölünür. Toplam nominal değeri üç yüz elli milyon ABD Doları [350.000.000 ABD Doları] olan hisseler ödenmiş hisseler, toplam nominal değeri yüz elli milyon ABD Doları [150.000.000 ABD Doları] olan hisseler çağrılabilir hisselerdir.

İşbu Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi üzerine, Kurucu Üyeler, Fon'un kayıtlı sermaye hisselerine Liste 1'de ("Fon Sermayesi" – Ek 1) yer alan tablo uyarınca eşit bir şekilde sermaye taahhüdünde bulunurlar.

Her bir üye kendi ödenmiş hisselerine ilişkin başlangıç ödemesini Liste 2 ("Başlangıç Ödemesi – Ek 2) uyarınca açılış toplantısından sonraki 90 gün içerisinde öder. Bu tutar Fon'un hesaplarına yatırılır. Kalan taahhüt tutarı, Liste 2 uyarınca Başlangıç Ödemesi tarihini takip eden her yıl dönümünde 3 (üç) adet yıllık taksit halinde ödenir. Ödemeler ABD Doları olarak yapılır. Bu taksit ödemelerini yerine getirmede temerrüt Fon'a yükümlülüğün temerrüdü olarak sayılır ve bu Anlaşma'nın 23. Maddesi hükmüne tabidir.

Bu Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden sonra bu Anlaşma'ya herhangi bir Devletin taraf olması durumunda, yeni Üye bir Kurucu Üyenin hisse sayısından daha az olmayan hisseye taahhüt eder. Yukarıdaki hükme karşın, herhangi bir yeni üye bir Kurucu Üyeden daha fazla oy hakkına sahip olamaz.

B. İlave Katkılar

Fon'un operasyonlarının devamlılığını temin etmek amacıyla, Guvernörler Kurulu uygun göreceği aralıklarda periyodik olarak Fon'un mevcut kaynaklarının yeterliliğini gözden geçirir.

Guvernörler Kurulu böyle bir gözden geçirme sonucunda gerekli veya istenilir görürse, Üyelerin Fon'un kaynaklarına ilave katkı yapmalarına karar verebilir.

Madde 6 – Sermaye Stoku ve Yükümlülüğün Sınırlandırılmasına İlişkin Koşullar

Fon'un sermaye stokunun hisseleri hiçbir şekilde hacizli, rehinli veya ipotekli olamaz ve işbu Anlaşma'nın 7. ve 8. Kısmı uygun olarak Fon haricinde devredilemez.

Bir Üyenin hisseler üzerindeki yükümlülüğü sermaye taahhüdünün ödenmeyen bölümü ile sınırlıdır.

Hiçbir Üye, sadece üyeliği nedeniyle, Fon'un yükümlülüklerinden sorumlu tutulamaz.

Bölüm 7 – ORGANİZASYON VE YÖNETİM

Madde 7 – Yapı

Fon'un, Fon Başkanı, Guvernörler Kurulu, Direktörler Kurulu, Genel Müdürü ve Çalışanı olur.

Madde 8 – Fon Başkanı

Fon'un, dört (4) yıllık bir süre için uzatma veya yeniden atama yapılmaksızın Guvernörler Kurulu tarafından rotasyonlu olarak atanan Fon Başkanı vardır. Ancak Guvernörler Kurulu karar verdiğinde Başkan görevi bırakır.

Rotasyona, Guvernörler Kurulu tarafından karar verilir ve Fonun ilk Başkanını içerir.

Fon'un ilk Başkanı, uzatma veya yeniden atama yapılmaksızın dört (4) yıllık bir dönem için TDT Devlet Başkanları Konseyi tarafından atanır.

Fon Başkanı, Direktörler Kurulu'na Başkanlık eder fakat oy hakkı yoktur.

İkinci Başkandan başlamak üzere Fon Başkanı pozisyonu için aşağıdaki şartlar aranır:

- a) ekonomi, yatırım ve finans konularında asgari on beş (15) yıllık veya idari seviyede asgari 10 yıllık üst seviye tecrübe veya uluslararası finans kuruluşlarında on (10) yıllık tecrübe,
- b) İngilizceye hakimiyet.

Fon Başkanı aşağıdakilerden sorumludur:

- Direktörler Kurulu toplantılarına başkanlık etmek
- Guvernörler Kurulu kararlarının takibini yapmak
- Fon'u uluslararası alanda temsil etmek.

- Üye Ülkelerin Devlet Başkanları ve Hükümetleri ile iletişimde bulunmak,
- Fon için eş-finansman ve kaynak mobilizasyonu fırsatları aramak,
- Fon'a katkı çekmek için çalışmak.
- uluslararası kuruluşlarla iş birliği mekanizmalarını kolaylaştırmak.

Fon Başkanı Fon'dan ücret alır ve ücret Guvernörler Kurulu tarafından belirlenir.

Madde 9 – Guvernörler Kurulu

Guvernörler Kurulu Fon'un en yüksek yönetim birimidir.

A. Oluşum

Her Üye Guvernörler Kurulu'nda temsil edilir ve başlangıç ödemelerini tamamlamasını müteakiben bir Guvernör ve bir Guvernör Vekili atar. Guvernörler ve Guvernör Vekilleri TDT Katılımcı Devletleri olan Üyelerin vatandaşlarıdır.

Guvernörler Kurulu'nun her Guvernörü ve Guvernörler Kurulu'nun her Guvernör Vekili atayan Üyenin talimatları doğrultusunda görev yapar. Guvernörler Kurulunun hiçbir Guvernör Vekili aynı Üye tarafından atanmış Guvernörler Kurulu Guvernörünün olmadığı durumlar haricinde oy kullanamaz.

Guvernörler Kurulu, yıllık düzenlenen her bir toplantısında, Guvernörlerden birini bir sonraki Başkanın seçimine kadar görevde kalacak Başkan olarak seçer.

Guvernörler Kurulu'nda, (i) ölüm, (ii) fiziksel yetersizlik, (iii) yetersizlik veya ruhsal hastalık, (iv) istifa veya görevden alma (Üyeler tarafından atanan Guvernörler yalnızca onları atayan Üye tarafından görevden alınabilir olması şartıyla) gibi sebeplerden kaynaklanan boşalma olması durumunda, bu görevden boşalmaya sebep olan Guvernörü atamış bu Üye yeni Guvernör ve/veya Guvernör Vekili atar.

Guvernörler ve Guvernör Vekilleri Fon'dan ücret almaz ancak onların Guvernörler Kurulu toplantısının her birine katılmak için cepten yaptıkları masrafları (konaklama ve seyahat) ve günlükleri Fon'un kaynaklarından karşılanır.

B. Guvernörler Kurulunun Yetkileri

Guvernörler Kurulu Fon'a ilişkin tüm konularda Üyelerin çıkarlarını temsil eder.

Guvernörler Kurulu aşağıdaki yetkilere sahiptir:

- a) Fon'a yeni üyelerin katılımına izin vermek ve onların sermayeye taahhüdünün kurallarını ve koşullarını belirlemek;
- b) Fon'a İlave Katkı eklenmesine izin vermek, koşulları ve prosedürleri onaylamak;
- c) kayıtlı sermayeyi değiştirmek, çağrılabilir sermayenin ödemesi çağrısında bulunmak, gerekli görüldüğünde çağrılabilir sermayenin ödeme kurallarını ve koşullarını belirlemek,
- d) Direktörler Kurulunu oluşturmak.

- e) Direktörler Kurulunun yıllık raporlarını, Fon'un denetim raporlarını, bilançosunu ve gelir ve harcama bildirimlerini incelemek ve onaylamak,
- f) Üyelerin üyeliğinin askıya alınmasına karar vermek,
- g) Katılımcının Fon'dan çıkması durumunda iade edilmek üzere Üyelerin Fon varlıklarındaki payını belirlemek,
- h) Fon'un süresini uzatmaya karar vermek,
- i) Fon'un sona erdirilmesi ve varlıklarının dağıtılması prosedürlerini, kurallarını ve şartlarını belirlemek ve Fon'u sona erdirmeye karar vermek,
- j) İşbu Anlaşma'yı tadil etmek,
- k) Fon Başkanı'na atamak ve görevden almak,
- l) Fon'un hesaplarını denetleyecek dış denetçileri seçmek ve Fon'un denetlenmiş finansal bildirimlerini onaylamak,
- m) Direktörler Kurulu'nun işbu Anlaşma'nın yorumlanması veya uygulanmasına ilişkin aldığı kararlara ilişkin itirazları karara bağlamak.

Guvernörler Kurulu, oybirliği kararıyla, bütün yetkilerini Direktörler Kurulu'na devredebilir, devredemeyeceği yetkileri aşağıda sıralanmıştır:

- a) Fon'a yeni üyelerin katılımına izin vermek ve onların sermayeye taahhüdünün kurallarını ve koşullarını belirlemek;
- b) kayıtlı sermayeyi değiştirmek, çağrılabilir sermayenin ödenmesi çağrısında bulunmak, gerekli görüldüğünde çağrılabilir sermayenin ödeme kurallarını ve koşullarını belirlemek,
- c) Üyelerin üyeliğinin askıya alınmasına karar vermek,
- d) Fon'un sona erdirilmesi ve varlıklarının dağıtılması prosedürlerini, kurallarını ve şartlarını belirlemek ve Fon'u sona erdirmeye karar vermek,
- e) İşbu Anlaşma'yı tadil etmek,

Guvernörler Kurulu, herhangi bir konuda Direktörler Kurulu'na verilen yetkiyi herhangi bir zaman geri alabilir.

C. Toplantılar, Çalışma Usulleri ve Oylama

Guvernörler Kurulu yılda bir kez toplanır ve Direktörler Kurulu Üyelerinin çoğunluğunun herhangi bir zamanda talebi üzerine çağrılarak veya Guvernörler Kurulu'nun uygun görmesi halinde olağanüstü toplantılar yapabilir. Guvernörler Kurulu, görev ve sorumluluklarını acilen ve hızlı bir şekilde yapmasını sağlayacak çalışma yöntemlerini benimser.

İşbu Anlaşma'da aksi belirtilmediği sürece, her bir Üyenin oy gücü Fon'un sermaye stokuna taahhüt ettiği hisse sayısına eşit olur.

Guvernörlerin üçte ikisi, bu çoğunluğun en az üç Kurucu Üyeyi içermesi koşuluyla, Guvernörler Kurulu'nun herhangi bir toplantısı için yeter sayı oluşturur.

Guvernörler Kurulu'nun Kararları, bu çoğunluğun en az dört Kurucu Üyenin olumlu oyunu içermesi koşuluyla, işbu Anlaşma'da aksi belirtilmediği sürece, en az dörtte üç oy gücü gerektirir.

Guvernörler Kurulu'nun aşağıdaki kararları tüm Kurucu Üyelerin olumlu oyunu gerektirir:

- a) Fon'a yeni üyelerin katılımına izin vermek ve onların sermayeye taahhüdünün kurallarını ve koşullarını belirlemek;
- b) kayıtlı sermayeyi değiştirmek (arttırmak, ek katkı sağlamak, azaltmak), çağrılabilir sermayenin ödenmesi çağrısında bulunmak, gerekli görüldüğünde çağrılabilir sermayenin ödeme kurallarını ve koşullarını belirlemek,
- c) İşbu Anlaşma'yı tadil etmek.

Madde 10 – Direktörler Kurulu

A. Oluşum

Direktörler Kurulu, her Üyeyi temsilen bir (1) direktörden oluşur.

Direktörler, Guvernörler Kurulu'nun üyesi olamazlar ve aşağıdaki nitelikleri taşırlar:

- a) lisans derecesi mezuniyeti;
- b) ekonomi, yatırım ve finansal konularda asgari on (10) yıllık tecrübe veya en az asgari direktör seviyesinde beş (5) yıllık ve/veya uluslararası finansal kuruluşlarda beş (5) yıllık yüksek seviye tecrübe;
- c) atanma esnasında otuz beş (35) yaşından küçük olmamak ve altmış (60) yaşından büyük olmamak,
- d) İngilizceye hakimiyet.

Guvernörler Kurulu'ndaki her bir Guvernör, yukarıda belirtilen şartları haiz bir Direktör ve Direktörün bulunmadığı zamanlarda Direktörün yerine hareket etmek üzere tam yetkiye sahip bir Direktör vekili atar. Direktör Vekilleri, Direktörler Kurulu toplantılarına katılabilir ancak sadece kendi Direktörlerine vekalet ettiklerinde oy kullanabilirler.

Direktörler üç (3) yıllık bir dönem için görev yaparlar ve tekrar atanabilirler. Bir Direktör işbu Madde uyarınca ardılı atanana kadar görevde kalır.

Direktörler ve Direktör Vekilleri Fon'un merkezinin bulunduğu yerde kalıcı olarak ikamet etmek zorunda değildir ve Fon'un tam zamanlı istihdam edilenleri olarak addedilmezler ancak katıldıkları her bir Direktörler Kurulu toplantısı için cepten yapılan masrafları (konaklama ve seyahat) ve günlükleri Fon'un kaynaklarından karşılanır. Direktörlere ve Direktör Vekillerine Fon'dan daha fazla ödeme veya ücret verilmez.

B. Yetkiler

Direktörler Kurulu, Fon'un genel operasyonlarının yönetiminden sorumludur ve bu amaç için, işbu Anlaşma ile açıkça kendisine verilen yetkilere ek olarak, Guvernörler Kurulu tarafından delege edilen tüm yetkileri kullanır ve özellikle aşağıdaki yetkilere sahiptir:

- a) Fon'un operasyonlarına ilişkin politikaları oluşturmak,
- b) İşbu Anlaşma altında Fon tarafından sağlanacak finansmana ilişkin kararlar vermek;

- c) Guvernörler Kurulu'nun genel talimatları ile uyumlu olarak Fon'un işlerine ve operasyonlarına ilişkin kararlar almak;
- d) Her bir finansal yıl için yıllık raporları gözden geçirmek, değerlendirmek ve her yıllık toplantıda Guvernörler Kurulu'nun onayına sunmak;
- e) Fon'un en verimli ve en ekonomik şekilde hizmet sağlamasını temin etmek;
- f) Fon'un bütçesini, tüm finansman programını ve politikalarını bu amaçlar için mevcut kaynaklar ve/veya serbest nakit paraya uygun olarak onaylamak;
- g) Genel Müdürlü atamak ve görevden almak,
- h) Olağanüstü toplantılar için Guvernörler Kurulu'na tavsiyelerde bulunmak;
- i) Fon'un operasyonları için gerekli görülen komiteleri kurmak;
- j) İşbu Anlaşma ile Direktörler Kurulu'na açıkça verilen diğer yetkileri uygulamak.

C. Toplantılar, Çalışma Usulleri ve Oylama

Direktörler Kurulu yılda iki defadan az olmamak üzere Fon'un faaliyetlerinin gerektirdiği sıklıkta toplanır. Direktörler Kurulu görev ve sorumluluklarını kısa sürede ve hızlı bir şekilde yerine getirebilecek şekilde çalışma yöntemlerini benimser.

Direktörler Kurulu'nun toplantıları, Direktörlerin çoğunluğunun katılımıyla yapılır ve kararlar, katılan Direktörlerin çoğunluğunun olumlu oyları ile kabul edilir.

Bununla beraber, Direktörler Kurulu, Fon'un yatırım politikası ilkelerini oy birliği ile onaylar.

Madde 11 – Genel Müdür

Genel Müdür, TDT Katılımcı Devletlerinden birinin vatandaşı olur. TDT Katılımcı Devletlerinden Üyelerin Guvernörleri, Genel Müdür pozisyonu için dönüşümlü olarak bir aday önerirler. Genel Müdür, Direktörler Kurulu tarafından atanır ve uzatma veya yeniden atanma olmaksızın dört (4) yıllık bir dönem için görev yapar.

Genel Müdür pozisyonu için aşağıdaki gereklilikler aranır:

- a) ilgili alanlarda yüksek lisans derecesi mezuniyeti;
- b) atanma esnasında otuz beş (35) yaşından küçük ve altmış (60) yaşından büyük olmamak;
- c) ekonomi, yatırım ve finans konularında asgari on beş (15) yıl tecrübe veya idari seviyede on (10) yıllık veya uluslararası finansal kuruluşlarda on (10) yıllık yüksek seviye tecrübe;
- d) İngilizceye hakimiyet.

Genel Müdür, Direktörler Kurulu'nun gözetimi altındadır.

Genel Müdür, Direktörler Kurulu tarafından koyulan yönergeler, kurallar ve regülasyonlara uygun olarak, Fon'un operasyonlarını ve işlerini yürütmek için tam icra yetkilerine sahiptir. Genel Müdür çalışanları atar, terfi verir ve görevden alır ve Direktörler Kurulu tarafından onaylanan plan, politika ve bütçeye uygun olarak fonları kullanır.

Fon'un çalışanlarının atanmasında, en yüksek verimlilik ve teknik yeterlilik standartları ve TDT Katılımcı Devletleri Üyelerinin vatandaşlarından dengeli bir dağılımla çalışan alınması temin edilir.

- Genel Müdür, Direktörler Kurulu'nun onayı üzerine TDT Katılımcı Devletlerinin Üyelerinin topraklarında yer alan şirketlerden danışmanlık/müşavirlik hizmetleri alınmasını Direktörler Kurulu'na tavsiye edebilir.

Genel Müdür Direktörler Kurulu toplantılarına katılır ancak oy hakkına sahip olmaz.

Genel Müdür aşağıdaki yetkilere sahiptir:

- a) faaliyet bütçesini ve idari bütçeyi teklif etmek;
- b) tüm finansman programını teklif etmek;
- c) Fon tarafından finanse edilen projelerin ve programların tetkikini ve değerlendirmesini temin etmek,
- d) uygun organizasyon, istihdam ve hizmet teminini sağlamak;
- e) teknik tavsiye ve yardım sağlanması hususunda karar vermek;
- f) Direktörler Kurulu tarafından belirlenen diğer görevleri icra etmek.

Genel Müdür Fon'dan ücret alır ve ücret Direktörler Kurulu tarafından belirlenir.

Madde 12 – Fon'un Uluslararası Niteliği ve Siyasi Faaliyet Yasağı

Fon, amaç ve görevlerine herhangi bir şekilde zarar verebilecek, bunları sınırlayacak, saptıracak veya başka bir yönde değiştirecek herhangi bir tür ilave kaynağı veya yardımı kabul etmez.

Fon, Fon Başkanı, Genel Müdür ve Fon çalışanları kararlarında yalnızca işbu Anlaşma ile düzenlenen Fon'un amacı, faaliyetleri ve operasyonu ile ilgili mütalaaları dikkate alır. Bu mütalaalar, Fon'un amacının ve operasyonlarının yerine getirilmesi ve yürütülmesinde tarafsız şekilde değerlendirilir.

Fon Başkanı, Genel Müdür ve Fon çalışanları görevlerinde bulundukları süre boyunca görevlerini başka hiçbir makama tabi olmaksızın bütünüyle Fon'un amaçlarına tabi olarak yaparlar.

Her Üye bu görevin uluslararası ve siyaset dışı niteliğine riayet eder ve bu görevlerin yerine getirilmesinde herhangi birini etkileme amacı taşıyan tüm çabalardan uzak dururlar.

Madde 13 – Merkez ve Ofisler

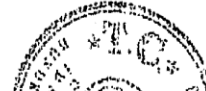
Fon'un Merkezi İstanbul'dadır.

Güvernörler Kurulu diğer üyelerin topraklarında ofis açmaya karar verebilir.

Fon'un Merkezine ev sahipliği yapan Üye ilgili kuralların, koşulların, ayrıcalık ve muafiyetlerin belirtildiği bir Ev Sahibi Ülke Anlaşması imzalar.

Madde 14 – Mali Yıl

Fon'un mali yılı Takvim Yılıdır.

Madde 15 – İletişim Kanalları, Depozitörler

Her Üye bu Anlaşma'da yer alan hususlarla bağlantılı olarak Fon'un iletişimde bulunabileceği uygun gördüğü bir resmi makamını tayin eder.

Her bir Üye Fon'un söz konusu Üye Devletin para birimini ve diğer varlıklarını muhafaza etmek üzere Merkez Bankası'nı ya da Fon tarafından kabul edilebilecek kamu sermayeli bir finansal kuruluşunu depozitör olarak yetkilendirir.

Madde 16 – Denetçiler ve Raporlar

TDT Katılımcı Devletlerinden birinde kayıtlı uluslararası üne sahip nitelikli denetçiler Fon'un işlerini denetlemek üzere üç ardışık yıldan daha fazla olmamak üzere Direktörler Kurulu'nun tavsiyesi ve Güvernörler Kurulu'nun onayı üzerine yetkilendirilir.

Genel Müdür Fon'un denetlenmiş hesap bildirimlerini içeren yıllık raporu yayımlar ve Fon'un finansal durumunu ve operasyonlarının sonuçlarını gösteren gelir ve harcama bildiriminin özet bildirimini üç ayda bir olarak Fon'un Üyelerine dağıtır.

Genel Müdür, Fon'un amaçlarını yerine getirmek için gerekli görüldüğünde Direktörler Kurulu'nun onayı üzerine diğer raporları yayımlayabilir.

Güvernörler Kurulu, Fon'un kaynaklarının ve faaliyetlerinin usulüne uygun kullanımı için devlet denetçisi atayabilir.

Madde 17 – Net Gelirin Tahsisi

Genel rezervler Fon'un taahhüt edilmiş sermayesinin yüzde yirmi beşine (%25) ulaşana kadar Fon'un yıllık net gelirinin en az yüzde onu (%10) genel rezervlere tahsis edilir. Güvernörler Kurulu, Fon'un Genel Rezervleri taahhüt edilmiş sermayenin yüzde yirmi beş (%25) seviyesine ulaşana kadar Fon'un net gelirinin hiçbir kısmı kar aracılığıyla üyelere dağıtılmaması şartıyla katma bir miktarı ilave rezerv oluşturmak veya Üyelere dağıtmak için tahsis etmeye karar verebilir.

Bölüm 5 - OPERASYONLAR

Madde 18 – Kaynakların Kullanımı, Fon'un Yatırım ve Finansal İlkeleri

Fon'un kaynakları ve imkanları münhasıran işbu Anlaşma'nın 2. ve 3. Maddelerinde belirtilen amacın gerçekleştirilmesi ve görevlerin yerine getirilmesi için kullanılır.

Fon'un yatırım ve finansal politikaları ve prensipleri Direktörler Kurulu tarafından belirlenir.

Fon, yatırımlarının TDT Katılımcı Devletlerinin Üyelerinin arasında adil dağılımını temin eder.

Madde 19 — Finansmana İlişkin Değerlendirmeler

Fon'un faaliyetlerini yürütürken göz önüne alacağı değerlendirmeler aşağıdadır:

a) Finansmanına ilişkin çıkarlarını gözetmek;

- b) Ekonomik ve sosyal kalkınma ve kazançlı istihdam fırsatlarının genişletilmesi yoluyla TDT Katılımcı Devletlerinden Üyelerin halkının refahını teşvik etmek,
- c) İlgili ülkenin makamlarıyla işbirliği yoluyla ilgili ülkenin hukukuna ve yasal süreçlerine riayet etmek;
- d) Yeşil ekonomilere geçişi desteklemeyi amaçlayan projelere öncelik vermek;
- e) TDT Katılımcı Devletlerden olan en az iki Üyeden Yararlanıcıları içeren projeleri önceliklendirmek;
- f) Serbest piyasa ve adil rekabet ilkelerini gözetmek.

Fon, TDT Katılımcı Devletleri olan Üyeler arasındaki ekonomik işbirliğini teşvik eden ve güçlendiren projelerin yanı sıra bölgesel projelere de özel önem verir.

Madde 20 – Yerel Mevzuatın Uygulanması

Fon'un bölgesel karakterini ve Üyelerdeki farklı mevzuat ve hukuki süreçlerin mevcudiyetini göz önünde tutarak, Fon herhangi bir şekilde herhangi bir ülkede verilen bütün finansal imkânların iç hukuk hükümlerince karşılanmasını ve korunmasını sağlar ve böylece Fon'un alacaklarının geri ödemesi ve tahsilatı engellenmez. Ancak, tüm finansal imkânlar Fon tarafından onaylanan kurallara ve düzenlemelere dayanır.

Madde 21 – İnceleme ve Değerlendirme

Fon tarafından finanse edilen tamamlanmış projelerin, programların ve faaliyetlerin kapsamlı ve sürekli incelenmesi, Direktörler Kurulu'nun Fon'un amaçlarının yerine getirilmesindeki etkinliğini belirlemesine destek olmak için yürütülür. Genel Müdür bu incelemeyi yürütür ve bunun sonuçları Direktörler Kurulu'na rapor edilir.

Bölüm 6 — ÜYELİKTEN ÇEKİLME, OPERASYONLARIN SONA ERDİRİLMESİ VE FON'UN SÜRESİ

Madde 22 - Üyelikten çekilme

Her Üye Fon'un Merkezine yazılı olarak bildirerek her zaman Fon'un üyeliğinden ayrılabilir.

Üyelikten çekilme, her durumda söz konusu bildirimin Fon'a ulaşmasından itibaren altı (6) ay sonra olmak kaydıyla bildirimde belirtilen tarihte geçerli olur ve üyelik sona erer. Ancak çekilmenin geçerli olduğu tarihten herhangi bir süre önce üye, üyelikten çekilme bildirimini iptal ettiğine dair Fon'a yazılı bildirimde bulunabilir.

Madde 23 – Üyeliğin Askıya Alınması

Herhangi bir Üye Fon'a olan herhangi bir yükümlülüğünü yerine getirmezse, Fon o Üyenin üyeliğini askıya alabilir. Üyeliğin askıya alınması, Güvernörler Kurulu kararı ile yapılır.

Guvernörler Kurulu üyeliğin askıya alınmasından itibaren bir yıl içerisinde kararını yeniden gözden geçirir ve bu üyeliği geri verebilir ya da bu Üyenin askıya alınma süresini uzatır.

Bir Üye üyeliği askıya alındığında üyelikten çekilme hakkı hariç bu Anlaşma kapsamındaki herhangi bir hakkı kullanmaya yetkili değildir, ancak bütün yükümlülüklerinden sorumlu olmaya devam eder.

Article 24 – Üyeliğin Sona Erdirilmesi Hâlinde Hesapların Kapatılması

Bir Üye üyelikten çekildiği tarihten (“Üyeliğin Sonlandırılması”) itibaren bu Üye Fon’a karşı o tarihten sonra doğan doğrudan yükümlülüklerinden sorumlu olmaya devam eder. Üyeliği sona ermeden önce tahakkuk eden bu tür bir yükümlülük ödenmemiş olduğu sürece Fonlara olan koşullu yükümlülüklerinden de sorumlu olmaya devam eder.

Bir üye ülkenin üyeliğinin sona erdiği tarihte, Fon bu Maddenin hükümleri doğrultusunda, söz konusu ülkenin hisselerini söz konusu üye ile hesapların kapatılmasının bir parçası olarak geri satın alır. Bu amaçla, söz konusu hisselerin geri alım fiyatı, üyeliğin sona erdiği tarihte Fon’un hesaplarında gösterilen değer olur.

Bu Madde kapsamında Fon tarafından geri satın alınacak hisselerle ilişkin yapılacak ödemeler aşağıda belirtilen koşullara tabidir:

- (a) Üyenin Fon’a devam eden yükümlülükleri olduğu müddetçe o Üyeye hisselerine ilişkin ödemeler bloke edilir. Söz konusu Üyeye ödenmesi gereken herhangi bir tutar, Fon’un tercihiyle bağlı olarak, vadesi geldiğinde bu tür bir yükümlülüğe uygulanabilir.
- (b) Hisselerin geri alım bedelinin, ilgili Üye’nin Fon’a olan yükümlülüklerinin toplamını aşan kısmı kadar net tutar, ilgili hissenin karşılığı olarak Direktörler Kurulu tarafından belirlenecek bir süre içinde ödenir.
- (c) Ödemeler 2 yıldan fazla olmamak üzere ABD Doları olarak Fon tarafından ödenir.
- (d) Bir Üyenin üyeliğinin sona erdiği tarihte, vadesi gelen yükümlülüklerden dolayı Fon’un bir zarara uğraması ve söz konusu zararın, o tarihte Fon’un bu tür zararlar için tahsis ettiği rezervleri aşması halinde, Fon’un zarara uğradığı tarihte o ülkeye ait hisselerin geri alım tutarı belirlenmiş ise söz konusu zararın geri alım tutarını aşan kısmı, talep üzerine, o üye tarafından ödenir.

Fon, Üyeliğin sona erdiği tarihten itibaren altı (6) ay içerisinde işbu Anlaşma’nın 23. Maddesi uyarınca operasyonlarını durdurursa, ilgili Üyenin tüm hakları 27. ve 28. Maddelerin hükümlerine uygun olarak belirlenir. Söz konusu üye, söz konusu Maddelerin amaçları bakımından Üye olarak sayılmaya devam edilir, ancak hiçbir oy hakkına sahip olamaz.

Madde 25 – Operasyonların Geçici Olarak Durdurulması

Direktörler Kurulu acil durumlarda Fon’un tüm yatırımlara ilişkin operasyonlarının geçici olarak durdurulmasını tavsiye edebilir. Bu konuyu değerlendirmesi ve bu doğrultuda bir karar alması için Guvernörler Kurulu’na olağanüstü toplantı çağırısı yapar.

Bir Üye Fon'a olan sermaye ödemesinde bulunmazsa, Fon, ödeme tarihi vadesinden sonraki on beş (15) günden fazla olmamak üzere üyeyi bilgilendirir. Üyenin bildirim tarihinden itibaren doksan (90) gün içinde bu ödemeyi yapmaması halinde, söz konusu ödeme yapılınca kadar üyenin ülkesinde Fon kaynaklarından yeni yatırım yapılamaz.

Madde 26 – Fon'un Süresi

Fon, açılış toplantısı tarihinden itibaren yirmi (20) yıllık bir dönem için faal olacaktır. Güvernörler Kurulu herhangi bir zaman Fon'u sonlandırmaya veya süresini uzatmaya karar verebilir.

Güvernörler Kurulu'nun Fon'u sonlandırmaya karar vermesi durumunda, Fon, varlıklarının düzenli bir şekilde tahakkukuna, muhafazasına ve saklanması ve sorumluluklarının yerine getirilmesine dair harcamalar haricindeki bütün faaliyetlerini derhal sonlandırır.

Fon, söz konusu yükümlülüklerinin nihai olarak mahsubuna ve varlıklarının dağıtımına kadar mevcut kalır ve Fon ile Üyelerinin bütün karşılıklı hakları ve sorumlulukları bozulmadan devam eder.

Madde 27 – Üyelerin Yükümlülükleri ve Tazminat Ödemeleri

Fon'un operasyonlarının sona ermesi durumunda, Üyelerin Fon'un taahhüt edilmiş sermayesinin ödenmemiş kısmına olan yükümlülükleri, muhtemel alacaklar dahil olmak üzere kreditorlerin bütün alacakları ödeninceye kadar devam eder.

Doğrudan alacaklı olan bütün kreditorlere ilk önce Fon'un varlıklarından, daha sonra Fon'un ödenmemiş taahhütleri için Fon'a yapılan ödemelerden ödeme yapılır. Direktörler Kurulu, doğrudan alacaklı olan kreditorlere herhangi bir ödeme yapmadan önce, doğrudan ve şarta bağlı talep sahipleri arasında orantılı bir dağılım sağlamak için kararında gerekli olan düzenlemeleri yapar

Madde 28 – Varlıkların Dağıtımı

Üyelerin Fon'un sermayesine olan taahhütleri karşılığında bütün kreditorlere olan yükümlülükler ödenene veya karşılık temin edilene kadar, Üyelere hiçbir varlık dağıtımı yapılmaz. Söz konusu dağıtım Güvernörler Kurulu tarafından onaylanmalıdır.

Fon'un varlıklarının Üyelere herhangi bir dağıtım, her Üyenin sahip olduğu sermaye stoku ile orantılı olur ve Fon'un adil ve hakkaniyetli kararlar verdiği zamanlarda ve koşullar altında mevduat sahiplerine öncelik verilerek yapılır. Dağıtılan hisselerin, varlığın türüne göre tek tip olması gerekmez. Hiçbir Üye Fon'a olan yükümlülüklerini yerine getirmediği sürece bu dağıtımdan pay almaya hak kazanamaz.

Bu Madde uyarınca dağıtılan varlıkları alan herhangi bir Üye, söz konusu varlıklar üzerinde Fon'un dağıtım öncesinde yararlandığı aynı haklardan yararlanır.

Bölüm 7 -STATÜ, MUAFİYETLER VE AYRICALIKLAR

Madde 29 — Hukuki Statü

Fon uluslararası finansal kuruluş statüsüne sahiptir.

Fon tam tüzel kişiliğe ve:

- a. sözleşme yapmak
 - b. iç mevzuata uygun olarak gayrimenkul ve menkul alımı, kiralaması ve satımı yapmak,
 - c. maddi ve gayri maddi mülkiyet alımı ve satımı yapmak,
 - d. kanuni takibatta bulunmak,
 - e. Fon'un amaçları dahilinde her türlü işlem yürütmek
- alanlarında tam hukuki ehliyete sahiptir.

Article 30 — Muafiyetler, Ayrıcalıklar ve Vergi Muafiyeti

Fon ve varlıkları, Üyelerin ülkelerinde bütün müsadere önlemlerinin yanı sıra hacizden, iflastan ve idari veya hukuki eylem ile yapılan her türlü zapttan muafiyete sahiptir.

Fon ve resmi kullanım amacıyla ithal edilen mal ve araçlar da dahil olmak üzere varlıkları, mülkleri, gelirleri ve bunlarla ilgili işlemleri, depolama ve benzeri hizmetlere ilişkin ücretler dışındaki tüm doğrudan ve dolaylı vergi, gümrük vergisi, harç ve harçlardan muaf tutulur.

Gümrük resimleri ile ilgili olan söz konusu muafiyetler, Üyelerin yukarıda bahsedilen muafiyetleri engellemeyen veya herhangi bir istisna getirmeyen uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak sağlanır.

Üye Devletler, Fon tarafından veya herhangi bir Üye Devletteki yararlanıcısı tarafından para alımı, muhafazası, kullanımı ve transferine ilişkin döviz kurları dönüşümüne ve işlemlerine herhangi bir kısıtlama uygulamaz. Söz konusu işlemler hakkındaki doküman ve bilgilerin sağlanmasına yönelik düzenli gereklilikler kısıtlama olarak değerlendirilmez.

Yukarıdakilere bağlı olmaksızın, bu maddede bahsi geçen muafiyetler Fon tarafından yatırım yapılan herhangi bir tüzel kişiliğe veya girişime uygulanamaz.

Fon, sorumlulukları garanti etme veya menkul kıymet alıp satma ya da satışına aracılık etme yetkilerinin kullanımından kaynaklanan veya bunlarla bağlantılı olan durumlar haricinde her türlü yasal işlemden muaftır. Bu durumlarda, Fon'un Merkezinin bulunduğu Devletin ülkesinde veya Fon'un tebligat veya ihbarı kabul etmek amacıyla bir temsilci atadığı veya menkul kıymet ihraç veya garanti ettiği herhangi bir ülkede yetkili bir mahkemede Fon'a karşı dava açılabilir.

Fon'un misyonları için görev yapan uzmanlar dahil olmak üzere Başkan, bütün Guvernörler ve Direktörler ve onların vekilleri, Genel Müdür, profesyonel çalışanlar resmi görevleri çerçevesinde kendi Devletleri haricindeki tüm Üyelerde icra ettikleri faaliyetler için ve Fon bu imtiyazlardan feragat etmediği sürece kanuni takibattan muaftırlar.

Fon, kendi takdirine göre herhangi bir vaka veya örnekte, Fon'un çıkarlarına en uygun şekilde belirlenecek şekilde ve koşullarda, bu Anlaşma ile bahsedilen herhangi bir muafiyet, ayrıcalık ve istisnadan feragat edebilir.

Madde 31 – Arşivlerin Muafiyeti

Nerede bulunursa bulunsun, Fon'un arşivleri ve genel olarak kendine ait veya kendinde bulunan bütün dokümanlar dokunulmazdır.

Bölüm VIII – TADİLAT VE TAHKİM

Madde 32 Tadilat

Bu Anlaşma, Guvernörler Kurulu'nun oy birliği kararı ile ayrı protokoller şeklinde tadil edilebilir.

Üye ülke veya Direktörler Kurulu tarafından, bu Anlaşma'nın tadil edilmesine ilişkin sunulan herhangi bir öneri, öneriyi Guvernörler Kuruluna sunacak olan Guvernörler Kurulu Başkanına iletilir. Bu tadilatın kabul edilmesi durumunda, Fon bütün Üyelere resmi bildirimle haber verir.

Guvernörler Kurulu'nun daha farklı bir tarih belirlememesi halinde, bu Anlaşma'nın ayrılmaz parçası olan bütün değişiklikler üyelere yapılan resmi bildirimden üç (3) ay sonra yürürlüğe girer.

Madde 33 – Dil

Fon'un çalışma dili İngilizcedir.

Madde 34 – Yorum

Üyeler veya Üyeler ve Fon arasında bu Anlaşma'nın hükümlerinin yorumlanması veya uygulanmasından doğabilecek sorunlar karara bağlanmak üzere Direktörler Kurulu'na iletilir.

Direktörler Kurulu'nun birinci paragraf kapsamında bir karar verdiği herhangi bir durumda, ilgili herhangi bir taraf sorunun, kararı nihai olacak olan Guvernörler Kurulu'na havale edilmesini talep edebilir. Fon gerekli görmesi halinde Guvernörler Kurulu karar verene kadar Direktörler Kurulu'nun kararını temel alarak hareket edebilir.

Madde 35 – Tahkim

Fon ve Üyeler ve/veya Fon'un eski üyeleri arasındaki ihtilaflar, eğer mümkünse, ilgili taraflarca görüşme ve istişareler yoluyla çözülür. Vergilendirmeye ilişkin konulardaki ihtilaflar Guvernörler Kurulu tarafından çözülür. Guvernörler Kurulu'nun vergilendirmeye ilişkin ihtilaflara yönelik kararları kesindir.

Vergilendirmeye ilişkin olanlar haricindeki bu tür ihtilaflar, meydana gelişlerinden itibaren en az üç (3) ay içerisinde görüşme ve istişareler yoluyla çözülemezse, bir tanesi Fon tarafından atanan, diğeri Fon'un misafiri üyesinden veya eski üyesinden ve üçüncüsü, Taraflar başka bir karar vermemişse, Uluslararası Adalet Divanı Başkanı tarafından atanan en az 3 (üç) hakemden

oluşan tahkime iletilir. Üçüncü bir hakem seçerken, seçilen hakemler, uyumsuzluğa taraf bir Devletin vatandaşı olmamaları gerektiği kuralına göre hareket ederler. Bir ihtilafı çözerken, Hakemler ihtilafın kamuya açık hukuki niteliğini dikkate alarak UNCITRAL Tahkim Kurallarına tabi olurlar. Tahkim dili İngilizcedir.

Hakem kararları karar kesindir ve ihtilafın tarafları üzerinde bağlayıcıdır.

Bölüm 9 – NİHAİ HÜKÜMLER

Madde 36 – Tevdi Edilen Makam

Bu Anlaşma'nın Azerbaycanca, Kazakça, Kırgızca, Türkçe, Özbekçe ve İngilizce dillerindeki aslı tek asıl nüsha halinde TDT Sekretaryasına ("Tevdi Edilen Makam") tevdi edilir.

Madde 37 – Açılış Toplantısı

Bu Anlaşma yürürlüğe girer girmez, her üye bir Guvernör atar ve Fon Başkanı, Guvernörler Kurulu'na açılış toplantısı çağrısında bulunur.

Guvernörler Kurulu açılış toplantısında:

- i. 9. Madde uyarınca Fon'un Direktörler Kurulu'nun Üyeleri yetkilendirilir ve seçilir;
- ii. Fon'un operasyonlara başlayacağı tarihi belirlemek için düzenlemeler yapılır;
- iii. 11. Madde uyarınca ilk Genel Müdür seçilir.

Fon, operasyonlarına başlama tarihi hakkında tüm üyelerini bilgilendirir.

Article 38 – Onaylama, Kabul, Geçerlilik, Yürürlüğe Girme ve Diğer Hükümler

Bu Anlaşma, Fon Üyelerinin onay, kabul veya tasdikine tabidir.

Bu Anlaşma, Tevdi Edilen Makam tarafından diplomatik kanallar aracılığıyla yapılacak Kurucu Üyelerin bu Anlaşma'nın yürürlüğe girmesi için gerekli iç prosedürleri tamamladığına dair son yazılı bildiriminin alınmasından sonraki otuzuncu günde yürürlüğe girer.

Bu Anlaşma, Kurucu Üye olmayan her TDT Katılımcı Devletin katılımına katılım belgesini Tevdi Edilen Makama iletmesi yoluyla açıktır.

Katılan Devlet için bu Anlaşma Katılan Devletin katılım belgesinin Tevdi Edilen Makam tarafından diplomatik kanallar aracılığıyla alınmasından sonraki otuzuncu günde yürürlüğe girer.

Bu Anlaşma, Guvernörler Kurulunun onayı üzerine, katılım belgesini Tevdi Edilen Makama sunan başka herhangi bir Devletin katılımına açıktır.

Onay, kabul, tasdik veya katılım belgesi, burada gösterildiği gibi tevdi edildiğinde, söz konusu Üyenin Fon'un başlangıç sermaye stokuna taahhüt edeceği hisse sayısını bu Anlaşma'nın

Maddesinde gösterildiği gibi belirtir. Tevdi Edilen Makam, her bir tevdiyi, tarihini ve taahhüt edilen hisse sayısını usulüne uygun olarak tüm Üyelere bildirir.

Yukarıdaki hususlar muvacehesinde, usulüne uygun olarak yetkilendirilmiş kişiler bu Anlaşma'yı imzalamışlardır.

2023 senesinin Mart ayının 16. günü, Ankara'da, her biri eşit derecede olmak üzere, Azerbaycanca, Kazakça, Kırgızca, Türkçe, Özbekçe ve İngilizce olarak tek asıl nüsha halinde imzalanmıştır. Bu Anlaşma'nın metinleri arasında farklılık durumunda, İngilizce metin esas alınır.

Türkiye Cumhuriyeti adına

Azerbaycan Cumhuriyeti adına

Kazakistan Cumhuriyeti adına

Kırgız Cumhuriyeti adına

Özbekistan Cumhuriyeti adına

Ek 1

Liste-1: Fon'un Sermayesi

Devlet	Başlangıç Hissesi Sayısı	Ödenmiş Toplam Nominal Değeri	Çağrılabilir Toplam Nominal Değeri	Hisselerin Hisselerin Toplam Nominal Değeri
Azerbaycan Cumhuriyeti	2.000	70.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları
Kazakistan Cumhuriyeti	2.000	70.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları
Kırgız Cumhuriyeti	2.000	70.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları
Türkiye Cumhuriyeti	2.000	70.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları
Özbekistan Cumhuriyeti	2.000	70.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları	30.000.000 ABD Doları

Ek 2

Liste-2: Taahhüt

Devlet	Başlangıç Ödemesi (ABD Doları)	Vade	Birinci Taksit (ABD Doları)	İkinci Taksit (ABD Doları)	Üçüncü Taksit (ABD Doları)
Azerbaycan Cumhuriyeti	5.000.000	Açılış Toplantısından sonraki 90 gün içinde	18.000.000	23.000.000	24.000.000
Kazakistan Cumhuriyeti	5.000.000	Açılış Toplantısından sonraki 90 gün içinde	18.000.000	23.000.000	24.000.000
Kırgız Cumhuriyeti	5.000.000	Açılış Toplantısından sonraki 90 gün içinde	18.000.000	23.000.000	24.000.000
Türkiye Cumhuriyeti	5.000.000	Açılış Toplantısından sonraki 90 gün içinde	18.000.000	23.000.000	24.000.000
Özbekistan Cumhuriyeti	5.000.000	Açılış Toplantısından sonraki 90 gün içinde	18.000.000	23.000.000	24.000.000

Ek-6 : Türk Dünyası Şartı

TÜRK DÜNYASI ŞARTI

Giriş

Türk Devletleri arasında işbirliğinin ortak tarihi bağlar, dil ve kültürel uyum temelinde daha da geliştirilmesinin önemini vurgulayarak,

Dilde, fikirde ve işte birlik fikrini teşvik ederek Türk Devletleri arasındaki işbirliğini daha da güçlendirmeyi arzulayarak,

Türk Devletlerinin Orta Asya, Kafkasya, Anadolu, Avrupa, Karadeniz, Balkanlar ve Akdeniz'i kapsayan geniş bir coğrafyada sadece şanlı bir geçmişle değil, aynı zamanda ortak bir bugün ve gelecek vizyonu ile da birleştiğini göz önünde bulundurarak,

Kadim Türk Devletlerinden günümüze kadar uzanan büyük Türk Devletlerinin tarihi rolünü, Üçüncü Binyıl'da Türk bütünleşmesinin daha da ilerletilmesinde ana temel olarak kabul ederek,

İpek Yolu'nun *yanı sıra*, eşsiz Türk kimliğinin yaratılmasına ve ilerlemesine büyük katkıda bulunarak bize ilham veren ve bilim, felsefe, teoloji, edebiyat ve sanatın gelişimi de dâhil olmak üzere tüm insanlık üzerinde büyük bir etkiye sahip olan İslamiyet öncesi Türk Dönemi ve Türk-İslam Altın Çağı'nın temsilcileri olan büyük şahsiyetlerimizin hayatına, eserlerine ve mirasına övgüde bulunarak,

Her medeniyetin ortak dil, ortak yazı ve ortak dini veya ideolojik değerler gibi ana sütunlar üzerinde durduğunu kabul ederek,

Türk Devletleri Teşkilatı Üye Devletlerinin ve Gözlemcilerinin liderleri arasındaki samimi kardeşlik ilişkilerinin, düzenli toplantıların ve aktif diyalogun çok taraflı işbirliğinin geliştirilmesinde büyük bir itici güç olduğunu kaydederek,

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına ilişkin Nahçıvan Anlaşması, "Türk Dünyası 2040 Vizyonu", Astana Senedi ve Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde kabul edilen diğer karar ve belgeler temelinde Türk işbirliği alanlarının daha da genişlemesini göz önünde bulundurarak,

Birleşmiş Milletler Şartı'na ve başta egemen eşitlik, toprak bütünlüğü, sınırların dokunulmazlığı ve Devletlerin iç işlerine karışmama ilkeleri olmak

üzere, uluslararası hukukun evrensel olarak tanınan ilkelerine bağlılıklarını ifade ederek,

Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları olarak bizler, aşağıdaki hususlarda bu Şartı kabul etmiş bulunmaktayız:

I. AMAÇLAR VE İLKELER

Şart'ın Amaçları

Bu Şart'ın amaçları, kardeş Türk Devletleri arasında Türk kimliğine dayalı çok yönlü işbirliğini daha da geliştirmek, ortak tarih, kültür ve gelenekleri tanıtmak ve dilsel bağları güçlendirmektir.

Bu Şart, uluslararası hukuk kapsamında uluslararası bir antlaşma değildir.

Temel İlkeler

Aşağıdakiler, bu Şart'ın uygulanmasına yönelik temel ilkeler olarak kabul edilmektedir:

- Kardeşlik bağlarının önceliği;
- Dayanışma ruhunun değişmezliği;
- Ortak Türk alanı;
- Türk mirasının müşterekliği;
- Çok kültürlülük ve dinlere saygı;
- Uluslararası toplumla etkileşim.

Kardeşlik Bağlarının Önceliği

Türk Devletlerinin halkları, ortak tarihleri, kültürleri, gelenekleri, dilleri, dinleri ve değerlerinden kaynaklanan kardeşlik bağlarıyla birlik olmuşlardır. Bu kardeşlik bağları, Türk Devletleri arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Türk Devletleri, ulusal mevzuatlarına uygun olarak, uygulamaya yönelik işbirliğinde kardeşlik ruhunu daha da geliştirmek için gerekli destekleyici tedbirleri alacaklardır.

Türk Devletleri arasında her alandaki işbirliği, kardeşlik ruhu temelinde, ulusal egemenliğe ve uluslararası yükümlülüklerle tam saygı gösterilerek gelişmeye ve ilerlemeye devam edecektir.

Türk Devletleri, halkları arasında kardeşlik bağlarının gelişmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunan kamu kurumları, uluslararası kuruluşlar, dernekler, akademi, özel sektör, medya çevreleri, düşünce kuruluşları ve kanaat önderlerinin faaliyetlerini teşvik edecektir.

Dayanışma Ruhunun Değişmezliği

Tüm Türk Devletleri, sevinçli ve kederli zamanlarda birlik ve beraberlik ruhu içinde bir arada olduklarını kabul ederler.

Türk halkları, birlik, dayanışma ve onurlarını zedelemeyi amaçlayan her türlü eylemi ve tehlikeyi önlemek için birlikte çaba göstereceklerdir.

Ortak Türk Alanı

Türk Devletleri arasındaki işbirliği “Ortak Türk Alanı” ilkesi temelinde gelişecek ve ilerleyecektir.

Ortak Türk Alanı, fikirbirliğini, ticari ve ekonomik bağlardaki işbirliğini daha da geliştirecek, yatırım akışını teşvik edecek, Türk Devletleri arasındaki ulaşım bağlantılarını güçlendirecek, vatandaşların hareketini kolaylaştıracak ve ortak medya kuruluşları aracılığıyla tek bir bilgi alanı oluşturma hedefine katkıda bulunacaktır.

Türk Devletleri, Ortak Türk Alanı’nın daha da geliştirilmesi için gerekli ilave tedbirleri alacaktır.

Türk Mirasının Müşterekliği

Türk medeniyeti, küresel medeniyetin ayrılmaz bir parçasıdır. Bilim, kültür ve mimarinin gelişimine katkıları da dahil olmak üzere, Türk halklarının somut ve soyut mirası Ortak Türk Mirası olarak kabul edilmektedir.

Bu eşsiz mirasın korunması, incelenmesi ve gelecek nesillere aktarılması Türk Devletleri için bir öncelik olmaya devam edecektir.

Türk Devletleri, ortak Türk mirasının araştırılması, tanıtılması, yaygınlaştırılması ve korunması için kapsamlı ve eşit koşullar yaratacaktır.

Bu amaçla, Türk Devletleri, Türk medeniyetinin tarihi, manevi ve kültürel mirasını tanıtmayı amaçlayan turistik ve kültürel programlar geliştirecektir.

Çok Kültürlülük ve Dinlere Saygı

Türk medeniyeti uzun yıllar boyunca diğer medeniyetler arasında bir köprü görevi görmüş, milletler ve toplumlar arasında uyumu sağlamış, dinlere ve mezheplere saygı göstermiştir.

Çeşitlilik ve uyuma dayalı bir arada yaşama, Türk halkının her zaman temel bir avantajı olarak değerlendirilmiştir.

Ortak Türk kimliğinin güçlendirilmesi, farklı etnik ve dini grupların temsilcilerinin barış içinde bir arada yaşamasına ve uyum içinde gelişmesine olanak tanıyarak çok kültürlülüğü ve hoşgörüyü teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Uluslararası Toplumla Etkileşim

Türk Devletleri, modern bilim, teknoloji, inovasyon, sanayi ve teknik bilgi dahil olmak üzere küreselleşmenin en iyi kazanımlarından yararlanacak ve bunları sosyal yaşamın ve faaliyetlerin tüm yönleriyle bütünleştirecektir.

Türk Devletleri, başta uluslararası kuruluşlar ve üçüncü ülkeler olmak üzere uluslararası toplumla düzenli diyalog ve yakın işbirliği temelinde, küresel ve bölgesel olarak bağlantılı ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına önemli somut katkılarda bulunacaktır.

II. TÜRK EŞSİZLİĞİ

Bilim ve Ahlaki Değerler

Bilim ve ahlaki değerler, Türk medeniyetinin ilerlemesinde uzun zamandır mihenk taşı niteliği taşımaktadır.

Türk Devletleri, bilimin geliştirilmesi ve genç neslin eğitiminde güçlü ahlaki değerleri benimserken “Bilgiden başka kurtuluş yoktur” inancını üstün tutmakta ve teşvik etmektedir.

İlk Rönesans’ın başlangıcında “Doğu Uyanışı” olarak bilinen Türk halklarının önemli rolünü kabul ederek, modern bilimin, özellikle de müspet ilimlerin ilerlemesini güçlü bir şekilde destekleyeceklerdir.

Ortak Türk Alfabesi ve Dili

Türk Devletleri, ortak bir alfabenin karşılıklı anlayış ve insanları yakınlaştırma konusunda etkili bir araç olduğunu kabul etmektedir. Tarihsel olarak Türk halkları, Orhun-Yenisey yazıtları ve diğerlerinde tasrih edildiği üzere ortak bir alfabe kullanmışlardır.

Ortak alfabenin, Türk Devletlerinin ve Türk halklarının ulusal dil özellikleriyle uyum içinde geliştirilmesi teşvik edilmektedir.

Türk ülkeleri, Türk Akademisi bünyesinde faaliyet gösteren Ortak Alfabe Komisyonu’nun faaliyetlerini destekleyecektir.

Türk halkları, Türk Devletlerinin ortak bir dili tarihsel olarak kullandıklarını ve bu ortak dilde araştırma, bilimsel ve benzeri faaliyetleri destekleyeceklerini bilmektedir.

III. KURUMSAL YAPILAR

Türk İşbirliği Teşkilatları

Tüm Türk İşbirliği Teşkilatları, bu Şart’ta tanımlanan hedef ve görevlerin gerçekleştirilmesine aktif olarak dahil olacak ve faaliyetlerinin eşgüdümünü Koordinasyon Komitesi aracılığıyla sağlayacaklardır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

Akçura, Yusuf. *Üç Tarz-ı Siyaset*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

Akçura, Yusuf. *Türkçülüğün Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.

Başak, Cengiz. *Uluslararası Örgütler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2010.

Bennett, A. LeRoy ve Oliver, James K. *Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler*. 2. Baskı. Çev. Prof. Dr. Nasuh Uslu. Ankara: Serbest Kitaplar, 2021.

Brass, Paul R. *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. New Delhi: Sage Publications, 1991. Erişim adresi: <https://www.scribd.com/document/587315472/Brass-Paul-R-1991-Ethnicity-and-Nationalism-SAGE> (Erişim Tarihi: 6 Mart 2025).

Çağırın, Mehmet Emin. *Uluslararası Örgütler*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2013.

Çalış, Şaban H. “Uluslararası Örgütler: Tanımları, Yaklaşımları ve Tarihin Alacakaranlığı.” Der. Şaban H. Çalış, Şehnaz Kutlu Bağcı ve Önder. *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006.

Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell, 1983. Erişim adresi: http://seas3.elte.hu/coursematerial/LojkoMiklos/Ernest_Gellner,_Nations_and_Nationalism_1983.pdf (Erişim Tarihi: 12 Mart 2025).

Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*. Mehmet Kaplan (haz.). 36. baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

Gökalp, Ziya. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. 7. baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

Hayes, C. J. *Milliyetçilik: Bir Din*. Mehmet Çiftkaya (çev.). İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.

Hobsbawm, E. J. *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. Erişim adresi: https://keimena11.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/01/hobsbawm_nations_and_nationalism_since_1780.pdf (Erişim Tarihi: 2 Nisan 2025).

Hostler, C. W. *Turkism and the Soviets: The Turks of the World and Their Political Objectives*. London: George Allen & Unwin, 1957.

Karpat, Kemal Haşim. *Osmanlı Nüfusu (1830–1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1985.

Landau, Jacop M. *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*. Bloomington: Indiana University Press, 1995.

Martin, Terry. *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. New York: Cornell University Press, 2001.

Oktay, Ercan, Sefa Usta ve Hakan Candan (Ed.). *Türk Dünyasında Kamu Yönetimi: Türk Devletleri Teşkilatı Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetimsel Sistemler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2024.

Parla, Taha. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*. 14. bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2015.

Pazarcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1989.

Schermers, H.G. ve Blokker, N.M. *International Institutional Law*. 4. bası. The Hague: Martinus Nijhoff, 2003. Erişim: https://books.google.com.tr/books/about/International_Institutional_Law.html?id=YqGWQgAACAAJ&redir_esc=y (24 Mayıs 2025).

Smith, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell, 1986. Erişim adresi: <https://smerdaleos.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/198589879-anthony-smith-the-ethnic-origins-of-nations.pdf> (E.T.: 5 Mayıs 2025).

Stalin, J. V. *Marxism and the National and Colonial Question*. Paris: Foreign Languages Press, 2021.

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Çev. Yavuz S. Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

https://www.academia.edu/36301440/Erik_jan_zurcher_modernlesen_turkiye_nin_tarihi (Erişim Tarihi: 21 Mart 2025).

2. Dergi, Makale ve Tebliğler

Akçapa, Mevlüt. “Türk Devletleri Teşkilatı’nın tarihsel gelişimi: Teşkilatın dün, bugün ve yarın”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, Cilt 11, Sayı 34, Mart 2023, s. 473-491. Erişim adresi: <https://doi.org/10.33692/avasyad.1223099> (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

Akgün, Cansu. “The Case of TRNC in the Context of Recognition of States under International Law”, *Ankara Barosu Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2010, s. 7-18. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/787355> (Erişim Tarihi: 3 Mart 2025).

Akgün, Sibel. “Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı İlişkisi”, *Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2023, s. 48-60. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3156662> (Erişim Tarihi: 22 Şubat 2025).

Amirbek, Aidarbek; Anuarbekuly, Almasbek; Makhanov, Kanat. “Türk Dili Konuşan Ülkeler Entegrasyonu: Tarihsel Geçmişi ve Kurumsallaşması”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Aralık 2017, s. 164-204. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391701> (Erişim Tarihi: 9 Ocak 2025).

Çınar, Yusuf ve Uzun, Yılmaz Ulvi. “Köklü Geçmişten Güçlü Geleceğe Türk Devletleri Teşkilatı: Küresel Ekonomik-Siyasal Potansiyeli ve Teşkilatın Geleceğine Dair Öngörüler”. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı), Ekim 2023, ss. 141–156. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3141492> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2025).

Dalar, Mehmet. “Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Sorumluluğu ve BM Taslak Sözleşmesi.” *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 27, sayı 47, Aralık 2022, ss. 357–374. Erişim: https://www.dicle.edu.tr/Contents/pages/Files/c0277871-b3a4-4596-bac9-7e5e719ab03c/c4f1f171b05d4a8fb4aaddfa695f0f267_2.%20Dalar,%20Uluslararası%C4%B1.pdf (12 Haziran 2025).

Durdular, E. “Türk Dünyasının Geleceğe Açılan Penceresi; Türk Keneşi”. *Türk Yurdu Dergisi*, sayı 342, Şubat 2016, ss. 36–42. Erişim adresi: <https://www.turkyurdu.com.tr/arsiv/yazar-yazi.php?id=2563> (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2025).

Erdoğan, Aysel. “Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Sonra Orta Asya’da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt 9, sayı 2, 2020, ss. 989–1015. Erişim adresi: <https://doi.org/10.15869/itobiad.637679> (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2025).

Eren, Abdullah. “YTB ve Türk Dünyası”. *Kriter Dergi*, sayı 73, Kasım 2022. Erişim adresi: <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/ytb-ve-turk-dunyasi> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2025).

Erkiner, Hakkı Hakan. “Uluslararası Topluluk Kavramı”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi (MÜHF-HAD)*, cilt 16, sayı 1, 2020, ss. 1–56. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/885490> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2025).

Erkiner, Hakkı Hakan ve Eray, İlayda. “Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* (TDT Özel Sayısı), Ağustos 2022, ss. 217–250. doi: 10.17752/guvenlikstrjt.1112918.

Ertan, Temuçin F. ve Örs, Orhan. “Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2018, ss. 39–

84. Erişim adresi: https://doi.org/10.1501/Tite_0000000493 (Erişim Tarihi: 1 Mart 2025).

Göçer, Mahmut. “Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Kavramı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 57, sayı 2, Şubat 2002, ss. 1–16. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36210> (Erişim Tarihi: 12 Mart 2025).

Gözler, Kemal. “Devletin Bir Unsuru Olarak 'Millet' Kavramı.” *Türkiye Günlüğü*, sayı 64, Kış 2001, ss. 108–123. Erişim: <https://www.anayasa.gen.tr/millet.htm> (01 Mart 2025).

İsayev, Tuğçe. “Türk Devletleri Teşkilatı’nın ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin (KKTC) Türk Devletleri Teşkilatı’ndaki Gözlemci Üye Statüsünün Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 73(4), 2024, ss. 2281-2326. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3873596> (Erişim Tarihi: 13 Nisan 2025).

Keşikçi, Naciye Solmaz ve Karaman, Ömer Faruk. “Türk Devletleri Teşkilatı ve Üyelerin Katılım Süreçleri: KKTC ve Türkmenistan Gözlemci Üyeleri”. *GAB Akademi*, 3(2), 2023, ss. 11-27. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gabakademi/issue/82368/1407607> (Erişim Tarihi: Nisan 2025).

Landau, Jacop M. “The Fortunes and Misfortunes of Pan-Turkism”. *Central Asian Survey*, 7(1), 1988, ss. 1-5.

Seton-Watson, H. “Milliyetçilik ve Çok Milletli İmparatorluklar”. Çev. Y. T. Kurat. *BELLETON*, 1964, s. 525-542. Erişim adresi: <https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1207833> (E.T.: 2 Mart 2025).

Toker, Mustafa. “İsmail Gaspıralı ve ‘Dilde Birlik’ Fikri Üzerine”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 16 (2004): 31–45. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26280/276907> (E.T.: 30 Ocak 2025).

Toksöz, Ali Furkan. “Türkiye ve Türk Devletleri Teşkilatı: Bölgesel İş Birliği ile Küresel Ortaklık Mümkün Mü?” *DİPAM Analiz*, sayı 55 (Mart 2025), 1-16. Diplomatik İlişkiler ve Politik Araştırmalar Merkezi (DİPAM). Erişim adresi: <https://dipam.org/wp-content/uploads/2025/03/Turkiye-ve-Turk-Devletleri-Teskilati-Bolgesel-Is-Birligi-ile-Kuresel-Ortaklik-Mumkun-Mu.pdf> (E.T.: 11 Nisan 2025).

Topsakal, İlyas ve Alperen Kürşad Zengin. “Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Çıktılar.” *Kriter Dergi*, sayı 63 (Aralık 2021). Erişim adresi: <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar> (E.T.: 21 Ocak 2025).

Turan, Refik. “Türk Milliyetçiliği ve Türkçülük.” *Türk Yurdu*, sy. 175 (1999), s. 1-10.

Üre, Pınar. “Panturkism”. *1914-1918 Online – International Encyclopedia of the First World War*. Der. U. Daniel vd. Berlin: Freie Universität, 2017.
<https://doi.org/10.15463/ie1418.11176> (Erişim Tarihi: 14 Mart 2025).

Yalçın, Selenay Erva. “Türk Devletleri Teşkilatı ve Turancılık, Pantürkizm İddiaları”. *AVİM Yorum*, no. 2024 / 44 (Ekim 2024). <https://avimbulten.org/tr/Yorum/TURK-DEVLETLERI-TESKILATI-VE-TURANCILIK-PANTURKIZM-IDDIALARI> (Erişim Tarihi: 14 Mart 2025).

Yesevi, Çağla Gül. “Examining the Organization of Turkic States: A Teacher and Norm-Creator”. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 27(1), 2022, s. 2-25.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2559482#:~:text=security%2C%20economic%20and%20cultural%20issues,emphasized%20that%20they%20do%20not> (Erişim Tarihi: 15 Mart 2025).

3. Mevzuat

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*. Kanun No: 5989, Kabul Tarihi: 09.06.2010, Resmî Gazete Tarihi: 13.06.2010, Sayı: 27610. Erişim adresi:
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc094/kanuntbmmc094/kanuntbmmc09405989.pdf (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2025).

Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun. Kanun No: 3335, Kabul Tarihi: 26.03.1987, Resmî Gazete Tarihi: 06.04.1987, Sayı: 19461. Erişim adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3335&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Kazakistan Cumhuriyeti Hükûmeti Arasında Askerî Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. Kanun No: 4335, Kabul Tarihi: 7.2.1998. Türkiye Cumhuriyeti: TBMM.
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc081/kanuntbmmc081/kanuntbmmc08104335.pdf (Erişim Tarihi: 7 Mart 2025).

4. Görüşmeler ve Röportajlar

Akıncı, Halil (e. TDT Genel Sekreteri / e. Büyükelçi). “Türk Devletleri Teşkilatı’nın Kuruluş Süreci”. Röportajı yapan: Saltuk Samed Aksun, 19 Mayıs 2025.

Yusuf, Sayit. *Türkiye’nin Türk Dünyasına Yönelik Kurumsallaşması, Kurumlar, TDT ve TDT’nin Geleceği*. Röportajı yapan: Saltuk Samed Aksun. 3 Mayıs 2025.

5. Resmî Belgeler ve Raporlar

Avrupa Birliği Dış İlişkiler Servisi. “Kıbrıs: Türk Kıbrıslı ayrılıkçı oluşuma Türk Devletleri Teşkilatı nezdinde gözlemci statüsü verilmesine ilişkin Sözcü Açıklaması”. 12 Kasım 2022.

Erişim adresi: https://www.eeas.europa.eu/eeas/cyprus-statement-spokesperson-observer-status-turkish-cypriot-secessionist-entity-organisation_en (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2025).

Avşar, B. Zakir; Solak, Ferruh; Yorulmaz, Ayşe; Yorulmaz, Ferhan. *Yeni Bir Yüzyıla Doğru Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri İlişkileri*. TBMM Yayınları, 1993. Erişim adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/ddc12e35-caf5-4b49-bacb-3708e8fe9e99> (Erişim Tarihi: 1 Mart 2025).

Birleşmiş Milletler Antlaşması. 26 Haziran 1945. Erişim: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf (14 Haziran 2025).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. “Kıbrıs Türk Toplumı’nun Kıbrıs Cumhuriyeti’nden Ayrılma Kararının Endişe Verici Şekilde İlan Edilmesi”, S/RES/541(1983), 18 Kasım 1983. Erişim adresi: <https://digitallibrary.un.org/record/58970?v=pdf> (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2025).

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşma, 1960. Erişim adresi: https://www.mfa.gov.tr/kibris-cumhuriyeti_nin-kurulusuna-iliskin-temel-antlasma--1960_ingilizce_tr.mfa (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. “BN:10 - 16 Kasım 2006, Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları 8. Doruk Toplantısı hk.”, 10 Kasım 2006. Erişim adresi: https://www.mfa.gov.tr/bn_10---16-kasim-2006_-turk-dili-konusan-ulkeler-devlet-baskanlari-8_-doruk-toplantisi-hk_tr.mfa (Erişim Tarihi: 16 Ocak 2025).

Nahçıvan Anlaşması. 3 Ekim 2009. Erişim adresi: https://www.turkicstates.org/u/d/basic-documents-tr/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2025).

T.C. Dışişleri Bakanlığı. “No: 340, 12 Kasım 2022, AB’nin KKTC’nin Türk Devletleri Teşkilatı’na Gözlemci Üyeliğine Dair Açıklaması Hk.”, 12 Kasım 2022. Erişim adresi: https://www.mfa.gov.tr/no_-340_-ab-nin-kktc-nin-turk-devletleri-teskilati-na-gozlemci-uyeligine-dair-aciklamasi-hk.tr.mfa#:~:text=K%C4%B1br%C4%B1s%20Adas%C4%B1%27ndaki%20iki%20dev

[letten%20biri,Te%C5%9Fkilat%C4%B1%20Zirvesi%E2%80%99nde%20oybirli%C4%9Fi%20i](#) (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2025).

şahin, İsmail. “Türk Devletleri Teşkilatı Açışından KKTC’nin Jeopolitik Önemi:

Rapor”. Yay. Koord.: Fırat Purtaş, Murat Yılmaz; Der.: Halil Ulusoy. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kasım 2022. Erişim adresi:

<https://www.ayu.edu.tr/mypanel/app/upload/yayin/dosya/b1a59b315fc9a3002ce38bbe070ec3f5.pdf> (E.T.: 16 Ocak 2025).

TÜRKSOY’un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşmanın Onaylanması.

TBMM.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c053/tbmm19053072ss0400.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2025).

Uluslararası Adalet Divanı. *Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararlar İçin Tazminat* (Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations),

Danışma Görüşü, ICJ Reports 1949, s. 174, Erişim adresi:

<https://law.justia.com/cases/foreign/international/1949-icj-rep-174.html> (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2025).

6. İnternet Kaynakları

Acar, Yılmaz. “A Strategic Opportunity for the Organization of Turkic States Amid Great Power Competition”, *The Diplomat*, 24 Ocak 2024. Erişim adresi:

<https://thediplomat.com/2024/10/a-strategic-opportunity-for-the-organization-of-turkic-states-amid-great-power-competition/> (Erişim Tarihi: 2 şubat 2025).

Arslan, Melisa. “Son Gelişmeler Işığında Türk Konseyi”, *TASAM*, 15 Ekim 2019.

Erişim adresi: [https://tasam.org/tr-](https://tasam.org/tr-TR/Icerik/52467/son_gelismeler_isiginda_turk_konseyi)

[TR/Icerik/52467/son_gelismeler_isiginda_turk_konseyi](https://tasam.org/tr-TR/Icerik/52467/son_gelismeler_isiginda_turk_konseyi) (Erişim Tarihi: 13 şubat 2025).

“Cumhurbaşkanı Erdoğan’dan Türk Devletleri Teşkilatı Zirvesi’nde KKTC için özel çağrı”. *İHA*, 21 Mayıs 2025. Erişim adresi: [https://www.ih.com.tr/haber-](https://www.ih.com.tr/haber-cumhurbaskani-erdogandan-turk-devletleri-teskilati-zirvesinde-kktc-icin-ozel-cagri-1191658)

[cumhurbaskani-erdogandan-turk-devletleri-teskilati-zirvesinde-kktc-icin-ozel-cagri-1191658](https://www.ih.com.tr/haber-cumhurbaskani-erdogandan-turk-devletleri-teskilati-zirvesinde-kktc-icin-ozel-cagri-1191658) (Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2025).

“Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, KKTC’nin Türk Devletleri Teşkilatı’na gözlemci üye olarak kabul edilmesini değerlendirdi”. *KKTC Cumhurbaşkanlığı*. t.y. Erişim adresi:

<https://kktcb.org/tr/cumhurbaskani-ersin-tatar-kkctnin-turk-devletleri-teskilatina-gozlemci-uye-olarak-10392> (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2025).

Çalışkan, Burak. “Bir Gelecek Tasavvuru Olarak Türk Konseyi”. *İNSAMER*, 26 Eylül 2019. Erişim adresi: <https://www.insamer.com/tr/?output=pdf&type=post&id=4158>

(Erişim Tarihi: 21 şubat 2025).

Ergun, Ayça. “Bir Türk Dış Politikası Aracı Olarak Yüksek Öğretimin

Uluslararasılaşması: Büyük Öğrenci Projesi ve Türkiye Mezunları”. *Global Panorama*,

12 Mayıs 2020. Erişim adresi: <https://www.globalpanorama.org/2020/05/bir-turk-dis-politikasi-araci-olarak-yuksek-ogretimin-uluslararasılasmasi-buyuk-ogrenci-projesi-ve-turkiye-mezunlari/> (Erişim Tarihi: 25 Mart 2025).

Güngör, Gülperi. “Avrasya’nın Merkezinde Türk İşbirliği: Türk Keneşi”. *AVİM Analiz*, No: 2021/3, 1 Şubat 2021. Erişim adresi: <https://avim.org.tr/tr/Analiz/AVRASYA-NIN-MERKEZİNDE-TURK-ISBIRLIGI-TURK-KENESI> (Erişim Tarihi: Mart 2025).

Kayalar, Serkan. “Yeni Yüzyılın Eşiğinde Türk Dünyası”. *Kriter Dergi*, Sayı 73, Kasım 2022. Erişim adresi: <https://kritdergi.com/dosya-turk-devletleri-teskilati/yeni-yuzyilin-esiginde-turk-dunyasi> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2025).

“Kazakistan ilk uluslararası anlaşmasını 30 yıl önce bugün Türkiye ile imzaladı”. *TRT Avaz*, 15 Mart 2021. Erişim adresi:

<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kazakistan-ilk-uluslararası-anlasmagini-30-yil-once-bugun-turkiye-ile-imzaladi/604f2dc401a30a3ccc0025a8>

(Erişim Tarihi: 2 Haziran 2025).

“List of Turkic Council Summits”. *Wikipedia*. Erişim adresi:

https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Turkic_Council_summits#:~:text=Third%20Turkic%20Council%20summit%20was,5%20%5D%5B%206 (Erişim Tarihi: 4 Nisan 2025).

Özdemir, Çağatay ve Turan Can. “Türkiye’nin Büyük Öğrenci Projesi 1992–2012”.

Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları Altaylı.Net, 4 Ekim 2012. Erişim adresi:

<https://www.altayli.net/turkiyenin-buyuk-ogrenci-projesi-1992-2012.html> (E.T.: 25

Nisan 2025).

“Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi”. *Anadolu Ajansı*, 19 Kasım

2021. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103#:~:text=Tarihi%20d%C3%B6n%C3%BCm%20noktas%C4%B1%3A%20T%C3%BCrk%20D%C3%BCnyas%C4%B1,edilen%202040%20T%C3%BCrk%20D%C3%BCnyas%C4%B1> (E.T.: 9 Nisan 2025).

“TBB'nin ev sahipliğinde 'Türk Dünyası Baro Birlikleri Toplantısı' düzenlendi”. *TRT*

Avaz. Erişim adresi: <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/tbbnin-ev-sahipliginde-turk-dunyasi-baro-birlikleri-toplantisi-duzenlendi/664f3cf9f718b885072d0104> (E.T.: 11 Nisan 2025).

“TDT 8. Zirvesi İstanbul Bildirisi”. *Türk Devletleri Teşkilatı*. Erişim adresi:

<https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-devletleri-teskilati-8-zirvesi-istanbul-bildirisi>

(E.T.: 9 Mayıs 2025).

“TDT Genel Sekreteri”. *Türk Devletleri Teşkilatı*. Erişim adresi:

<https://www.turkicstates.org/tr/genel-sekreter> (E.T.: 9 Ocak 2025).

“TDT Genel Sekreteri Ömüraliyev: (KKTC'nin TDT'ye gözlemci üye kabul edilmesi)

Dünyaya çok önemli bir mesaj oldu”. *Anadolu Ajansı*. 18 Kasım 2022. Erişim adresi:

<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/tdt-genel-sekreteri-omuraliyev-kktcnin-tdtye-gozlemci-uye-kabul-edilmesi-dunyaya-cok-onemli-bir-mesaj-oldu/2741858> (E.T.: 8 Mayıs 2025).

“TDT'nin Ekonomik İşbirliği”. *Türk Devletleri Teşkilatı Resmî Web Sitesi*. Erişim adresi: <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/2-ekonomik-isbirligi> (E.T.: 11 Mayıs 2025).

“TDT'nin İşbirliği Alanları”. *Türk Devletleri Teşkilatı Resmî Web Sitesi*. Erişim adresi: <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari> (E.T.: 12 Mayıs 2025).

“TDT'nin Organizasyon Şeması”. *Türk Devletleri Teşkilatı Resmî Web Sitesi*. Erişim adresi: <https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-semasi> (E.T.: 15 Mayıs 2025).

“TDT'nin Siyasi İşbirliği”. *TDT İşbirliği Alanları*. Erişim adresi: <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/1-siyasi-isbirligi> (E.T.: 11 Mayıs 2025).

“TDT'nin Tarihçesi”. *Türk Devletleri Teşkilatı*. Erişim adresi: <https://www.turkicstates.org/tr/organizasyon-tarihcesi> (E.T.: 5 Mayıs 2025).

“TDT'nin Uluslararası Ortakları”. *Türk Devletleri Teşkilatı*. Erişim adresi: <https://www.turkicstates.org/tr/uluslararasi-ortaklar> (E.T.: 21 Nisan 2025).

“TTSO Hakkında.” *Türk Devletleri Teşkilatı*. Erişim adresi: <https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/tcci-tr> (E.T.: 7 Şubat 2025).

“Türk Akademisi Hakkında.” *Uluslararası Türk Akademisi*. <https://turkicacademy.org/tu/about/ob-akademii> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2025).

“Türk Akademisi Yönetim Organları.” *Uluslararası Türk Akademisi*. <https://turkicacademy.org/tu/about/struktura> (Erişim Tarihi: 3 Ocak 2025).

“Türk Devletleri Ombudsmanlar Birliği kuruldu.” *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turk-devletleri-ombudsmanlar-birligi-kuruldu/2587282> (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2025).

“Türk Devletleri Ombudsmanlar Birliği kuruldu (KKTC).” *KKTC Dışişleri Bakanlığı*. <https://pio.mfa.gov.ct.tr/turk-devletleri-ombudsmanlar-birligi-kuruldu/> (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2025).

“Türk Devletleri Rekabet Konseyi İstanbul'da düzenlenen törenle kuruldu.” *Türk Devletleri Teşkilatı*. <https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-devletleri-rekabet-konseyi-istanbulda-duzenlenen-torenle-kuruldu> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025).

“Türk Devletleri Rekabet Konseyi kuruldu.” *TRT Haber*. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turk-devletleri-rekabet-konseyi-kuruldu-831333.html> (Erişim Tarihi: 7 Şubat 2025).

“Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) İlk Genel Sekreteri.” *Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı*. <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa#:~:text=15%2D16%20Eyl%C3%BCl%202010'da,in%20Genel%20Sekerlik%20g%C3%B6revine%20atam%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>. (Erişim Tarihi: 9 Şubat 2025).

“Türk Dünyası 2040 Vizyonu.” *Türk Devletleri Teşkilatı*. https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-dunyasi-2040-vizyonu?utm_source=chatgpt.com (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2025).

“Türk Dünyası Arabulucular Birliğinin kuruluşu için başvuru yapıldı.” *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turk-dunyasi-arabulucular-birliginin-kurulusu-icin-basvuru-yapildi/3101240> (Erişim Tarihi: 14 Şubat 2025).

“TÜRK DÜNYASI BARO BİRLİKLERİ ADALET BAKANI YILMAZ TUNÇ'U ZİYARET ETTİ.” *Türkiye Barolar Birliği*. <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turk-dunyasi-baro-birlikleri-adalet-bakani-yilmaz-tuncu-ziyaret-etti-84797> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

“TÜRK DÜNYASI BARO BİRLİKLERİ ATA'NIN HUZURUNDA.” *Türkiye Barolar Birliği*. <https://www.barobirlik.org.tr/Haberler/turk-dunyasi-baro-birlikleri-atanin-huzurunda-84795> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2025).

“Türk Dünyası Noterler Birliği kuruldu.” *TRT Avaz*. <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/turk-dunyasi-noterler-birligi-kuruldu/651e9bdc9f5c0e0a61a84ea6> (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2025).

“Türk Dünyası Noterler Birliği'nin Kurulmasına İlişkin Mutabakat Zaptı İmza Töreni Ankara'da düzenlendi.” *Türk Devletleri Teşkilatı*. <https://www.turkicstates.org/tr/haber/turk-dunyasi-noterler-birliginin-kurulmasına-iliskin-mutabakat-zapti-imza-toreni-ankarada-duzenlendi> (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2025).

“Türk dünyasının stratejik çatı kuruluşu: Türk Keneşi.” *Anadolu Ajansı*, 30 Temmuz 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-dunyasinin-stratejik-cati-kurulusu-turk-kenesi/1544776#:~:text=T%C3%BCrkiye%2C%20Azerbaycan%2C%20Kazakistan%20ve%20K%C4%B1rg%C4%B1zistan%27%C4%B1n,ise%20Kene%C5%9F%20resmen%20hayata%20ge%C3%A7irildi> (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2025).

“Türk Keneşi Genel Sekreteri, Büyükelçi Halil Akıncı'nın Kırgızistan'daki ‘Janı Ordo’ Gazetesi'ne Röportajı.” *Türk Devletleri Teşkilatı*. <https://www.turkicstates.org/u/d/dokuman/JanyOrdo.pdf#:~:text=,Ba%C5%9Fka%20bi r%20ifadeyle%2C%20T%C3%BCrk> (Erişim Tarihi: 2 Mart 2025).

“Türk Konseyi Ev Sahibi Ülke Anlaşması Yürürlüğe Girdi.” *Türk Devletleri Teşkilatı*. 2012. <https://turkicstates.org/tr/haber/turk-konseyi-evsahibi-ulke-anlasmasi-yururluge-girdi#:~:text=27%20Aral%C4%B1k%202011%20tarihinde%2C%20D%C4%B1%C5%9F>

[9Fi%C5%9Fleri,Temmuz%202012%20tarihinde%20y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BC%C4%9Fe%20girmi%C5%9Ftir](https://itichf.org/haqqimizda/tarix) (Erişim Tarihi: 5 Mart 2025).

“Türk Kùltür ve Miras Fonu Tarihi.” *Türk Kùltür ve Miras Fonu*.
<https://itichf.org/haqqimizda/tarix> (Erişim Tarihi: 6 Mart 2025).

“Türk Kùltür ve Miras Vakfı Hedefleri.” *Türk Devletleri Teşkilatı*.
<https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/turk-kultur-ve-miras-vakfi> (Erişim Tarihi: 6 Mart 2025).

“Türk Yatırım Fonu Hakkında.” *Türk Devletleri Teşkilatı*.
<https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/turk-yatirim-fonu> (Erişim Tarihi: 7 Mart 2025).

“Türk Yatırım Fonu üye devletler arasındaki ticareti geliştirecek.” *Anadolu Ajansı*.
<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-yatirim-fonu-uye-devletler-arasindaki-ticareti-gelistirecek/3230024> (Erişim Tarihi: 7 Mart 2025).

TÜRKPA Daimi Komisyonlar. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi.
<https://turkpa.org/> (Erişim Tarihi: 11 Mart 2025).

TÜRKPA Hakkında. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi. <https://turkpa.org/about> (Erişim Tarihi: 11 Mart 2025).

TÜRKSOY Tarihçe. Uluslararası Türk Kùltürü Teşkilatı.
<https://www.turksoy.org/tarihce> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2025).

“Yeni kurulan Türk Devletleri Rekabet Konseyi'nin ilk toplantısı şuşa'da düzenlenecek”. *Kırım Haber Ajansı (QHA)*. <https://www.qha.com.tr/turk-dunyasi/yeni-kurulan-turk-devletleri-rekabet-konseyi-nin-ilk-toplantisi-susa-da-duzenlenecek-484581> (Erişim Tarihi: 15 Mart 2025).

7. Tezler ve Mezuniyet Çalışmaları

Biçer, Mehtap. *Türk Dış Politikasında Uluslararası Örgütler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2018.

Güler, Siret Naz. *Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınmasında Uluslararası Örgütlerin Önemi ve Rolü: TR-BRICS Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2020.

Işıldak, Serdar. *Küresel Entegrasyonda Türk İşbirliği Modeli Olarak Türk Devletleri Teşkilatı'nın Yeri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa Teknik Üniversitesi, Uluslararası Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, Ocak 2022.

Küçükdoğan, Onur. *Türk Devletleri Teşkilatı'nın Kuruluş Süreci*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Temmuz 2024.

Turpancı, Ayşin. *Çevre Hukukunun Gelişiminde Uluslararası Örgütlerin Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2018.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=0-qkYFGyGGhl1lVt3GkFwg&no=BgAgckaZr1hv5iDnBn_GEA (Erişim Tarihi: 1 Nisan 2025).

